

Prof. Dr. Bejor Göyünç

Vezîr-i Âzam
PÎRÎ MEHMED PAŞA
(1463? - 1532)

Yrd. Doç. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Öğretim Üyesi

KONYA
1994

İthaf
Tarih araştırma zevk ve metodunu kazanmandaki
büyük emeklerine her zaman
müteşekkirdiğim değerli hocam,
Prof. Dr. Nejat Göyünç Beyefendi'ye.

Genel Dağıtım:

ENES Kitap Sarayı

Cumhuriyet Alanı No: 8/A 42200 KONYA
Tel: 0 (332) 351 03 40 - 350 48 45
Faks: 0 (332) 351 03 40

Baskı:

Damla Ofset Matbaacılık ve Tic. A.Ş.
Yeni Matbaacılar Sitesi 4. Blok No. 5
Tlf.: 342 06 88 KONYA

Dizgi, Mizapaj & Grafik Tasarımı

LİTERATÜR

DEMİRCİ İŞ MERKEZİ 20/N
Tel: 237 00 64 - 235 84 87 KONYA

ÖNSÖZ

Pîrî Mehmed Paşa, Türk Milleti'nin yetiştirdiği güzide şahsiyetlerden biridir. Böyle olmakla birlikte O'nunla ilgili olarak birkaç kısa makale ve ansiklopedi maddesi dışında çalışma yapılmamıştır. Buna sebep, kaynaklarda vezir-i âzamlar hakkında bilgi bulmada zorluk çekilmesi gösterilebilir.

Osmanlı tarihçileri, yazdıkları eserlerde padişahlara geniş yer vermişler; yapılanların hemen hepsini dönemin padişahına mal etmişlerdir. Bu anlayış, vezir-i âzamlar hakkında araştırma yapmak isteyenlerin işini zorlaştırmaktadır. Oysa, Bostan (Ferdî)'a göre, esasen devlet gemisini yürüten vezir-i âzamdır. O padişah adına işleri yapar... (*Târîh-i Sultan Süleyman*, vr. 54a-54b).

Aynı problem Pîrî Mehmed Paşa için de geçerli olmakla birlikte O'nun güçlü devlet adamlığı, bazı zorların aşılmasına zemin hazırlamıştır. Devrin yazarları, Paşa'nın örnek kişiliği ve devlet adamlığıyla, başarılarını yazmadan edememişlerdir. "Konya'da Bir Mevlevî Manzûmesi (Piri Mehmed Paşa Zâviyesi ve Vakfiyesi)" adlı tebliği hazırlarken vâkıfın hal tercümesine de değinmem gerekiyordu. Gördüm ki, Pîrî Mehmed Paşa, sıradan bir insan değil. Bir kaç sayfa ile yetinildiği takdirde hayatına dair çok şey gizli kalacak. Bunun için daha geniş çapta bir çalışma yapmaya karar verdim.

Pîrî Mehmed Paşa'yı incelerken, arşiv belgeleri ile, birinci elden kaynaklara öncelik verdim. Topkapı Sarayı Müzesi, Başbakanlık Os-

manlı, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivleriyle, Konya Şer'iye Sicilleri'nde olup ulaşabildiğim belgeleri kullandım. Döneminde yaşamış ve Paşa'nın maiyyetinde bulunmuş Celâl-Zâde Mustafa Çelebi'nin eserlerinden geniş çapta yararlandım. Çünkü Celâl-Zâde Mustafa, olayları Pîrî Mehmed Paşa'dan ya bizzat dinlemiş, ya da olayların içinde kendisi bulunmuştur. Tabii bu durum, Pîrî Mehmed Paşa'nın yaptıklarını doğru olarak tesbit etmede büyük ölçüde yardımcı olmuştur. Keza Selim-Nâmeler, Süleyman-Nâmeler ve Tevârîh-i Âl-i Osmanlar başta olmak üzere diğer tarihe dair eserler ile, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman'ı konu alan bilimsel çalışmalar da işimizi kolaylaştırmıştır.

Gayem, Pîrî Mehmed Paşa'nın hayatını ayrıntılı bir biçimde yazarak O'nun büyük bir devlet, bilim ve fikir adamı olduğunu göstermektir. Dileğim, büyük insan Pîrî Mehmed Paşa'yı gençlerimizin tanımaları, O'nun gibi sağlam iradeli ve vatanperver olmaya çalışmalarıdır.

Kitabın basımını sağlayarak bilim dünyasına kazandıran Hayra Hizmet Vakfı'nın değerli yöneticisi sayın Hasan Hüseyin VAROL Hocam'a şükranlarımı sunarım.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv'inde olup, kitabımıza orjinallerini aldığımız Pîrî Mehmed Paşa'ya dair belgelerin mikrofilmelerini verme lütufkârlığında bulunan sayın Ülkü ALTUNDAĞ'a; dizgi ve tashihde emeği geçenlere, özellikle sayın Zehra ASLAN Hanımefendi'ye teşekkürü borç bilirim.

Konya, 20 Eylül 1994

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

KISALTMALAR

- Ank. : Ankara
 APAD : Arkeoloji-Prehistorya-Epigrafi-Antropoloji -Müzik-Tiyatro-Teoloji-Folklor-Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi
 b. : Bin, ibn
 Bkz. : Bakınız
 BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
 C. : Cilt
 ÇY. : Çağrı Yayını
 DİA. : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
 E. : Evrak
 EI : The Encyclopaedia of Islam
 FVY : Fey Vakfı Yayını
 H. : Hicrî
 Haz. : Hazırlayan
 Hz. : Hazret
 İA. : İslâm Ansiklopedisi. İslâm âlemi tarih, coğrafya, etnoğrafya ve biyografya lûgatı. MEBY, İstanbul, kuruluş 1940
 İED. : İstanbul Enstitüsü Dergisi
 İFY : Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayını
 İng. : İngilizce
 İst. : İstanbul,
 İÜ : İstanbul Üniversitesi
 İÜEFY : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını

KBY	: Kültür Bakanlığı Yayını
K�K	: Konya B�y�k����r Belediyesi �zzet Ko-yunođlu M�- zesi Kütüphanesi
KMA	: Konya İl Millî Eğitim Müdürlüğü Ayniyat Deposu
KMAR	: Konya Mevlânâ Müzesi Hazine-i Evrak Arşivi
KMK.	: Konya Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi
K�S	: Konya ��r'�ye Sicili
Ktb.	: Kütüphane
M.	: Miladi
Md.	: Müdürlüğü
MEBY.	: Millî Eğitim Bakanlığı Yayını
M�Y	: Marmara Üniversitesi Yayını
N�r.	: Ne�reden
�.	: �l�m�
�Y.	: Ötüken Yayınevi
RA	: Radiyallah� anı
RK.	: Remzi Kitabevi
s.	: sayfa
S.	: Sayı
S�	: Selçuk Üniversitesi
Terc.	: Tercüme
TSMA	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TSMK	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TTK	: Türk Tarih Kurumu Yayını
TY	: Türkiye Yayınevi
VA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
VAD	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defteri
VG�	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını
VG�K	: Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul Mülhak Hayrat Vakıf Taşınmaz Mallar Kütüğü
vr.	: Varak
YAG	: Yeni Asya Gazetesi
Yay.	: Yayınlayan
Yzm.	: Yazma.

  İNDEK LER

ÖNSÖZ		III
KISALTMALAR		V
��İNDEK�LER		VII
GÖRÜŞ		1
1. Babasının Adı Nedir?		1
2. Peki, Muhyiddin Mehmed Çelebi Kimdir?		2
3. Cemâleddin Mehmed-i Aksarayî ile, �eyh Mehmed �elebi el-Cemâlî Aynı Kişi midir?		3
a) Cemâleddin-i Aksarayî/ Cemâleddin Mehmed-i Aksarayî		4
b) �eyh Mehmed �elebi el-Cemâlî/Cemâl-i Halvetî		7
4. P�r Mehmed Paşa'nın Babası �eyh Mehmed �elebi el-Cemâlî, Amasya'ya Sürgün Edildiği ��in Gitmedi		10

B R NC  B L M

P R  MEHMED PA A'NIN HAYATI

I. MEMUR�YETTEN �NCEK� HAYATI		13
1. Doğum Yeri ve Tarihi		13
a) Doğum Yeri		13
b) Doğum Tarihi		15
2. Adı		16
a) Kaynaklarda ve Belgelerde		16
b) Neden "P�r Mehmed"?		16
3. Gençlik ve Tahsil Devresi		17

a) Gençliği	17
b) Tahsili	17
II. DEVLET HAYATI	19
1. II. Bâyezid Dönemindeki Memuriyetleri	19
a) Mahkeme Kâtipliği	19
b) Kadılığı	19
c) Defterdârlığı	19
2. I. Selim Devrindeki Görevleri	20
a) Şehzâde Ahmed Gailesinde Yavuz'a Yol Gösteriyor	20
b) Çaldıran Seferi'ndeki Hizmetleri	22
c) Vezirliğe Atanması	27
d) Amasya'da Evine Yeniçeri Baskını	28
e) İstanbul'a Dönüşte Vezirlikten Azli ve Tekrar Göreve İadesi	31
f) Yeniden Azli ve Yedikule Zindanı'nda Hapsedilmesi	33
g) İstanbul Kaymakamlığı	34
h) Arap ve Acem Kazaskerliği	35
i) Mısır Seferi Sırasındaki Hizmetleri	36
j) Pîrî Mehmed Paşa, Sadrâzamlığa Lâyük İnsandı	38
k) Mısır Dönüşü Diyarbakır Yöresinde Kalması	39
l) Kuzey Irak'ı Fethi (1518)	41
m) Arap Topraklarının Tahririni Yaptırması	43
n) Hint Seferleri'ne Hazırlık	43
o) Yavuz, Ölüm Döşğinde Pîrî Mehmed Paşa'yla Helâlleşiyor	46
p) Sultanın Vefatını Gizleyen Sadrâzam, Devlet Yönetimini Kendi Üstüne Geçici Olarak Alıyor	50
q) Cülûs Merasimini Hazırlıyor	52
3. I. Süleyman Zamanındaki Hizmetleri Ve Emekliye Ayrılması	53
a) Şam Beylerbeyi Canberdi Gazâlî İsyanının Bastırılması	53
b) Belgrad'ın Fethinde	55
c) Venedik'le Ticaret Anlaşması Yapılıyor	81
d) Rodos'un Fethinde	82

e) Gözden Düşmesi ve Sadrâzamlıktan Azli	107
f) Sultan Süleyman'ın Pîrî Mehmed Paşa'yı Görevinden uzaklaştırmasının Gerçek Sebebi Nedir?	109
III. EMEKLİLİKTEN SONRAKİ HAYATI VE ÖLÜMÜ	110
1. Silivri Kasabası'nda İkameti	110
a) İkamet Yeri Olarak Neden Silivri'yi Seçti?	110
b) Padişah ve İstanbul'la Münasebetlerini Devam Ettiriyor	111
2. Oğlu Tarafından Zehirlenerek Öldürülmesi	112
3. "Etme Bulma Dünyası": Baba Katili Oğul Yanarak Can Verdi	114
IV. ÇOCUKLARI	116
1. Erkek Çocukları	116
a) Mevlânâ Muhyiddin Mehmed Raşid Efendi	116
b) Mîr Mehmed / Mehmed Bey	117
2. Kızları	119
V. SOYU	119
1. Ataları	119
2. Şeceresi	120
3. Pîrî Mehmed Paşa'nın Hz. Mevlânâ ile Akıbalığı	122
a) Celâlî ve Cemâlî Aileleri "Sıddîkî" İdiler	122
b) Pîrî Mehmed Paşa "Mevlevî Celâleddin Neslinden" değildir	123

İKİNCİ BÖLÜM

PİRİ MEHMET PAŞA'NIN İLMÎ YÖNÜ VE ŞAIRLİĞİ

I. İLMÎ YÖNÜ	125
1. Hukukçuluğu ve Eserleri	126
a) Hukukçuluğu	126
b) Eserleri	126
II. ŞAIRLİĞİ VE ŞİİRLER	127
1. Şairliği	127
a) Mahlası	127
b) Divançesi	127

2. Şiirleri	127
III. TÜRK TARİHÇİLİĞİNE HİZMETLERİ	128
IV. ÂLİM VE ŞÂİRLERİN HÂMİSİYDİ	130

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PİRÎ MEHMED PAŞA'NIN HAYRATI

I. HAYRATI	134
1. İstanbul'daki Hayır Eserleri	134
a) Soğukkuyu Cami, Medrese ve Mektebi	134
b) Pîrî Paşa Zâviyesi / Koruklu Tekkesi	137
c) Pîrî Mehmed Paşa Mescit ve Hamamı	140
d) İstanbul'daki Diğer Eserleri	140
2. Silivri Kasabası'ndaki Hayratı	141
a) Pîrî Mehmed Paşa Cami ve Külliyesi	142
b) Su Vakfı	143
3. Belgrad Kalesi'ndeki Hayır Eserleri	143
4. Konya'daki Hayratı	145
a) Pîrî Paşa Camii	146
b) Türbe	146
c) Zâviye	146
d) Pîrî Paşa Hamamı	150
e) Medrese	150
f) Zâviye Şeyhinin Meskeni	150
g) İmâret	151
ğ. Mutfak	151
h) Şadırvan	151
ı) Zâviyenin Bahçeleri	152
j) Zâviyenin Görevlileri	152
5. Aksaray'da Pîrî Mehmed Paşa Mektebi	153
6. Şam'da Pîrî Mehmed Paşa Cami ve Medresesi	154
7. Diğer Hayır Eserleri	155

II. VAKIFLARI	155
1. İstanbul'da Pîrî Mehmed Paşa Vakıfları	155
a) İstanbul'dakiler	155
b) Galata Kazası'ndakiler	156
2. Rumeli'deki Vakıfları	157
3. Konya'daki Zâviyenin Vakıfları	157
4. Anadolu'daki Diğer Vakıfları	159
III. YAPTIRDIĞI ESERLERLE ÜLKE KALKINMASI VE İMARINDA ÖN AYAK OLMUŞTUR	159
IV. PİRÎ MEHMED PAŞA VAKIFLARININ BUGÜNKÜ DURUMU	160

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PİRÎ MEHMED PAŞA'NIN DEVLET ADAMLİĞI VE ASKERİ KİŞİLİĞİ

I. DEVLET ADAMLİĞI	163
1. Örnek Devlet Adamıydı	164
2. Bir Türk'ün Vezarete Getirilmesi Devşirmeleri Rahatsız Etti	168
3. Yavuz'un Kutup Yıldızıydı	171
4. Devlet İşlerinde Zaman Mefhumuna Riayet Etmezdi	173
5. Ölümünden Kurtulan Şanlı Vezir: Pîrî Mehmed Paşa	174
II. ASKERİ KİŞİLİĞİ	175
1. Üstün Vasıfları Kendisinde Toplamış Bir Askerdi	175
a) Cephede Tesadüflere Kesinlikle Yer Vermezdi	175
b) Fikir Üreten Bir Komutandı	176
2. Türk İstihbarat Teşkilâtını Kurma Fikrinin Babası	177
a) İstihbarat Teşkilâtı Kuruluyor	178
b) Mısır Seferi 'nde Casusluk Faaliyetleri	179
c) Mısır'ın Fethinden Sonra İstihbarat Teşkilâtı Geliştiriliyor	181
d) Kanunî Devrinde Haber Alma Teşkilâtı	184
3. Tersaneyi İnşası ve Güçlü Bir Donanma Hazırlaması	185
a) Tersaneyi İnşası	186
b) İstanbul Tersanesi'nde Güçlü Osmanlı Donanmasının Hazırlanması	188

c) Denizlerde Zirveye Doğru	189
4. Türk Topçuluğunu Geliştirmesi	190
5. Yeniçeri Ocağı'nda Islahat.....	192

BEŞİNCİ BÖLÜM

PİRİ MEHMED PAŞA'NIN FİKRÎ HAYATI, TASAVVUFLA İLGİSİ VE HOŞGÖRÜSÜ

I. FİKRÎ HAYATI	195
1. Savunduğu Doktrin: Sünnîlik İdi	195
a) Amasya'da Alevî-Sünnî Çatışması ve Amca Oğlu Muhyiddin Mehmed Çelebi'nin Şiflerce Katli	196
b) Cemâlî Ailesi, Amasya'dan İstanbul'a Göçüyor	196
c) Şiflerle Mücadeleye Devam	197
II. TASAVVUFÎ HAYATI	198
1. Tasavvufla İlgisi	199
2. Pîrî Mehmed Paşa, Halvetî mi Yoksa Mevlevî mi İdi?	200
III. HOŞGÖRÜSÜ	201
1. Hristiyan Katlinin Önüne Geçti	201
2. Şiflere Karşı Neden Hoşgörülü Değildi?	202
SONUÇ	205
BİBLİYOGRAFYA	209
İNDEKS	223
BELGELER	247

GİRİŞ

Pîrî Mehmed Paşa, Türk tarihinin önemli simalarından olup Yavuz Sultan Selim (1512-1520)'in son zamanlarıyla Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566)'ın ilk dönemlerinde, altı yıla yakın sadrâzamlık görevinde bulunmuştur. Kendisini çekemeyenlerin entrikaları sonucu, en verimli çağında, mevkiini kaybetmiş, Silivri Kasabası'nda ikameti sırasında, 1532'de vefat etmiştir.

1. Babasının Adı Nedir?

Pîrî Mehmed Paşa, büyük Türk âlimlerinden Cemâleddin-i Aksarayî neslindendir. Ailesi, dedesinin şöhretinden dolayı «**Cemâlî**» lâkabıyla anılmaktadır. Bazı araştırmacılar, Paşa'nın babasının «**Muhyiddin Mehmed Çelebi**» olduğunu yazmaktadırlar¹. Oysa, Pîrî Mehmed Paşa'nın hayratı için düzenlettirdiği vakfiyelerde, «**Mehmed Çelebi**», «**Mevlânâ Mehmed Cemâleddin el-Aksarayî**», «**Mevlânâ Mehmed b. Cemâleddin el-Aksarayî**»²; Osmanlı kaynaklarındaysa, «**Çelebi Halife**», «**Cemâl-i Halvetî**» ve «**Şeyh Mehmed Çelebi el-Cemâlî el-Kara-**

1) Bkz. Mehmed Zeki (PAKALIN), "Pîrî Mehmed Paşa", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, (1926). no. 18 (95), s. 325; Şerafeddin TURAN, "Pîrî Mehmed Paşa", *IA*, IX, s. 559.

2) VAD. no. 747, s. 178-181, aynı defter, s. 482, 498; ayrıca bkz. Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Konya'da Bir Mevlevî Manzumesi (Pîrî Mehmed Paşa Zâviyesi ve Vakfiyesi)", *XI. Vakıf Haftası Kitabı*, Ank. 1992, s. 170.

manî» şeklinde kaydedilmiştir³. Şu hâle göre Muhyiddin Mehmed Çelebi'nin, O'nun babası olduğu söylenemez.

2. Peki, Muhyiddin Mehmed Çelebi Kimdir?

Muhyiddin Mehmed Çelebi de Cemâleddin-i Aksarayî soyundan olup Pîrî Mehmed Paşa'nın amcazâdesidir⁴. H. Hüsameddin'e göre, Konya, 870 H/1465 M'de Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) tarafından zaptedilince, ahalisinin bir kısmı İstanbul'a, bir kısmı da Amasya'ya nakl ve iskân edilmiştir. İşte bu sırada, Cemâleddin Mehmed-i Aksarayî ahfâdından Muhyiddin Mehmed Çelebi de Amasya'ya gelmiş ve bu şehre yerleşmiştir⁵. Aşağıda değinileceği üzere, Amasya'ya O'nun gelip yerleşmesi doğru olmakla birlikte bu geliş, tehcir sonucu vukubulmamıştır. Amcası Şeyh Mehmed Çelebi'nin Halvetiye halifesi olarak Amasya şehrinde bulunması, O'nun bu kente gelmesine sebep olmuştur.

Muhyiddin Mehmed Çelebi, Şehzâde II. Bâyezid (1481-1512)'den yakın ilgi görmüş; Şehzâde'nin Amasya valiliği sırasında, bu şehirde inşasına başladığı cami, medrese, mektep, imâret ve tabhânesi tamamlanınca (891 H/1486 M), ilk vâiz ve kürsî şeyhliğine getirilmiştir⁶. Pîrî Mehmed Paşa'nın babası Mehmed Çelebi (Cemâleddin Mehmed Çelebi Halife), 903 H/1497 M'de hac yolunda vefat edince, ondan boşalan Amasya'daki Hâce-i Sultânî Zâviyesi şeyhliğine de atanmıştır⁷.

3) Konyalı (Nişancı) Mehmed Paşa, Fatih devri meşâylhinden gösterdiği Mehmed Çelebi için, "*Çelebi Halife ki, Şeyh Mehmed el-Cemâlî-i Aksarayî'dir*" demektedir. Bkz. *Târîh-i Tevkîl*, yzm. KİK, no. 13385, vr. 55a.

4) Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Târîhi*, III, İst. 1927, s. 241.

5) Aynı eser, III, s. 227.

6) Hüsameddin, aynı eser, III, s. 236-237.

7) Hüsameddin, aynı eser, III, s. 241.

Şiilerle Mücadele:

Muhyiddin Mehmed Çelebi, ülke birliğini korumaya azimli bir zattı. Osmanlı Devleti'nde birliğin ancak Sünnilik'le mümkün olacağını savunuyordu. Bu sebeple vâizliği sırasında (907-908 H/1502-1503), İran'dan Amasya'ya gelen Şiilerle mücadelede bulundu. Onların taraftar toplamak maksadıyla yaymaya çalıştıkları "*hubb-ı âl-i 'abâ*" propagandalarına şiddetle karşı çıktı⁸. Halka onların bu fikri maksatlı olarak ortaya attıklarını va'zlarında delilleriyle anlattı. O'nun Sünnî akideyi savunup Râfiziliğe karşı çıkması, Şiiler'i çok kızdırdı. 915 H/1509 M'de, Sünnîler'le Şiiler arasında Amasya'da çıkan kanlı arbede sırasında, Şiiler tarafından katledildi. Cenazesi, Amasya'da Tekke civarına defnedildi⁹.

3. Cemâleddin Mehmed-i Aksarayî ile, Şeyh Mehmed Çelebi el-Cemâlî Aynı Kişi midir?

Pîrî Mehmed Paşa'nın babası Şeyh Mehmed Çelebi, Cemâleddin Mehmed-i Aksarayî diğer adıyla Cemâleddin-i Aksarayî ile de karıştırılmakta, ikisinin aynı zat olduğu sanılmaktadır. Mehmed Tahir ve buna dayanan V. Behçet KURDOĞLU, Şeyh Mehmed Çelebi'yi hem I. Bâyezid (1389-1402) hem de II. Bâyezid dönemi ülemâsı arasında göstermektedirler¹⁰. Pîrî Mehmed Paşa'nın babası, Cemâleddin Mehmed-i Aksarayî ahfâdından olup, yaklaşık yüz sene sonra, bu şahıs gibi Amasya'da bulunarak Halvetiye şeyhliği yapan, II. Bâyezid'in saltanatı sırasında, bir süre İstanbul'da ikamet eden ve bu şehirde Halvetiye Tarikatı'nı yayan Şeyh Mehmed Çelebi el-Cemâlî'dir. Bu

8) Hüsameddin, aynı eser, III, s. 246-247. "*Hubb-ı Âl-i 'Abâ*", Ehl-i Beyt sevgisi demektir. Bkz. Şemseddin Samî, *Kamûs-ı Türkî*, C. II., İst. 1318, s. 925.

9) Hüsameddin, aynı eser, III, s. 256-257.

10) Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, İst. 1333, s. 265-266 ; V. Behçet KURDOĞLU, *Şair Tabibler*, İst. 1967, s. 31-32.

yanlışlık, aynı aileden iki kişinin değişik zamanlarda, farklı görevler için Aksaray'dan Amasya'ya gelip kalmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Şu halde Pîrî Mehmed Paşa, bazı bilim adamlarının iddia ettiği gibi, Şeyh Mehmed Çelebi'nin amcası¹¹ da değildir. Yanlış anlamaların önüne geçmek için burada Cemâleddin Mehmed-i Aksarayî'nin kimliği üzerinde de durulacaktır.

a) Cemâleddin-i Aksarayî/Cemâleddin Mehmed-i Aksarayî :

Cemâleddin Mehmed-i Aksarayî (Resim 1), meşhûr kelâm âlimi ve din felsefecisi Fahreddin-i Râzî (1149-1209)'nin¹² dördüncü göbekten evlâdı gösterilmekte olup, şeceresi Hz. Ebû Bekir (RA)'e çıkarılmaktadır. I. Bâyezid dönemi ulemâsındandır¹³. O sırada Amasya ve çevresinde bağımsız bir devlet kuran ve medreseden arkadaşı olan Şadgeldi Paşa'nın¹⁴ daveti üzerine Aksaray'dan Diyâr-ı Rum yâni Amasya'ya gelip (763 H/1361-62), bu şehirde kadı ve Dârü'l-İlm müderrisi oldu¹⁵. 768H/1365-66'da, Şadgeldi Paşa'nın kazaskeri Pîr Nizameddin Mahmûd-ı Cürcanî'nin ölümü üzerine kazaskerlik görevine getirildi¹⁶. Şadgeldi, 783 H/1381'de Kadı Burhâneddin'le

11) Tahsin YAZICI, "Fetih'ten Sonra İstanbul'da İlk Halvî Şeyhleri : Çelebi Muhammed Cemâleddin, Sümbül Sinan ve Merkez Efendi", *İED*, II, İst. 1957, s. 91.

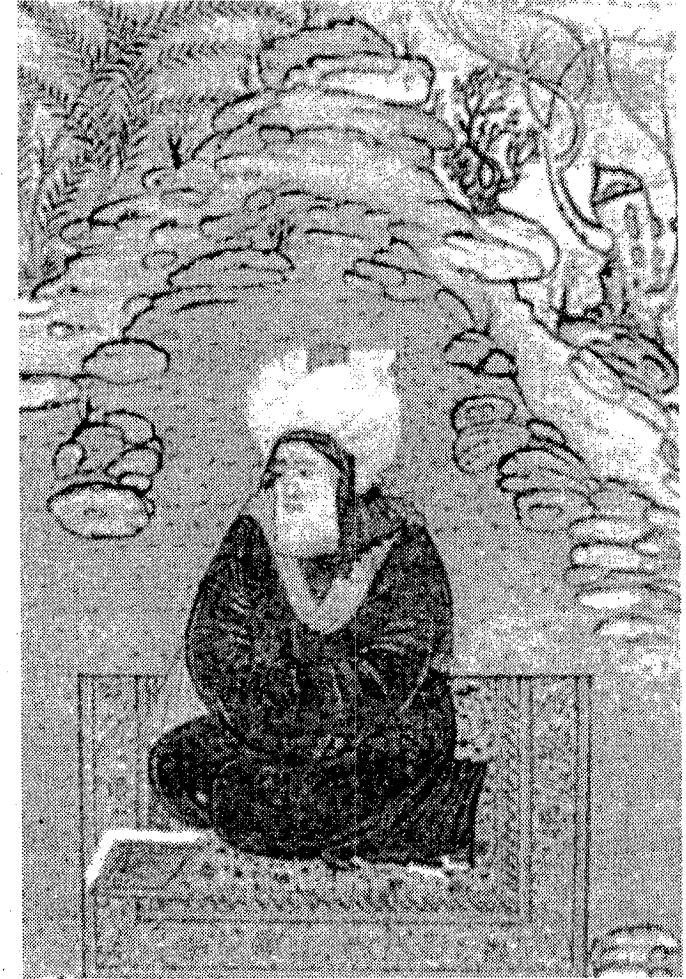
12) Hal tercümesi için bkz. Süleyman ULUDAĞ, *Fahrettin Râzî*, Ank. 1991; J. H. KRAMERS, "Râzî, I, IX, s. 645-646. Cemâleddin Mehmed-i Aksarayî ile Şeyh Mehmed Çelebi el-Cemâlî'nin farklı kişiler olduğuna Sadık Vîcdânî, *Lemezâf'a* dayanarak işaret etmektedir. Bkz. Sadık Vîcdânî, *Tomar-ı Turûk-ı Alîyye'den Halvetiyye*, İst. 1338-1341, s. 25-26.

13) Tayyar Efendi-Zâde Ahmed Afa, *Târih*, I., İst. 1291, s. 26.

14) Bu zat için bkz. Mehmed Tahir, *aynı eser*, I., s. 331.

15) Hüsameddin, *aynı eser*, III., s. 68-69; İbrahim Hakkı KONYALI, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Niğde Aksaray Tarihi*, (Kısaltma : *Aksaray Tarihi*), I., İst. 1974, s. 1355, 1368.

16) Hüsameddin, *aynı eser*, III., s. 68-69, 76-79; İ. MELIKOFF, "Djama' al-Din Aksarayî", *El (İng.)*, II., Leiden 1983, s. 419.

Resim 1: Cemâleddin Mehmed-i Aksarayî, (Taşköprü - Zâde, *Şaika'ku'n-Nu'mâniye*, TSMK, Hazine no. 1263, vr. 19a)

yaptığı savaşta ölünce, oğlu Emir Fahreddin Ahmed Bey, Amasya tahtına oturdu¹⁷. Faziletli, olgun ve bilge bir devlet adamı olan Şadgeldi'nin oğlu, babasının özelliklerine sahip değildi. Babası Şadgeldi zamanında İslâm âleminin değişik yerlerinden gelip Amasya'da toplanan bilginlerin kıymetini takdir edemedi. Sudan bahanelerle onları kendisinden uzaklaştırdı. Hükümdardan gerekli iltifatı görmeyen âlimlerin her biri bir yere bırakıp gittiler. Cemâleddin Mehmed-i Aksarayî de doğum yeri olan Aksaray'a döndü. Bu sırada Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey onu Konya Kadılığı'na getirdi. Belgelerden 1382 yılında Konya Kadısı olduğu anlaşılmaktadır¹⁸. Bu görevde kaç yıl kaldığı bilinmeyen Cemâleddin-i Aksarayî daha sonra Aksaray'a gidip yerleşti. Hayatının sonuna kadar kaldığı bu şehirde eğitim-öğretim işiyle de meşgul olup çok sayıda öğrenci yetiştirdi¹⁹. Bunlar arasında Osmanlı Devleti'nde çok önemli görevlerde bulunanlar çıkmıştır²⁰.

791 H/1389'da Aksaray'da vefat eden Cemâleddin-i Aksarayî'nin birçok Arapça ve Farsça eseri vardır. Hukuka dair yazdığı *Kitâbü'l-Es'ile ve'l-Ecvibe* adlı Farsça risale ile *Ravzatü'l-Ulemâ* adlı mevâiz ve İslâmî hikmetlerden bahseden bir eserin tercümesi olan *Teferrüçü'l-Ümerâ'yı* Şadgeldi Paşa; *Ahlâk-ı Cemâlî* adlı kitabı da I. Bâyezid adına yazmıştır²¹. Tabip olduğu da söylen-

17) Hüsameddin, *aynı eser*, III., s. 107-109, 118.

18) KONYALI, *Aksaray Tarihî*, II., s. 2280-2282; aynı yazar "Sadrazam Pir Mehmed Paşa ve Biraktığı Eserlerin Tüylar Ürpertici Durumu" (Kısaltma : *Pir Mehmed Paşa*), YAG, 28. X. 1972.

19) Mecdi Efendi, *Tercüme-i Şakaik*, İst. 1269, s. 40; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zehab*, C. VII., s. 209; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, II., İstanbul 1311, s. 82; Hüsameddin, *aynı eser*, III., s. 120, 121.

20) Osmanlı Devleti'nde ilk "*müfîyü'l-enâm*" olan Mevlânâ Şemseddin-i Fenârî, Cemâleddin-i Aksarayî'nin öğrencisidir. Bkz. Aşakpaşa-Zâde, *Tarih*, İst. 1332, s. 201'de 1 nolu dipnot.

21) Mehmed Tahir, *aynı eser*, I., s. 265-266; Hüsameddin, *aynı eser*, III., s. 111; İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ank. 1984, s. 218. Ayrıca diğer eserleri için bkz. Mustafa ÖZ, "Cemâleddin Aksarayî", *DİA*, VII, s. 308-309.

mektedir. Tıp ilmiyle ilgili bir eser olan *Mu'cez-i Tıbbî* şerhetmiştir²².

b) Şeyh Mehmed Çelebi el-Cemâlî/ Cemâl-i Halveti:

Şeyh Mehmed Çelebi el-Cemâlî, Pîrî Mehmed Paşa'nın babasıdır. Doğum tarihi tesbit edilemeyen Mehmed Çelebi, medrese tahsilini Konya'da ikmal etti. Sonra, Şeyh Alâeddin Halvetî halifelerinden Abdullah Halife'ye intisap etti. O'nun vefatı üzerine Konya'dan ayrıldı. Halvetiye şeyhlerinden olup Tokat'ta ikamet eden Tâhir-Zâde'nin hizmetinde bulunmak maksadıyla bu şehre gitti. Tâhir-Zâde vefat edince, Erzincan'da bulunan ve Seyyid Yahyâ-yi Şirvanî'nin halifelerinden Pîr Mehmed-i Erzincanî'nin yanına gidip ona intisap etti. Şeyh Mehmed Çelebi'nin esas düşüncesi, Şirvan'a giderek Seyyid Yahya'nın feyzinden istifade etmektir. Fakat onun 868 H/1463-1464'te vefatı haberi duyulunca²³, çıktığı yolculuğu yarıda kesip geri Erzincan'a döndü. Seyyid Yahya'dan sonra Halvetiye şeyhi olan Pîr Mehmed-i Erzincanî²⁴, O'nu Halvetiye halifesi olarak Amasya'ya gönderdi. Şu halde O'nun Amasya'ya gelip yerleşmesi, Seyyid

22) Bkz. Hoca Sadeddin, *Tâcû't-Tevârih*, (Kısaltma: *Tarih*). II., İst. 1280, s. 409-410; Leknevî, *Fevâidü'l-Behiyye*, Beyrut 1324, s. 191; A. Adnan ADIVAR, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İst. 1970, s. 21. Tabipliği için bkz. Süheyl ÜNVER, "Sheykh Jemaluddin Aksarayi, Mujez Sherhi and other works", *Journal of the Rejlional Cultural Institue*, II/3, Tahran 1969, s. 167-176; Kâzım Musevî Bıcnurdî, "Aksarayî, Cemâlüddin", *Dâiretül-Ma'ârif-i Büzürg-i İslâmî*, I., s. 490.

23) Mecdi, *aynı eser*, s. 284-286; Sadeddin, *aynı eser*, II., s. 541-544; Atâî, *Zeyh-Şakayik*, I., İst. 1268, s. 62; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vakayü'l-Füdalâ*, (Nşr. Abdülkadir ÖZCAN), I., İst. 1989, s. 50; Fındıklı İsmet Efendi, *Tekmilatü's-Şakaik fî Hakkı Ehli'l-Hakaik*, (Nşr. Abdülkadir ÖZCAN), İst. 1989, s. 314. Sadık Vıcdanî, ölüm tarihi olarak 862 H/1457 M göstermektedir. Bkz. *aynı eser*, s. 25-26.

24) Lâmiî, *Tercüm-i Nefehâtü'l-Üns*, İst. 1289, s. 579-583; Sadık Vıcdanî, *aynı eser*, s. 55.

Yahya'nın ölüm tarihi yâni 1463-64'tür. Amasya'da, Hâce-i Sultanî Zâviyesi'nde neşr-i tarikatte bulundu. Pîr Mehmed'in 879 H/1474'te ölümü ile yerine Halvetiye şeyhi oldu²⁵. Amasya Valisi Şehzâde II. Bâyezid'in, O'nun fikirlerinden etkilenecek müridi olduğu söylenir. Şeyh Mehmed Çelebi'nin, II. Bâyezid'in Osmanlı tahtına oturması için çaba sarfettiği bilinmektedir. II. Bâyezid, padişah olunca O'nu İstanbul'a davet etti. Bunun üzerine Şeyh Mehmed Çelebi, İstanbul'a geldi. Kendisinden burada kalması istenince, Yedikule semtindeki Kızlar Kilisesi'nin kendisine verilmesi şartıyla bu teklifi kabul etti. Kilise, bazı değişikliklerle cami haline getirildi. Bitişine bir medrese, kırk hücreli zâviye, şadırvan, mektep ve imâret ilâve edildi. Koca Mustafa Paşa Zâviyesi adı ile anılan bu yerde, kurucusu ve ilk mümessili olduğu Halvetiye'nin «**Cemâli**» kolunu yaydı. Sadık Vicdânî, *Lemezât'a* dayanarak O'nun dokuz sene İstanbul'da kaldığını yazmaktadır²⁶. Tarikat faaliyetlerinde bulunduğu Koca Mustafa Paşa Camii'nin tebdil ve tağyirinin 891 H/1486'da tamamlandığı bilinmektedir²⁷. Bu durumda O'nun İstanbul'a geliş tarihini 1486'dan öncelerde aramak ge-

25) Halvetiye silsilesinde, Pîr-i Sâni eş-Şeyh Seyyid Yahyâ-yî Şirvanî ile, eş-Şeyh Pîr Mehmed Bahâeddîn el-Erzincânî'den sonra, üçüncü sırada eş-Şeyh Cemâlî'l-Halvetî yer almaktadır. Bkz. eş-Şeyh İbrahim-i Halvetî, *Şecere-i Tarikat-ı Halvetiyye*, yzm. KİK, no. 14720; Sadık Vicdânî, *aynı eser*, s. 55.

26) Aynı eser, s. 27, 57. Cemâlî Halvetî'nin, İstanbul'da, Halvetiye'nin Cemâlî kolunu kurduğuna dair bilgi için ayrıca bkz. Mehmed Serhan TAYŞI, "Cemâliyye" *DİA*, VII., s. 318; Ayvansarayî, Cemâlî Halvetî olarak da anılan Şeyh Mehmed Çelebi el-Cemâlî ile, aynı alleden Cemâleddîn İshak-ı Karamanî'yi aynı şahıs sanıp, eserine almıştır. (bkz. *Mecmuâ-i Tevârih*, Haz. Fahrî Ç. DERİN-Vâhid ÇUBUK, İst. 1985, s. 259). Halbuki, Cemâleddîn İshak-ı Karamanî, Cemâlî Halvetî'nin vefatından sonra, Pîr Mehmed Paşa'nın vezirliği sırasında, İstanbul'da Halvetiye şeyhi olmuş, 923 H/1517'de vefat etmiştir. Her iki zat için bkz. Mehmed Tahir, *aynı eser*, s. 51.

27) Hafız Hüseyin Ayvansarayî, *Hadikatü'l-Cevâmî*, (Kısaltma : *Hadika*) I., İst. 1281, s. 162; Semavi EYİCE, "İstanbul'da Koca Mustafa paşa Camii ve Onun Osmanlı-Türk Mimarısındaki Yeri", *İÜEF. Tarih Dergisi*, (Eylül 1953), C.V., S. 8, s. 175.

reker. Padişah'ın O'nu kırk müridiyle hacca gönderdiği sırada, 903 H/1497-98'de hac yolunda vefat ettiğine bakılırsa²⁸, 1485'te İstanbul'a geldiği söylenebilir. O zaman İstanbul'da dokuz sene değil, 11 - 12 sene kalmış olmaktadır.

Şeyh Mehmed Çelebi'nin vefatından sonra Halvetiye'nin Cemâliye kolunu, akrabasından Cemâl Halife diye de bilinen Cemâleddîn İshak-ı Karamanî devam ettirmiştir²⁹. Şeyh Mehmed Çelebi'den sonra Cemâliye'den de kollar ortaya çıkmıştır. Bunların ilki, Şeyh Mehmed Çelebi'nin damadı Şeyh Sünbül Sinan (ö. 936 H/1529)'ın İstanbul'da kurduğu Sünbülüye'dir³⁰.

Şeyh Mehmed Çelebi, akrabalarına çok iyi tahsil yaptırmış olup birçoğu Osmanlı Devleti'nde önemli görevlerde bulunmuştur. Amasya müftülüğünden şeyhül-islâmlığa kadar yükselen Zembilli Ali Cemâlî Efendi³¹ yeğeni olup, O'nun himmetleriyle şöhretli hocalarda tahsilini ikmal etmiştir. Ali Cemâlî, amcası Şeyh Mehmed Çelebi'nin, Amasya'da Halvetiye şeyhi olarak bulunduğu sırada buraya gelip müftülük yapmıştır³².

İlmiyle Âmil Bir Zât:

Cemâleddîn Şeyh Mehmed Çelebi, ilmiyle âmil bir zattı. Bu sebeple Amasya'dayken, Gümüşlü oğlu Pîr Hay-

28) Mehmed Tahir, ölüm tarihini 903 H/1497-98 M göstermektedir.

29) Sadeddin, *aynı eser*, II., s. 595-597.

30) Tahsin YAZICI, "Sünbülüye", *İA*, XI., s. 236-238; TAYŞI, *aynı yer*.

31) Tercüme-i hall için bkz. M. Cavid BAYSUN, "Cemâlî", *İA*, III, s. 85-88.

32) Hüsameddin'e göre, eski Amasya Müftüsü Ali Cemâlî Efendi, amcası Cemâleddîn Mehmed Çelebi Halife'yi ziyaret maksadıyla Amasya'ya gelmiş, hacca birlikte gitmişlerdir, (*aynı eser*, III, 239-241). Bu ziyaret tarihi yanlış olmalıdır. Zira, yukarıda temas edildiği üzere amcası Şeyh Mehmed Çelebi, bu sırada İstanbul'da ikamet ediyordu. Merhum Cavid BAYSUN, Şeyh Mehmed Cemâlî'yi Şeyhülislâm Zembilli Ali Cemâlî Efendi'nin amcazâdesi göstermektedir. (Bkz. *aynı yer*, s. 88). KONYALI, Mehmed Çelebi Halife'yi doğru olarak, Zembilli Ali Cemâlî'nin amcası olduğunu yazmaktadır. Bkz. *Aksaray Tarihi*, II., s. 2495.

reddin Hızır, Karamanî Habîb ile, Cemâl oğlu Cemâleddin Mehmed Çelebi'ye «**Üç Kutub**» deniyordu³³. II. Bâyezid döneminde, İstanbul'un en büyük mutasavvıflarından-³⁴. Bunun için ilim ve devlet çevrelerinden son derece saygı görmüştür.

Şeyh Mehmed Çelebi, çok iyi Arapça ve Farsça biliyordu. Basılmamış birçok eseri bulunmaktadır. II. Bâyezid adına yazdığı *Şerh-i Müşkilât-ı'l-Kur'ân-ı'l-Kerîm* ve *Şerh-i Müşkilât-ı Ehâdis* adlı Farsça eserini, Mehmed Tahir, I. Bâyezid devrinde yaşadığına yukarıda işaret edilen Cemâleddin-i Aksarayî'ye ait göstermektedir³⁵. Bunun gibi başka eserlerinin de aynı şahsınkilerle karışma ihtimalinin gözden uzak tutulmaması gerekir. Kütüphânelerin katalokları bilimsel metotlarla yapıldığı zaman bu yanlışlıklar birer birer ortaya çıkacaktır.

Şeyh Mehmed Çelebi'nin şairliği de bilinmektedir³⁶. Şiirleri tasavvufî mahiyette olup ilâhî tarzında yazılmıştır. Bazıları bestelenmiştir.

4. Pîrî Mehmed Paşa'nın Babası Şeyh Mehmed Çelebi el-Cemâlî, Amasya'ya Sürgün Edildiği İçin Gitmedi

Pîrî Mehmed Paşa'nın babası ve ailesinin, bazı bilim adamlarınca, Aksaray, Osmanlılar'a geçtikten sonra, zo-

33) Hüsameddin, *aynı eser*, III, s. 236.

34) *Ata, Tarih*, I, s. 84.

35) *Aynı eser*, s. 266 ; UZUNÇARŞILI'nın, Şehzâde Ahmed b. Bâyezid adına Cemâlüddin Aksarayî tarafından yazıldığını söylediği *Şemsiyye fî Te'vîl-i Kelimât-ı's-Sıddikiyye* adlı eser de (Bkz. İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihî*, II, (4. baskı), Ank. 1983, s. 632) Şeyh Mehmed el-Cemâlî tarafından II. Bâyezid'in oğlu Ahmed adına yazılmış olmalıdır. Zira I. Bâyezid'in Ahmed adında bir oğlu bulunmamaktadır. Bkz. Mükrimin Halilî YINANÇ, "Bâyezid I." *İA*, II, s. 389. Ayrıca Şeyh Mehmed el-Cemâlî'nin diğer eserleri için bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn 'an Esmâ'î'l-Kütüb ve'l-Fünun*, (Nşr. Kilisli Muallim Rifat-Şerafeddin YALIKAYA), I-II, İst. 1360- 62; YAZICI, *aynı makale*, s. 97; Mehmet Serhan TAYŞI, "Cemâl-i Halvetî" *DİA*, VII, s. 302-303.

36) *Sehî, Tezkire*, İst. 1325, s. 113; YAZICI, *Aynı yer*.

runlu olarak Amasya'ya göçürüldükleri ve bu şehirde mecburî iskâna tabi tutuldukları kabul edilmektedir³⁷. Dayanakları da H. Hüsameddin'in *Amasya Tarihî*'ndeki şu kayıttır : "**870 senesinde Konya alındı. Ahâlisinin bir kısmı Amasya'ya nakl ve iskân edildi. Bunlardan Amasya'da Hacı Şadgeldi Kazaskeri olan Cemâleddin Mehmed-i Aksarayî ahfâdından Muhyiddin Mehmed Çelebi b. Ahmed Çelebi Amasya'ya geldi**"³⁸.

Gerçekten Konya ve çevresi, Fatih tarafından ilhak edilince, Aksaraylıların bir kısmı İstanbul'a nakledilmiş, bugün Aksaray adını taşıyan semte yerleştirilmişlerdir³⁹. Karaman Ülkesi'nden İstanbul'a götürülenlerin, yeni fet-hedilen bu beldeyi Türkleştirmek, İslâmlaştırmak için iskân ettirildikleri bilinmektedir. Peki, Amasya'ya götürülüp iskân edilmelerine neden gerek duyuldu? Üstelik sadece "**Cemâlî**" ailesinin burada bulunmasının sebebi nedir? Bir kere Aksaraylıların İstanbul'dan başka yerlere de sürüldüklerine dair kaynaklarda hiç bir bilgi bulunmadığını burada belirtmek gerekir. H. Hüsameddin, verdiği bu bilgi için bir kaynak da göstermemiştir. Onun-ki tahminden başka birşey değildir.

Diğer Cemâlî ailesi fertleri gibi Muhyiddin Mehmed Çelebi de Amasya'ya sürgün yoluyla gitmemiştir. Amcası Şeyh Mehmed Çelebi'nin, şeyhi Pîr Mehmed-i Erzincanî⁴⁰ tarafından Amasya'ya gönderilmesi sebebiyle burada bulunması, onun bu şehre gelmesine neden olmuştur. Hüsameddin, dayanaktan yoksun bu iddiasını, Muhyiddin Mehmed Çelebi'nin Amasya'ya gelişinin, Aksaray'ın Os-

37) Meselâ bkz. PAKALIN, *aynı makale*, s. 325; TURAN, *aynı yer*, s. 559.

38) C. III, s. 227.

39) Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, II, (Yay. Falk Reşit UNAT-Mehmed A. KÖYMEN), (2. baskı), Ank. 1987, s. 790; CL. HUART, "Aksaray", *İA*, I, s. 274.

40) Bkz. Mehmed Tahir, *aynı eser*, I, s. 47.

manlılar'ca ilhakı tarihine tesadüf etmesinden dolayı ileri sürmüş olabilir.

Pîrî Mehmed Paşa ve ailesinin Amasya'ya gelip yerleşmesine sebep olacak başka faktörlerde bulunmaktadır. Birincisi, aynı aileden Cemâleddin-i Aksarayî'nin, Şadgeldi Paşa'nın hükümdarlığı sırasında kadılık ve kazaskerlik yapmış olmasıdır. Kim bilir, orada akrabaları da vardı. Öyle ise Amasya, onlar için yabancı bir muhit değildir. İkincisi, II. Bâyezid'in Amasya valiliği sırasında, bu şehir, Şehzâde'nin âlimlere verdiği değerden ötürü muhtelif yerlerden bilim adamlarının gelip yerleştiği önemli kültür merkezlerinden biri haline gelmiştir⁴¹. Çok sayıda âlim yetiştiren Cemâlî ailesini, bu mümtaz çevre haklı olarak cezbetmiş, kalkıp Konya'dan Amasya'ya gelmiş olmalıdır. Konu içinde yer yer değinileceği üzere, Osmanlı Devleti tarafından Amasya'da kendilerine mühim görevler verilmiş, engin bilgilerinden yararlanma yönüne gidilmiştir. II. Bâyezid padişah olup Amasya'yı terk ettikten sonra Amasya'daki kültür ortamının şekli değişmiş; buna bağlı olarak Cemâlî ailesi de birer birer bu şehri terk etmiştir. Şöyle ki, II. Bâyezid'in oğlu Şehzâde Ahmed'in valiliği sırasında, Sünnî Türk âlim, şair ve mutasavvıflarından çok İran'dan buraya gelen Şii kökenliler itibar görmeye başlamışlardır. Bu müsait ortamı duyan İranlı birçok edip ve şair Amasya'ya gelip yerleşmişler, Şehzâde Ahmed'in çevresinde toplanarak onu etkileri altına almışlardır. Bu ortamdan rahatsız olan Sünnî âlim, şair ve edipler birer ikişer Amasya'dan göçmüş; ya kendi memleketlerine geri dönmüşler ya da İstanbul'a gidip yerleşmişlerdir.

41) Mükrimin Halil YINANÇ, "Amasya", *İA*, I., s. 394-395.

BİRİNCİ BÖLÜM

PİRÎ MEHMED PAŞA'NIN HAYATI

I. MEMURİYETTEN ÖNCEKİ HAYATI

Pîrî Mehmed Paşa (Resim 2), Cemâleddin Mehmed-i Aksarayî evlâdından Şeyh Mehmed Çelebi el-Cemâlî el-Karamanî'nin oğludur. Vakfiyesindeki kayda göre (Bkz. Belge 1), annesinin adı Ayşe; anne tarafından dedesi, II. Murad devri âlimlerinden meşhur Lârendeli (şimdiki Karaman) Mevlânâ Hamza⁴²; anne annesi ise, Fatma Hatun'dur.

1. Doğum Yeri ve Tarihi

a) Doğum Yeri :

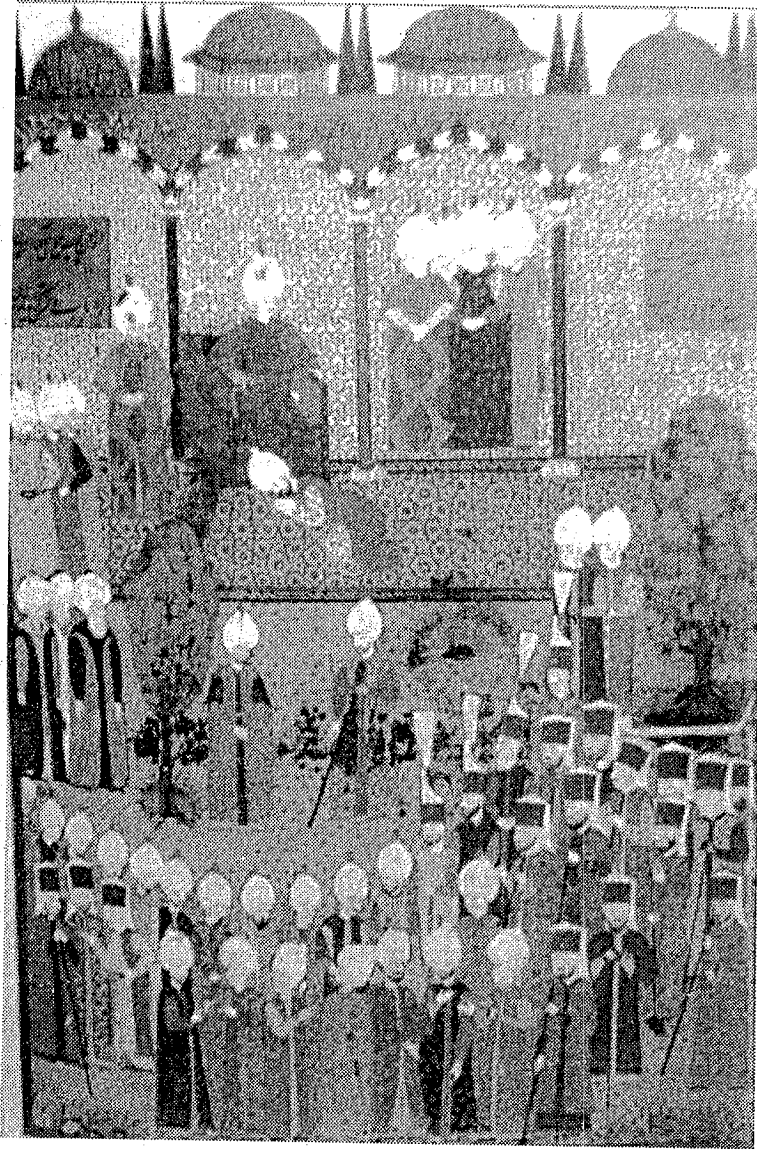
Yazarların büyük çoğunluğu, Pîrî Mehmed Paşa'yı Konya doğumlu olduğu için "**Karamanî**" olarak göstermektedir⁴³. Mehmed Süreyya, Amasyalı⁴⁴; KONYALI'yla ÜNAL da Aksaraylı olduğunu yazmaktadırlar⁴⁵. Amasyalı

42) Bkz. Mecdi, *aynı eser*, s. 120-121.

43) Peçevi, *Tarih*, I, İst. 1283, s. 20, 29 ; Latifi, *Tezkire*, İst. 1314, s. 168 ; Şehî, *aynı eser*, s. 24; Evliya Çelebi, *Seyahat-nâme*, I, İst. 1314, s. 165-166; HAMMER, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, V, (Terc. Mehmed Ata), İst. 1330, s. 22'de "Karamanî" olduğunu; Abdülkadir ERDOĞAN, ("Sivri ve Konya", *Konya Mecmuası*, Sayı 2 (Ağustos 1937) s. 742'de) Konya doğumlu olduğunu yazmaktadırlar.

44) *Aynı eser*, II, s. 43.

45) İbrahim Hakkı KONYALI, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi*, (Kısaltma : *Konya Tarihi*), Konya 1964, s.476; Tahsin ÜNAL, "Karamanlı Bir Sadrazamın Hal Tercümesi Karamanî Pîrî Mehmed Paşa", *Anıt*, (1950), S. 16, s. 12.

Resim 2: Bir Elçi Kabul Merasimi. Tahtta oturan Kanûnî; Sağında ayakta duran Pîrî Mehmed Paşa'dır. (Ârifî. *Sûleyman-Nâme*, vr. 18a).

gösterilmesi, çocukluk veya gençliğinde bu şehirde bulunmasından; Aksaraylı gösterilmesiye, babasının Aksaray doğumlu olmasından kaynaklanmaktadır. Babası Şeyh Mehmed Çelebi'nin, Konya'da uzun süren tahsili ve Lârendeli Mevlânâ Hamza'nın kızıyla evlenmesi, Pîrî Mehmed'in "**Karamanî**" yâni Konya doğumlu olduğu iddiasını kuvvetlendirmektedir.

b) Doğum Tarihi :

Pîrî Mehmed Paşa'nın doğum tarihi de ihtilaflıdır. PAKALIN, 870 H/1465 ila 880 H/1475 tarihleri arasında doğduğu kanaatindedir⁴⁶. Pîrî Mehmed Efendi'nin 896 H/1490'da Amasya Mahkemesi'ne kâtip olduğu bilinmektedir⁴⁷. Öyleyse mahkeme kâtipliğine 15-20 yaşları arasında başlamış olmaktadır. Çok genç yaşta bu önemli göreve getirilmiş olması, akla pek uygun düşmemektedir. Babası Şeyh Mehmed Çelebi'nin Amasya'ya gelişi, Seyyid Yahyâ-yi Şîrvânî'nin ölüm yılı olan 868 H/1463'tür. Bundan başka, aşağıda temas edileceği üzere, Şeyh Mehmed Çelebi, oğluna, mürşidi Pîr Mehmed-i Erzincanî'nin ismini vermiş görünmektedir. O'nun bu zâtı, Tahir-Zâde'den sonra, 1463'ten önce tanıdığı bilinmektedir. Şu hale göre, Pîrî Mehmed Paşa'nın doğum tarihini 1463'ten öncelerde, hiç değilse, 1463'te aramak gerekir⁴⁸. Şeyh Mehmed Çelebi'nin yeğeni Muhyiddin Mehmed Çelebi'nin 870 H/1465'te, Aksaray'dan Amasya'ya geldiği daha önce söylenmişti. O vakit amcasının aile efradını da beraberinde getirmesi, ihtimal dahilindedir. Öyleyse, Pîrî

46) Aynı makale, s. 325.

47) Hüsameddin, aynı eser, III, s. 239.

48) KÜÇÜKDAĞ, aynı tebliğ, s. 159'da (1463 ?) olması gerekirken mürettip hatası sonucu (1468) olarak çıkmıştır.

Mehmed'in, çocuk veya genç yaşta Amasya'ya gelmiş olduğu söylenebilir.

2. Adı

a) Kaynaklar ve Belgelerde :

Yaşadığı dönemin kaynaklarının hemen tamamında «**Pîrî Mehmed**», belgelerde ise «**Pîr Mehmed**» olarak geçmektedir. Osman-Zâde Taib, lâkabının «**Pîr**», adının «**Mehmed**»; Taşköprü-Zâde, esas adının «**Pîr Mehmed**», lâkabının «**Pîrî Paşa**» olduğunu yazmaktadır⁴⁹. Demek ki «**Pîr**» ismi, sonradan verilmemiş; kısaltıldığı için böyle söylenmiştir.

Pîrâne tavırlarından ve üstün meziyetlerinden dolayı başkalarının O'na «**Pîrî**» yâni Pîrim dediği anlaşılmaktadır. Nitekim Sultan Selim'in, bir konuşmasında O'na «**Pîrim**» dediğini tarihler yazmaktadır⁵⁰. Halbuki vakfiye ve belgelerde, gayet açık bir biçimde «**Pîr Mehmed**» olarak kaydedilmiştir⁵¹. Şu halde tam ismi, Pîr Mehmed'tir⁵². Bu çalışmada, Osmanlı kaynaklarındaki gibi, Pîrî Mehmed denecektir.

b) Neden "Pîr Mehmed"?

İ. Hakkı KONYALI, Pîrî Mehmed Paşa'ya büyük dedesi «**Mehmed Pîr Paşa**»nın adının verildiğini yazmak-

49) Taşköprü-Zâde, *Şakalku'n-Nu'mâniye*, (Nşr. Ahmed Subhi FURAT), İst. 1985, s. 311; Osman-Zâde Taib Ahmed, *Hadikatü'l-Vüzerâ*, İst. 1271, s. 23. Ahmed Rifât da adının Mehmed olduğunu yazmaktadır. Bkz. *Lügat-ı Târihiyye ve Coğrafîyye*, İst. 1299, II, s. 190.

50) SOLAK-ZÂDE, *Tarih*, İst. 1297, s. 427-428.

51) BOA, Cevdet Maarif, no. 2739, 7760; Şikâyet Defteri, no. 94, s. 110; VAD, no. 1107, vr. 18; KŞS, no. D32, s. 269; KMAR, 21 nolu zarftaki evrak.

52) Bazı kaynaklarda Kara Pîrî Mehmed Paşa olarak da geçmektedir. Bkz. Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, (terc. Nedim), III., İst. 1285, s. 474; Evliya Çelebi'den naklen Yüksel Yoldaş DEMİNCANLI, *İstanbul Mimârîsî İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi*, 1989, s. 114.

ta⁵³, fakat kaynak göstermemektedir. Aslına bakılırsa, O'nun bu adı taşıyan bir dedesine hiç bir kaynaktan rastlanmamıştır.

İslâmiyet, çocuğa ad koyarken gayet titiz davranılmasını ebeveynlerden istemiştir⁵⁴. Bu nedenle Türkler, bu hususa çok dikkat etmişler, çocuklarına Allah dostlarını hatırlatan isimler koyma cihetine gitmişlerdir. Ünlü bir mutasavvıf olan Şeyh Mehmed Çelebi'nin, oğluna, mürşidi Pîr Mehmed-i Erzincanî'nin ismine nisbetle Pîr Mehmed adını verdiği anlaşılmaktadır. Böylece bir Allah dostunu hatırlamanın yanında şeyhine bağlılığını da göstermiştir⁵⁵.

3. Gençlik ve Tahsil Devresi

a) Gençliği :

Pîrî Mehmed Paşa'nın çocukluğu, muhtemelen Konya'da; gençliği ise, babası ve diğer «**Cemâlî**» ailesinden olanların bulunduğu Amasya'da geçmiştir.

b) Tahsili :

Pîrî Mehmed Paşa, çok iyi tahsil görmüş; medreseyi bitirdikten sonra da kendisini yetiştirmiş bir devlet adamıdır. Zamanın sosyal ve fen bilimlerini okumuş; inşa sanatı ile özel olarak ilgilenmiş; bu alanda devrin gereğine uygun biçimde yetişmiştir. O, şiir tarzını da iyi anlamış bir kimseydi. Latifi, O'nun «**Ulûm ve fûnûn görmüş**»,

53) Aksaray Tarihî, II., s. 2315, 2586.

54) Özgü ARAS, "Ad Koyma", *DİA*, I., s. 332-333.

55) Veli olarak bilinenlerin adını çocuğuna koyma âdetini Anadolu insanı halen sürdürmektedir. Yunus Emre'yi sevenler, çocuklarına Yunus, Emre veya Yunus Emre adını vermektedirler. Günümüzde, bazı tarikatların müntesipleri de şeyhlerinin adını erkek evlâdına vermektedirler. Meselâ, Nakşî şeyhlerinden Sami RAMAZANOĞLU'nun müritleri Sami; Mehmet Zahit KOTKU'nunkiler, Mehmet Zahit; Said-i Nursî'nin talebeleri ise, Muhammed Said olarak oğullarına ad koymaktadır.

eşine az rastlanır bir ilim ve devlet adamı olduğunu yazmaktadır⁵⁶. Fakat nerede okuduğuna ve kimlerden ders aldığına dair kaynaklarda açık bir bilgi bulunmamaktadır. Meccî, «*Ol asırda olan 'ulemâ-i ma'âlî-i intimâdan ta'allüm*» ettiğini söylemektedir⁵⁷. Bu bilgiye dayandığı anlaşılan PAKALIN, o zaman medreseleriyle meşhur olan Amasya'da; KONYALI da Aksaray ve Amasya'da tahsilini ikmâl ettiğini ileri sürmektedirler⁵⁸. Pîrî Mehmed Paşa'nın amcasının oğlu ve çağdaşı Zembilli Ali Cemâlî Efendi'nin, Lârende'de, Pîrî Mehmed Paşa'nın dedesi Mevlânâ Hamza'da ilk tahsilini yaptıktan sonra İstanbul'a gelip Molla Hüsrev'in derslerine devam ettiği⁵⁹; buradan Amasya'ya gidip müftülükte bulunduğu bilinmektedir. Aynı şekilde Pîrî Mehmed Paşa'nın da Lârende'de, dedesi Mevlânâ Hamza'da ilk öğrenimini yapıp, İstanbul'a giderek Osmanlı Ülkesi'nin en büyük âlimlerinde okuduktan sonra, babasının ikamet etmekte olduğu Amasya şehrine geldiği ve burada mahkeme kâtipliğine başladığı söylenemez mi? Zira, aralarında fazla yaş farkı bulunmayan aynı aileden yetenekli iki çocuktan birinin bir yerde, diğerinin başka yerde tahsile devam etmesi, ne ile açıklanabilir? Osmanlı Devleti'nin en şöhretli Halvetiye şeyhi olan Mehmed Çelebi el-Cemâlî, yeğenine en iyi tahsil imkânını hazırlarken oğlu Pîr Mehmed'i ikinci plâna itebilir mi? Aslında Osmanlı Devleti'nde şeyhülislâmlık ve vezir-i âzamlık gibi erişilmesi güç iki göreve getirilen Zembilli Ali Cemâlî ile Pîrî Mehmed Çelebi'nin, sıradan bir eğitim ve öğretim süreci geçirdikten sonra bu makamlara getirilmeleri düşünülemez. Öyle ise, Pîrî Meh-

56) Latîfî, *aynı eser*, s. 324.

57) *Aynı eser*, s. 324.

58) PAKALIN, *aynı makale*, 326; KONYALI, *Pîr Mehmed Paşa*, 28.X.1972. Ayrıca bkz. UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, II., s. 544; TURAN, *aynı yer*, s. 559.

59) BAYSUN, *aynı yer*, s. 85.

med de Ali Cemâlî gibi İstanbul'a gitmiş; belki aynı hocalardan, birlikte ders almış ve daha sonra Amasya'da biri müftülük, diğeri de mahkeme kâtipliği görevlerine atanmışlardır.

II. DEVLET HAYATI

1. II. Bâyezid Dönemindeki Memuriyetleri

Pîrî Mehmed Paşa'nın memuriyet hayatı, II. Bayezid'in saltanat döneminde başlamıştır. Şimdi de bunlar üzerinde duralım.

a) Mahkeme Kâtipliği :

Pîrî Mehmed Çelebi, medrese tahsilini tamaladıktan sonra, 896 H/1491 M'de Amasya Şer'i Mahkemesi'ne kâtip olarak girdi⁶⁰. Başarılı çalışmalarından dolayı kısa sürede başkâtipliğe yükseldi (1494)⁶¹.

b) Kadılığı :

Mevlânâ Pîr Mehmed, daha Amasya valiliği sırasında kendisini tanıyan II. Bâyezid'in cülûsunu mütekip Amasya'dan ayrılmış; 150 akçe ile⁶² önce Sofya; sonra sırası ile Silivri, Siroz ve Galata kadılıklarında bulunmuştur. Daha sonra İstanbul'da, Fatih İmaretî mütevelliliğine getirilmiştir.

c) Defterdârlığı :

Defterdâr, Osmanlı Devleti'nde, malî işlere bakan yüksek dereceli memurdur. Dîvân'daki yerleri, vezirler ve kazaskerlerden sonra gelen defterdârlığa atamalar, belli mesleklerden yapıldı. Bunlar, defter ve şehreminleri; 300 akçe vazifeli kadılar; reisü'l-küttaplardır.

60) Hüsameddin, *aynı eser*, III., s. 239.

61) PAKALIN, *aynı yer*; ÜNAL, *aynı makale*, S.16, s. 13.

62) Mustafa Âlî, *Kühû'l Ahbâr*, TSMK. Revan, no. 1122, vr. 383a-383b.

Bulunduğu görevlerde dürüstlüğü ve çalışkanlığı ile dikkat çeken Mevlânâ Pîr Mehmed, II. Bâyezid'in son yıllarında 910 H/1504 M'de kadılıktan ayrılıp hazine defterdârlığına geçti⁶³. Belgelerdeki 911 H/1505 M'de defterdâr (Anadolu Defterdârı)'dır.

2. I. Selim Devrindeki Görevleri

920 H/1514 M'de ise, Rumeli Defterdârı (Başdefterdâr) kaydına bakılırsa⁶⁴, Yavuz tahta geçtikten sonra Başdefterdâr, şimdiki deyişle Maliye Bakanı'dır.

Mâlîye mesleğinde çok başarılı olan Pîr Mehmed Çelebi, Mustafa Âli'nin kaydına göre, Yavuz tahta çıkınca, "**Pîr-i erbâb-ı tedbîr**" olan Pîr Mehmed Çelebi'yi "**Hazine-i Âmire'nin Defterdârı**" yaptı. Pîr Mehmed, mâli işleri, padişahın istediği gibi, kısa sürede düzene koydu. Bu sırada hiç kimseye haksızlık yapmadı; doğruluk ve adâletten ayrılmadı⁶⁵. Çalışmalarından memnun kalan Yavuz, O'nu Çaldıran Seferi'nde vezir; Mısır Seferi'nde de vezir-i âzamlığa getirdi. Sultan Selim, devlet yönetiminde O'nun bilgi ve tecrübelerinden âzamî derecede yararlandı. Şimdi bu dönemdeki hizmetleri üzerinde durulacaktır.

a) Şehzâde Ahmed Gailesinde Yavuz'a Yol Gösteriyor :

Babası II. Bâyezid'i bertaraf ederek Osmanlı tahtına oturan Sultan Selim'in karşısında en güçlü rakip kardeşi

63) Nişancı Mehmed Paşa, *aynı eser*, vr. 57a; Sehi, *aynı eser*, s. 62. ÜNAL, 1510'da kadılık mesleğini bırakıp defterdâr olduğunu yazmaktadır. (Bkz. *aynı yer*). O, bu tarihten altı sene önce, 1504'te Anadolu defterdârı idi.

64) M. Tayyib GÖKBİLGİN, XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı, (Kısaltma : *Edirne*), İst. 1952, s. 93-94, 525. Şemseddin Sami de Çaldıran Seferi sırasında başdefterdârlık görevine getirildiğini yazmaktadır. Bkz. *Kamûsü'l-A'lâm*, II, İstanbul 1306, s. 1585.

65) Andreas TIETZE, *Mustafâ Âlî's Counsel For Sultans Of 1581*, C.I, Wien 1979, vr. 35v-36r, 54v. Şu halde, Franz BABINGER'in iddia ettiği gibi, (Bkz. *Pîr Mehmed Pasha*, *El (Fr.)*, III., Leiden 1936 s. 1144), II. Bâyezid devrinde baş defterdâr olmamıştır.

Şehzâde Ahmed idi. O, Saltanatı elde etme hususunda Anadolu'da başarılı olacağını umarak Selim'e karşı hazırlık yapıyordu. İstanbul'da bulunan devlet adamları arasında da onu destekleyenlerin sayısı fazla idi. Yavuz, Şehzâde Ahmed'in yandaşı ve en büyük destekçisi olan Vezir-i Âzam Koca Mustafa Paşa'yı idam ettirdi. Şimdi sıra Şehzâde Ahmed'in bertaraf edilmesine geldi. Ama nasıl? Padişah, sıkıntıların hallinde, sürekli, Başdefterdâr Pîr Mehmed Çelebi'yle istişarede bulunur; O'nun önerileri doğrultusunda hareket ederdi. Şehzâde Ahmed meselesinin nasıl halledileceği de O'na soruldu. Pîr Mehmed Paşa, Yavuz'a şöyle cevap verdi :

«- **Eğerçi dîn-i mübinde kizb-i ma'yûb hilâf-ı vâki' nesneye irtikâb memnû' ve meslûbdur. Emmâ âsâyiş-i ra'yyet ve refâhiyyet mülk ü millet için tecvîz olunmuşdur. Sultân Ahmed'in dimâğı ârzû-yı saltanatdan henüz hâlî değildir. Âsitâne-i sa'âdetünüz huddâmın cümlesi kadîmden anlar cânibine mensûblar idi. Mu'âhedeleri peyvend-i muhkem olmuşdu. A'yân-ı hademe-i sūdde-i vâlâ taraflarından anlara mektûblar tesvîd olunup gönderilsün. Ümiddir i'timâd edüp hârice meyl etmeye**»⁶⁶.

Pîr Mehmed Paşa'nın ortaya koyduğu ağabeyi Ahmed'i, onu seven adamları adına mektuplar yazıp savaşa teşvik etme fikri, Yavuz'un aklına yattı. Hemen kapı halkı ileri gelenlerinin ağzından mektuplar yazılarak Sultan Selim'den memnun olmadıkları, padişah olarak kendisini istedikleri ifade edildi. Bu mektupları alan Ahmed, Bursa yakınlarına kadar geldi. Yavuz'la karşılaştığında, kendisine gönderilen mektupların yalan olduğunu anladı. Fakat artık daha başındayken âkıbeti belli olan mücâ-

66) Celâl-Zâde Mustafa, *Selim - Nâme*, (Haz. Ahmed UĞUR - Mustafa ÇUHADAR), Ank. 1990, s. 103.

deleye girmekten başka yapacak birşeyi kalmamıştı. Askeri bozuldu, kendisi de yakalanarak boğduruldu⁶⁷. Böylece Osmanlı Devleti, Pîrî Mehmed Paşa'nın yerinde görüşleri sayesinde, büyük bir gaileden kurtulmuş oldu.

b) Çaldıran Seferi'ndeki Hizmetleri :

Pîrî Mehmed, işlerini «*Rızâ-i İlâhî'yi dâima gözeterele*» yaptığı⁶⁸ için Yavuz Sultan Selim'in dikkatini çekmiş; onun padişahlığı döneminde Başdefterdâr olmuş; Çaldıran Seferi'ne Başdefterdâr olarak katılmıştır⁶⁹. Bu durumda O, kanun gereği, savaşta askerin iâşesinden başka menzil hizmetlerinin idaresine de memur edilmiştir.

Padişah, Pîrî Mehmed Çelebi'ye çok güvenmekle birlikte, Çaldıran Seferi için orduyla Boğaz'dan Anadolu'ya geçtikten sonra O'nu huzuruna çağırdı. Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz yardımına güvenip, eshâb-ı kirâmın manevî değerlerini gözetmek için bu sefere karar verdiğini; Osmanlı ordusunda asker ve hayvan sayısının oldukça fazla olduğunu; Türk sınırından çıkıp İran topraklarına girince, Şah'ın gelip kendisiyle savaşmasını istediğini; fakat Türk ordusundan korkup geri çekilebileceğini; kendisinin de onu takip etmek zorunda kalabileceğini; işte o zaman Türk askerinin yiyecek sıkıntısına düşebilir diye aklına vehim geldiğini söyledi⁷⁰. En ince teferruatına kadar savaş sırasında olabilecekleri düşündüğü anlaşılan Yavuz Sultan Selim'e, Pîrî Mehmed Çelebi aldığı makul önlemleri anlatmış olmalı ki, ordudan önce hareket edip menzilleri düzenleyerek Konya'ya geldi.

67) Celâl-Zâde Mustafa, *aynı eser*, s. 108-109; Münecimbaşı, *aynı eser*, III., s. 249-250.

68) Mecdi, *aynı eser*, s. 324.

69) Osman-Zâde Talib, *aynı eser*, s. 23-24. Lütfî Paşa, defterdâr olarak bu sefere katıldığını yazmaktadır. (Bkz. *Tevârih-i Âlî Osman*, İstanbul 1341, s. 234). Yukarıda da değinildiği üzere, Çaldıran Seferi'nden önce başdefterdâr olduğu belgelerde kayıtlıdır.

70) Celâl-Zâde Mustafa, *aynı eser*, s. 134, 362.

Konya'da Mevlevî Şeyhi Karahöyükü Sinan Dede İle Görüşme:

Pîrî Mehmed Paşa Konya'da iken, Sultan Selim de ordusu ile gelip 6 gün bu şehirde kaldı⁷¹. Fakirlere bol bol ihsanlarda bulunup «*kûşe-i ihtiyâcda aç ve muhtâc komadı, gönlin gözün doyurdu*». Yine bu şehirde medfun olan Mevlânâ Celâleddin-i Rumî ve Sadreddin-i Konevî başta olmak üzere diğer din büyükleri ile «*erbâb-ı keşf ve yakînin*» yâni velilerin kabirlerini ziyaretlerde bulunarak onların ruhlarından istimdât diledi⁷². Konya'nın erenler beldesi olduğunu, bir «*ehl-i dil*» bulup ondan çıkmış bulunduğu İran Seferi'nin neticesini sormasını Pîrî Mehmed Çelebi başta olmak üzere vezirlerinden istedi. O zaman, evliyâullahtan Sinan Dede, daha önce oturduğu Edirne'den kısa bir süre önce gelmiş ve Konya'ya yerleşmişti. Pîrî Mehmed Paşa, Edirne'de ikaleti sırasında tanıyıp hürmet ettikleri keşif ehli Sinan Dede'nin Konya'da bulunduğunu padişaha :

«*-Devletlî padişahım, mükâşif Sinan Dede, hâlyâ bunda imişler*» diye haber verdi⁷³. Vezirler yanlarında Defterdâr Pîrî Mehmed Çelebi olduğu halde hep birlikte kalkıp Mevlânâ Dergâhı'nda Mesnevîhânlık görevini yürüten Şeyh Sinan Dede'ye gittiler. Yavuz Sultan Selim'in dileğini ona bildirdiler. Gelenlere şeyhin verdiği işaret, Sultan Selim'in savaşı kazanacağı yönünde oldu. Sinan Dede'nin bu keşfini, vezirler henüz onun yanında otururlarken, Pîrî Mehmed Çelebi gelip padişaha arz etti. Bu sevinçli haberi alan Yavuz Sultan Selim şöyle buyurdular :

71) Çerkezler Kâtibi Yusuf, *Selim-Nâme*, yzm. TSMK. Hazine, no. 1422, vr. 11a.

72) Anonim, *Mecmua-i Ahvâl-i Selâtin II-Koçi Bey ve Süleyman-Nâme*, yzm. Veliyüddin Efendi Ktb. no. 2447, vr. 127b-128a.

73) Mahmud Dede, *Mürşidü't-Tâlibîn Sinan Dede*, yzm. KMK. no. 4005, vr. 25a-25b; TANSEL, *aynı eser*, s. 41.

“- Pîrî Çelebi! Şeyh hazretlerinin vâki' olan keli-mâtın tezkere eyle! Vâki' olursa, inşâallah gelip hud-metler ederim”.

Şeyh Sinan Dede'den aldığı bu olumlu işaret üzerine padişah, Konya'dan ayrılıp İran'a doğru yoluna devam etti.

Defterdâr Pîrî Mehmed Çelebi, padişahdan önce yola çıktı. Ordunun konup göçeceği, ihtiyaçlarını göreceği menzillere düzen vererek Amasya'ya ulaştı. Ordu'nun İran sınırını girince, gerek duyacağı iâşeyi buradan temin etti.

İhtiyaçların sağlanması hususunda bu şehrin seçilmesine bazı şeyler etki etmiş olmalıdır. Bunlar, Amasya halkının, mahkeme kâtipliği sırasında Pîrî Mehmed'i tanimasından başka, Şah İsmail tehlikesini herkesten çok hissetmeleri; O'nun bu hususta kendileri gibi düşünceye sahip olduğunu bilmeleridir. Nitekim işler tahmin ettikleri gibi kolay görüldü. Amasya'dan kısa sürede tedarik ettiği zahire ve mühimmatı alıp ordu ile birlikte Sivas'a gelen Yavuz'un yanına gitti⁷⁴.

Pîrî Mehmed Çelebi, Sivas'tan sonra padişahla birlikte yola devam etti. Bundan sonra Türk ordusu uzun süre yürüdü. Fakat, İran ordusu bir türlü ortalarda görünmüyordu. Yeniçeriler, bu durum karşısında hoşnutsuzluk işaretleri gösterip söylenmeğe başladılar. Karşılarında savaşacakları bir düşman bulunmadığı için İstanbul'a geri dönülmesini istiyorlardı. Vezirlerin ve askerlerin isteklerini Sultan Selim'e arz eden Karaman Beylerbeyi Hemdem Paşa, derhal idam edildi. Ordu tekrar yola devam etti.

74) Hüsameddin, aynı eser, III, s. 274.

Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail ile hesaplaşmadan geri dönmek niyetinde değildi. Fakat, gerçekten görünürde düşman yoktu. Yeniçeriler, yeniden itaatsizlik teşebbüsünde bulundular. Daha vahim gelişmeler olabiliyordu. Öyleyse, bundan sonra yapılması gerekenin ne olduğunu iyi belirlemek lâzımdı. Ama kiminle oturup bu konuyu tartışabilirdi? Vezirler ve diğer komutanlar, İstanbul'a dönmek istediklerini dolaylı yollardan kendisine ulaştırmışlardı. Onlardan sağlıklı bilgi alınmayacağı belli olmuştu. Ne yapacağını bilmeyen Yavuz, devlet işlerinde sürekli parlak fikirler ileri süren ve memleket için her türlü sıkıntıyı göğüsleyen Rumeli Defterdârı Pîrî Mehmed'i yanına çağırarak bu safhadan sonra nasıl bir yol takip edilmesi gerektiğini O'na sordu. Defterdâr, savaştan önce sultanların düşman hakkında haber toplaması, alacağı bilgiler doğrultusunda hareket etmesi gerektiğini söyledi. Yavuz Sultan Selim, O'nun bu fikrini beğenip, Şah tarafına casuslar gönderilmesini istedi. Sinop Beyi Ahmed, Şehsüvar Oğlu Ali Bey, Mihâl oğlu Mehmed ve Malkoç oğlu Bâli Beyler, İran ordusunun durumunu belirlemeleri için görevlendirildiler. Bunlar, Şah İsmail'in Hoy'da bulunduğunu tesbit edip padişaha bildirdiler. Haber almak için yöre halkından da istifade edildi. Şah İsmail hakkında bilgi getirecek olanlara ödülleri verileceği ilân edildi. Ödülü duyan birçok kimse, İran tarafına gidip Şah'la ilgili birçok önemli haberi padişaha getirdiler. Bunlardan Şeyh Ahmed nâmındaki bir casusun yaptıkları, çok akıllıca olup, onun sâyesinde düşmanla karşılaşmak mümkün olmuştur. Şeyh Ahmed, kendisini İsmail'e Türkmenler'in İranlılar tarafına geçmek için gizlice gönderdikleri bir elçi gibi gösterdi. Şah, onun verdiği bilgilere inanarak çok çekindiği Osmanlı ordusunun karşısına çıkma cesaretini gösterdi. Çaldıran'da Sultan Selim'le karşılaşmaya karar verdi. Bu kararını Şeyh

Ahmed'le Yavuz'a bildirdi (Bkz. Türk İstihbarat Teşkilâtını Kurma Fikrinin Babası).

«İşte Yegâne Re'y Sâhibi Bir Adam...» :

Türk ordusu, Çaldıran Sahrası'na gelip Şah'ın ordusu ile karşılaştığı günün gecesi (2 Recep 920/23 Ağustos 1514), Yavuz Sultan Selim, hemen bir harp meclisi topladı⁷⁵. Ertesi gün şafakla beraber savaşa başlama, yahut askere yirmidört saat istirahat verme konusu tartışıldı: 2500 km.lik yorucu bir yolculuk yapan ve yiyecek sıkıntısı da çekmeye başlayan Osmanlı ordusu için vezirler, ikinci alternatifi uygun buldular. Bu fikre, yalnızca Başdefterdâr Pîrî Mehmed Çelebi karşı çıktı. Vakur bir edayla söze başlayarak :

«Sultânım, «*Ordu-ı humâyûnda bulunan akıncıların kısm-ı a'zamı Şîi bulunmak hasebiyle orduya istirahat ettirilüp yokdan yere vakit geçirildiği takdirde bunların düşmanla muhâberâtda bulunarak Osmanlı ordugâhını terk veya istemeye istemeye hareket edecekler. Binâenaleyh düşmana me'mûl etmediği bir zamanda ta'arruz etmek te'mîn-i maksada daha muvâfık olur*»⁷⁶ dedi.

Yavuz da aynı görüşte olmalı ki, Başdefterdâr'ın bu mütâlaasına :

«*İşte yegâne re'y sâhibi bir adam! Yazık ki vezir olmamış!*» diyerek iltifatta bulundu ve ertesi sabah (3 Recep 920/24 Ağustos 1515) muharebeye hazırlık yapmaları için komutanlara emir verdi.

Pîrî Mehmed Çelebi'ye savaş sırasında menzil ve iâşe hizmetleri dışında da önemli görevler verildi. Şah İs-

75) HAMMER, *aynı eser*, IV, s. 134-135; UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, II, s. 266-267.

76) Ahmed Refik, *Sahâif-i Muzafferiyât-ı Osmanîye*, (Kısaltma : *Sahâif*) Ist. (ta-rihsiz), s. 320-321.

mail yenilip kaçınca, Tebriz, Osmanlılar'ın eline geçti. Pa-dîşah, Şah İsmail'in hazine ve mallarına el koyup muhafaza altına almak maksadıyla önden vezir Dükakin oğlu Ahmed Paşa, Defterdâr Pîrî Çelebi ve tarihçi İdris'i, Sekbanbaşı emrindeki 500 yeniçeri ile Tebriz'e gönderdi⁷⁷. Bunların gerekli önlemleri almasından sonra Yavuz, Tebriz'e geldi...

c) Vezirliğe Atanması :

Yavuz'un niyeti, o kış Tebriz'de kalıp Şah'ın işini mutlaka bitirmektir. Fakat, Tebriz ve çevresinde askerin ihtiyaçlarını karşılamak imkânsız gibi idi. Anadolu'ya döndüğü takdirde işleri kolay olacaktı. Nitekim padişah, ordu ile Nahçıvan çevresine geldiğinde (2 Şaban/22 Eylül) zahire ve yiyecekler iyice azaldığından başka fiyatlar da umulmadık bir şekilde artmış, askere son derece sıkıntı gelmişti⁷⁸.

Problemlerin hallinde oldukça başarılı olan Başdefterdâr Pîrî Mehmed Çelebi, Mustafa Paşa'nın azli ile boşalan vezirliğe, 22 Eylül günü Çoban Köprüsü'nde atandı. Azık tedariki maksadıyla Bayburd yöresine gönderildi. Kısa sürede topladığı azıkla anbarları doldurup⁷⁹, askeri iâşe sıkıntısından kurtardı.

Yavuz Sultan Selim, kış bastırmadan önce şehzâdeler şehri Amasya'ya ulaşmak istiyordu. Bu sebeple ordu, aralıksız yürüyerek Amasya'ya kısa sürede geldi. Padişah, eskiden şehzâdelerin ikametgâh olarak kullandıkları saraya yerleşti⁸⁰. Bu şehrin kışlak seçilmesinin sebebi, sultanın ikamet edebileceği bir sarayın mevcudiyeti-

77) Celâl-Zâde Mustafa, *aynı eser*, s. 154; Hoca Sâdeddin, *aynı eser*, II, s. 279; HAMMER, *aynı eser*, IV, s. 136-137.

78) Celâl-Zâde Mustafa, *aynı eser*, s. 154-155.

79) Hoca Sâdeddin, *aynı eser*, II, s. 284; Müneccimbaşı, *aynı eser*, III., s. 456.

80) Celâl-Zâde Mustafa, *aynı eser*, s. 156.

tinden başka, padişahı, Şehzâde Ahmed'e karşı destekleyen Sünnî bir halkın varlığı olmalıdır. Nitekim Yavuz'un Amasya'ya yaklaştığı duyulunca, şehrin "**esrâf ve âyânı karşı gelüp**" Sultana sevgi tezahüratında bulunmaları⁸¹ bunu göstermektedir. Bir de Pîrî Mehmed Paşa'nın Amasya ve çevresini iyi tanıması, bu seçime etki etmiş olabilir. Çünkü bu durumda askerin ihtiyacı daha kolay ve ucuza sağlanabilirdi. Nitekim Lütî Paşa, yeniçerilerin, Azerbaycan'da padişaha :

"- Ey şeh-i cemm-i iktidâr! Bu yerler kıtlıktır. Bu kadar leşkere zâd ü zevâda kande bulunur? Rum Vilâyeti'ne ya'nî Amasya'ya varalum kim ol yerler ucuzluktur. Anda kışlayup yaza her kande gidersek önünce düşüp gidelim" dediklerini yazması⁸², bunu göstermektedir.

d) Amasya'da Evine Yeniçeri Baskını :

Sultan, Amasya'dayken (Zilkade 920/Ocak 1515) Dükakin oğlu Ahmed Paşa'yı, Hersek-Zâde'nin azliyle boşalan sadrâzamlığa getirdi. Devrişme vezirlerin karşı çıkmalarına rağmen daha önce de Başdefterdâr Pîrî Mehmed Efendi'yi üçüncü vezirliğe tayin etmişti. Bu gelişmeler, bazı huzursuzlukları beraberinde getirmişti. Üst düzey yöneticiler, Yavuz'dan korktukları için kendileri açıktan tavır alamamışlar; fakat askeri gizlice ayaklandırmışlardı.

Bu olayın en göze batan tarafı, padişahın çok değer verdiği ve henüz üçüncü vezirliğe getirdiği Pîrî Mehmed Paşa ile "**Hâce-i Sultânî Halimî Çelebi'nin**" hedef seçilmiş olmasıdır. Olay 8 Muharrem 921/22 Nisan 1515 gecesi vukubuldu. Pîrî Mehmed Paşa ile Halimî Çelebi kaçarak öldürülmekten kurtuldular. Bununla birlikte evleri

81) Anonim, *Mecmua-i Ahvâl-i Selâtin*, vr. 141a.

82) Lütî Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, S. 238.

yağma edilmiş, adamlarından beş-on kişi telef olmuştu. Yavuz, ayaklanmaya sebep olduğu için Sadarâzam Dükakin oğlu Ahmed Paşa'yı bizzat kendi hançeriyle yaraladıktan sonra içoğlanlara başını kestirmişti⁸³.

Dükakin Oğlu'nun, Amasya'da yeniçerileri ayaklandırmasına sebep olarak farklı görüşler ileri sürülmektedir. Celâl-Zâde Mustafa'ya göre bu, Yavuz'un, II. Bâyezid dönemi vezirlerini beğenmemesi⁸⁴; bunları tasfiye ederek akıllı, bilgili ve iş üreten vezirleri iş başına getirmek istemesine bir tepkidir. UZUNÇARŞILI'ya göre ise, padişahı İran içlerine kadar gitme düşüncesinden vazgeçirmek için bu olay çıkarılmıştır⁸⁵. Yavuz Sultan Selim'in, Amasya'ya geldikten sonra disiplin durumu bilinen yeniçerilerle İran'a tekrar gitmesi şüphelidir. Statükocu vezirlerle çalışmak istememesi ise doğrudur. Fakat eski vezirleri telaşlandıran başka birşey olmalıdır. Devşirme olmayan, başarılarıyla onları gölgede bırakacak Pîrî Mehmed Paşa'nın, adım adım yükselmesi. Yavuz'un, bulunduğu her makamda üstün başarılarıyla dikkat çeken Pîrî Mehmed Paşa'yı vezir yaptıktan kısa bir süre sonra isyanın çıktığına bakılırsa, bunun temelinde siyasi bir çekişmenin yattığı söylenebilir. Hüsameddin de bu hususa dikkat çekerek, Amasya ayaklanmasının altında Pîrî Mehmed Paşa gibi Türk asıllı, başarılı bir kimsenin vezaret makamına getirilmesine, saraylı devşirmelerin tepkisinin bulunduğunu yazmaktadır. Zira ona göre, vezaretin, II. Bâyezid devrinde, bir kanunla devşirmelere ait bir makam olduğu kayda bağlanmışken⁸⁶, Yavuz Sultan

83) Sadeddin, *aynı eser*, II. s. 287; ANONİM, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (Haz. Nihat AZAMAT), İst. 1992, s. 137; Hüsameddin, *aynı eser*, III., s. 276.

84) *Aynı eser*, s. 156-157, 174-175.

85) *Aynı eser*, II., s. 541.

86) *Aynı eser*, III., s. 275, 277.

Selim'in bu kuralı yıkma teşebbüsü, onların öfkelenmelerine sebep olmuştur.

Çaldıran Zaferi'nden Sonra Konya'da...

"Beni Rencide Eylemen":

Yavuz Sultan Selim Han, Şah İsmail'i Çaldıran'da hezimete uğratınca, daha Konya'dayken Sinan Dede'nin kendisine verdiği zafer müjdesi, aklına geldi. Pîri Mehmed Paşa'yı huzuruna çağırıp :

"- Şeyh hazretlerinin cümle sözleri vâki' oldu. Sıhhatle Rûm'a vardıkda cümle murâdları görülsün" diye not ettirdi.

Padişah, İstanbul'a dönmek maksadıyla Amasya'dan hareket etti ve Konya'ya geldi. Pîri Mehmed Paşa aracılığıyla, kendisiyle bizzat görüşüp konuşmak istediğini Sinan Dede'ye bildirdi. Fakat şeyh :

"- Padişah'ı ma'nâda bir tıfıl oğlan misâlinde gördüm... Beni rencide eylemen" diyerek isteğini geri çevirdi. Sultan Selim Han, şeyhin kendisini kabul etmemesine çok üzüldü. Hiç değilse onun istediği birşey varsa bunu tesbit etmek için :

"- Murâdları nedir? Tecessüs olunsun. Cümle tahassul olunsun" diye ferman buyurunca, Pîri Mehmed Paşa şeyhe :

"- Murâd-ı şerîf nedir?" deyince, Sinan Dede :

"- Ben bunda rûh-ı Hz. Mollâ işâretiyle geldim. Anların makamların ta'mîr murâdımdır" dedi ve Mevlânâ Dergâhı'nda üstleri açık olan kubbelerin kurşunlatılmasını; su getirilmesini; Dergâh'ın çevresindeki bağ ve bahçenin ihata duvarı içine alınmasını; az olan vakıflarının artırılmasını; bir emr-i şerif verilip, buna dayanarak Mevlânâ Dergâhı'nda kalacakları kendisinin

belirlemesini; Konya'ya vali olacakların kendisine bağlı olmasını istemiştir. Yavuz, onun isteklerinin hepsini kabul etmiş; yetkililere :

"- Görülsün" emrini vermiştir.

Gerçekten yukarıda sıralananların tamamı kısa sürede yapılmış olup Mevlânâ Dergâhı bahçesindeki şadırvan yeniden o zaman yaptırılmış; Dutlu Pınarı'nın suyu künklerle getirilip akıtılmıştır. Dergâhın giderlerinin karşılanması için her sene devlet hazinesinden 30 bin akçe verilmesine bundan sonra başlanmıştır⁸⁷.

e) İstanbul'a Dönüşte Vezirlikten Azli ve Tekrar Göreve İadesi:

Konya'dan ayrılan Yavuz Sultan Selim, kara yoluyla İzmit koyundaki Dil İskeleyi'ne, buradan da Pîri Mehmed Paşa, nişancı ve reisü'l-küttâbla birlikte aynı kayığa binip İstanbul'a geldi (29 C.evvel 921/12 Temmuz 1515).

Padişah, Amasya'da vukubulan yeniçeri ayaklanmasına kimlerin önyak olduğunu anlamak istiyordu. Doğrudan tahkikata başlasa, belki de suçluları ortaya çıkarmada güçlüklerle karşılaşacaktı. Öyle ise, sultanların şimdiye dek denemediği bir usulle problemi çözmesi gerekiyordu. Başkente dönüşünden birkaç gün sonra, Sultan Selim, sarayı terk ederek Üsküdar tarafına geçti. Anadolu yakasında av ve seyahatle gününü gün etmeye başladı. Kendisi hiçbir devlet işiyle meşgul olmadığından başka vezirlere divan akdetmemelerini; kadılarına mah-

87) Mahmud Dede, aynı eser, vr. 27a-27b; Muzaffer ERDOĞAN, "Yavuz Selim Devrinde Konya", *Anıt*, S. 15, s. 11-12. Mustafa Âli'ye göre, Sultan Selim, Konya'da Mevlânâ Dergâhı'nın bahçesine şadırvan yaptırıp su getirtmesinden başka, Hz. Mevlânâ Türbesi civarında büyük bir imâret ve cami de bina ettirmiştir. (Bkz. aynı eser, no. 1122, vr. 377a). II. Selim tarafından yaptırıldığı tahmin edilen Selimiye Camii ve bitişindeki imareti acaba Yavuz Sultan Selim mi yaptırdı?

kemeye gidip adalet işleriyle ilgilenmemelerini; şehirde **"ser-i süfehâ-yi halk"** edepsizlik ederse, hiç kimsenin müdahale etmemesini emniyet yetkililerinden istedi. Sıhpsiz kalan İstanbul'da tam bir başıboşluk hüküm sürmeye başladı. **"Süfehâ"**nın zulmünden halk dışarı çıkamaz, esnaf da dükkânlarını açamaz oldu. Durumun günden güne kötüye gittiğini gören yeniçerilerle halk toplanıp, Şeyhülislâm'a gittiler :

"- Bu ne hâl ola?" diye sordular. Şeyhülislâm, padişahın, yeniçerilere kızdığı için böyle birşeyi yapmış olabileceğini söyledi. Askerlerin ve halkın şeyhülislâma gidip İstanbul'daki başıboşluğun sebebini sorduklarını ve bunun önüne geçilmesini rica ettiklerini duyan Yavuz, dönüp İstanbul'a geldi. 8 Recep 921/18 Ağustos 1515 günü kapu halkı ile yeniçerilerin ileri gelenlerini çağırıp divan akdeyledi. Onları tek tek süzdükten sonra :

"- Tâ'at-ı sultâna bakmayup salma edepsiz kul arasında şer'i'at ve kanûn nedir 'ale'l-husûs ki, bir kavim padişahların 'ahdle tahta geçirmiş ve itâ'atına boyun vermiş olalar. Ba'dehû 'ahdlerinde durmadıklarından sonra ol padişah onlara nice sultân olur?" dedi. O zaman divandakiler hep bir ağızdan :

"-Estağfurullah, hâşâ ki ol kavimden olavuz, bize cürmümüz bildiresün, günâhımız nedir biz bilelim" cevabını verdiler. Sultan Selim'in de istediği zaten bu idi :

"- Eğer dediğiniz üzere 'ahdiniz dürüst ise, Amasya'da vezirim Pîrî Paşa'nın evin basup divânım bozan kimlerdir? Ve ol emr-i şen'i kimin tahrîki ile oldu? Ve mâbeynde insân-ı saî kim idi deyüverin günâhınızdan geçeyim" dedi. Padişahın bu sorusuna kapu kulu ve yeniçeri şefleri şöyle cevap verdiler :

"- Biz bî-haber otururken İskender Paşa ve Sekbanbaşı ve Kazasker bize haber gönderüp gayretimiz kaçkılıya? derdemez süfehâmız yürüyüp bir işdir oldu. Bâki fermân pâdişâh-ı 'âlem-penâhındır."

Yavuz Sultan Selim, askerî şeflerin bu ikrarından sonra olayla ilgisi olanların hepsini huzuruna getirtti. Tahkikatın başında Pîrî Mehmed Paşa'ya kapucubaşı Behram Ağa'yı gönderip, O'nu divana getirtti. **"Pîrî Paşa, sâhib-i da'vâ olup hasımlar ile şer'i şerîfe durdular"**⁸⁸. Az sonra Pîrî Mehmed Paşa serbest bırakıldı. Nedendir bilinmez, suçsuz olmasına rağmen Pîrî Mehmed Paşa vezirlikten azledildi. Padişahın emri olduğu için, vezirliği sırasındaki gibi, yanına uşak verilmedi. Yalnız başına saraydan çıkıp, Eyüp'teki çiftliğine gitti. O'nunla birlikte saraya getirilip tutuklananlardan İskender Paşa, Cafer Çelebi, sekbanbaşı ve Balyemez Osman Ağa ise idam edildiler. Pîrî Mehmed Paşa'nın mâzûliyeti çok sürmedi. Üç gün sonra affedilip vezaret görevine iâde edildi⁸⁹.

f) Yeniden Azli ve Yedikule Zindanı'nda Hapsedilmesi :

Bir süre sonra sadarete değişiklik oldu. Hersek-Zâde Ahmed Paşa sadrâzamlığa getirildi. Pîrî Mehmed Paşa, yeni sadrâzamlı elele vermiş, uyum içinde devlet işlerini yürütüyordu. R. evvel 922/Mayıs 1516'da, Diyarbakır'da bazı kıtal ve tecavüzlerin vukubulduğu haberi, Yavuz'un canını sıktı. İhmâlleri görülen Vezir-i Âzam Hersek-Zâde ile Pîrî Mehmed Paşa'yı azledip Yedikule

88) Çerkezler Kâtibi, aynı eser, vr. 26a-26b.

89) Ahmed Feridun, *Münşeâtü's-Selâtin*, I., İst. 1274, s. 467; Hayrullah Efendi, *Târîh-i Osmanîye*, X., İst. 1287, s. 46; İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapukulu Ocakları*, I., (Kısaltma : *Kapukulu Ocakları*), (2. baskı), Ank. 1984, s. 168'de 3 nolu dipnot; PAKALIN, aynı makale, s. 229.

Zindanı'nda hapsedtirdi. Sadrâzamlığa Hadım Sinan Paşa atandı. Yeni sadrâzamanın istirhamı üzerine padişah, bir gün sonra, ikisinin de hapisten çıkarılıp evlerinde oturmalarına izin verdi⁹⁰.

g) İstanbul Kaymakamlığı :

Görevden uzaklaştırmasına rağmen Sultan Selim Han, Pîrî Mehmed Paşa'yla münasebetlerini devam ettirmiş; mühim kararlar vermeden önce O'nun görüşlerini alma yönüne gitmiştir. Günün en önemli konusu, gelecek baharda seferin İran'a mı, Mısır'a mı olacağıydı. Pîrî Mehmed Paşa, Mısır sultanının, Şah İsmail'e yardım edileceğini; bu sebeple Şah'tan önce Mısır işinin halledilmesi gerektiği görüşünde idi. Padişah, kesin karara varmadan önce Pîrî Mehmed Paşa'yı huzuruna çağırıp O'nunla istişarede bulundu. Bu hususla ilgili görüşlerini sordu. Paşa, Mısır'a ulaşmanın yorucu, fakat fethinin İran'dan daha önemli olduğunu uzun uzun anlattıktan sonra :

“- *Cenâb-ı Hakk'dan celle ve 'alâ me'mûldür, envâ-i nasr ü zafer hem-'inân-ı pâdişah-ı feth-göster vâki' ola*”⁹¹ dedi. O'nun bu görüşlerinden dolayı Yavuz çok memnun olup önerileri doğrultusunda kararı kesinleştirdi. Hemen bir ferman çıkartıp ilgililerden Mısır Seferi'ne hazırlık yapılmasını istedi.

90) UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, II., s. 278; Nejat GÖYÜNÇ, XVI. Yüzyılda Mar-
dın Sancağı, TTK, Ank. 1991, s. 24-25.

91) Celâl-Zâde Mustafa, *aynı eser*, s. 175-176; Hoca oğlu Mehmed Paşa'nın Mısır'ın fethedilmesine dair yaptığı konuşması için bkz. Solak-Zâde, *aynı eser*, s. 384-385. Bazı tarihlerde Yavuz'un aslında Acem diyarına sefer için İstanbul'dan Anadolu'ya geçtiğini, fakat Memlûk sultanının ordusuyla Haleb'e geldiği haberini alınca, İran üzerine gitmekten vazgeçip Suriye üzerine yürüdüğünü yazmaktadır (Bkz. Hüseyin b. Cafer (Hezârîfen), *Târîh-i Hezârîfen*, yzm. Fatih Ktb. no. 4301, vr. 115a); Anonim, *Târîh-i Âl-i Osman*, (tıpkı basıma haz. Friedrich Glisse), Breslav, 1922, s. 134-135). Oysa Yavuz Sultan Selim, daha İstanbul'da iken Mısır Seferi'ne çıkma kararını kesinleştirmişti. Sonraki gelişmeler savaşın esas sebebi değil, bahanesidir.

Kısa sürede hazırlıklar tamamlandı, ordu C. evvel 922/Haziran 1516'da Üsküdar tarafına geçti. Yavuz, Pîrî Mehmed Paşa'yı dördüncü vezir olarak İstanbul'un muhafazasına atadı⁹². Bu makam, Osmanlı Devleti'nde, padişah nâibliği gibi kabul edildiği için sıradan insanlara bırakılmazdı. Daha da önemlisi, sefere çıkan ordunun istendiği zaman ihtiyaçlarını temin edip gönderebilecek kapasitede becerikli ve işbilir birinin başkentte bulunması gerekirdi⁹³. Sultan Selim, İran Seferi'nde İstanbul Taht Muhafızlığı'na Şehzâde Süleyman'ı bu sebeple getirmişti. Mısır Seferi'nde Pîrî Mehmed Paşa'nın bu makama atanması manidardır. Padişah, bu davranışıyla O'na çok güvendiğini göstermiş oluyordu.

h) Arap ve Acem Kazaskerliği :

Sultan Selim, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu Osmanlı sınırları içine kattıktan sonra, 1516'da Arap ve Acem Kazaskerliği adıyla üçüncü bir kazaskerlik ihdâs etti. Bu yeni kazaskerliğin merkezi Diyarbakır olup başlangıçta divan heyetine dahil değildi. Bu göreve önce ünlü tarihçi ve âlim İdris-i Bitlisî getirildi. Arap ve Acem Kazaskerleri, Suriye ve Mısır fethedilince, Divân-ı Hümayûn heyetleri arasına girdi. Adı geçen kazaskerlik, Fenârî-Zâde Mehmed Şâh Efendi'ye verildi. Mısır Seferi sırasında Yavuz, bir sebeple kızıp Arap ve Acem Kazaskerliği'nden

92) Müneccimbaşı, Pîrî Mehmed Paşa'yı, bu sırada ikinci vezir göstermekte olup (bkz. *aynı eser*, III., s. 462), bu doğru değildir. Zira o zaman ikinci Vezir Zeynel Paşa; Üçüncü Vezir de Hoca oğlu Mehmed Paşa idi (bkz. Sadeddin, *aynı eser*, II., s. 378-379). İstanbul Muhafızı Pîrî Mehmed Paşa dördüncü; Edirne Muhafızı Şehzâde Süleyman'ın yanında bırakılan Mustafa Paşa da beşinci vezirdi. Aslında Osmanlı Devleti'nde o vakte kadar üç vezir görev başında bulunurdu. Fakat Mısır Seferi münasebetiyle bu sayı beşe çıkarıldı. Pîrî Mehmed Paşa vezir-i âzamığa atanınca, bu sayı dörde indi. Bkz. İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, (Kısaltma : Merkez), TTK, Ank. 1984, s. 188.

93) Keşfi, *Târîh-i Sultan Selim*, yzm. Esad Efendi Ktb. no. 2147, vr. 72a-73a.

Fenarî-Zâde'yi aldı ve Edirne kadılığına gönderdi. Yerine İstanbul Muhâfızı Pîrî Mehmed Paşa'yı atadı⁹⁴. Paşa'nın bu göreve getirilmesinin sebebi, şüphesiz iyi bir hukukçu olmasından başka Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Arap topraklarını, buralarda oturanların dilleriyle, örf ve âdetlerini çok iyi bilmesidir⁹⁵. Sadrâzam olunca Pîrî Mehmed Paşa istifa ettiği için Anadolu Kazaskeri Kadri Efendi'ye Arap ve Acem Kazaskerliği de tevcih edildi. Kısa bir süre sonra Sadrâzam Pîrî Mehmed Paşa samimi dostu olan Kadri Efendi⁹⁶ ile anlaşarak bu kazaskerliği ilga ettiler. Böylece Arap ve Acem Kazaskerliği'nin sorumluluk alanına giren yerler, Anadolu Kazaskerliği'ne bağlanmış oldu.

1) Mısır Seferi Sırasındaki Hizmetleri:

Mısır ordusunu yenip Şam'ı fethedince, Sultan Selim Han, gönderdiği bir fermanla İstanbul Muhafızı Pîrî Mehmed Paşa'dan :

1. Mısır'da bulunan ordunun ücretlerinin ödenmesi için Hazîne-i Âmire'den yeterince altın ve gümüş çıkarıp, Rumeli Sipâhileri'nin timar gelirleriyle birlikte Şam'a,

2. Vakit geçirmeksizin donanmayı hazırlayıp Mısır'daki orduya yetecek kadar zahire ve yiyeceği gemilere yükleyip Kaptan Cafer Ağa'yla Gazze'ye doğru göndermesini istedi.

94) Atafî, *aynı eser*, I., s. 189; UZUNÇARŞILI, *Merkez*, s. 229.

95) Selâhattin TANSEL, *Yavuz Sultan Selim*, Ank. 1969, s. 192-193; KONYALI, *Pîr Mehmed Paşa*, 29.X.1972.

96) Anadolu Kazaskeri Kadri Efendi, hayıresever bir âlimdi. Konya'da, Bedesten yakınında, şimdiki Merkez Bankası civarında, 51 odalı, Kadri Efendi/Kuşunlu Han adında büyük bir hanı vardı. Buranın gelirini, yine Konya'da yaptırdığı çeşmelerin bakım ve onarımına vakfetmişti. Bkz. Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *Lâle Devri'nde Konya*, (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1989, s. 19.

Padişahın bu emrine göre, "**20 kıt'a mavuna ve 40 kadirga ve 10 kayak ve 2 kalite**", Nevruz'a yâni 9 Marta kadar hazırlanıp hemen Gazze'ye doğru yola çıkarılacaktı. Gemilerle birlikte Anadolu ve Rumeli'de bulunan 2 bin yeniçeri tüfek ve silâhları ile birlikte gönderilecek; ayrıca 3 bin tüfek, yeteri kadar kurşun, güherçile, nal, mih, ayakkabı ve diğer mühimmat ile giyim eşyası ve yiyecek de yollanacaktı.

Padişahın emr-i şerifini alan Pîrî Mehmed Paşa, istenenleri tedarik etmek üzere derhal harekete geçti. O sene Anadolu ve Rumeli'de hüküm süren şiddetli kışa; Haliç'in donmuş olmasına rağmen süratli bir çalışma temposuyla İstanbul'da padişahın isteğinin on fazlası, 82 parça gemi yapıldı⁹⁷. Gelibolu'da bulunanlarla birlikte 106 parça gemiden müteşekkil bir donanma, Nevruz'dan bir ay önce harekete hazır duruma getirildi. Böylece padişahın istediğinden fazla gemi, zamanından önce hazırlandı. Mısır'a gönderileceklerin arasında "**yirmi yedişer vakıyye demür atar**" iki büyük "**darb-zen**" yâni kale dövme topu da bu gemilere yüklendi. Pîrî Mehmed Paşa, Sultan Selim'e gönderdiği mektupta, bizzat yaptırdığı 22 tonluk bu toplar için, şimdiye kadar böyle toplar yapıp manuvaya konmadığını yazmaktadır⁹⁸ (Belge 2).

Yavuz, çöl şartlarında savaşın ağır yürüceğini tahmin ederek yardımın Gazze'ye gönderilmesini istemişti. Savaş, onun tahmin ettiğinden daha çabuk bitince, Kaptan Cafer Ağa, daha İstanbul'dan çıkmadan Mısır'ın fethedildiğini duymuş; emrindeki Osmanlı Donanması'nı,

97) TSMA. E. 6608. Çerkezler Kâtibi, Yavuz'un Mısır'a hazırlanıp gönderilmesini istediği gemileri daha önce Sultan Süleyman'a sipariş ettiğini yazmaktadır. (Bkz. *aynı eser*, vr. 51a.) Bu sırada Sultan Süleyman, Edirne Muhafızı olup gemilerin hazırlanmasıyla da hiç bir ilgisi olmamıştır.

98) KONYALI, bir toptan bahsetmektedir. Bkz. *Pîr Mehmed Paşa*, 6.3.XI.1972.

İskenderiye Limanı'na götürmüştü⁹⁹. Yavuz Sultan Selim, donanmanın İskenderiye'ye geldiğini haber alınca, bu şehre gidip donanmayı teftiş etmiştir¹⁰⁰.

Yavuz Sultan Selim, Mısır beylerbeyliğine Hayır Bey'i atadı. Şam'a dönerken Vezir-i Âzam Yunus Paşa'yı, Hayır Bey'le ilgili sarfettiği ihtiyatsız sözlerinden ötürü idam ettirdi (6 Ramazan 923/22 Eylül 1517).

i) Pîrî Mehmed Paşa, Sadrâzamlığa Lâyık İnsandı:

Yunus Paşa'nın katlinden sonra vezir-i âzamlık makamı, bir müddet boş bırakıldı. Aslında hiyerarşik usûle göre, İkinci Vezir Zeynel Paşa'nın bu göreve getirilmesi gerekirdi. Fakat padişah, onun bu zor işi yürütecek kapasitede olmadığını biliyordu. Çünkü bu zat, yeterli bir zekâ ve kıvrak düşünceye sahip değildi. Üçüncü Vezir Hoca oğlu Mehmed Paşa'ya gelince, anlayış ve kavrayışta yeterli olduğundan başka âlim bir insandı. Fakat genç ve tecrübesizdi. Sonunda Dördüncü Vezir Pîrî Mehmed Paşa'yı İstanbul kaymakamlığından getirtip sadrâzam yapmaya karar verdi¹⁰¹. Çünkü, aradığı vasıflar, kâmilten onda bulunuyordu. Şimdiye kadar ileri sürdüğü fikirler ve yaptığı işlerle yeteneğini ortaya koymuştu. Meselâ, Çaldıran muharebesinden bir gün önce, hemen savaş yapılmasını padişaha öneren sadece O olmuş; O'nun sayesinde Şah İsmail'in ordusu perişan edilmişti. Kezâ Mısır Seferi'ne çıkılırken İstanbul muhafazırlığına bırakılmış; bu sırada başkentin idaresini en iyi biçimde yürütmüştü. En önemlisi, Mısır Seferi sırasında karşılaşılan

99) TANSEL, *aynı eser*, s. 194.

100) Sadeddin, *aynı eser*, II., s. 379; Müneccimbaşı, *aynı eser*, III., s. 468-469; Solak-Zâde, *aynı eser*, s. 410; Hayrullah, *aynı eser*, X., s. 66.

101) Sadeddin, *aynı eser*, II., s. 376-377; Müneccimbaşı, *aynı eser*, III., s. 461; Solak-Zâde, *aynı eser*, s. 411; Hayrullah, *aynı eser*, X., s. 64-65; UZUNÇARŞILI, *Merkez*, s. 188.

iâşe sıkıntısının bertaraf edilmesi maksadıyla kendisinden istenen para ve yiyeceği hemen temin edip cepheye göndermişti.

Yavuz Sultan Selim, Şam yolunda Pîrî Mehmed Paşa'yı sadrâzamlığa getirme kararına varınca, yazılan emr-i şerifi, bir ulakla 23 Ramazan 923/9 Ekim 1517 günü İstanbul'a gönderdi. Şam'a gelip vezir-i âzamlık görevine başlamasını istedi¹⁰².

Pîrî Mehmed Paşa, emr-i şerifi alınca kara yolu ile Şam'a hareket etti. Şam'a geldiği günün ertesi, padişah, O'nu 22 Muharrem 924/3 Aralık 1518'de¹⁰³, Fatih Kanunnâmesi'nde gösterildiği üzere senede birmilyonikiyüzbin akçe maaşla vezir-i âzam tayin eyledi¹⁰⁴.

Ahmed Rasim'le Şinasi ALTUNDAĞ, Pîrî Mehmed Paşa'nın, komutasındaki donanmayla İskenderiye'ye geldiğini, Sultan Selim'le burda görüşüğünü yazmaktadırlar¹⁰⁵. Halbuki yukarıda görüldüğü üzere donanma, Kaptan Cafer Ağa komutasında İskenderiye'ye gelmiştir. Bundan başka Yunus Paşa'nın katli, Mısır'dan ayrıldıktan sonra, Suriye'ye gelirken vukubulmuş; Pîrî Mehmed Paşa'ya vezir-i âzam olduğu ve Şam'a gelmesi gerektiği yolda iken bildirilmiştir.

j) Mısır Dönüşü Diyarbakır Yöresinde Kalması :

Sultan Selim'in, vezir-i âzamlığa atadığı Pîrî Mehmed Paşa'yı İstanbul'dan Şam'a çağırmasının sebebi şu olmalıdır: Kendisi buradan İran üzerine gitmek niyetindeydi. Bu takdirde Pîrî Mehmed Paşa'yı Güneydoğu Ana-

102) Keşfi, *aynı eser*, vr. II4a.

103) Sadeddin, *aynı eser*, II., s. 372-373; Müneccimbaşı, *aynı eser*, s. 469-470.

104) UZUNÇARŞILI, *Merkez*, s. 164.

105) Ahmed Rasim, *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi*, I., İst. 1328-1330, s. 280; Şinasi ALTUNDAĞ, "Selim I.", *İA*, X., s. 429.

dolu'da bırakıp, bir türlü düzene girmeyen bu gölgeyle birlikte yeni fethedilen Arap topraklarına yeni bir düzen verdirecekti. Fakat padişah Şam'dayken gelen İran elçisinin Şah'tan getirdiği alttan alan bir içeriğe sahip mektubu sunması, Yavuz'un İran Seferi'nden vaz-geçmesine sebep oldu. Padişah, uzun bir seferden sonra yorulmuş olan askeri bir de İran üzerine sürmek istemiyordu. Bununla birlikte Şah'ın gönderdiği elçinin davranışlarından da şüphelendi. Şah İsmail, Osmanlı ordusu İstanbul'a dönünce meydanı boş bulup Güneydoğu Anadolu'ya saldırabilirdi¹⁰⁶. Bu durumda İstanbul'a dönmeye karar vermiş; ama Haleb'e gelince, 25 R.âhir/6 Mayıs'ta Pîrî Mehmed Paşa'yı, her ihtimâle karşı Diyarbakır yöresine göndermiştir.

1518 tarihli bir berat sûretinden anlaşıldığına göre, Yavuz Sultan Selim, **"baş ve buğluk"**a atadığı Vezir-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa'ya olağanüstü yetkiler tanımıştı. Kapukullarından birkaç bölüğü, bir miktar yeniçeri, Diyarbakır, Karaman beylerbeyleri, Ramazan oğlu Pîrî Bey'i, Rumeli ve Anadolu ile **"Diyâr-ı Arab'a müteallik"** sancak beyleri ve Kürdistan beylerini O'nun emrine vermişti. O'nun her dediğinin mutlak surette yapılmasını, muhalefet edenlerin, padişahın emrine karşı gelmiş gibi sayılacaklarını ve çok şiddetli cezaya çarptırılacaklarını beratın sonunda vurgulamıştı¹⁰⁷ (Belge 3).

Padişahın, Sadrâzam'ı İran sınırına göndermedeki amacı, O'nu Şah İsmail'le karşılaştırıp savaş yaptırmak değildi. Şah'ı Osmanlı topraklarına çekip, bizzat ikinci bir İran Seferi yaparak başta Musul olmak üzere kuzey Irak'ı Osmanlı sınırlarına katmaktı. Bu niyetini serdar olarak tâyin ettiği Pîrî Mehmed Paşa'ya şöyle açıkladı :

106) Keşfi, aynı eser, vr. 115b.

107) İbrahim b. Hüdaverdi, *Câmi'u'l-İnşâ*, Ayasofya Ktb. yzm. no. 3831, vr. 15b; TANEL, aynı eser, s. 92-93.

"- Bu def'a seni asker-i hümayûnumla serhadde gönderüp, bu seferden maksûd-u murâdım nedir bilür misin?" Sadrâzam :

"- Fermân pâdişâh-ı 'âlem-penâhındır" deyince :

"- ...Anı bu câniblere çeküp üzerine gelmek müyesser ve mukadder olursa zinhâr karşı varup mukâbele ve mukâtele itmek sevdâsın eyleme ... Berüye çek... Ulaklar ile bana haber gönder. Bir kaç gün içinde sana varup irişirüm... Bu sûretle anı ele getirüp safha-i cihânı şerr ü şûrundan emin eyleyim"¹⁰⁸ buyurdular.

k) Kuzey Irak'ı Fethi (1518) :

1514'te başlayıp Çaldıran Zaferi'yle son bulduğu sanılan Osmanlı-Safevî Savaşı, henüz bir ateşkes veya barış antlaşması imzalanmadığı için bitmemişti. İki devletin orduları arasındaki muharebeler yer yer devam ediyordu. Pîrî Mehmed Paşa, Güneydoğu Anadolu'ya giderek savaşa son veren çalışmalarda bulundu. Bu bölgeyle birlikte Kuzey Irak'ı da Osmanlı sınırları içine kesin olarak soktu.

Çaldıran dönüşü, Erzincan vâlisi tayin edilen Bıyıklı Mehmed Paşa ile, Osmanlı ordusu çekildikten sonra Tebriz'i geri alan ve Doğu Anadolu'ya saldıran Şah İsmail arasındaki muharebeler devam etti. Sonuçta Diyarbakır, Türkler'in eline geçti. İşte bu muharebelere son verip sınırlarda ıslahat yapması maksadıyla Sadrâzam Pîrî Mehmed Paşa, Mısır Seferi dönüşü, Fırat havalisine gönderildi. Paşa'nın Diyarbakır'a varıp burada Bıyıklı Mehmed Paşa kuvvetleriyle birleşmesi ve Güneydoğu Anadolu'da zorla Şii yapılan halkın Osmanlı idaresini tutması üzerine İranlılar geri çekilmek zorunda kaldılar,

108) Celâl-Zâde, aynı eser, s. 212-213.

Pîrî Mehmed Paşa, Musul, Erbil, Kerkük sancaklarıyla, Bağdat eyaletinin iki sancağını, Divâniye ve Düleyim'i fethederek Bağdat'ın 100 km kuzeybatısına kadar ilerledi. Bağdat'ı tehdit etmeye başladı. Bu harekâtla nüfusu yarı yarıya Türk olan Kuzey Irak'ta, 120 bin km²'den fazla toprak ele geçirilmiş oldu¹⁰⁹.

Sadrâzam, bu arada İran Şahı'nın faaliyetlerini "**yarar casuslar**" vasıtasıyla tesbit etmeye çalıştı¹¹⁰. Gelen haberler, Şah'ın kırk günlük mühimmat sağlayıp Diyarbakır taraflarına hücum edeceği yönünde idi. Fakat bu hazırlığın Horasan'a yapacağı sefer için olduğu anlaşıldı. Pîrî Mehmed Paşa, Yavuz'dan aldığı "**geri dön**" emri üzerine, padişahın bulunduğu Edirne'ye 26 Muharrem 925/28 Ocak 1518'de geldi¹¹¹. Neticede günümüzde de T.C. millî sınırlarının içinde bulunan Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Pîrî Mehmed Paşa'nın müdahalesi ve yaptığı ıslahatlar sayesinde kesin olarak alınmış oldu¹¹².

İstanbul'a dönüşte padişah, Sadrâzam Pîrî Mehmed Paşa'nın Zeyrek'te, Pîrî Mehmed Paşa Yokuşu'nda, camii ve medresesinin de bulunduğu yerdeki sarayda ikametine izin verdi¹¹³. Kubbeli olan Pîrî Paşa Sarayı'nı, KONYALI tesbit etmiştir¹¹⁴. Tarihi önemi haiz bu yapının korumaya alınması temennimizdir.

109) UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, II., s. 296; Yılmaz ÖZTUNA, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, (Kısaltma : *Türkiye Tarihi*), III., İstanbul, 1977, s. 258; ÜNAL, *aynı makale*, S. 18, s. 11.

110) Âli, *aynı eser*, no. 1222, vr. 376a-376b.

111) Celâl-Zâde Mustafa, *Tabakât ül-Memâlik ve Derecât ül-Mesâlik*, (Kısaltma : *Tabakat*), (Tıpkı basıma haz. Petra KAPPERT), Wiesbaden 1981, vr. 22a-22b; Ahmed Rasim, *aynı eser*, I., s. 281; Hayrullah, *aynı eser*, X., s. 50-51.

112) ÜNAL, *aynı makale*, S. 18, s. 11.

113) DEMİNCANLI, *aynı eser*, s. 495.

114) Bkz. *Pîr Mehmed Paşa*, 5. XI. 1972. İstanbul Zeyrek'te yaptığım araştırmada bu sarayı ve yerini bulamadım.

1) Arap Topraklarının Tahririni Yaptırması :

Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti'nde fethedilen yerler, tescil maksadıyla heyetlere yazdırılırdı. Arazi ve emlakın kayıtları, merkezde buna göre tutulurdu.

Sadrâzam Pîrî Mehmed Paşa, Diyarbakır'da bulunduğu sırada, her gün divan yapıp memleket meselelerine çare bulmaya çalışıyordu. En önemli gündem maddesi, tahrir işi idi. Arap vilâyetlerinin halkı, vakıfları ve malları, gelir ve giderleri, asker ve sipahilerin çeşitleri ile diğer ihracatın tahririni bir buyruldu ile yazıcılardan istedi. Bunun üzerine yazım işine girildi. En küçük gelirler bile defterlere işlendi. Vakıflar, mülkten ayrılıp ortaya çıkarıldı. Timar, has ve zeametler belirlendi. Organize o kadar güzel yapılmıştı ki, alınan yerinde önlemlerle bu zor iş, kısa sürede neticelendirildi¹¹⁵. Yeni kazanılan topraklardaki düzenleme, geçmiş devletler zamanında konan yasalar da göz önüne alınarak, Osmanlı kanunları üzere yapıldı. Herhangi bir huzursuzluğa sebep olunmadığı gibi, Müslüman Araplar, getirilen bu yeni düzenle rahat ve huzura kavuştular¹¹⁶.

m) Hint Seferleri'ne Hazırlık :

Osmanlı Padişahları içinde Yavuz Sultan Selim, İslâm birliğini kurmayı ideal edinmiş olarak tanınır. Bu sebeple o, Mısır alındıktan sonra Hindistan'daki Müslümanlar'la ve Uzakdoğu İslâm ülkeleriyle de ilgilenmeye başlamış; Vezir-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa'ya buralara gitmek için hazırlıklar yaptırmıştır.

Tarihçi Abdurrahman Şeref, Yavuz'un, fethetmek maksadıyla Hindistan'a gitmek istediğine dair kaynağını

115) Celâl-Zâde Mustafa, *Selim-Nâme*, s. 220-221; Sadeddin, *aynı eser*, II., s. 379-380.

116) Celâl-Zâde Mustafa, *Selim-Nâme*, s. 221.

belli etmediği bir hikâye anlatmaktadır. Sultan Selim, güya Timur'un Osmanlı Devleti'ne ettiği kötülükleri hiç unutamıyormuş. O elim olayın öcünü almak niyetindeymiş. Bunun için o zaman Hindistan'da hüküm süren Moğol asıllı hükümdarlarla savaşmayı tasavvur ediyormuş. Birgün Vezir-i Âzam Pîri Mehmed Paşa'yla sohbet ederlerken düşüncesini O'na açmış. O'nun bu husutaki fikirlerini sormuş. Paşa, bunun imkân dahilinde fakat, mesafenin çok uzak olduğunu söylemiş. Padişah, daha sonra açılan Süveyş Kanalı'nın bulunduğu yeri işaret ederek :

"- Oradan Akdeniz'i Bahr-i Ahmer'e ilsâk eder ve bahren Hindistan'a giderim" demiş¹¹⁷.

Bir kere şunu burada hemen söylemek gerekir ki, Sultan Selim Han, yukarıda anlatıldığı gibi, intikam hisleriyle kasıp kavrulacak ve Hindistan'a kadar gidip öç alacak kapasitesiz, bilgisiz bir devlet başkanı değildir. Evet, o, Pîri Mehmed Paşa'ya Hindistan Seferi için hazırlık yaptırmıştır. Fakat bu, oradaki sultandan veya müslümanlardan intikam almak maksadıyla değil, aksine Portekizliler'in onlara yapmakta olduğu zulmü kaldırmak içindi. Üstelik, Hint Müslümanları'na yardım konusunu gündeme getiren de ilk defa Yavuz olmamıştır. Mısır fethedildiği sıralarda, Portekiz Donanması'yla mücadele etmek; Kızıldeniz ve Hint Okyanusu çevresinde bulunan İslâm Ülkeleri'ne yapılan mezalimin önüne geçmek amacıyla Selman Reis komutasında, toplarla donatılmış bir Memlûk filosu, Kızıldeniz'de bulunuyordu¹¹⁸.

Sultan Selim, Memlûk Devleti'ni ortadan kaldırdıktan sonra Osmanlı hâkimiyetini Mısır'da tesis etmek düşüncesiyle bir süre burada kalmıştı. Portekiz

117) Abdurrahman Şeref, *Târîh-i Devlet-i Osmaniye*, I., 1st. 1315, s. 223.

118) UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, II., s. 391-392.

Donanması'na karşı Kızıldeniz'de savaşmakta olan Selman Reis'le haberleşmiş; daha sonra onu yanına çağırılmıştı. Kaptan, 10 Şubat 923/28 Ağustos 1517'de Mısır'a gelip padişahla görüşmüştü. Selman Reis, padişaha Hindistan ve Portekizliler hakkında geniş bilgiler sunmuştu. Yavuz, Pîri Mehmed Paşa'yı vezir-i âzamlığa atadıktan kısa bir süre sonra, gemi inşaatında tecrübeli, aynı zamanda Uzakdoğu İslâm Ülkeleri'ni çok iyi bilen Selman Reis'in deneyimlerinden yararlanmak ve yapılacak seferlerle ilgili programı hazırlamak için 29 R. âhir 924/10 Mayıs 1518 tarihli bir irâdeyle İstanbul'a gitmesini istemiş; bunun üzerine Selman Reis de İstanbul'a gitmiş; 1520'de Sultan Süleyman'ın tahta geçmesine kadar burada kalmıştı¹¹⁹.

Yukarıdaki gelişmelerden çıkan sonuç şudur : Sultan Selim, Hindistan'la ilgilenmeye daha Mısır'dayken başlamış; Portekizliler'i buralardan çıkarmayı kafasına koymuştu. Pîri Mehmed Paşa'yı vezir-i âzamlığa getirince, ilk işi bu konuyu gündeme getirmek olmuş, tecrübeli devlet adamı Pîri Mehmed Paşa'nın da desteğini alarak Selman Reis'i İstanbul'a davet etmişti.

Yavuz Sultan Selim Han, Mısır'dayken Hindistan'da hüküm süren hükümdarlar ile de ilişki kurmuş; onlarla vasıtasız olarak haberleşmiştir. 10 Eylül 1517'de Mısır'dan gönderdiği bir mektupla, Gücerat Hükümdarı Muzaffer Şah'a, Frenkler'i Hindistan'dan çıkarmak amacıyla çok kısa gelecekte, Osmanlı Donanması'nı kendilerine yardıma göndereceğini bildirmişti¹²⁰. Yavuz, Hindistan meselesini, Memlûk sultanlarının bıraktığı yerden devam ettirmek niyetinde olduğunu bu mektupla bildirmiştir.

119) Muhammad Yakub Mughul, *Kanunî Devri*, Ank .1987, s 84-85.

120) MUGHUL, *aynı eser*, s. 86-88.

Muzaffer Şah da Sultan Selim'e gönderdiği cevâbi mektubunda, onun zaferlerini kutlamıştır. Bundan sonra Osmanlı padişahlarıyla Hindistan hükümdarları arasındaki haberleşme aralıksız sürmüştür.

Vezir-i Âzam Pîri Mehmed Paşa, İstanbul'da bulunan Selman Reis'le el ele verip gemi inşası ve top dökümü işlerinde çalışmalar yapmış olmalıdır. Mısır'ın fethinden sonra İstanbul'da tersanenin yapılması; inşa edilen çok sayıda geminin denize inidilmesi ile, büyük topların dökülmesi, bunu göstermektedir. Nitekim Pîri Mehmed Paşa'nın nezaretinde dökürülen topların Sumatra'ya gönderilmesi¹²¹ ile, Yavuz'un ölümünden kısa süre sonra Hindistan'la ilgili faaliyetlerin başlatılması, bu çalışmaların ürününden başka birşey değildir.

Kanunî tahta çıkınca, babası zamanında Hindistan Seferi'yle ilgili yapılanları, onun bıraktığı yerden devam ettirdi. Çalışmalar bitmiş olmalı ki, Selman Reis 1520'de İstanbul'dan Kızıldeniz'e gönderildi. Süveyş Tersanesi'nde yaptırılan gemilerle Hint Seferi'ne memur edildi¹²².

Sonuç olarak, Kanunî'nin başlattığı Hint Seferleri'nin alt yapısını, Yavuz Sultan Selim'in emriyle Vezir-i Âzam Pîri Mehmed Paşa ile Selman Reis hazırlamıştır.

n) Yavuz, Ölüm Döşğinde Pîri Mehmed Paşa'yla Helâlleşiyor :

Sultan Selim Han, Doğu'da Şah İsmail tehlikesini bertaraf ve Memlûk topraklarını fethetmekle uğraştığı için Batı'yla ilgilenememişti. Bunu fırsat bilen Batılı Hristiyan devletler, Osmanlı sınırlarına tecavüzlerde bulunmaya başlamışlardı. Şimdi sıra, onlara hadlerini bil-

121) KONYALI, *Pîri Mehmed Paşa*, 3. XI. 1972.

122) MUGHUL, *aynı eser*, s. 101-106.

dirmeye gelmişti¹²³. Pîri Mehmed Paşa'nın da teşvikleri ile, Osmanlı topraklarına tecavüzlerde bulunan Macaristan Kralı'na haddini bildirip, Macaristan'ın kilidi durumunda olan Belgrad Kalesi'ni almaya karar verdi (Bkz. Belgrad'ın Fethinde).

Yavuz, tarihçilerin kimilerine göre bu seferi sınırlarda tecavüzlerde bulunan Macaristan Kralı'ndan intikam almak¹²⁴; kimilerine göre Avusturya'yı fethetmek, kimilerine göre de Papa Leon X.'un Avrupa devletleri nezdinde, Osmanlı Devleti aleyhine yaptığı teşebbüslere karşı koymak için yapıyordu.

Yavuz'un düşüncesi, Macaristan üzerine gitmekti. Sultan, doğudaki devletlerle uğraştığı sırada Macaristan'la sınır vilâyetleri arasında savaş sebebi kabul edilebilecek birçok olay vukubulmuştu. Macar halkı, Yavuz'un İran ve Mısır'la olan problemlerini hallettikten sonra Macaristan'ı istilâ edeceği korkusu içinde idi. Krallarına topraklarını koruması maksadıyla sürekli baskı yapıyorlardı. Macar Kralı, halkının ısrarları üzerine, Sultan Selim Mısır Seferi'nde iken, Avusturya İmparatoru ile ittifak kurdu. İki kral, Budin'de bir araya geldiler. Segedin'e gelip asker toplamaya başladılar. İlk hedefleri, Osmanlılar'ın eline daha önce geçmiş olan Semendire'ye saldırıp bu kaleyi geri almaktı¹²⁵. Sınır valileri, Macaristan'daki gelişmeleri sık sık padişaha rapor ediyorlardı. Macar Kralının faaliyetlerine son vermek düşüncesiyle Yavuz Sultan Selim, Macaristan Seferi'ne hararetle taraftar olan Sadrâzam Pîri Mehmed Paşa'yı, orduyla önden Edirne'ye gönderdi. Kendisi, daha sonra, Şaban '926/ Ağustos 1520'de yola çıktı. Çorlu yakınlarında, babasıyla

123) Celâi-Zâde Salih Bey, *Süleyman-Nâme*, yzm. KİK, no. 13288, vr. 4a.

124) Münecimbaşı, *aynı eser*, III., s. 472-473.

125) TSMA. E. 5458, 5852, 8621.

savaştığı yere otağını kurdu. Hasta idi. Cerrahbaşı ve hekimler tedavi ediyorlardı. Durumu ağırlaşınca, Edirne'den Pîrî Mehmed Paşa'yı acele çağırttı. Paşa, hemen Çorlu'ya geldi¹²⁶. 8 Şevval 926/21 Eylül 1520 gecesini¹²⁷, kendisinden ümidi kesince, paşaları huzuruna davet etti.

İnsanlar, yaşama ümidini yitirince, sağlığında iken kendisine en yakın hissettiği kimselerle helâlleşip, âhirete huzur içinde gitmek isterler. Sultan Selim Han, saltanatının başından sonuna kadar, Pîrî Mehmed Paşa'yla acı-tatlı birçok olayı birlikte yaşamış; kendisini çok takdir etmesine ve çoğu kez O'nun haklı olduğunu bilmesine rağmen Paşa'yı söylediği veya yaptıklarından dolayı kırmıştı. Şüphesiz Yavuz, bunları millet ve memleketin selâmet ve bekası için yapmıştı. Tabii, Pîrî Mehmed Paşa da aynı gayeler için kendisine yapılanları sîneye çekmiş, sabır yolunu tercih etmişti. Yavuz, baş ucunda divan duran vezirlerden Pîrî Mehmed Paşa'yla bunun için öbürlerinden fazla ilgilenmiş; gayet hoş bir hitapta bulunarak O'ndan hakkını helâl etmesini istemişti. Sultan, Paşa'ya yaptıklarının gerekçelerini şöyle dile getirmiştir :

“- *Saltanat-ı kâmile-i mülûkâne ve hilâfeti-i şâmîle-i hüsvâne husûslarından âhir-i 'ömrümde bazı mezâlime sebeb-u bâ'is oldum. Maksûd-u murâdım refâhiyye-i müslimîn netice ve makasid-u âmâlîm huzûr-ı mü'minîn idi. Hudâ-yı müte'âl ol husûsa şâhid-i hâldir. Memâlik-i mevrûsemiz ki âbâ ve ecdâdımız zamanlarından berü mazbûtumuz olub, dest-i düşmenden mahfûz idi. Cümle-i hâlât-ı saltanata vükûf-u ittîlâ'n derece-i kemâldedir. Oğlum -*

126) Kemal Paşa-Zâde, *Tevârih-i Âlî Osman X. Deffer*, yzm. TTK Ktb. no. 66, vr. 6b-7b; Ahmed Muhtar, *Güzide-i Târih-i Osmanî*, İst. 1300, s. 167.

127) Celâl-Zâde Mustafa, 9 Şevval (bkz. *Sellm-Nâme*, s. 220), bazı kaynaklara 7 Şevval yazmaktadır. Meselâ bkz. ANONİM, *Tevârih-i Âlî Osman*, (Haz. N. AZAMAT), s. 140.

Tavvelâ'llâhu bekâhunun zamîr-i mûnîrini habîr-u âgâh eyle¹²⁸.

Padişah, memleket işleri ve adâlete dair vasiyetlerde de bulunmuş; Pîrî Mehmed Paşa'yla, ayrı olarak başbaşa, mühim işler üzerinde gizli bir konuşma yapmıştı¹²⁹. Vezîr-i Âzam ve diğer paşalar, bu görüşmeden sonra, üzgün oldukları halde istirahat için otağlarına çekilmişlerdi.

Koca Sultan Allah'ına Kavuşuyor:

Vakit gece yarısından sonraydı. Sultan Selim Han, rûhunu Allah'a teslim etti. Yavuz'un vefatı sırasında, başında, Hasan Can ile Hazinedâr Süleyman Ağa ve Kapucular Kethüdası Fil Yakup Ağa bulunuyordu. Hasan Can, padişahın ölüm haberinin yayılmamasına çok dikkat etti. Zira Yavuz Sultan Selim'in ölümüyle ortaya çıkacak bir iktidar boşluğu, anarşiye sebep olup orduda bulunan hazinenin yağma edilmesine neden olabilirdi. Aynı şeyleri düşünen Hazinedâr Süleyman Ağa, telaşa kapıldı. Kapucular kethüdâsını hemen Sadrâzam Pîrî Mehmed Paşa'ya gönderdi. Bütün bu olup bitenlerden, Sultan Selim'in na'sı başında son işlemleri yapmakta olan Hasan Can'ın sonradan haberi oldu. Fil Yakup Ağa'nın arkasından koşarak yolun yarısında ona yetişti :

“- *Senin bu saatte fenerle vezirlere gidişin ve onların da gece karanlığında fenerlerle otağ-ı hümayûna gelmeleri, askeri kuşkulandırır*” diyerek onu geri çevirdi¹³⁰. Padişahın otağına döndüğünde ağlamakta olan Süleyman Ağa'yı teskin etti. Gece hiç kimseye haber vermedi.

128) Celâl-Zâde Mustafa, *Sellm-Nâme*, s. 220.

129) TANSEL, *aynı eser*, s. 247.

130) Sadeddin, *aynı eser*, II., s. 394-395; ÜNAL, *aynı makale*, S. 18, s. 12.

"Âferin Hasan Can Efendi. Akşam Pek Güzel Tedbîr Eylemişsiniz" :

Ertesi gün, usûl üzere divan tertip edildi. Bu vesileyle Sadrâzam ve diğer vezirler, padişahın otağına geldiklerinde acı haberi öğrendiler. Paşalar, bu dehşet verici durum karşısında ne yapacaklarını bilemediler. Pîrî Mehmed Paşa da efendisinin vefatını öğrenince, göz yaşlarını tutamadı. Fakat kısa sürede kendisini toparladı. Ölüm olayının gizlenmesini vezirlerden istedi. O ana kadar durumu çok iyi idare eden Hasan Can'ı da takdir etti. Elini sıkarak :

"- Âferin Hasan Can Efendi. Akşam pek güzel tedbîr eylemişsiniz. Eğer telâşe-u tevâşi ile hareket olunaydı hâl müşkil olurdu"¹³¹ diyerek aldığı önlemleri beğendiğini ifade etti.

o) Sultanın Vefatını Gizleyen Sadrâzam, Devlet Yönetimini Kendi Üstüne Geçici Olarak Alıyor :

Pîrî Mehmed Paşa, padişahın ölümünün gizli tutulması için gerekli tedbirleri aldı. Bir taraftan da Manisa Valisi Şehzâde Süleyman'a :

"- Takdîr-i Hudâ ile Sultan Selim Han Hazretleri dâr-ı bakâyâ rıhlet edüp cenâb-ı hilâfet-me'âbları bâkî ve müstadâm ola. İmdi tecemmülât-ı esbâba tevakkuf etmeyüp ber-vech-i ılgar ulak tavrında taht-ı sa'âdet-bahta erişmeye himmet oluna" diye bir mektup yazıp¹³², acı haberi, hassa subaylarından

131) Hayrullah, aynı eser, X., s. 74.

132) Solak-Zâde, aynı eser, s. 420-422. Renzo Sertoli SALIS, mektubu Ferhad Paşa'nın yazıp Sultan Süleyman'a gönderdiğini iddia etmektedir. (Bkz. Muhteşem Süleyman, (Terc. Ş. TURAN), Ank. 1963, s. 1). Vezir-i Âzam dururken bir vezirin bu işi yapması, Osmanlı Devleti'nin teşkilât yapısına aykırıdır. Bundan başka hiçbir Osmanlı kaynağında Ferhad Paşa'nın böyle bir şey yaptığından bahsedilmemektedir.

Silahdâr Kethüdası Süleyman Bey'le bildirdi¹³³. Bundan sonra şehzâdeden gelecek habere göre hareket edilecekti. Aradan geçen zaman zarfında, hiç birşey yokmuş gibi hareket eden Sadrâzam, eskisi gibi divanlar topladı. İdârî bazı kararlar aldı. İhtiyaç hissedilen yerlere atamalarda bulundu. Padişahın tedavisiyle meşgul olan doktorlara, sanki onun tedavisinde başarılı olmuşlar gibi, herkesin huzurunda hil'atler giydirdi. Maksudı, askere padişahın sıhhatli olduğu mesajını vermekti. Diğer taraftan otağı hümayûnda, Hasan Can'ın gözetimi altında, padişahın cenazesini gizlice yıkattırıp namazını kıldırtdı. Cenazeyi bir tabuta koydurup çadırın içine açtırdığı geçici kabre defnettirdi.

"Padişah Sağlığına Kavuştu" Diye Askere Şenlik Yaptırıyor :

Vezir-i Âzam, olup bitenlerden habersiz olan yeniçerilere, o hafta, **"padişah sağlığına kavuştu"** diye şenlikler yaptırıp onların kuşkulananmasının önüne geçti. Sultan Süleyman'ın İstanbul'a hareket ettiği haberi ulaşınca, Pîrî Mehmed Paşa, vezirler ve yüksek rütbeli subaylarla bir divan topladı. Bu gelişmeden sonra olup bitenleri herkese açıklamada artık sakınca kalmadığından Ordû-yı hümayûna, yüksek sesle Yavuz Sultan Selim Han'ın ölümünü :

"- Yoldaşlar! emr ü fermân hazret-i Rabbü'l-'âlemîndir. Sultân Selim Hân hazretleri âhirete intikâl etdiler. Pâdişâh-ı 'âlem-penâh hazretleri sa'âdet ü ikbâl ile mahrûse-i İstanbul'da tahta cülûs etdiler. Varın anda bulunun" diyerek duyurdu¹³⁴. Ve

133) Hoca Sadeddin, Süleyman-Nâme, yzm. KİK, no. 13274, vr. 1b; Karaçelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, Süleyman-Nâme, yzm; Konya Yusuf Ağa Ktb. no. 536, vr. 8a.

134) Celâl-Zâde Mustafa, Selim-Nâme, s. 221; Solak-Zâde, aynı eser, s. 422-423.

hazine-i âmire üzerine varıp hassa-ı hümayûnla ilgili olan arabaları mühürledi. Mustafa Paşa'yı hazînenin muhafazasına mumer etti. Ferhad Paşa'yı ise, cenaze işleriyle görevlendirdi. Kendileri güneş batarken İstanbul'a hareket etti. Yolculuğu bir ulak gibi, çok süratli atlarla yaptı. Ertesi gün, 17 Şevval 926/30 Eylül 1520 pazar günü ikinci vakti İstanbul'a vardı. Aynı gün başkente gelen Sultan Süleyman'ın¹³⁵ bulunduğu saraya giderek yeni padişaha biat etti¹³⁶. Pîri Mehmed Paşa, Yavuz'un ölümünden sonra Sultan Süleyman'ın tahta çıkmasına kadar, dokuz gün devleti yeni padişah adına idare etmiştir. Bu zaman zarfında almış olduğu yerinde tedbirler sayesinde devlet düzeni işlemiş, askerler ve halk, fitne ve fesat sonucu doğacak olaylarla mağdur edilmemiştir.

p) Cülûs Merasimini Hazırlıyor :

Cülûs merasiminin ertesi gün yapılmasına karar verilince Sadrâzam, bütün ulemâ, devlet erkânı, saltanat âyânı ve komutanlara haberler gönderdi ve :

"-Ale's-seher divânda hâzır bulunsunlar; bi'at için müheyyâ olsunlar" dedi¹³⁷.

Ertesi gün sabah erkenden, Sadrâzam Pîri Mehmed Paşa, merasimle ilgili hazırlıklar tamamlanınca, gidip Sultan Süleyman'a durumu arz etti. İkisnin üstünde de matem elbiseleri olduğu halde birlikte çıkıp Baş oda yâni kabul salonuna geldiler. Sultan Süleyman, merasim başlamadan önce tahta oturdu. Devlet ricâli, protokol sırasına göre gelip padişahı birer birer kutladılar. Bu merasim, o gün öğleye kadar sürdü¹³⁸. Artık yeni bir dönem başlıyordu.

135) Hüseyin G. YURDAYDIN, *Kanunî'nin Cülûsu ve İlk Seferleri*, Ank. 1961, s. 4.

136) Celâl-Zâde Mustafa, *aynı eser*, s. 221; aynı yazar, *Tabakat*, vr. 23a-25b.

137) Sivasî, *Süleyman-Nâme*, TSMK. Hazine no. 1340, vr.9b; Solak-Zâde, *aynı eser*, s. 423.

138) Karaçelebi-Zâde, *aynı eser*, vr. 8a-9b.

3. I. Süleyman Zamanındaki Hizmetleri Ve Emekliye Ayrılması

Pîri Mehmed Paşa, Yavuz'un vefatından sonra, üç yıla yakın Sultan Süleyman'ın sadrâzamlığını yürüttü. Bu çok kısa süre içinde Belgrad ve Rodos'un fethi gibi Osmanlı Devleti için son derece önemli gelişmelere damgasını vurdu.

a) Şam Beylerbeyi Canberdî Gazalî İsyanının Bastırılması :

Yavuz Sultan Selim, Memlûk topraklarını ele geçince, Hayır Bey'in ricasıyla, Çerkes ümerâsından Canberdî Gazalî'yi Şam Beylerbeyiliği'ne atamıştı. Aslında Osmanlı idaresine muhalif olduğu anlaşılan Canberdî, Selim'in ölümünü fırsat bilip, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmış; Şam'da bulunan Osmanlı askerlerinin bir kısmını öldürmüştü; bir kısmını da hapsedmişti. Arkasından çevresinde toplanan başıbozukla Halep üzerine yürümüş; 20 Zilkade 926/1 Kasım 1520 günü buraya gelip şehri kuşatmaya başlamıştı. Onun Halep'e gelmekte olduğunu önceden haber alan Halep valisi ve kale muhafızları, durumu acele İstanbul'a bildirip yardım istemişlerdi¹³⁹.

O sırada İstanbul'da günün en önemli konusu, Macaristan veya Rodos Adası'na sefer yapılması idi. Divân-ı Hümayûn'da bu husus tartışılıyordu. Vezir-i Âzam Pîri Mehmed Paşa, Suriye'de meydana gelen gelişmelerden sonra bu olayla yakından ilgilenmeye başladı. Canberdî Gazalî isyanı gibi memleketin birlik ve beraberliğini tehdit eden bir iç sorun varken, Macaristan veya Rodos'a sefer yapmanın riskini anlattıktan sonra Divan'a bu iç meselelerin vakit geçirmeksizin önüne geçilmesi için gerekli

139) YURDAYDIN, *aynı eser*, s. 7-8.

tedbirlerin alınmasını önerdi. Vezirler, oy birliğiyle Canberdi Gazali fesadının bertaraf edilmesine karar verdiler¹⁴⁰. Suriye'deki bu gailenin ortadan kaldırılması ile Üçüncü Vezir Ferhad Paşa görevlendirildi¹⁴¹.

Vezir-i Âzam Piri Mehmed Paşa, başkomutanın gerekli hazırlıkları yapıp Suriye'ye varmasına kadar geçecek zaman zarfında Canberdi ve kuvvetlerinin verecekleri zararları defetmek için de önlemler aldı. Olay mahalline en yakın olan Maraş'ta bulunan Dulkadir oğlu Ali Bey'e bir mektup gönderip vakit geçirmeksizin Halep Kalesi'ne intikal etmesini istedi¹⁴² (Belge 4).

Canberdi'den başka Anadolu'da da Sultan Selim'in vefatından fırsat düşkünü bazı kimseler cesaretlenmiş; serkeşlik yapmaya başlamışlardı. Vezir-i Âzam, ordu Anadolu'ya geçmişken bunların başının da ezilmesi fikrini taşıyordu. Ferhad Paşa daha İstanbul'dan ayrılmadan Sultan Süleyman'a bir takrir gönderip devlete karşı baş kaldıranların isimlerini, suçlarını ve nerelerde bulunduklarını bildirdi. Bunların yakalanıp gerekli cezaya çarptırılmalarını ve elinde timar olanların timarlarının alınmasını padişaha önerdi¹⁴³ (Belge: 5). Ferhad Paşa'dan toplum düzenini bozmak isteyen bu sergerdeleri cezalandırması da istendi.

Başkomutan Ferhad Paşa, kısa sürede hazırlıklarını tamamladı. Şiddetli kışa rağmen dört bin yeniçeri ve ikiyüz top arabasıyla 17 Muharrem 927/28 Aralık 1520'de İstanbul'dan Suriye'ye hareket etti. Vezir-i Âzam'ın emri gereği daha önce Halep civarına giden Dulkadir oğlu Ali Bey'le birleşti. 17 Sefer 927/27 Ocak

140) Hayrullah, *aynı eser*, XI., s. 51.

141) Âli, *aynı eser*, vr. 4b.

142) TSMA. E. 6591.

143) TSMA. E. 5013.

1521'de yapılan savaşta Canberdi yakalanarak öldürüldü¹⁴⁴. Devlet otoritesine baş kaldıran diğer asiler de yola getirildi. Bu vesile ile devlete karşı tavır alacaklara gözdağı verilmiş; en ufak olumsuz bir harekette başlarının ezileceği mesajı verilmiştir.

b) Belgrad'ın Fethinde :

Belgrad, stratejik yönden Avrupa'nın kilit noktasında bulunuyordu. Bu sebeple, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki fetihleri için büyük önem arz ediyordu.

XV. yüzyılda Belgrad, Sırp'lar'a ait iken, Türkler'e karşı savunamayacaklarını anlayınca, onu Macarlara bırakmışlardı. Son olarak Fatih Sultan Mehmed kuşatmış, fakat alamamıştı.

Avrupa'nın Fethi İçin Belgrad'ın Önemi Çok İyi Bilen Bir Devlet Adamıydı:

Bütün dikkatlerini Doğu ve Güney'e çevirmiş olan Sultan Selim, Macarlar'la daha önce var olan barış antlaşmasını uzatmış; bu sebeple, Mısır Seferi sırasında, iki taraf arasında kayda değer bir olay çıkmamıştı. Macar Kralı'nın İzvornik üzerine yürüyerek buranın beyini öldürmesi¹⁴⁵, Macarlar'la olan antlaşmayı bozmakla birlikte Yavuz, barış antlaşmasını bir sene daha uzatmıştı. Maksudı, Çaldıran'da yakalayamadığı Şah İsmail'in üzerine tekrar yürümektir. Oysa Sadrazam Piri Mehmed Paşa, ilk plânda, sürekli Osmanlı topraklarına tecavüzlerde bulunan Macaristan ve Rodos Şövalyeleri meselesini halletme düşüncesinde idi. Bu hususu sırası geldikçe Padişaha empoze ediyordu. Buna rağmen Şah İsmail konusu onun gündeminde birinci sırayı işgal etmeye devam ediyordu.

144) YURDAYDIN, *aynı eser*, s. 11-14.

145) Âli, *aynı eser*, no. 1122, vr. 355a.

Yavuz Sultan Selim, bir gece Vezir-i Âzam'la hasbihali sırasında, Şah'a ne yapmak gerektiğini sorar. Pîri Mehmed Paşa buna cevap vermez. Israr edince :

"- **Padişahım, açık konuşursam kızmaz mısın?**" diye sorup kızmayacağına dair söz aldıktan sonra:

"- **Batı Devletleri karadan, Rodos Şövalyeleri denizden nüfuzumuzu kırmakta ve menfaatlerimize darbe indirmekte iken Çaldıran fırtınasına ehemmiyet vermenize mânâ veremiyorum**" deyince Yavuz, O'na şu cevabı vermiştir:

"- **Onlar donanma kuvvetiyle Avrupa'ya hâkim olmuşlardır. Sen şu zamana kadar bu hususta bir gayret göstermedin. Madem ki, mücadeleyi ve savaşı Batı'ya çevirmek istiyorsun, ben de senden mükemmel bir donanma isterim**"¹⁴⁶.

Padişahı Avrupa'ya yöneltmeye muvaffak olan Pîri Mehmed Paşa, bundan sonra Batı'ya karşı açılacak seferlere hazırlık maksadıyla, donanmaya çok önem verdi. Çok sayıda gemi ve savaş malzemesi hazırlandı (Bkz. Tersaneyi İnşası ve Güçlü Bir Donanma Hazırlaması). Fakat, Yavuz'un sağlığında, Macaristan Seferi gerçekleştirilemedi. Sultan Süleyman zamanında, o hazırlıkların bir kısmı, Belgrad'ın fethinde kullanıldı.

"**Elçiye Zeval...**" Karşılıksız Bırakılmadı :

Sultan Süleyman'ın cülüsünü haber vermek için Macaristan Kralı'na gönderilen Behram Çavuş, uluslararası diplomaside "**elçiye zevâl olmadığı**" halde hakaret edilerek öldürüldü. Gerek bu olay, gerekse Sadrâzam Pîri Mehmed Paşa'nın genç padişaha Bel-

146) M. Tayyip GÖKBİLGİN, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebebi ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar", *Kanunî Armağanı*, Ank. 1970, s. 6.

grad'ın stratejik önemini anlatması, en önemlisi Yavuz Sultan Selim'in izlemeye karar verdiği Batı siyasetini benimsemesi, Macaristan'a karşı sefer düzenlenmesine sebep oldu.

Canberdî gailisi ortadan kaldırılmıştı. Artık Osmanlı ordusu, Macaristan Seferi'ne, bir engel olmadığı için daha rahat çıkılabilirdi¹⁴⁷. Diğer taraftan Macar ordusundaki düzensizlikle, Lüter'in Hristiyan dünyasında sebep olduğu kargaşa da Macaristan Seferi için uygun bir ortam hazırlamış oluyordu.

Başta Vezir-i Âzam Pîri Mehmed Paşa olduğu halde Divan üyeleri, rahat durmayan Macaristan Kralı'na, unutamıyacağı bir dersin verilmesi zamanının artık geldiği görüşünü taşıyorlardı¹⁴⁸. Aslına bakılırsa, çok yaşlı olan 2-3 vezirin, gerçekten Macaristan veya Rodos üzerine gidilmesi hususunda bir görüşleri de yoktu. Sırf Padişah olduğu için Sultan Süleyman'a saygılarından dolayı, Pîri Mehmed Paşa'nın teklifine uyararak, Belgrad Seferi'ne muvafakatlerini vermişlerdi. Yavuz Sultan Selim tarafından her zaman takdir edilen cesaretinden hâlâ hiçbirşey kaybetmemiş olan Vezir-i Âzam ise, öncelikle Belgrad'ın fethine gidilmesi görüşünü cesaretle savunmuştur. Hatta Pîri Mehmed Paşa Kanunî'ye:

"-**Halkının, senin düşmanın olan Sofu'ya** ('Sofu', İran şahının âilevi bir adı idi) **karşı duydukları sempatiyi cezalandırmak için Azerbaycan veya Gürcistan'a karşı bir teşebbüs belki de sana daha çok meyve verecektir; çünkü şark, garpten daha zengindir. Fakat, kendine barıştan ziyade zaferle son bulan harplerde mütevaziyane hizmet ettiğim sul-**

147) Hayrullah. *aynı eser*, XI., s. 51.

148) Feridun DİRİMTEKİN, "Belgrad'ın İlk Muharasası", *İED*, II., (1965), s. 76.

tanım ve senin baban olan Sultan Selim Han, eğer Allah kendisine uzun ömür verseydi, batı ile savaşacaktı; çok zenginlerin ve çok kuvvetlilerin bir arada toplanacağı neresi vardı? Şark'ı askerlere bırak ve garbe yönel : Belgrad hâlâ Osmanlılar'ın korkunç intikamını bekliyor ve bundan korkuyor. Rodos adasına gelince, her ne kadar o da şarkta bir yatak ise de Fâtih Mehmed'in silâhlarına mukavemete cesaret ettiği için hissesini ödemeğe mecbur olacaktır. Fakat zamanı var, bir başka seneye..." dedi¹⁴⁹.

Tecrübeli Sadrâzam, padişahı, gelip geçici bir Macaristan Seferi'nden çok, kalıcı neticeler verecek esaslı bir plân çerçevesinde harekete yöneltmek istiyordu. Bunda da muvaffak oldu¹⁵⁰. Sultan Süleyman, Belgrad Seferi için Divân-ı Hümâyûn'da karar alınınca, Pîrî Mehmed Paşa'nın İstanbul Tersânesi'nde yaptırdığı gemilerin dışında, Tuna Nehri boyunda, Tuna ve Sava nehirlerinden geçmeye yarayacak gemilerin inşa edilmesi için de ferman buyurdu¹⁵¹. Niğbolu, Vidin, Niş ve Semendire'de çok sayıda gemi inşa edildi¹⁵².

Ordu ve donanma seferde iken, Batılı devletlerden gelebilecek bir saldırının önüne geçmek için de bir donanma hazırlanıp Akdeniz'e gönderildi¹⁵³.

Hazırlıklar tamamlanınca, Vezir-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa, önemli sayıda tımarlı sipahi ve onbin azapla birlikte kara yoluyla, önden Belgrad üzerine gönderildi¹⁵⁴.

149) SALLS, *aynı eser*, s. 16.

150) UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, II., s. 311

151) Bostan (Ferdi), *Târîh-i Sultan Süleyman*, yzm. TTK Ktb. no. 18, vr. 12a.

152) Sa'dî b. Abdü'l-Müteâl, *Selim-Nâme*, TSMK, Revan, no. 1277, vr. 129a.

153) Hezârfen, *aynı eser*, vr. 117b.

154) Münecçimbaşı, *aynı eser*, III., s. 877.

Diğer taraftan geçitlerde, ordugâhla irtibat sağlamak için 50 kayık ve kalite; iâşe, çok miktarda barut, top ve 300'den fazla top arabası gibi savaş âletlerinin yüklendiği 400 parça at gemisi, Dânişmend Reis'in komutasına verildi. Dânişmend Reis, donanmayla İstanbul Boğazı'ndan Karadeniz'e, buradan da Tuna Nehri'ne geçip, nehir yoluyla savaş mahalline ulaştı¹⁵⁵. Sultan Süleyman, Üçüncü Vezir Ahmed Paşa komutasındaki kuvvetlerle daha sonra İstanbul'dan çıkıp karadan Belgrad'a hareket etti.

Belgrad Seferi'nde Gönül Erleri de Vardı :

Osmanlı Padişahları, önemli savaşlarda, eskiden beri, ulemâdan başka zamanın ermişlerini de yanlarında bulundurmış; onların feyizlerinden yararlanma yönüne gitmişlerdir. Meselâ, Fatih Sultan Mehmed Han'ın İstanbul kuşatması sırasında, Molla Gürânî, Molla Hüsrev gibi şöhretli âlimlerle birlikte meşâyih'ten Ak Şemseddin de bulunmuş; manevî tebşîratıyla herkesten çok genç padişahı o etkilemiştir¹⁵⁶. Osmanlılar'da bu gelenek, daha uzun yıllar devam ettirilmiş; gönül erlerinin himmeti, askerinin hemen yanı başında, cephelere taşınmıştır.

Belgrad Seferi'ne giden Osmanlı ordusuna Edirne ve Sofya'da ellerinde bayraklarıyla medreselerdeki softalar katıldılar¹⁵⁷. Ayrıca müritleriyle birlikte çok sayıda şeyh de orduda bulunuyordu. **"Yürümekte olan kıtaların iki yanında, deve tüyünden yapılmış koskoca Acem külâhlı dervişler, üzerlerinde abanoz tesbih tanelerinden saçaklı birer yeşil 'tennure'den başka**

155) Celâl-Zâde Mustafa, *Tabakat*, vr. 42a-42b; Sadeddin, *Süleyman-Nâme*, vr. 10b; Karaçelebi-Zâde, *aynı eser*, vr. 20a; YURDAYDIN, *aynı eser*, s. 21-22.

156) Hüseyin ALGÜL, *İstanbul'un Fethi Ve Fâtih*, İst. 1981, s. 57-60.

157) DİRİMTEKİN, *aynı makale*, s. 78.

birşey taşımayarak, Kur'an'dan hâle uygun âyetleri gürül gürül okuyarak ve boynuz borularından çatlak sesler çıkararak koşuyorlar"¹⁵⁸, Türk savaşçıları coşturuyorlardı. Kâfirlere karşı açılan bu önemli savaşa diğer tarikatlar, şeyhleri ve dervişleriyle gider de Mevlîvîler durur mu? Mevlîvîler'i temsilen Konya'dan Sinan Dede katıldı. Yanında Nalbant Mustafa namıyla şöhrat bulmuş bir de müridi vardı. At üstünde Konya'dan Belgrad'a kadar gidip orduya burada ulaştılar. Sinan Dede, Pîrî Mehmed Paşa ve diğer devlet erkânının bulunduğu yere varıp hemen gözükmeydi. Derviş Nalbant Mustafa'yı önden gönderdi ve :

"- Var ,Pîrî Paşa'nın divânına dahi anlara gö-zük, ammâ nesne deme!" dedi. O da şeyhinin söylediklerini aynen yaptı. Pîrî Mehmed Paşa'nın divanına gidip gözükmeye, Paşa, ona :

"- Kiminle geldin?" diye sordu. Nalbant Mustafa :

"- Hz. Şeyh Sinan Dede birle geldim" deyince, Vezir-i Âzam :

"- Kani ne yerde olur?" deyince, Nalbant Mustafa önde, divandakilerle birlikte Pîrî Mehmed Paşa arkada şeyhin bulunduğu yere vardılar. Vezir-i Âzam, hürmetle eğilip şeyhin elini öptü. Onu kendi otağına davet etti. Paşa, şeyhle buluşmasının sevinç nişanesi olarak o akşam büyük bir ziyafet verdi. Yenilip içildikten sonra bir ara Sinan Dede'ye, Pîrî Mehmed Paşa'nın da çok önem verdiği bu seferin neticesi sorulunca, Vezir-i Âzam'a :

"- Korkum oldur ki, cümle mülûkünüz elden gide..." deyince Pîrî Mehmed Paşa irkildi. Nahoş bir durumun olduğunu anlayıp hemen :

¹⁵⁸) Fairfax DOWNEY, *Kanunî Sultan Süleyman*, (Terc. Enis Behiç KORYÜREK), İst. 1975, s. 25.

"- Asıl nedir?" diye sorunca Şeyh :

"- Ehlüllâhdan İbn Yamuz derler, bir 'azab hâliyâ Konya Beyi bilâ-sebep ehl-i cem'iyet etmişsin deyü tutup Konya Hisarı'nda habs eylemiştir. Madam ki anlar habs içindedir, size min-b'ad feth yokdur ve hem zevâl-i mülk ve havf vardır, gâfil olman" deyince, Pîrî Mehmed Paşa, hem Sinan Dede'nin Konya'dan buraya kadar gelip kuşatmaya katıldığını hem de Konya valisinin durumunu haber vermek için padişah'ın yanına gitti. Sinan Dede'nin kuşatmaya katıldığını müjdeledikten sonra Konya'da mutasavvıflara karşı valinin takındığı olumsuz tavrı, ayrıntılı bir şekilde Sultan Süleyman'a arz etti. Onun kuşatmanın neticesine dair söylediklerini de aktardı. Padişah, bu ermiş kişiyi yanına davet edip, yemekler ikram etti. Çok kıymetli hediyeler verdi ve onun gönlünü almaya çalıştı. Hemen bir emr-i şerif yazdırıp bir çavuşla Konya valisine gönderdi. Validen İbn Yamuz'a karşı yanlış muamelesini ortadan kaldırmasını istedi. Yapılan iltifatlardan sonra şeyhin rahatladığını gören Sultan Süleyman, Belgrad Kalesi fethinin ne zaman vukubulacağını Sinan Dede'ye sordu. O, âlem-i mânâda güçlkle fethedileceğini gördüğünü padişaha söyledi¹⁵⁹.

Sadrâzam Olarak Katıldığı İlk Savaş :

Belgrad Seferi, Pîrî Mehmed Paşa'nın sadrâzam olarak katıldığı ilk savaştır. Muharebe meydanında aldığı önlemler, O'nun iyi bir devlet adamı olduğu kadar ileri görüşlü ve tedbirli bir komutan olduğunu da gös-

¹⁵⁹) Mahmud Dede, *aynı eser*, vr. 28a-29a. YURDAYDIN, Bostan'dan naklen, o sırada Karaman Beylerbeyi'nin Şadı Paşa olduğunu; bazı kimselerin Karaman'dan gelip valiyi şikâyet ettiklerini; durumun tahkiki için müfettiş tayin edildiğini; Şadı Paşa'nın azledilip yerine Halep Sancağı Beyi Kasım Paşa'nın atandığını yazmaktadır (Bkz. *aynı eser*, s. 20).

termektedir. Çevresindeki ufku dar ve ihtirashlı vezirlerin etkisi ile, Sultan Süleyman, savaşın başında O'nun görüşlerini dikkate almak istemedi. Fakat gelişmeler, haklılığını ortaya koydu. Sonuçta O'nun dediği yapıldı. Böylece, biraz gecikmiş olmakla birlikte istenen netice elde edilmiş oldu.

"Engürüs Vilâyetinin Kilidi Kal'a-i Belgrad"tır :

Sultan Süleyman, orduyla 11 Recep 927/17 Haziran 1521 günü Sofya Sahrası'na varıp, burada beş gün kaldı. Askere istirahat ettirdi. Bu arada bir harp divanı kurarak seferle ilgili bazı kararların alınması yönüne gitti. Macaristan'ın fethinin kolaylıkla nasıl gerçekleştirileceği hususu tabii ki divanda tartışılan en önemli konuydu. Vezirler, bildiklerini padişahın önünde birer birer söylediler. Bununla birlikte iki görüş divanda şiddetle savunuldu. Üçüncü Vezir Ahmed Paşa, Sava Nehri'nin sağında bulunan Böğürdelen Kalesi'nin öncelikle alınarak Macaristan'a girilmesi görüşünde olup, bunu sürekli padişaha telkin ediyordu. Pîrî Mehmed Paşa ise, Macaristan'ın kilidi durumundaki Belgrad'ın alınmasında ısrar ediyordu. Çünkü O'na göre Tuna Nehri tarafındaki Belgrad Kalesi alındığı takdirde kuzeye karşı yapılacak harekât sırasında üs olarak kullanılabilirdi. Aksi halde Macaristan'ın fütuhâtı geçici olacaktı¹⁶⁰. Her iki görüş de tartışmaya açıldı. Vezir Ahmed Paşa'nın tezini bazı vezirler destekliyorlardı. Söz sırası kendine gelen Sadrazam Pîrî Mehmed Paşa fikirlerini şöyle özetledi: **"Engürüs vilâyetinin kilidi kal'a-i Belgrad olup erbâb-ı tuğyan ve dalâlin sedd-i sedididir. Mukaddemâ anun fethi nice fütuhât-ı cemîleyi müte'âkıb olsa gerek. Belgrad cânibine teveccüh-i Âlî, mutazammın-ı fevâid-i**

160) Karaçelebi-Zâde, aynı eser, vr. 22b-23a; DİRİMTEKİN, aynı makale, s. 79.

mütevâlidir. Ol tarafa iltifât ve nigerân olunmayup leşker-i bî-kerân ile Budun'a teveccüh olunur ise küffâr-ı hâk-sâr Belgrad'da cem'iyet edüp evân-ı hurûcdan leşker-i düşman asker-i dîne rezîn olmak ihtimâli kavidir"¹⁶¹.

Ahmed Paşa, ortalığı gürültüye boğarak uzun uzun kendi görüşünü savundu. Vezirlerden bir kısmı ise, Belgrad'ın müstahkem bir kalesinin bulunduğundan orduyu uzun süre oyalayacağı görüşünde idi. Şayet konu Pîrî Mehmed Paşa'nın dediği gibi, düşman tarafından Belgrad'a takviye kuvvet gönderilmesi ve Osmanlı ordusunu zor duruma sokması ise, o zaman Belgrad da kuşatma altına alınıp tehlikenin önüne geçilebilirdi¹⁶². Osmanlı ordusu bunun üstesinden gelecek kadar güçlü idi. Öyle ise hem Belgrad hem de Semendire üzerinden harekete geçilmesini önerdiler. Temelde Pîrî Mehmed Paşa'nın rakibi Ahmed Paşa'nın görüşleri kabul edilmekle birlikte, bu sonun-cu fikir dikkate alınarak, aynı anda Böğürdelen ve Belgrad kalelerinin kuşatılmasına karar verildi¹⁶³.

Vezir-i Âzam Belgrad Kalesi'ni Kuşatıyor :

Sultan Süleyman, Alacahisar'a geldiğinde, Sofya Sahrası'nda, divanda alınan karar gereğince, Vezir-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa'yı Belgrad; Vezir Ahmed Paşa'yı Böğürdelen Kalesi'ni kuşatmaya başlamaları için görevlendirdi¹⁶⁴. Sultan, Vezir-i Âzam'dan Belgrad Kalesi'nin alınmasını değil, dışardan gelecek yardımı kes-

161) Celâl-Zâde, *Tabakat*, vr. 46b.

162) Sa'dî, aynı eser, vr. 133a-134b.

163) YURDAYDIN, aynı eser, s. 25-27.

164) Sadeddin, *Süleyman-Nâme*, vr. 14b-15a; Karaçelebi-Zâde, padişah, Filibe Sahrası'nda iken Bosna Vâlisi Yahya Paşa oğlu Bâli Bey'le Semendire Beyi Hüsvrev Bey'i eyâlet askerleriyle önden gidip Belgrad'ı kuşatmaları için memur ettiğini yazmaktadır. Bkz. aynı eser, vr. 22a.

mesini; hisarın kapısını yaptırarak Macar kale muhafızlarını mahsûr etmesini ve kaleyi kara tarafından kuşatarak, topla tahribe çalışmasını istemişti¹⁶⁵.

Vezîr-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa, padişahın fermanı gereği, bin nefer yeniçeri bir miktar "**dergâh-ı muallâ kulları**", sipahileriyle birlikte Semendire Sancağı Beyi ve çok sayıda azap askeriyle Belgrad'a hareket etti. Gece gündüz demeden, coşku ile kısa süre içinde Belgrad havalisine vardı. O sırada İstanbul'dan gönderilen gemiler de Tuna Nehri'nden Belgrad önlerine geldi. Bu arada, Semendire ve diğer serhat vilâyetlerinde yapılan gemiler de İstanbul'dan gelenler gibi, top, tüfek ve askerlerle donatıldı. Öyle ki, "**rengîn bayraklardan her gemi, bir bâğ-ı bahar şeklin göstermişti**"¹⁶⁶.

Pîrî Mehmed Paşa, kuşatmaya başlamadan önce savaşa mahalli keşfetmek ve savaşla ilgili diğer tedbirleri almak üzere Belgrad Kalesi'nin çevresinde bir keşif gezisi yaptı. Kalenin her tarafını gözden geçirdi. Nerede, ne yapılması ve nasıl hareket edilmesi gerektiğini tesbit edip birer birer not aldı. Dönüşte durumu padişaha rapor etti. Daha sonra kapıkulu askerlerinden bir miktar alarak gemilerle Semendire'ye gönderdi. Bu sırada Padişah, Çavuş Ali ile bir ferman gönderip Belgrad Kalesi'ni kuşatmada kullanılacak topların bir an önce yerlerine konmasını Pîrî Mehmed Paşa'dan istedi. Vezîr-i Âzam, Padişah'a bir arıza gönderdi. Topların bazılarının konduğunu, bazılarının ise konmak üzere olduğunu ve "**Semendire'den havâî toplar dahi getirilmesine âdem gönderil**"diğini; gemilerinse peyderpey gelmekte olduğunu; Sava Nehri üzerinde köprü inşasına başlandığını bil-

165) YURDAYDIN, aynı eser, s. 26.

166) Bostan (Ferdî), aynı eser, vr. 18a-18b; Matrakçı Nasuh, Süleyman-Nâme, yzm. TSMK. Revan, no. 1286, vr. 39a-39b.

dirdi¹⁶⁷ (Belge: 6). Kendisi birkaç atlı ile karadan Semendire'ye gitti. Semendire Kalesi'ndeki topları askerlerle birlikte indirdi. Atlara çektirerek Tuna'nın kenarına getirdi. Bunları gemilere yerleştirip Belgrad'a yolladı. İstanbul'dan, daha önce gelip bir yerde bekletilen nehir gemileri içindeki onbin kişilik bir kuvvet ile, Semendire Beyi'nin komutasındaki azap ve Tuna korsanlarını gemilerle Tuna'dan gönderdi; geri kalan onbeş bin kadar askeri de karadan yürüterek Belgrad'a getirdi. Kaleyi karadan ve nehirden kuşattı. Pîrî Mehmed Paşa'nın Semendire'den gemilere yükleyip gönderdiği toplar da ulaştı. Parçalar halinde gelen toplar monte edildiler. Her birine ikişer halat bağlandı. Paşa, gecenin karanlığından yararlanarak, arazinin durumuna göre, topları bazen kaldırarak bazen de kaydırarak, sessizce Belgrad Kalesi'nin karşısına getirtti. Türk kuşatmasına yardımcı olan bazı Macarlar, şehir surlarının en zayıf noktalarının nehirlerin kavşak yerlerinde olduğunu Pîrî Mehmed Paşa'ya haber vermişlerdi¹⁶⁸. Vezîr-i Âzam, ajanlardan aldığı bilgilerle, daha önce kendisinin tesbit ettiklerine göre topları, büyüklükleri ve küçüklüklerini dikkate alarak, gerekli yerlere kızaklarla naklettirdi. Sessizliğe son derece dikkat edilmesine rağmen Macar kale muhafızları, Türk ordusunun faaliyetlerini farkettiler. Kulelerde büyük ateşler yakarak kalenin çevresini aydınlatıldılar. Kalenin kuşatılmakta olduğunu anlayınca, Osmanlı ordusunun işlerini zorlaştırmak için kaleden toplarla taş, kaya ve demirler yağdırdılar. Pîrî Mehmed Paşa bu tehlikeli zamanda bile topların yanından hiç ayrılmadı¹⁶⁹.

167) TSMA. E. 6334.

168) SALİS, aynı eser, s. 22.

169) Celâl-Zâde Mustafa, aynı eser, vr. 46b-50b; Karaçelebi-Zâde, aynı eser, vr. 24a-25b.

Türk Askerleri Sarıklarını Çıkarıp Kendilerini Gizlediler :

Pîrî Mehmed Paşa, bu durumda fark edilmemeleri maksadıyla, topları çeken askerlere yere yatmaları ve başlarındaki sarıkları çıkarmaları için yanında bulunan Celâl-Zâde Mustafa Çelebi'ye:

“- *Guzât-ı hidâyet-destgîr tenbîh eyle ki, destârlarını çıkarup mestûr edüp zemine müstevlî olup yatalar*”¹⁷⁰ diye buyurdular.

Macarlar'ın Belgrad Kalesi kulelerinde yaktıkları ateşlerle, daha önce kolaylıkla seçilebilen beyaz sarıklar, artık gözükmiyordu. Macarlar, bu sessizliğe bakarak Türk askerlerinin imha edildiklerini sandılar. Top ateşini durdurdular. Davullar çalıp zafer şenlikleri yaptılar. Oysa top ateşinden bir askerin bile burnu kanamamıştı. Paşa, o gece, tekrar harekete geçip sabaha kadar topları münasip yerlere yerleştirdi. Bunları kullanacak topçulara sipperler kazdırdı. Tuna Nehri içinde bulunan ufak adalara bir miktar asker koydu. Ansızın bir düşman baskınına uğramamaları maksadıyla çevreye nöbetçiler koydu ve gözcüler çıkardı. Türk sipperlerinin hemen yanında bir kilise ile bitişiğinde evler vardı. Bu binaları, karargâh haline getirdi. Kuşatma için bütün önlemleri aldı. Sabahleyin ortalık ağarınca, Türk askerlerinin kuşatmayı başlattığını gören düşman da karşı tedbirler aldı. Kalenin her noktasına askerler ve toplar yerleştirdi¹⁷¹.

Cephede İstihbarat Teşkilâtı Harekete Geçiriliyor :

Pîrî Mehmed Paşa'nın yaptığı ilk şeylerden biri de cephede, düşmana dair bilgi akışını sağlamak olmuştur.

170) Celâl-Zâde Mustafa, aynı eser, vr. 51a.

171) Celâl-Zâde, aynı eser, vr. 52a; Sadeddin, *Süleyman-Nâme*, vr. 17b-18b.

Belgrad Kalesi'ni kuşatırken, kalenin zayıf noktalarının nerelerde bulunduğunu elde ettiği Macarlar'dan öğrendiğini daha önce söylemiştik.

Savaş, Macaristan'a karşı yapılıyordu. O halde düşmanın, kendi topraklarında ne yaptığını bilip, ona göre karşı tedbirleri almak gerekirdi. Vezir-i Âzam, Belgrad önlerine gelince, casuslarını hemen harekete geçirdi. Semendire zeâmetine tasarruf eden “**Yahya Paşa huddâ-mundan Küçük Bâli**” ile Semendire Azapları Ağası'nı “**su yüzünden**” Macaristan'a gönderdi. Bunlar, dört nefer Macar'la döndüler. Pîrî Mehmed Paşa, Sipahi oğlu Pehlivan ile birlikte bu “**dört nefer dil**”i Macaristan'a dair bilgiler alması için padişaha gönderdi¹⁷² (Belge: 7).

Zemun Kalesi'nin Fethi :

Pîrî Mehmed Paşa, Belgrad Kalesi'nin karşısınada bulunan Zemun Kalesi üzerine de kuvvet gönderdi. Bu kale, stratejik açıdan önemli bir mevkiye bulunuyordu. Çünkü burası, Belgrad'ın yiyecek deposu idi¹⁷³. Vezir-i Âzam, Fatih devrindeki Belgrad kuşatmasında, kaleye yalnız güneyinden hücum edildiğini; Zemun ve Tuna havalisinden iâşe ve yardım aldıkları için kaledekilerin teslim olmadıklarını biliyordu. Aynı hataya düşmemek için öncelikle Zemun'u alarak Belgrad şehrinin iâşe ve yardım yolunu kesmek istiyordu. Kuşatmadan kısa bir süre önce Zemun Kalesi'nin Macar komutanı, çevre şehirlerden de adam çağırıp kalede bir düğün yapmış; Belgrad Kalesi'nin muhafızlarından da dörtyüz kişiyi bu düğüne davet etmiş. Türkler, Belgrad önlerine aniden gelip kuşatmayı başlatınca, dışarıda kalmışlar. Bunların Macaristan Kralı'na gidip haber ulaştıracakları duyulunca, Pîrî Mehmed Paşa, Semendire Sancak Beyi Hüsrev'i Zemun Kalesi

172) TSMA.E. 8043.

173) Feridun, aynı eser, I., s. 509.

üzerine gönderdi. Kale topa tutuldu. Zemun'daki misafirler kaçmaya başladılar. Türk askerleri, bunların hepsini yakaladılar. Kale dizdarı da ele geçirildi. Bunu gören muhafızlar kaleyi teslim ettiler. Böylece Belgrad için hayati önemi haiz bir kale Türkler'in eline geçmiş oldu¹⁷⁴.

Zemun Kalesi'ndeki düşmandan elde edilen toplar, gemilere yüklenip Belgrad önlerine getirildi. Zemun'un alınmasından sonra, Macar Hükûmeti, Belgrad Kalesi'nde mahsur kalan askerlerine yardım ulaştırma teşebbüsünde bulunabilirdi. Bu ihtimali değerlendiren Pîri Mehmed Paşa, böyle bir teşebbüsü akim kılmak için, Zemun Kalesi'nin ilerisinde, Tuna Nehri'nin bu yönüne bir miktar gemi; kara tarafına da askerî kıtalar tâyin etti.

Pîri Mehmed Paşa, Böğürdelen Hisarı'nı fetheden padişahın yanına giderek Belgrad'a önem verilmesini arz etti. Üçüncü Vezir Ahmed Paşa, padişahın huzurunda Sadrazâm'ı şiddetle eleştirdi. Ondan etkilenen tecrübesiz padişah, Belgrad'tan Macaristan'a girilmesi fikrini gene kabul etmedi. Pîri Mehmed Paşa'dan, orada bulunan askerlerle topları hemen karargâhına getirmesini istedi. Bu emrin verildiği sırada Vezir-i Âzam'ın askerlerine kuşattırdığı Zemun Kalesi'nin düştüğü haberi geldi. Padişah'ın Belgrad Kalesi'nin kuşatılması işine öncelik vereceği ümidine kapılan Pîri Mehmed Paşa, bu memnuniyet verici haberi padişaha duyurdu. Maksudı, onu fikrinden döndürmektir. Fakat çevresindekilerin yanlış bilgilendirmeleri sonucu iyiden iyiye etki altında kaldığı anlaşılan padişah, ilk kararından dönmediğinden başka Zemun gibi önemli bir kalenin alınmasına sevinmedi bile. Hattâ daha da sertleşerek Pîri Mehmed Paşa'ya bir emr-i şerif gönderip:

174) Bostan (Ferdî), aynı eser, vr. 23b.

“-Mezbûr Belgrad kâfirlerinin emânı, emân-ı ye'isdir. Cümlesin kırub ve kal'a-i Belgrad'a çekilen topları su yüzünden gerü mürâca'at etdirüp mu'accelen 'atebe-i 'ulyâya mülâkî olasın”¹⁷⁵ diye azarladı. Belgrad kuşatmasını ve orada kalan toprakların muhafazasını Semendire Beyi ile askerlerine bırakıp kendisinin maiyetinde bulunanlarla Serem Yarımadası kuşatmasına gelmesini istedi.

Pîri Mehmed Paşa, Sultan Süleyman'a gönderdiği arıza ile, Semendire Beyi ve askerlerinin Belgrad'a gelip gerekli yerleri mümkün mertebe muhafaza altına aldıklarını, fakat Semendire askerlerinin sayısı az olduğundan hem kaleyi kuşatma altında tutmalarının, hem de burada bulunan topları beklemelerinin mümkün olmayacağını bildirdi. Vezir-i Âzam'a göre, bir düşman saldırısı ihtimali de vardı. Az sayıdaki Türk askerinin, bir saldırı söz konusu olursa, karşı koyamayacağına da işaret etti. Diğer taraftan Belgrad Kalesi'ndekilere, Türk kuşatmasından dolayı yardım gelmediğinden yiyecek sıkıntısı içinde bulundukları bir sırada kuşatmayı kaldırmanın doğru olmadığını; bununla birlikte padişahın emirlerinin yerine getirileceğini sözlerine ilâve etti¹⁷⁶ (Belge 8).

Sava Nehri Üzerine Köprü İnşa Ettiriyor :

Padişah, Belgrad tarafındaki askerle Böğürdelen'i kuşatanların rahat bir bağlantı kurmaları için kuşatmanın başında, Vezir-i Âzam Pîri Mehmed Paşa'ya Sava Nehri üzerinde köprü inşa ettirmesi emrini ver-

175) Celâi-Zâde, aynı eser, vr. 53b-54b; Sadeddin, Süleyman-Nâme, vr. 18b-19b; Karaçelebi-Zâde, aynı eser, vr. 26a-26b; YURDAYDIN, aynı eser, s. 29.

176) TSM. E. 6142.

mişti¹⁷⁷. Sava, çok geniş bir nehirdi. Bu yüzden daha önce buraya hiç köprü yapılmamıştı.

Vezir-i Âzam, geceli gündüzlü sıkı bir çalışma ile 9 günde, "**bennâ zirâi ile**" 1800 zirâ (kulaç) uzunluğunda, ağaç pâyeler üzerine büyük bir köprü yaptırdı. Emrindeki askerlerden bir kısmını buradan geçirip Serem Yarımadası'nı kuşatmakta olan Sultan Süleyman'ın yanına gönderdi. Bir taraftan da topların bir kısmını Belgrad Kalesi'nin karşısından çekip gemilere koydu. Semendire'ye geri göndermeye başladı. Belgrad Kalesi'nin çevresinden çekilme işi sürdürüldüğü sırada gece-gündüz Nuh Tufanı'na benzer yağmur yağdı. Meydana gelen sellerle, Macarlar'ın köprüyü iptal etmek için Sava Nehri'ne attıkları "**ağaç kırıntıları**"¹⁷⁸ ve gemiler üzerinde bulunan değirmenlerin, şiddetli sellerle hareket edip köprüye çarpmaları¹⁷⁹ yüzünden Türkler'in yaptığı köprü yıkıldı. Pîrî Mehmed Paşa, bu durumda asker sevkîyatını durdurdu.

Pîrî Mehmed Paşa, Gemileri Karadan Yürütüyor :

Kanunî'nin amacı, Serem Yarımadası'nı öncelikle alıp, Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın önerisine uygun olarak, Macaristan'ın başkenti Budin'e gitmektir. Padişah'a göre, Budin alınıp, Kralın başı ezildikten sonra, Macar topraklarının fethi kolaylaşacaktı. Bu düşüncenin tahakkuku için bir an önce Belgrad önündeki gemilerin Böğürdelen'e gelip, buradaki asker ve toplan Serem Yarımadası'na taşınması gerekiyordu. Oysa Sava'ya altından gemilerin rahatlıkla geçebileceği biçimde yapılan köprü'nün yıkılmasıyla meydana gelen enkaz yüzünden nehir yolu kapanmış oluyordu. Sel suları da dinmek bilmiyor-

177) Sa'dî, *aynı eser*, vr. 135a; Sivasî, *aynı eser*, vr. 24a.

178) Sadeddin, *Süleyman-Nâme*, vr. 19b-20a; Bostan (Ferdî), *aynı eser*, 21b; Tabib Ramazan, *Târîh-i Belgrad*, TSMK. Revan, no. 1279, vr. 54a-57a.

179) DİRİMTEKİN, *aynı makale*, s. 80.

du. Şu halde köprü kalıntısının nehirden çıkarılıp yolun açılması için uzun bir zaman beklemek gerekiyordu. Sultan Süleyman, bu beklenmedik engel karşısında ümitsizliğe kapıldı. Zira oyalanacak vakitleri yoktu. Kış yakındı. Ne yapıp yapıp vakit geçirmeksizin, Tuna Nehri'nde bulunan gemileri, Sava Nehri'ne geçirmek gerekiyordu. Zor işlerin adamı olan Vezir-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa, Belgrad kuşatmasında kullandığı gemileri, Tuna Nehri'nden Sava'ya karadan geçirmeyi plânladı. Ve "**Emri padişahî mücibince, Serem cânibinden, asker kuvvetiyle karadan bir mikdar gemi geçdirüp kal'anın mukabelesin geçdikden sonra Sava Suyu'ndan Böğürdelen mi'berine gönder**"¹⁸⁰. Pîrî Mehmed Paşa, böylece padişahı büyük bir sıkıntıdan kurtarmış; Türk tarihine de, Fatih Sultan Mehmed Han gibi gemileri karadan yürüten devlet adamı olarak geçmiştir.

Vezir-i Âzam Çaresizlik İçinde Kıvranıyordu:

Sadrâzam Pîrî Mehmed Paşa, uygulanan stratejinin yanlış olduğunu bildiği halde, çaresiz padişahın emrini yerine getirmekle meşgul iken, İkinci Vezir Çoban Mustafa Paşa bu sırada Zemun civarına akınlarda bulunuyordu. Buna çok sevinen Sadrâzam, Mustafa Paşa'yı ulaklarla yanına davet etti. Ona Belgrad Kalesi'ni gösterip stratejik önemini anlattı. Mustafa Paşa, Belgrad çevresini görünce, buranın Macaristan'ın fethi için öncelikle alınması gerektiğini görüp bu durumu padişaha arz edeceğini Pîrî Mehmed Paşa'ya söyledi ve:

"- Fîl - hakîka bu hisâr-ı nâ-medârın fethi ehemmi makasid-i cihân-bâni ve etemm-i meârib-i kişver-sitanîdir. Hazret-i pâdişâh-ı bülend-re'y ve hîdâyet-rehnümâ-i hudâvendigâr-ı kâmkâr-ı mu'adde-

180) Bostan (Ferdî) *aynı eser*, vr. 21a-22b.

*let-fermayın huzûr-ı mevîûru'l-hubûrlarına 'arz ve takrîr olunsa zamân-ı azîmet-i hümayûn ve 'inan-ı niyyet-i zafer-makrûnlarını bu cânibe mün'atîf etmeleri mukarrêr ve muhakkaktır. Siz kema-kân kal'anın fethi umûruna meşgûl olun. İstî'câl ile ben 'atebe-i 'ulyâya mülâkî olup devlet-i hümayûnlarına sezâ-vâr olan hususu pâye-i serîr-i âlem-masîrlerine i'lâm edüp fermân-ı vâcibü'l - iz'ânları sudûr edince tevakkuf eylen"*¹⁸¹ dedikten sonra askerlerinin yanına döndü.

Padişahın Emrini Yerine Getirmede Ağır Davrandı:

Sultan Süleyman, Serem Yarımadası'nı alınca, Sava Nehri'nden Macaristan topraklarına geçmeye başladı¹⁸². Yanında bulunanlar padişaha, Pîrî Mehmed Paşa'nın Belgrad önünde boşa zaman harcadığını tekrar söylediler. Gerçekten Çoban Mustafa Paşa ile görüşmesinden sonra Pîrî Mehmed Paşa, zaman kazanmak düşüncesiyle, padişahın emrinin yerine getirilmesinde ağır davranıyordu. O'nun, padişahın istediği yere intikal etmediğini gören muhalifleri, bir emr-i şerif daha yazdırdılar. Padişah, bu yazısında daha da sertleşmiş olup, Sadrâzam'dan topları derhal yola çıkarmasını ve karargâha gelmesini istiyordu. Pîrî Mehmed Paşa'nın bu ısrarlı emirden dolayı canı çok sıkıldı. Ama yapacağı birşey de yoktu. Hemen topları gemilere yüklemeye başladı. Ulaklarla Belgrad kuşatmasını kaldırdığını ve topları gemilere yükleyip gönderdiğini, askerleri karşıya geçirmeye başladığını padişaha bildirdi¹⁸³.

181) Celâl-Zâde, *Tabakat*, vr. 56a.

182) TSMA, E. 5872.

183) Celâl-Zâde, *Tabakat*, vr. 56b.; M. Cavid BAYSUN, "Belgrad", *İA*, II., s. 477.

Belgrad'taki askerin, Budin'i fethetmek için harekete geçen padişahın bulunduğu yere sevkıyatı sürerken, Pîrî Mehmet Paşa, sultanı fikrinden caydırmak ümidiyle, değişik yollardan ona ulaşmayı da denedi. Kanunî'nin sürekli yanında bulunan hocasına durumu anlatma yönüne gitti. Gönderdiği mektupla, lalaya gecikmesinin sebebini ayrıntılı bir biçimde açıkladı. Burada aslında padişahın emrine karşı gelmek gibi bir düşüncesi olmadığını; tam Sultan Süleyman'ın yanına hareket etmek üzere iken, Vezir Mustafa Paşa ile karşılaştığını; ona kalenin durumunu gösterip, buranın alınması için zamanın çok uygun olduğunu; Sultan'ın yanına gidildiği takdirde Belgrad kuşatmasını sürdürecektik kadar askerin kalmayacağını anlatınca, onun buna razı olmadığını; padişaha durumu gidip bildireceğini söyleyince kendisinin buradan ayrılmadığını yazıyordu. Vezir-i Âzam, lalaya da bu vesileyle Belgrad'ın hemen fethinin neden gerekli olduğunu **"Bu kal'anın bu defa fırsatı ki vâki' oldu hiç bir tarihte olmuş değildir"** sözleriyle açıkladı. Kolaylıkla alınabilecek Belgrad Kalesi feth edilirse **"Budin'e varmağa dahi mâni' olur değildir. Bu fırsat mürûr-ı zamanla ele geçmez"** diyerek¹⁸⁴ (Belge: 9) ondan bu hususun anlaşılmasına yardımcı olmasını istedi.

Kuşatmadan ötürü Belgrad Kalesi'nde çok zor durumda bulunan Macar kale muhafızları, Türk askerinin çekildiğini görünce, onların müstahkem Belgrad Kalesi karşısında ümitsizliğe düşerek kuşatmadan vazgeçtiklerini sandılar. Davullar çalıp top atarak şenlikler yaptılar.

Ve Belgrad Yeniden Kuşatılmaya Başlanıyor:

Çoban Mustafa Paşa, Salankamin'i aldıktan sonra keyfiyeti arz etmek maksadıyla padişahın yanına gitti.

184) TSMA, E. 6551.

Belgrad'ın Macaristan topraklarının fethi için öncelikle alınması gerektiğini anlattı. Belgrad'ın önemini yakinen bilmediği halde daha önce kendisinin Ahmed Paşa'nın fikrine destek verdiğini, kaleyi gördükten sonra yanıldığını anladığını söyledi¹⁸⁵.

Mustafa Paşa'nın bu açıklamalarından başka o sırada emrindeki 10 bin askerle Macaristan'ın ortasından geçip Serem Yarımadası'nda bulunan padişahın yanına gelen Bosna Sancakbeyi Yahya Paşa oğlu Bali Bey'den Macaristan'ın tabiat şartları hakkında alınan olumsuz bilgi de daha önce verilen kararı yeniden gözden geçirmeyi gerektiriyordu. Bali Bey'den yağın sonbahar yağmurlarından dolayı yolların çok bozuk olduğunu da öğrenen Sultan Süleyman, savaş divanını toplayıp mevcut durumun değerlendirilmesini vezirlerinden istedi. Divanda, Piri Mehmed Paşa'nın, işin başından beri ısrarla savunduğu Belgrad fetholünmeden Macaristan Kralı'nın üzerine gitmenin makul olmadığı fikri kabul edildi. Ahmed Paşa'nın etkisinde kalan padişahın, önce Budin üzerine gitme fikrinden vazgeçildi¹⁸⁶. Kanunî, yazdığı bir fermanla Piri Mehmed Paşa'dan askeri geri çekme işini durdurmasını ve Semendire'ye gönderdiği topları geri getirip Belgrad Kalesi'ni tekrar kuşatmaya başlamasını istedi¹⁸⁷ ve daha önce gönderdiği fermanlardakinden farklı, yumuşak bir üslupla:

"- Kalenin fethi ve istihlâsı husûsuna ihlâs ile mübâşeret eylesin" dedi¹⁸⁸.

Emr-i şerif, Piri Mehmed Paşa'ya, Belgrad'tan ayrılacağı günün ikindi vakti ulaştı. Biraz geç olmakla bir-

185) YURDAYDIN, *aynı eser*, s. 28-29.

186) Matrakçı, *aynı eser*, vr. 42b-43a.

187) Bostan (Ferdî), *aynı eser*, vr. 22a-22b.

188) Celâl-Zâde, *Tabakat*, vr. 57b-58b; Sadeddin, *Süleyman-Nâme*, vr.22b; Ka-
raçelebi-Zâde, *aynı eser*, vr. 27b-28b.

likte nihayet gerçek anlaşılmış oldu. Son anda gelen bu habere çok sevinen Piri Mehmed Paşa, şimdiye kadar sanki birşey olmamış gibi, hemen gidip eski yerine yerleşti.

Sultan Süleyman, Serem tarafında bulunan asker ve malzemenin Belgrad önüne geçirilmesi için Sava Suyu üzerine, daha önce yapıp arkasından yıkılan köprü gibi bir köprü yaptırmasını Sadrâzam'dan istedi. Paşa, yakın dağlardan büyük ağaçlar kestirip, nehrin kenarına getirtti. 3 Şaban/9 Temmuz günü köprü yapımına başlandı. **"Üstâd neccârlar ve kâmil pişkârlar"**a köprüyü on gün gibi kısa bir sürede inşa ettirdi (12 Şaban 927 H/ 18 Temmuz 1521)¹⁸⁹. Köprü tamamlanır tamamlanmaz karşıdaki askerleri tekrar geri getirdi. Bu arada Paşa, topların geri çevrilmesi için de haberciler gönderdi. Topları bindirmek, indirmek ve eski yerlerine götürmek gece yarısına kadar sürdü. Belgrad Kalesi, tekrar Tuna kıyılarından ablukaya alındı.

Türk birliklerinin ve topların nakli ile ilgili faaliyetler geceye tesadüf etmişti. Sevkiyat tamamlanıp çadırlar kurulduktan sonra Türk askerleri, kaledakilere mîsilleme olması için ateşler yakıp sevinç gösterisi yaptılar. Belgrad Kalesi, yakılan ateşlerle gündüz gibi aydınlanmıştı.

Bu faaliyetler sırasında Macar kale muhafızları, Türkler'in yaptığı kuşatma çalışmalarını engellemek için birkaç defa çıkış yaptılar. Fakat, perişan bir şekilde geri çekilmek mecburiyetinde kaldılar. Hele bunlardan biri güçlkle bertaraf edildi. Gece hava iyice kararınca Türk askerleri, yemek yemek maksadıyla top ve tüfeklerinin başını boş bıraktılar. Topların yanında nöbetçilerin bu-

189) Matrakçı, *aynı eser*, vr.41b; DANIŞMEND, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, II.,
TY. İst. 1971, s. 71.

lunmadığını gören 60-70 kadar düşman askeri, sessizce kaleden dışarı çıktılar. Amaçları, o gün arabayla getirilip henüz indirilmemiş olan büyük topu tahrip ederek kullanılmaz hale getirmektir.

Macar askerleri, karşılarında çıkıp kendilerine mani olmak isteyen yedi Türk topçusunu kılıç darbeleriyle şehit ettiler. O sırada topların yanında yalnız başına bulunan "**Serdâr-ı Azabândan**" Nakkaş Ali'yi esir aldılar. Topla birlikte kale kapısına doğru götürmeye başladılar. Patırtıyı duyan Rumeli askerleriyle Azap dilâverleri süratle olay mahalline geldiler. Düşman askerlerinin büyük çoğunluğunu kılıçlarıyla öldürüp Nakkaş Ali ile topu ellerinden aldılar. Macar kale muhafızlarının vücutlarından ayrılan başlarını cephe kumandanı Pîri Mehmed Paşa'ya getirdiler.

Vezir-i Âzam, sabah namazından sonra atına binerek yapılan çalışmaları tekrar bir bir gözden geçirdikten sonra, padişaha gidip Türk askerlerinin elde ettikleri bu başarıyı arz etti¹⁹⁰.

Diğer taraftan Türkler'in çekilmesini davul ve zurnalarla kutlayıp kuşatma tehlikesinden kurtulduklarını sanan Belgrad muhafızları, gözleri önünde cereyan eden bu ikinci kuşatmaya karşı hazırlık yapıp kulelere toplarını tekrar yerleştirdiler (Resim 3,4). Az sonra iki taraf toplarla karşılıklı ateşe başladılar.

Pîri Mehmed Paşa, daha önceki keşiflerinde, kalenin açık kapısının yakınında yer alan kulelerin zayıf olduklarını, top atışlarıyla hemen yıkılabileceklerini tesbit etmişti. Semendire'den getirilen topların en büyük ve uzun olanını bu kapının tam karşısına yerleştirdi. Zayıf noktaları topla dövdürmeye başladı. Topların yıkamadığı

190) Sadeddin, *Süleyman-Nâme*, vr. 23b; Bostan (Ferdî), *aynı eser*, vr. 19b-20a.

duvarlara ulaşmak düşüncesi ile hendekler kazmaya ve lâğımlar açmaya karar verdi. Bunun için kazmacı, lâğımcı ve taşçıları harekete geçirdi. Savaşta zamanın en ileri tekniği kullanılıyordu. Nitekim kızaklı uzun kale toplarının attığı mermilerle kale bedenleri birçok yerden açıldı.

Padişah da Kuşatmaya Katılıyor:

Padişah, 26 Şaban 927/1 Ağustos 1521 günü gelip kuşatmaya katıldı. Belgrad Kalesi'ni görünce, Pîri Mehmed Paşa'ya hak verdi. İnsaf edip:

"- Bu asl sa'b hisâr görülmüş değildir"¹⁹¹ dedi.

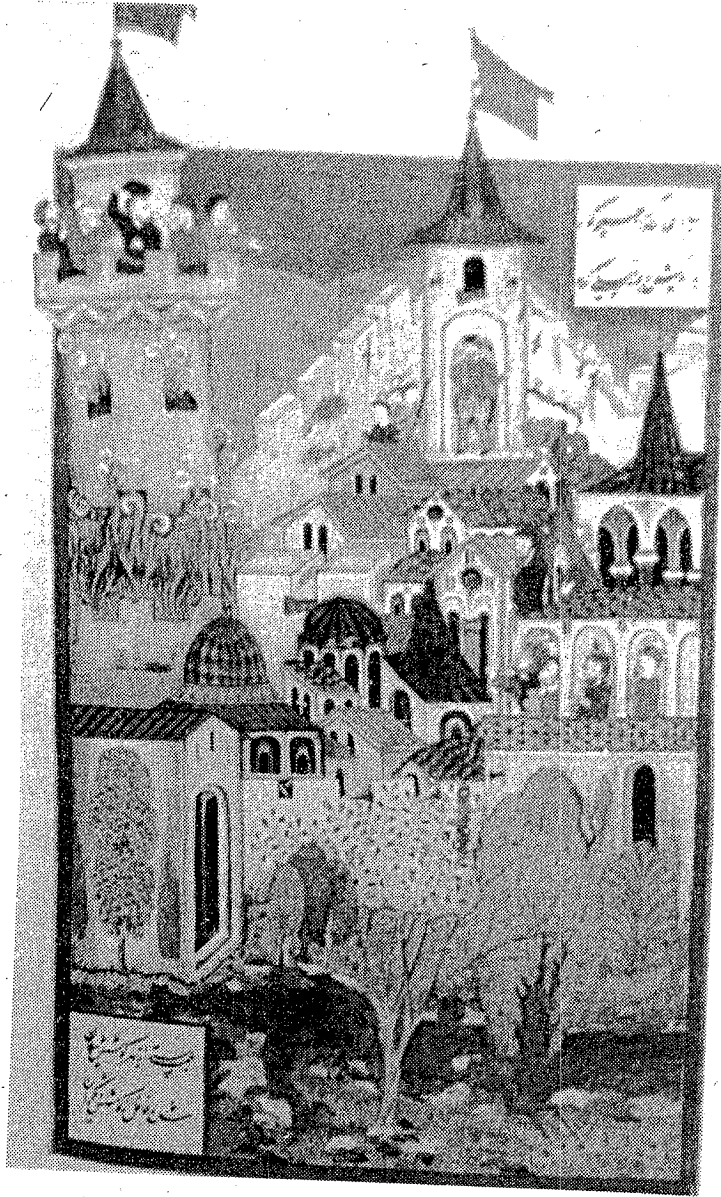
Sultan Süleyman, çadırını, Belgrad Kalesi karşısında bulunan Zemun Hisarı'nın yanındaki yüksek tepeye kurdu (Resim 5). Savaşa yeni bir düzen verdi. Buna göre Vezir-i Âzam Pîri Mehmed Paşa kalenin güney, Mustafa Paşa kuzey, Ahmed Paşa da batı yönünde bulunan ada tarafında askerleriyle yerlerini aldılar. Tabii ki padişahın gelmesiyle savaş daha da kızıştı. Ramazan ayının dördüncü (8 Ağustos) günü, çıkarılan emirle, ertesi gün kaleye genel bir hücum yapılması istendi. Kim burca ilk bayrağı dikerse, ona sancak beyliği verilecekti¹⁹².

Ramazanın beşinci (9 Ağustos) günü, genel bir saldırı yapıldı. Düşmanın gözünü yıldıran Türk askerleri, açılan gediklerden kaleye girdiler. Kulelere Türk bayraklarını diktiler. Böylece bir aylık kuşatmadan sonra, Belgrad Kalesi, Türkler'in eline geçmiş oldu. (26 Ramazan 927/30 Ağustos 1521)¹⁹³.

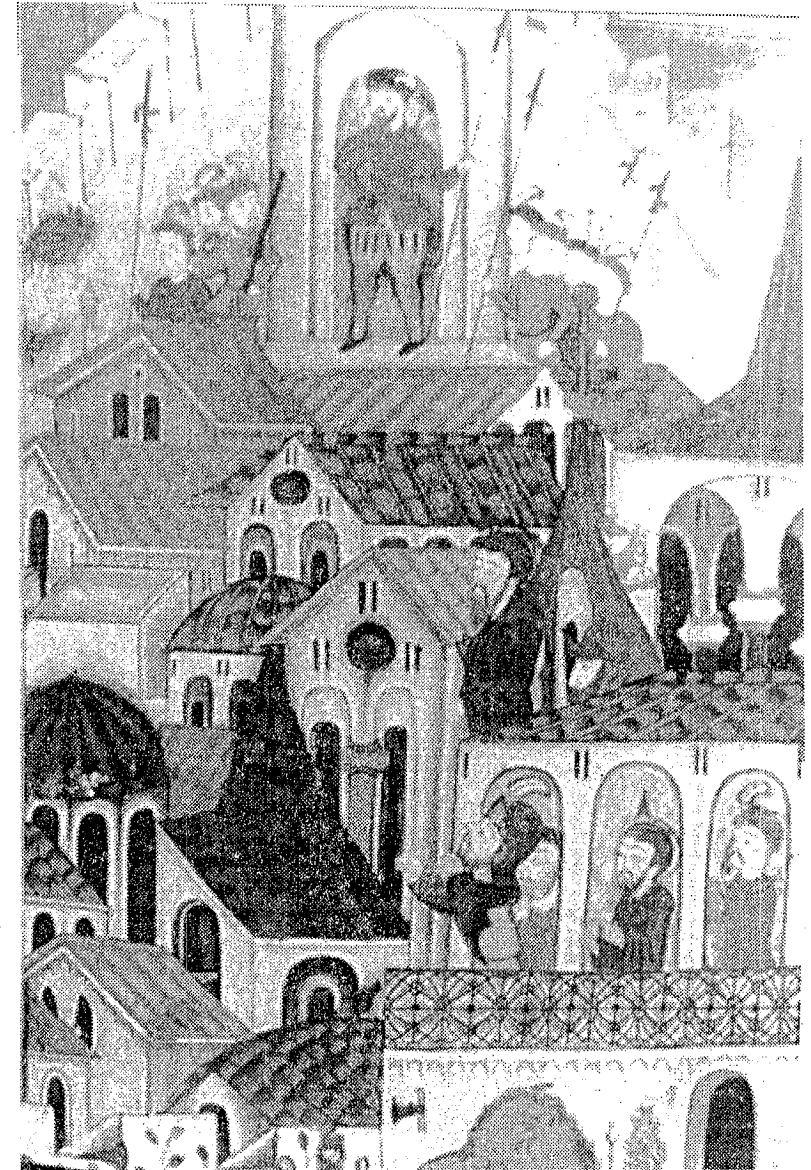
191) Lütfi Paşa, *Tarih*, s. 300.

192) Celâl-Zâde, *Tabakat*, vr. 58b-60a.

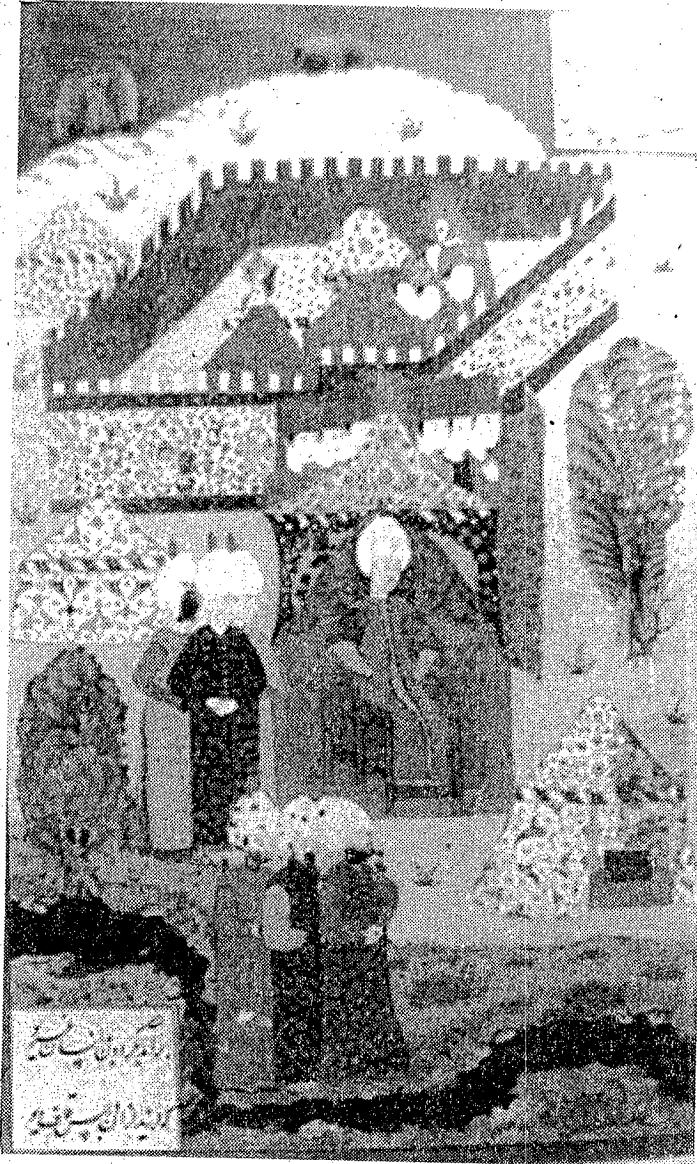
193) ANONİM, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, (Haz. N. AZAMAT) s. 140-141'de, Belgrad'ın fethi 20 Recep 928 günü gösterilmektedir. Sefere blizat katılan Celâl-Zâde ve Sadeddin'in verdikleri 26 Ramazan 927 doğru olmalıdır. Bkz. Celâl-Zâde Mustafa, *Tabakat*, vr. 60b-62a; Sadeddin, *Süleyman-Nâme*, vr. 29b-30a.

Resim 3: Belgrad kuşatmasında, kale ve kaledekilerin durumu (Ârifî, vr. 108b).

Resim 4: Belgrad kuşatmasında, kale ve kaledekilerin durumu (detay).

Resim 5: Kanunî ve Vezirler Belgrad Kalesi önlerinde (Ârifî, vr. 109a).

Sultan Süleyman, İstanbul'da iken, Piri Mehmed Paşa gibi, Belgrad'ın alınmasına öncelik verilmesi fikrini taşıyordu. **"Şom ve tedbirsizlikle mazmûm olan Ahmed"** Paşa, padişahı yanıltıp Bögürdelen'e sevk etti. Türkler için son derece önemli olan Macaristan topraklarının bu yüzden fethinin gecikmesine sebep oldu¹⁹⁴. Buna karşılık ileri görüşlü Sadrâzam Piri Mehmed Paşa Türkler'e Avrupa fütuhatının yolunu açtı. Belgrad, bundan sonraki Avrupa seferlerinde, Türk ordusunun en önemli üslerinden biri oldu. Bu nedenle Belgrad'a **"Darü'l-cihad"** adı verildi.

c) Venedik'le Ticaret Anlaşması Yapılıyor:

Venedik'le ilk ticarî anlaşma, Fatih zamanında yapılmıştır. II. Bâyezid ve Yavuz Sultan Selim zamanlarında da anlaşmalar tekrarlanmıştır. Kanunî tahta çıkınca, Venedik Senatosu, İstanbul'da bir bailo'su bulunmasına rağmen yeni padişahı cülûsundan dolayı tebrik etmek ve Mısır'ın fethinden sonra Yavuz Sultan Selim'le yapılan ahidnâme'yi yeniletmek için 14 Mayıs 1521'de bir elçi göndermiştir. Bu sırada Belgrad Seferi'nde bulunan padişahın gelmesini İstanbul'da bekleyen Venedik Elçisi Marco Minio, 17 Aralık 1521'de yeni bir ahidnâme almağa muvaffak olmuştur.

İstanbul Beyoğlu'nda ikamet etmekte olan Venedik Elçisi Marco Minio, Belgrad'tan dönen Sultan Süleyman'la görüşme yapmak için Vezir-i Âzam Piri Mehmed Paşa'ya başvuruda bulundu. Elçi, belirlenen günde saraya geldi. Piri Mehmed Paşa tarafından padişaha takdim edildi. Kanunî ile elçinin müzakeresi fazla uzun sürmedi. Anlaşmanın ayrıntıları, daha sonra bir araya gelen vezirlerle elçi arasında belirlendi. Buna göre iki devlet

¹⁹⁴) Âli, aynı eser, vr. 5a.

arasında iyi ilişkiler devam ettirilecek; karşılıklı olarak ticaret serbestisi sağlanacaktı. Anlaşma 17 Aralık 1521'de taraflarca imzalandı¹⁹⁵.

d) Rodos'un Fethinde:

Memlûk toprakları Osmanlı Ülkesi'ne katılınca, Rodos Adası'nın coğrafi konumu¹⁹⁶ ve Anadolu sahillerine yakınlığından dolayı artık alınması zaruri hale gelmişti.

Rodos Seferi'ne Yavuz'u Teşvikleri:

Başta Sadrâzam Pîri Mehmed Paşa olmak üzere vezirler, Yavuz'u hac deniz yolunu kapatan, Türk ve Müslüman ticaretine engel çıkaran Hristiyan deniz korsanlarının barınağı durumundaki Rodos Kalesi'nin fethine teşvik ediyorlardı¹⁹⁷.

Bir gün vezirler, sultana:

"- Rodos Kal'ası'nda olan Kefere Akdeniz'e sefer eden sefâin-i İslâmiye'ye ta'arruzdan hâli olmamaları ile kal'a-i mezburanın ahzı mühimdir" diye arz ettiler. Sultan Selim Han, Sadrâzam Pîri Mehmed Paşa'ya dönerek:

"- Bu sefer için kaç aylık tedârik gördünüz?" diye sordular. Pîri Mehmed Paşa:

"- Dört aylık" dedi. Padişah:

195) SALİS, elçinin Marco Memmo olduğunu yazmaktadır. (Bkz. aynı eser, s. 24-26). Son zamanlarda yapılan araştırmalarla Marco Mino olduğu tesbit edilmiştir. Bkz. M. Tayyib GÖKBİLGİN, "Yeni Belgelerin Işığında Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı- Venedik Münasebetleri", *Kanunî Armağanı*, TTK. Ank. 1970, s. 171-173; Şerafeddin TURAN, "Rodos'un Zaptından Malta Muharasasına", *Kanunî Armağanı*, s. 54.

196) Rodos Adası hk. genel bilgi için bkz. Besim DARKOT, "Rodos", *İA*, IX. s. 753-758.

197) Keşfi, aynı eser, vr. 124b-125a.

"- Kifâyet etmez. Anın zıfı gerekdir" buyurdu ve devamla:

"- Benim murâdım bir kişver almaktır. Siz bir hürsüz kal'ası almağa tergîb edersiz" dediler¹⁹⁸.

Bu konuşmasından anlaşıldığına göre, Yavuz Sultan Selim, Rodos Adası'ndaki Sen Jan Şövalyeleri'ni destekleriyle ayakta tutan Papa ve diğer Avrupa devletleriyle hesaplaşıp, problemi esas kaynağında çözmek istiyordu. Nitekim ölümünden önceki seferin Avrupa yönüne olması, bunu göstermektedir. Ayrıca Sultan Süleyman devrinde önce Macaristan üzerine gidilip sonra Rodos'un fethedilmesi, vezirlerin, Yavuz'un taktiğini, daha sonra anladıklarına işaret olarak kabul edilebilir.

Savaş Hazırlıkları İki Katına Çıkarılıyor:

Sultan Selim'in, başta Sadrâzam Pîri Mehmed Paşa olduğu halde vezirleri ikazından sonra savaş hazırlıkları iki katına çıkarıldı. Donanmanın da adedi süratle artırıldı. Gemi ve deniz araçları yapımıyla diğer mühimmatın hazırlanması çalışmaları kısa sürede tamamlandı¹⁹⁹. Buna rağmen padişah, bu hususta temkinli hareket ediyor; Rodos üzerine gitmek istemiyordu. Zira O, Fatih Sultan Mehmed Han dönemindeki gibi, tatsız bir sonuçla karşılaşmak istemiyordu²⁰⁰. Birgün Sadrâzam ve vezirler, yine Rodos'un fethi işini gündeme getirince:

"-Cedd-i büzürg-vârım Sultân Mehmed Hân Gâzi 'ahdinde vâki' olan Rodos hacâletini henüz def etmemişken vahşet-i muzâ'af mı etmek dilersiz? Bâ-

198) Müneccimbaş, aynı eser, III., s. 472. Sadeddin, Yavuz'un konuşmasını şöyle vermektedir: **"- Semend-i 'azîmetim kişver-sitanlığa mu'tad olmuş iken 'İnân-ı himmetimi bir kal'a kal'ine sarf ve 'âkibet endişlikden.. ve tahrîk-ı deryâ-yı jerf edersiz"**. Bkz. Tarih, II., s. 389.

199) Celâl-Zâde, *Tabakat*, vr. 67a; Solak-Zâde, aynı eser, s. 417; Ahmed Rasim, aynı eser, I., s. 281.

200) HAMMER, aynı eser, IV., s. 248-249.

vücûd şimdi bi'z-zât varılmak fikrin etmişsiz. Beyhûde varub sıfrü'l-yed dönmek lâzım gelürse birünüzün de kalmamak mukarrerdir. 'Ale'l-husûs ol kal'anın teshîrine dört aylık barut nice kifâyet ederki... Bu güne tedâbir-i vâhiye ile ben sefer etmem ve kimse sözü ile yola gitmem"²⁰¹ dediler.

Ayrıca, Sadrâzam Pîrî Mehmed Paşa'yla yaptıkları bir sohbet sırasında:

"- Bizim şimdiden sonra sefer-i âhiretten gayri seferimiz yokdur" demişlerdir²⁰².

Yavuz Sultan Selim, fethettiği ülkelerden dolayı kazandığı haklı şöhreti muhafaza etmek istiyordu. Ne idüğü belirsiz bir eşkiya grubunun karşısında alacağı yenilgi, O'nun bu konumunu sarsabilirdi. Rodos Adası'na gitmek istememesinin başka sebepleri de vardı. Bunlardan biri, Şehzade Murad olduğunu iddia eden birinin Amasya dolaylarında, çok sayıda adamıyla ortaya çıkmasıdır. Her ne kadar bu adamın Murad olmadığı anlaşılmışsa da, Rodos'a yapılacak bir sefer sırasında, devlet otoritesinde meydana gelecek boşluktan yararlanan bazı kimseler ortaya çıkıp ülkenin düzenini ve huzurunu bozabilirdi. İkincisi, kısa zamanda geniş topraklar elde eden Selim'in, buralarda tam olarak devlet otoritesini kurmak istemesidir. Padişahın bu endişelerinden ötürü Sadrâzam Pîrî Mehmed Paşa'nın, Rodos Adası'nı öncelikle alma fikri ertelendi²⁰³.

Yavuz'un yukarıda söylenen endişelerine rağmen Rodos Adası'nın bir an önce fethedilmesi hususunda yaptığı mücâdeleden Pîrî Mehmed Paşa yılmamış, gerekli hazırlığı sürdürmüş; padişahı çeşitli vesilelerle etkilemeye

201) Sadeddin, *aynı eser*, II., s. 389-390.

202) Münecimbaşı, *aynı eser*, III., s. 472.

203) Hayrullah, *aynı eser*, X., 71.

çalışmıştır. Nitekim, Sultan Selim Han, bir gün Hoca Sadeddin'in babası Hasan Can ile Eyüp Sultan Hazretleri'ni ziyaret dönüşünde, kızaklarda yapılmakta olan Kaptan kadirgâsının, limanda yelken açmış, Eyüp yönüne hızla geldiğini gördü. O anda gazaba geldi. Henüz sefer kesinleşmemişken bu kadirgânın kimin emriyle denize indirildiğini sordu. Kaptan Cafer Ağa'nın öldürülmesini ferman buyurdu. Vezir-i Âzam:

"- Sefine yeni inmekle hareketini tecrübe için gezerler" deyip Cafer Ağa'yı güçlkle idamdan kurtardı²⁰⁴.

Rodos, Rodos ... Yine Rodos:

Bütün gayretlerine rağmen Yavuz'u Rodos Seferi'ne ikna edemeyen Pîrî Mehmed Paşa, onun ölümünden sonra da bu konudaki çalışmalarını ısrarla yürüttü. Sultan Süleyman'ı ada ile ilgilendirmeye muvaffak oldu. Çünkü Rodos, sıradan bir ada olmayıp hayatî önemi haiz bir konumda bulunuyordu. Bundan başka Hristiyanlığın ruhanî ve cismânî nüfuzuna dayanan bir yer haline gelmişti. Burada yerleşen Sen Jan Şövalyeleri, Hristiyan dünyasının sürekli yardımlarını görüyordu. Şu hali ile ada, İslâmlar'ı hedef alan eşkiyanın barınağı idi. Akdeniz'de sık sık Müslüman hacı ve tüccar gemileri yakalanıyor, buraya getirilip içindekiler zindanlarda hapsediliyor, bir kısmı da köle ve cariye olarak kullanılıyor²⁰⁵. Rodos zindanlarında, Türk ve Müslümanlar'ın bu

204) Sadeddin, *aynı eser*, II., s. 389; Solak-Zâde, *aynı eser*, s. 417; Münecimbaşı, *aynı eser*, III., s. 472.

205) Karaçelebi-Zâde, *aynı eser*, vr. 36a-36b; Lütfî Paşa, *Tarih*, s. 310-311. Eyyubî, Rodos Adası'ndaki korsanların Mısır'la İstanbul arasındaki deniz yolunu kestikleri için Sultan Süleyman'ın burayı fethetme karar verdiğini yazmaktadır:

**"Ki Mısır'un kesdi deryâdan yolını
Dudup Kura'oglundan kesdi kolını**

**Anun fethine 'azm lîdükde ol şâh
İşiden dildiler yardımcun Allah"**

Bkz. Menâkıb-ı Sultan Süleyman (Risâle-i Padişâh-Nâme), (Haz. Mehmed AKKUŞ), Ank. 1991, s. 68.

lunmadığı bir zaman hemen hemen yok gibi idi. Nitekim Rodos fethedildiğinde, buradaki zindanlarda çok kötü şartlarda yaşayan, prangalı birçok derviş, âlim ve seyyit serbest bırakılmıştır. Kısacası Rodos Adası, Avrupa devletlerinin kuvvetli bir ileri karakolu idi. Müslümanlar'ın maruz kaldıkları kötü muameleden dolayı Piri Mehmed Paşa'nın içi kan ağlıyordu. Akdeniz'deki bu çıban başının bir an önce ortadan kaldırılmasını istiyordu. Rodos hakkında bütün bildiklerini Sultan Süleyman'a anlattı. Buna dair aldığı önlemleri söyledi. O, daha Yavuz'un sağlığında adanın kuşatılması düşüncesiyle donanmayı hazırlamış²⁰⁶, toplar dökmüştü.

Rodos Seferi Divân-ı Hümâyûn'da Tartışılıyor:

Kanunî zamanında, Rodos'un fethi fikri ortaya atıldığında, Divân-ı Hümâyûn'da vezirlerin çoğunluğu, Rodos Seferi'ne taraftar olmadıklarını söylediler. Onlara göre, ada ile sıkı temasları bulunan Avrupa devletlerinin yardım etmeleri söz konusu olabilir. Sadrâzam Piri Mehmed Paşa ile ikinci Vezir Çoban Mustafa Paşa ve deniz akıncılarından Kurd oğlu Muslihiddin farklı düşünüyorlardı. Bunlara göre, sanıldığı gibi, Avrupa'dan endişe edilecek bir durum mevcut değildi²⁰⁷. Çünkü Papa

206) Lütfî Paşa, *Tarih*, s. 304'te Sultan Selim'in Frengistan'a gaza etmek niyetiyle yaptırdığını yazmaktadır.

207) Celâl-Zâde, *Tabakat*, vr. 67a; Hayrullah, *aynı eser*, XI., s. 57. Fairfax DOWNEY, Piri Mehmed Paşa'nın Rodos Adası'nı, savaşla değil, diplomatik yollarla; adaya gönderdiği casuslar aracılığıyla, hileyle başvurularak alınması düşüncesinde olduğunu yazmaktadır (bkz. *aynı eser*, s. 45-46). SALLS ise (bkz. *aynı eser*, s.28), İhtiyar Vezir-i Âzam'ın, Venedik Cumhuriyeti'yle olduğu gibi, Rodoslular'la yapılacak bir ticaret anlaşmasının, harbin sağlayacağı avantajlardan daha fazlasını elde etmeye vesile olacağını düşündüğü için savaşa taraftar olmadığını ileri sürmektedir. Halbuki Osmanlı kaynaklarının hemen hepsi, Rodos'un, Piri Mehmed Paşa'nın gayretleri sonucu fethedildiğini vurgulamaktadır. Çağdaş Türk tarihçileri de aynı kanıdadırlar. (Meselâ UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, II., s. 313-314). M. Tayyib GÖKBİLGIN ise, Piri Mehmed Paşa'yı divanda bu fikri savunanların arasında göstermemekte, isminden bahsetmemektedir. Bkz. *Kanunî Sultan Süleyman*, İst. 1992, s. 22; aynı yazar, "Süleyman I.", *İA*, XI, s. 103.

Leon X, Katolikliği sarsan Reform cereyanlarıyla mücadele ediyordu. Alman İmparatoru Charles-Quint'le Fransa Kralı I. François birbirleriyle savaşıyorlardı. İngiltere Kralı VIII. Henri, ülkesindeki Katolik-Anglikan çatışmasıyla meşguldü. Macaristan Kralı II. Louis ise, Belgrad Seferi'nde Türkler'e yenilmiş, bu yenilginin açtığı iç buhranlarla uğraşıyordu. Tabii böyle bir pozisyonda Rodos Şövalyeleri'nin Avrupa devletlerinden yardım almaları imkân dahilinde değildi. Diğer taraftan Yavuz zamanında, Piri Mehmed Paşa'nın görevlendirdiği iki casus, Yahudi Tabip'le, Rodos Şövalyeleri'nden Amaral'ın adada yaptıkları çalışmalar sonunda, kalede yiyeceğin çok az olduğunu, kale duvarlarının yer yer harap durumda bulunduğunu rapor etmeleri de Rodos Seferi kararının verilmesini etkiledi²⁰⁸. Sonuçta Piri Mehmed Paşa ekibinin görüşleri doğrultusunda Divan'da Rodos Seferi kararına varıldı.

Rodos Kalesi'nin daha Fatih zamanında tecrübe olunan metanetini, Sultan Süleyman biliyordu. Bu nedenle Yavuz'un sağlığında hazırlanan topları ve gemileri yeterli bulmayıp bunlardan bir miktar daha imal edilmesini ferman buyurdu²⁰⁹.

Kanunî'nin emri üzerine Vezir-i Âzam Piri Mehmed Paşa, kış mevsimini toplar döktürüp silahlar yapmak ve donanmanın daha da güçlenmesi için yeni gemiler inşa etmek, askerin iâşesini hazırlamakla geçirdi²¹⁰.

Başta Vezir-i Âzam olmak üzere herkes, Rodos Seferi hazırlıklarına, daha önce yapılan savaş hazırlıklarından daha çok önem vermişti. Tophâne'de toplar dökülürken, insanlar el birliği edip öyle şevkle çalışmışlardı

208) HAMMER, *aynı eser*, V., s. 22-23; SALLS, *aynı eser*, s. 30.

209) ZİVER, *Rodos Tarihi*, Rodos 1312, s. 140.

210) HAMMER, *aynı yer*; YURAYDIN, *aynı eser*, s. 36.

ki, **"Bu ittifakât-ı hasene hiçbir tarihte olmuş değil idi"**²¹¹.

Vezir-i Âzam, savaş hazırlıklarını yaparken, bir taraftan da Rodos Şövalyeleri'nin bunu haber alıp savunma hazırlığı içine girmelerini istemiyordu. Bunun için Rodos Başşövalyesi Villiers de L'Isle Adam'a gönderdiği barışçı havalardaki mektuplarla Osmanlı Devleti'nin kendileri hakkındaki maksadını sezdirmemeye çalışıyordu. Bununla birlikte Rodos Adası'na gönderdiği casusları aracılığıyla onların faaliyetlerini adım adım izliyordu. Tabii, Başşövalye de casusları vasıtasıyla İstanbul'da sürdürülen savaş tedarikinin kendilerine karşı olduğunu tesbit edip savunma önlemleri alıyordu²¹².

Adadaki Türk casusu Amaral, Vezir-i Âzam Piri Mehmed Paşa tarafından kendisine verilen direktifler doğrultusunda, propagandalar yapıyordu. Şövalyeler Meclisi'nde savunma hazırlıkları için müzakereler yapılırken, Osmanlı Devleti'ndeki savaş hazırlığının Rodos'a değil, Kıbrıs'a olduğunu söylüyor, alınmak istenen tedbirleri önlemeye çalışıyordu. Bundan başka adadaki depolarda, kuşatma halinde bir yıldan fazla savunmaya yetecek kadar mühimmatın bulunduğunu söyleyerek şövalyeleri aldatmıştır. Aynı zamanda birçok satın alma mukavelesini, lüzumsuz gördüğü için iptal etmiştir²¹³.

Rodos Şövalyeleri savunma hazırlıkları yaparken, Vezir-i Âzam'ın şehrin müstahkem mevkillerini tesbit edip bunların plânlarını bir kâğıt üzerine çizen gizli ajanı yakalandı. Başşövalye'nin huzuruna çıkarıldı. Bu casus hayatını, padişahla adadakiler arasında arabuluculuk yap-

211) BOSTAN (Feraî), *aynı eser*, vr. 36b.

212) UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, II., s. 313.

213) SALİS, *aynı eser*, s. 33, 36.

ması şartıyla kurtardı. Bir Rum ile birlikte İstanbul'a aracı olarak gönderildi. Fakat Türk ajanı, Rum'u mürur tezkeresi bulunmadığı gerekçesiyle daha İstanbul'a varmadan terketti. Rum bir gemiyle Rodos'a eli boş dönmek zorunda kaldı²¹⁴. Tabii Türk ajanı İstanbul'a giderek adaya dair bilgileri Sadrazam'a verdi.

Vezir-i Âzam, sefer hazırlıkları sürerken, Rodos'a yardım edebilecek devletlerin tutumlarını tesbit etmeyi de ihmal etmemiştir. Yanya Sancak Beyi Hüsrev Bey'e bağlı olarak çalışan Frenk Mustafa namındaki Fransız asıllı bir casus, İtalya'ya gönderilmiştir. Frenk Mustafa'nın takririne göre, Kurdoğlu'nun donanma ile Rodos'a hareket ettiğini duyunca, İspanya, Fransa ve Venedik Şövalyeler'e yardım vadinde bulunmuşlar; hatta bu maksatla Verona Kilisesi'nde toplanmaya başlamışlardır²¹⁵.

Osmanlı Devleti'nin, Rodos Şövalyeleri'ne karşı durup dururken savaş ilân etmesi uygun olmazdı. Buna bir sebep bulmak gerekirdi. Padişah'ın Başşövalye'ye bir mektup gönderip onun verdiği cevaba göre tavrını belirlemesi en uygun yoldu.

Sefer hazırlıkları tamamlanınca Sultan Süleyman, Rodos Başşövalyesi L'Isle Adam'a bir mektup gönderdi. Belgrad'ı fethettiğini ona bildirdi. Alınan cevap şayet saygılı olursa, İstanbul Hükümeti'nin şövalyelerden vergi isteme imkânı doğacaktı. Saygısızca olursa bu, harp ilânı için yeterli bir sebep kabul edilecekti. L'Isle Adam'ın cevabî mektubu, Bâbüâli'nin istediği içerikte değildi. Üstelik Belgrad'ın fethini de kutlamıyordu. Daha sonra Belgrad'ın fethini tebrik için İstanbul'a gönderdiği bir diğer mektup ise, diplomasi kurallarına aykırı olarak önemsiz bir kişi ile gönderdiği gerekçesiyle Piri Mehmed

214) SALİS, *aynı eser*, s. 32.

215) TSMA. E. 11793.

Paşa'nın emriyle padişah'a takdim edilmedi²¹⁶. Belli ki Vezir-i Âzam, Rodos Seferi'ni akamete uğratacak şeylerin önüne geçiyordu.

Kanunî, Başşövalye'ye gönderdiği ikinci mektupla savaş sinyali verdi. Vezir-i Âzam Pîri Mehmed Paşa da sultanınkinden ayrı olarak bir mektup yazarak bundan sonra padişaha mektuplarını sıradan insanlarla değil, mümtaz elçilerle göndermesini öğütledi. Ve:

"-Sen hristiyanların imparatoru olan Majeste Serenissima'nın elçilerinden daha az asil ve mümtaz adamlar göndermeğe nasıl cüret ediyorsun? Evet sen bir protektör (himaye edici)sün, fakat devletin benim sultanımınkinden daha kuvvetli değildir!" diyerek onu haddini bilmeye davet etti.

L'isle Adam, bu mektuplara da cevap verdi. Ama ipler koptuğundan artık yapılacak birşey kalmamıştı.

Ve Rodos'un Fethi:

Sultan Süleyman, daha önce alınan sefer kararı üzerine **"âlât-ı harp ve merdân-ı cenk"** ile seferberlik emrini verdi. Gemilerin donatımı işini **"Yalak"**²¹⁷ lâkabıyla anılan Kaptan Kurd oğlu Mustafa Bey'e; karadan ve denizden hareket edecek ordunun her türlü hazırlığının yapılmasıyla, Rodos Seferi'nin idaresi de Vezir Mustafa Paşa'ya verildi. Kısa sürede 664 parça geminin donatımıyla, savaş için gerekli olan malzeme, barut ve topların bunlara yüklenmesi tamamlandı²¹⁸. Gürcü Ahmed

216) SALİS, *aynı eser*, s. 29-32.

217) ZİVER, *aynı eser*, s. 141. Diğer kaynaklarda **"Palak"** geçmekte olup, doğrusu Ziver'in yazdığı gibi, **"Yalak"** olmalıdır.

218) Sadeddin, *Süleyman-Nâme*, vr. 38b-39b; Karaçelebi-Zâde, *aynı eser*, vr. 38a-38b. Bostan (Ferdî), Rodos Seferi'ne 4-5 yüz (bkz. *aynı eser*, vr. 37b), Sivasî, 700 (bkz. *aynı eser*, vr. 33a); Ahmed Rasım ise 300 gemi ile çıkıldığını yazmaktadır. Bkz. *aynı eser*, I., s. 210-211. Rodos'un müstahkem bir kaleye sahip olduğu ve alınmasının Osmanlı devlet adamlarınca güçlüğü bilindiğine göre, gemi sayısının 500'den az olmaması gerekir.

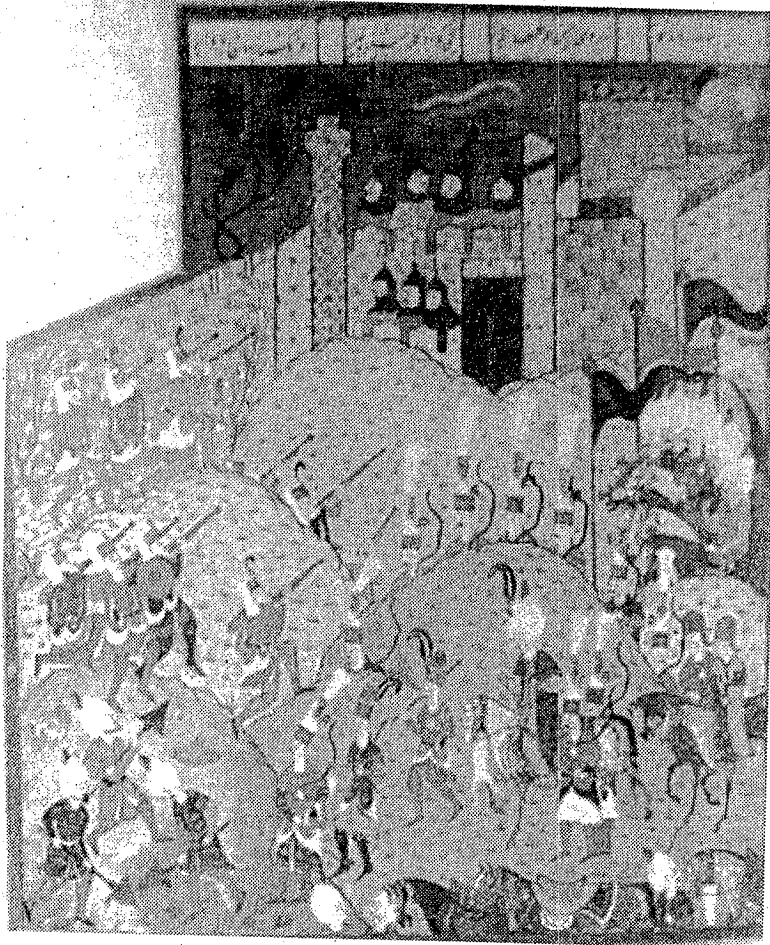
Paşa, Rodos Seferi'ne serdar olmak istiyordu. Fakat Sadrazam Pîri Mehmed Paşa'nın tavsiyesi üzerine bu görevi Vezir Çoban Mustafa Paşa'ya verildi. Önce İkinci Vezir Çoban Mustafa Paşa, beraberinde 10 bin asker olduğu halde 10 Recep 921/5 Haziran 1522 günü donanmayla denizden yola çıktı. Türk Donanması, 26 Haziran 1522'de Rodos önlerine vardı. Arkasından Kanunî ve Pîri Mehmed Paşa, 18 Recep 928/13 Haziran 1522 günü sayıları 100 bin kişiyi bulan kapıkulu ve eyâlet askerleriyle karadan hareket edip, 4 Ramazan/28 Temmuz'da Marmaris'e vardılar. Padişahın yolu üzerinde bulunmayan diğer eyalet askerleri de gruplar halinde burada toplanmışlardı. Padişah, **"Asker kal'a-güşa gemilerle geçeler"** emrini verince, günlerce azap, yeniçeri, Rumeli ve Anadolu beylerinin askerleri gemilerle Rodos'a geçtiler²¹⁹. Kuşatma sırasında emrine verilen Anadolu askerleriyle, ihtimâl Pîri Mehmed Paşa da padişahın önce adaya geçti. Kanunî'nin Rodos Adası'na geçişini gösteren minyatürde Pîri Mehmed Paşa'ya yer verilmemesi (Resim 6) bunu göstermektedir.

Rodos'un müstahkem bir kaleye sahip olmasına çok güvenen Şövalyeler, Türk kuşatmasını küçümsüyor; hatta böbürleniyorlardı. Daha önce olduğu gibi, Sultan Süleyman'ın da kaleyi almaya gücünün yetmeyeceğini sanıyorlardı. Kuşatma başlayınca, Rodoslular'dan mütereddit olanlar ile, burçlarda Türkler'e karşı savaşmak için yerlerini alanları cesaretlendirmek²²⁰; kuşatmacı Türk askerlerini hiçe saydıklarını göstermek amacıyla, kale duvarlarını kulelerden saldıkları rengârenk kumaşlarla tezyin edip **"envâ-i dürlü şenlikler ve şâdlıklar eyledi"** ler²²¹.

219) Bostan (Ferdî), *aynı eser*, vr. 43a; Matrakçı, *aynı eser*, vr. 62b.

220) SALİS, *aynı eser*, s. 39.

221) Muhyî Çelebi, *Tevârîh-i Âlî Osman*, yzm. Ali Emiri Ktb. no. 15, vr. 100b-101a.

Resim 6: Kanunî'nin Rodos'a gelişi (Ârifî, vr. 143a).

Mustafa Paşa, gemilerden indirilen topları, kalenin çevresine yerleştirdi. Arkasından surları topla döğmeye başladı. Rodos kuşatması uzun sürdü. Çünkü adanın kalesi çok kuvvetliydi. Bundan başka Türk askeri açıkta savaşıyor, bu da Türk tarafının işlerini güçleştiriyordu. Bu yüzden binlerce şehit verildi.

Rodos kuşatmasında hazır bulunan ve işin iyi gitmediğini gören tecrübeli Sadrâzam Piri Mehmed Paşa, Marmaris'te bekleyen ve henüz adaya geçmemiş olan padişaha bir haberci gönderip ordunun başına geçmesi gerektiğini bildirdi²²². Bu çağrı üzerine Sultan Süleyman, taptaze bir orduyla Marmaris'ten hareket etti. Rodoslular, Temmuz sonlarında ikinci bir Türk Donanması'nı ufukta gördüler. Padişah, mehter takımının çaldığı marşlar ve dalgalanan sancaklar arasında, Rodos Kalesi'nin 4-5 mil kadar güneyinde, topların menzili dışında kurulan otağına yerleşti.

Sadrâzamlıkta gözü bulunan Vezir Ahmed Paşa, Türk ordusunun Rodos önündeki kritik durumundan istifade ederek, Macaristan Seferi'nde olduğu gibi, padişaha, sürekli Piri Mehmed Paşa'yı yıpratmak telkinlerinde bulunuyordu. Sadrâzam'ın tavsiyesiyle başkomutan tayin edilen Mustafa Paşa'nın da aleyhinde fırıldaklar çevirip, serdarlığı eline geçirmeyi tasarlıyordu. Sultan Süleyman, hemen bir harp meclisi toplayarak başarısızlığın sebebini vezirlere sordu. Vezir-i Âzam, kabahati kaderde buldu. Fakat esas sebebin askerlere cesaret verecek olan padişahın kuşatma mahallinde bizzat bulunmaması olduğunu da söylemeden edemedi²²³. Diğer vezirleri de bir bir dinleyen padişah, Vezir Ahmed

222) SALİS'in haberci gönderildiğinde Sultan'ın henüz İstanbul'da bulunduğunu söylemesi (aynı eser, s. 43), doğru değildir.

223) SALİS, aynı eser, s. 44.

Paşa'nın etkisinde kalarak, kuşatmanın uzamasına Sadrazamla, Serdar Mustafa Paşa'nın neden olduğu kanısına varıp bunlara kızdı. Osmanlı kaynaklarının ayrıntılı bilgi vermediği bu gelişmeyi DOWNEY, biraz da hayale yer vererek uzun uzun anlatmaktadır. Buna göre, padişah, Rodos Kalesi karşısında başarı gösteremeyen paşalara kızınca, başlarında Vezir-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa olduğu halde cephede görev alan komutanlar, başarısızlıklarını kabul ederek bunun kanlarıyla temizlenmesini padişahıtan istirham ettiler. Sultan Süleyman:

"- Gidin! Afv-i hümayûnumu düşman kalesinde bulun!" cevabını verdi²²⁴.

Savaş, tekrar olanca hızıyla başladı. Fakat, yapılan sayısız hamlelere rağmen kale bir türlü düşmüyordu. Sultan Süleyman, bu başarısızlığın Serdar Mustafa Paşa'dan kaynaklandığını düşünerek hemen boynunun vurulmasını emretti. Oysa bu değerli komutan, canla başla çalışıyor, adanın bir an önce fethedilmesi için gayret sarf ediyordu. Durumu yakinen bilen Vezir-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa, cellâtlar görevini icra etmeden önce, bir adım öne geçerek padişahıtan Mustafa Paşa'nın affını diledi. Zaten Vezir Ahmed Paşa'nın telkinleriyle içten içe kızdığı Vezir-i Âzam'ın, irâdesi karşısında muhalefette bulunduğunu görünce, asıl suçlunun Pîrî Mehmed Paşa olduğunu gören sultan, kendi kendine:

"-Demek ki şimdi, bu bozgundan cebîn-i hümayûnuma kara leke sürülmesi bunun suçu yüzündenmiş ha!" dedi ve Mustafa Paşa'yla birlikte Pîrî Mehmed Paşa'nın da öldürülmesini istedi. Hiç kimse böyle bir durumla karşılaşacağını tahmin etmiyordu. Paşalar, bu

224) DOWNEY, aynı eser, s. 48-67. Bu yazar, Kanunî'nin Rodos kuşatmasına geliş tarihini 28 Ağustos 1522 gününü göstermektedir.

vahim gelişme karşısında padişahın ayağına kapanıp bu iki değerli kişinin kanlarının akıtılmamasını dilediler. Sultan Süleyman, hemen kendini toparladı. Öfkesini frenleyerek ikisinin de canlarını bağışladı. Fakat başkomutanlığı Mustafa Paşa'dan alıp Gürcü Ahmed Paşa'ya verdi²²⁵. Bizzat Rodos Seferi'ne katılıp, DOWNEY' in anlattıklarından hiç bahsetmeyen Celâl-Zâde Mustafa başta olmak üzere devrin kaynaklarından bundan sonraki gelişmelerin nasıl olduğunu görelim.

Serdarlığa getirilen Ahmed Paşa, cephede kendine göre yeni düzenlemeler yaptı. Anadolu askerlerine komuta eden Pîrî Mehmed Paşa'yı Türkler'in "**Kızıl-Kapu**" dedikleri "**Porte-Saint Jean**" önünde, İtalyan askerlerinin karşısındaki mevkiye yerleştirdi. Diğer paşaları da aynı şekilde adanın çevresine dağıttı. Açılan top ateşleriyle kale tekrar döğölmeye başlandı. Ancak hisar topla yıkılacak gibi değildi. Türk askerinin açıkta savaşması da dezavantaj teşkil ediyordu. Türk topçuları yine çok sayıda şehit verdi. Aynı hatalar tekrar ediliyordu. Pîrî Mehmed Paşa, kendisine rakip olmasına rağmen Serdar Ahmed Paşa'ya yardım etmek istiyordu. Çünkü bundan sonra durum daha da vahim olabilir; Türk ordusu büyük bir felâketle karşılaşabilirdi. O halde kısır döngüye bir son vermeliydi. Yeni bir taktik geliştirilmesi gerekiyordu. Ahmed Paşa'ya bir haberci gönderip, duvarları çok kalın yapılmış Rodos Kalesi'ne karşı açılan top atışının boşuna olduğunu bildirdi. Bir araya gelip yeniden durum değerlendirilmesi yapılmasını teklif etti. Her şeyi çok iyi bil-

225) Celâl-Zâde, *Tabakat*, vr. 83a-86b. Osmanlı kaynaklarında Çoban Mustafa Paşa'nın başkomutanlıktan ayrıldığı tarihe dair kayda rastlanmamıştır. Ancak Mısır Beylerbeyi Hayır Bey'in ölüm haberi gelince, Sultan Süleyman'ın Mustafa Paşa'yı 15 Zilhicce/5 Kasım 1522 günü Mısır'a vali olarak atadığına bakılırsa (Bkz. Bostan (Ferdî), aynı eser, vr. 44a; Matrakçı, aynı eser, vr. 62b), başkomutanlıktan azıl bu tarihten önce olması gerekir.

diğini sanan gerçekte ise cahil bir zat olan Ahmed Paşa, tecrübeli ve gün görmüş Sadrâzam'ın sözlerine kulak asmadı. Kalenin ancak top atışlarıyla düşürülebileceğini iddia ederek savaşa eskisi gibi devam edilmesi emrini verdi.

Netice vermeyecek bir taktiğin sürdürülmesinde ısrar edilmesi sonucunda açıkta savaşan çok sayıda Türk askeri, düşman topları karşısında can verdi. Bu gelişmeler karşısında Türk komutanlar, ateşe geçici olarak ara vermek mecburiyetinde kaldılar. Morallerin bozulduğu sırada, 16 Ramazan/10 Temmuz'da, Mısır Beylerbeyi Hayır Bey'in yardımı gönderdiği 24 parça gemi ile zahire, barut ve bir miktar askerin gelmesi²²⁶, Türk tarafının cesaretini artırmakla birlikte neticeyi değiştirmedir. Bütün gayretlere rağmen sonuç alınamıyor, kuşatma günden güne uzuyordu. Kalenin fethi hususunda yeni çarelerin bulunması için padişah, 18 Ramazan/12 Ağustos günü huzurunda bir divan daha kurdu. Sadrâzam Pîrî Mehmed Paşa, önceki fikrinde ısrar ederek dedi ki:

"- Hisâr mertebe-i nihâyetdedir. Toplar ile yıkılup guzâta yol açılmak muhâl olmuştur. Berü cânibden hâkle çuvallar doldurulup kuleler binâ olunsa hisâra havale olur. Üzerlerine tüfekçiler konulup hisâr bedenlerinde ehl-i İslâma top ve tüfenk atan bi-dinleri kaçurup gaziler hendek içine girüp asl-ı hisâr divarını kazup rahneler etseler câyizdir"²²⁷.

226) Lütfî Paşa, *Tarih*, s. 312. Abdülkerim b. Abdurrahman, *Târîh-i Mısır*, yzm. He-kimoğlu Ali Paşa Ktb. no. 705, vr. 4a. Bostan (Ferdî), İskenderiye, Raşid ve Dimyat iskelelerinden 40-50 gemi geldiğini yazmaktadır. Bkz. *aynı eser*, vr. 37a-43a.

227) Celâl-Zâde, *Tabakat*, vr. 88a-88b; Sadeddin, *Süleyman-Nâme*, vr. 50b-51a. Karaçelebi-Zâde de topraktan tabya yapıldığını yazar, fakat bu fikrin Pîrî Mehmed Paşa'dan çıktığını söylemez. Bkz. *aynı eser*, vr. 43a-43b.

Daha sonra Üçüncü Vezir ve Serdar Gürcü Ahmed Paşa söz alarak Pîrî Mehmed Paşa'nın fikirlerini çürütmeye kalktı. Sadrâzam, çok edepli bir insandı. Terbiyesi onunla uğraşmaya müsait olmadığı için sözlerine cevap vermedi, sustu. Zaten onun yüzünden daha önce geçen olaylardan padişahın karşısında ısrarlı da olamazdı. Pîrî Mehmed Paşa'nın diğer muarızları dahi O'nun karşısında yer alıp Ahmed Paşa'nın fikrini desteklediler. Çoğunluğun görüşüne uyularak savaşın eski usul üzere devamına karar verildi.

Toprak Dolu Çuvallarla Yüksek Bir Tabya Yaptırdı:

Pîrî Mehmed Paşa, rakiplerinin kısır döngü içine girdiklerini görünce, kendi cephesinde divanda teklif ettiği gibi, savaş şeklini değiştirmeye karar verdi. Büyük topları gerilere yerleştirip kaledekileri topa tuttu. Düşmanı burçlardan geri çekilmeye mecbur etti. Bundan istifade ile sırf kendi kolunda hendeğe yakın bir yerde, toprak dolu çuvalları yanyana ve üstüste koyarak kale gibi yuvarlak bir tabya yaptırmaya başladı. Birkaç gün içinde büyük bir tabya vücuda getirildi. Bunu gören düşman, toplarını bu yöne çevirdi. Bütün çabalarına rağmen Vezir-i Âzam'ın tabyasını yıkamadılar. Pîrî Mehmed Paşa, bu külenin üst kısmına bir perde hattı yaptırdı. Tüfekçileri bunun gerisine yerleştirdi. Ateş ettirerek düşman askerlerinin kale üzerinde yürümeleri ile ateş etmelerine imkân vermedi. Artık kalenin burçlarındakiler, savaş edemiyerek aşağı inmek mecburiyetinde kaldılar. Alınan bu önlemler, Pîrî Mehmed Paşa'nın divanda savunduğu fikrin doğruluğunu ispatlamış oldu.

Diğer Cephelerde Yine Çok Sayıda Asker Şehit Olmuştu:

Uygulanan yanlış taktik yüzünden komutanlar, birer birer gelip Serdar Ahmed Paşa'ya barut ve mermilerinin bittiğini; savaşa devam edemeyeceklerini bildirdiler. Bundan başka düşman, açıkta bulunan Türk toplarının birçoğunu kullanılmayacak duruma koymuş; çok sayıda topçuyu da şehit etmişti.

Pirî Mehmed Paşa'nın Tabyası Düşmanın Tek Hedefi Haline Geldi:

Pirî Mehmed Paşa'nın yaptırdığı tabyadan, düşmana telefata verilirilip, göz açtırılmayınca, burası Şövalyeler'in tek hedefi durumuna geldi. Bu cephede rahat iş görmek için Pirî Mehmed Paşa tabyasına karşı önlemler almaya başladılar. Nihayet bir gün, düşmanın üçyüzelli kadar askeri, kale kapısının gerisinde saklandılar. Elleri meçli, tüfekli, baltalı ve mızraklı oldukları halde dışarı çıkış yapmaya karar verdiler. Ramazanın yirmialtıncı (20 Ağustos) günü kaleden önce yoğun bir top ve tüfek ateşi açıldılar. Ortalığı allak bullak ettiler. Maksatları, bu hengâmede dışarı çıkıp Türk askerini hırpalamaktı. Pirî Mehmed Paşa, düşmanın ergeç bir çıkış hareketine gireceğini tahmin ediyordu. Bu sebeple daha önceden gerekli tedbirleri düşünmüş; Hayır Bey'in Mısır'dan gönderdiği askerleri ihtiyat olarak yanına yerleştirmişti. Tahmin edildiği gibi, uzun süren top ve tüfek ateşinden sonra Rodoslular, Pirî Mehmed Paşa'nın düşman kalesini topla döğdüğü tabya yönündeki kale kapılarını ansızın açtılar ve Türkler'in üzerine saldırdılar. Türkler de gerekli cevabı verince, geri kaçmaya mecbur oldular. Düşman askerlerinin başlarına indirilen topuz, gürz gibi silahla birçok düşmanın başı parça parça oldu. Birkaçı da ya-

kalanıp başları kılıçla uçuruldu. Rodos askerleri başka kapılardan da çıkışlar yapıp Türkler'in üzerine atıldılar. Fakat perişan bir vaziyette geri kaleye döndüler.

Pirî Mehmed Paşa komutasındaki Mısır askerlerinden bir grup Çerkez, başbaşa vererek hendeği geçmeye ve açılan gediklerden hisara çıkıp kendi cepheleri ile savaştan düşman askerlerine misilleme yapıp öldürmeye karar verdiler. Birgün gidip istediklerini yaptılar. Dönüşte düşmandan dört-beş sancak ve dört-beşyüz kadar çivileri eğri çakılmış tahta getirdiler. Kaledekiler, bu eğri çivili tahtaları Türk askerlerinin üzerlerine arasına fırlatıyorlardı.

Kuşatma sırasında, top-tüfek yanında casusluk faaliyetlerine de önem verilmiş, alınan bilgilere göre savaşa devam edilip top atışlarının hedefleri, zaman zaman kalenin içindeki önemli merkezlere çevrilmiştir. Pirî Mehmed Paşa, kuşatma başlamadan çok önce Rodos'a gönderdiği ve Şövalyeler içinden elde ettiği ajanlar vasıtasıyla, ada hakkında sürekli bilgi alıyordu²²⁸. Bu bilgi akışı, kalenin kuşatması sırasında da devam ettirildi. Osmanlı İstihbarat Teşkilâtı'nın casusu olan Yahudi Tabip, adada olup bitenleri bir kâğıda yazıp oka bağlayarak Türk tarafına atıyordu. 22 Şevval/14 Eylül pazar günü yine raporunu okla atarken yakalanıp Rodos askerleri tarafından linç edildi²²⁹. Bundan başka Rodos'ta esir olarak bulunan ve cariyeye gibi kullanılan Türk kadınları da Türk ajanı Yahudi Tabip aracılığıyla, Vezir-i Âzam Pirî Mehmed Paşa'dan aldıkları bir emir üzerine aynı anda şehirde yangınlar çıkartıp Rodos askerlerinin işlerini güçleştirme yönüne gittiler. Fakat bunlar da yakalanarak iş-

228) SALLS, *aynı eser*, s. 32-33, 36. UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, II., s. 313.

229) HAMMER, *aynı eser*, V., s. 27; DOWNEY, *aynı eser*, s. 58-60.; SALLS, *aynı eser*, S. 49.

kence ile parça parça edilip öldürüldüler²³⁰. Adadaki casusluk faaliyetlerinin en ilginç olanı, Şövalyeler arasında yüksek rütbeli "**D'Amaral**" adındaki Türk casusunun iâşe ve barut gibi önemli savaş malzemelerinin idaresini elinde bulundurmasıdır. O, Türkler'in istediği gibi görevini icra etmiş; hiç umulmadık bir zamanda herşeyi bitirip, Şövalyeler'i güç durumda bırakmıştır. Bundan başka Sultan Süleyman'a Şövalyeler'in savunma plânlarını, uşağı Blas Diez ile göndermişti. Diez yakalanıp herşeyi anlatınca tabii ki her ikisi de ölümle cezalandırılmıştır²³¹. Adadaki casuslardan alınan bilgiler doğrultusunda ve Yahudi Tabib'in ışıkla hedef göstermesi ile Şövalyeler'in savaş meydanını gözetledikleri Saint-Jean Kilisesi'nin çan kulesi, Türk topçusunun isabetli atışıyla ortadan kaldırılmıştır²³².

**Pîrî Mehmed Paşa, Kanunî'ye
Sabır Tavsiye Ediyor:**

Her yola başvurulmasına rağmen son derece müstahkem bir kaleye sahip olan adanın alınması çok uzayınca, genç padişah, bir ara ordusunu otağının önünde topladı. Çektikleri sıkıntının ne derece büyük olduğunu söyledi. Eğer saltanatının şeref ve şanını kurtarma zorunluluğu bulunmasa, kuşatmayı kaldırma niyetinde olduğunu bildirip, ümitsizlik işaretleri vermeye başladı. Hatta bir defasında Sultan Süleyman, çok sayıda askerin şehit olduğunu görünce çok üzüldü. Eşyasının bir kısmını İstanbul'a göndermek istedi. Bu, kuşatmayı kaldıracağına işaret idi. Sultanın bu davranışları, asker üzerinde olumsuz etki yapabiliirdi. Güngörmüş Sadrâzam,

230) DOWNEY, aynı yer; SALİS, aynı eser, s. 40; İsmail Hamî DANİŞMEND, aynı eser, II., s. 88.

231) DOWNEY, aynı yer. SALİS, aynı eser, s. 53.

232) SALİS, aynı eser, s. 45-46.

hemen araya girip Kanunî'ye sabır tavsiyelerinde bulunarak savaşın yarıda bırakılmasının önüne geçti²³³.

Kanunî, 29 Şevval/21 Eylül günü huzurunda bir divan toplandı. Vezir ve komutanlara:

**İlâh ile feth-i karîb ricâ olunur.
ûne tenbih olunup hasbeten lillâhi
jelindi. Yürüyüş edün**"²³⁴ dedi.

209-221
İkinci günü (23 Eylül), cephede parkere duyuruldu. Ertesi gün, sabah orışlarken Türk askerleri gediklere gelışladılar. Donanma da toplarla kaleye ler de top ve tüfeklerle karşılık verdiler. lar dolusu kaynamış katran getirerek iklerden içeri girmeye çalışan Türkler'in orları. Hendekler, asker ölümleri ile ayalı dört saat olduğu halde kale bir 1. Top atışlarıyla kalenin alınmayacağı rdar Ahmed Paşa, bu defa kendi ba ile etmek için Rumeli Beylerbeyi Ayas Paşa'yı suçlu gösterme gayreti içine girdi. Sultan Süleyman'a Ayas'la ilgili olarak "**Âheng-i cenkde bizümle demsâz olmaz, anın için savaş işi başa varmadı**"²³⁵ diye şikâyetle bulundu. Padişah, onun sözlerine kandı. Ayas Paşa'yı azledip kapucular odasında hapsedtirdi. Fakat kısa bir süre sonra işin doğrusu anlaşılınca, padişah, Ayas'ı hapisten çıkarıp, yine Rumeli Beylerbeyi olarak işine devam ettirdi. Bu kadar olup bitenden sonra Ayas Paşa'nın, Serdar Ahmed Paşa'nın yanında sa-

233) ZİVER, aynı eser, s. 140; DOWNEY, aynı eser, s. 65; ÜNAL, aynı makale, s. 19, s. 18.

234) Celâl-Zâde Mustafa, *Tabakat*, vr. 89b-101a.

235) Matrakçı, aynı eser, vr. 72a-72b.

vaşması uygun görülmedi. Padişah, Ayas'ı Rumeli askeriyle birlikte Piri Mehmed Paşa'nın emrine verdi²³⁶.

Çok sayıda insan ve malzeme zayıatından sonra top ve tüfekte kalenin alınamayacağını, padişah başta olmak üzere artık herkes anladı. Sırf top ateşiyle kaleyi alma siyasetinden vazgeçildi. Rodos Kalesi'nden atılan topların zararını defetmek için toprakla "**sedd etmeğe**" 50 bin Türk askeri görevlendirildi. Bunlar, bir taraftan kalenin karşısında bulunan bir tepeden²³⁷ taşıdıkları topraklarla hendekleri doldururken²³⁸, bir taraftan da Türk topçusunun açtığı gediklerden dökülen taş, ağaç v.s. malzemeyi alıp Rodos Kalesi'nin önünde, suni tepelerden bir "**hisâr-ı revân**", yaptılar²³⁹. Düşman topçularının karşısında, açıkta savaşılan silahlı Türk askerleri, bu tepelerin üzerinde yapılan siperlerin gerisine yerleştirildiler. Düşman topları, siperlerin gerisindeki Türk askerlerine zarar vermediğinden başka sunî kalenin zirvesinden Rodos Kalesi'nin içi de gözetlenecek duruma geldi. Buna karşılık Rodoslular, Türkler'in ne yaptıklarını göremez duruma düştüler²⁴⁰. Artık inisiyatif, Türkler'in eline geçmiş oluyordu. Türk topçuları, kale bedenlerinde bulunan Rodos topçularının üzerlerine ateş edip çalışamaz duruma getirdiler. Bundan istifade eden Osmanlı istihkâm erleri, rahatlıkla kale duvarlarının yakınında lâğım açma çalışmalarını sürdürdüler (Resim 7). Savaşın artık şekli değişmeye başlamıştı. Çünkü Türk askerlerinin açtığı lâğımlar birer birer patlatılarak kale duvarları yer yer göçürölmeye başlanmıştır.

236) Karaçelebi-Zâde, *aynı eser*, vr. 45b-46a.

237) Muhyi Çelebi, *Tevârih-i Âl-i Osman*, vr. 101a.

238) Solak-Zâde, *aynı eser*, s. 441.

239) Müneccimbaşı, *aynı eser*, III., S. 479; Bostan (Ferdi), *aynı eser*, vr. 45b-47a; Matrakçı, *aynı eser*, vr. 76b; YURDAYDIN, *aynı eser*, s. 42.

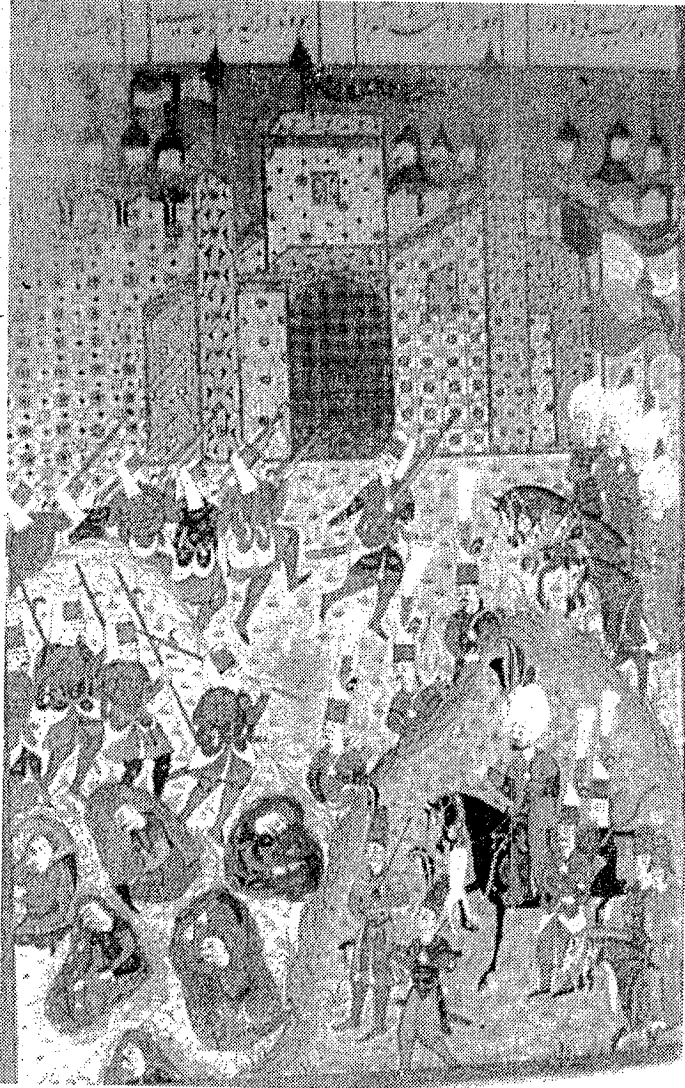
240) Zâim Mehmed, *Tevârih-i Âl-i Osman*, yzm. KİK. no. 14667, vr. 128b; aynı yazar, *Kitâb-ı Câmî'ü'l-Tevârih*, Fatih Ktb. no. 4306, vr. 275a-275b.

Zilkadenin onbeşinci (17 Ekim) günü Piri Mehmed Paşa'nın emrindeki Ayas Paşa kolunda açılan büyük bir lâğımın patlaması ile hisar bedeninin önemli bir bölümü yıkıldı. Ahmed Paşa cephesinde de denize yakın bir yerde duvar yıkıldı. Türk askerleri, kalenin açılan yerlerinden dış kaleye girdiler. Piri Mehmed Paşa, karşılarında bulunan kuleye saldırdı. Düşman kaçmak zorunda kaldı. Bu nedenle Türk askerlerinin eline geçti.

Savaş,
929 Muharrir
Mehmed Paşa
karşısında ve
kerleri saldırı
lıçlı askerleri,
miktar Türk
lıp hepsini kıl
geçti.

Muharre
gayrimüslim A
çok sıkıntı için
olmak mecbur
Sövalyeler, bitkin bir duruma gelmişlerdi. Tam bu sırada kaleden iki şövalye eri kaçıp Türkler'e iltica ettiler. Akıllarınca, padişahı aldatmak istiyorlardı. Sıkıntı içinde bulunan Şövalyeler'in ateşkes isteme niyetinde olduklarını haber verdiler. Bunun üzerine Türk tarafından, ateşkes şartlarını görüşmek için Başşövalye'ye bir kaç kişi gönderildi. Sultan Süleyman, onlarla ateşkes anlaşması yaptı. Şövalyeler'in zaman kazanmak için bu yola başvurduklarını anlayan Piri Mehmed Paşa, Süleyman Han'a iltica maksadıyla kaleden kaçıp gelenlere aldanmamasını ihtar ve hatta mültecilerin sözlerine önem verilmemesini

209-221

Resim 7: Osmanlılar, Rodos Kalesi karşısında sunî tepeler yapıp arkasından ateş edince düşmanı savaşamaz hale getirdiler. Bu arada tüneller açarak yer altından kale duvarlarına ulaşmaya çalıştılar. (Ârifî, vr. 149 a).

tezkere eyledi²⁴¹. Bu sırada Rodoslu'nun biri, Piri Mehmed Paşa gediğinden kaçıp Türkler'e geldi. Kaledekilerin zaman kazanmak için ateşkes istediklerini, dışardan yardım beklediklerini haber verdi. Bu haber doğru idi. Nitekim Muharrem'in yirmibeşinci (14 Aralık) günü bir miktar düşman gemisi gelip Rodos limanındaki askerler de kaleye girdiler. Rodos'ta kuvvet gelince, tekrar savaşın sonuna gelince, Piri Mehmed Paşa olaylar, Piri Mehmed Paşa Demek ki, adada çares. söylediklerine güvenmen

Adanın alınması için artık bu işe bir son vermişsekizinci (17 Aralık) gecine pek korkunç çarpıştı. Mehmed Paşa, komutası diklerden dış kaleye girdi. çarpışma sırasında iki tarafta Öyle ki, kesilen insan başları yere düşüyor; hisarın çarları varlanıyordu²⁴². Ertesi sabah, iç kaleye bir türlü girilemiyordu

hisarın duvarları önünde üçüncü gece lağımlar açılmasını emretti. Türk askerleri bir taraftan tüneller açıp patlatırlarken, diğer taraftan **"Hisârın duvarına ham gön kaplı sütunlar dayayıp âhen-i metin kazmalarla duvarları kesip yıktılar"**²⁴³. Kaledekiler, çok kayıp verdiler. Sonunda teslim olma kararına vardılar. Rodos Adası, Türkler'e teslim edildi. Saferin beşinci (24 Aralık) günü Sadrâzam Piri Mehmed ve Üçüncü Vezir Ahmed paşalar, askerleriyle kendi cephelerinden kaleye girdiler.

241) Ziver, aynı eser, s. 152.

242) Matrakçı, aynı eser, vr. 79a-79b.

243) Matrakçı, aynı eser, vr. 81a.

209-221
İrkler,
n yir-
üze-
Piri
ge-
ise
lû.
nli
i-
at
uşah, iç

Bunlar, şehirde emniyet tedbirleri almaktan başka Sultan Cem'in oğlu Murad'ı ele geçirmekle de görevli idiler²⁴⁴. Ertesi gün, kale ve şehrin çevresi tamamen açıldı. Bütünü ile Türkler kaleyi elde etmiş oldular.

Rodos Adası'nı, Piri Mehmed Paşa başta olmak üzere, canla başla çalışan Türk askeri, uzun bir kuşatmadan sonra fethetmiş; Doğu Akdeniz'de Türk hâkimiyeti mutlak olarak sağlanmıştır.

İstanbul'a Dönüş:

Padişah, Rodos'a Osmanlı sistemine uygun biçimde bir düzen verdikten sonra, gemilerle tekrar Marmaris'e geçti. Buradan da kara yoluyla İstanbul'a döndü.

Vezir-i Âzam Piri Mehmed Paşa, kuşatma sırasında azledilen kaptan Kurd oğlu Mustafa Bey'in yerine atanan aynı zamanda Rodos muhafızlığı da verilen Kaptan Behram Bey'in idaresindeki donanmayla İstanbul'a hareket etti. Kış yaklaşmıştı. Midilli ve Sakız adaları civarında müthiş bir fırtınaya tutulmuş; gemilerin bir kısmı batmıştı. Lâkin kıyıya yakın seyrettikleri için batan gemilerdeki askerler, yüzerek karaya çıkmışlar, zayıat vermemişlerdi²⁴⁵.

Rodos kuşatmasına İstanbul'dan malzeme götüren at ve top gemileri de bu fırtınada İstanbul'a gidemeyecek kadar yıpranmış olmalı ki, Rodos muhafızı Behram Bey, bunları onartmak için Midilli Adası'nda bırakmıştır. Behram, padişaha sunduğu arıza ile, gemilerin Süleyman Reis nezaretinde tamir edilmesini; merkezden gönderilecek gemi mürettebatıyla İstanbul'a götürülmesi gerektiğini bildirmiştir²⁴⁶. Öyle anlaşıyor ki, Midilli Ada-

244) Zâim Mehmed, *aynı eser*, vr. 128b, TURAN, *aynı makale*, s. 70.

245) Bostan (Ferdî), *aynı eser*, s. 49b.

246) TSMA. E. 10427.

sı'nda kalan at ve top gemilerinin kaptan ve tayfaları, İstanbul'a Piri Mehmed Paşa ve Behram Bey'le birlikte dönmüş oluyorlardı.

e) Gözden Düşmesi ve Sadrâzamlıktan Azli:

Sultan Süleyman, Rodos'tan İstanbul'a döndü. Piri Mehmed Paşa, yerinde gözü olan Ahmed Paşa'nın, padişahın yanında sürekli O'nu kötölemesi; devşirmeler grubunun İbrahim Paşa'nın sadarete getirilmesi için sürekli muhalefette bulunmaları Vezir-i Âzam'ın Rodos kuşatması sırasında, padişahın istemediği şeyleri yapması gibi sebepler yüzünden günden güne gözden düştü²⁴⁷. Halbuki Piri Mehmed Paşa, üzerine düşen görevi her zaman hakkıyla yapmış, ileri görüşlü bir devlet adamıdır. Rodos Adası onun çabaları sonucu alındı. Sefer sırasındaki isabetli görüşleri, adanın kuşatılması sürerken ortaya koyduğu taktikleri ortada iken, düşmanlarının aleyhteki propagandaları yüzünden takdir görmedi; kendisine teşekkür bile edilmedi. İşin daha da kötüsü, bir iftiraya kurban edilmesidir. Ahmed Paşa ve grubu, O'nu Mısır'dan sürgün edilen âyândan rüşvet almakla itham ettiler. Padişah, Kazasker Fenari-Zâde Muhyiddin Çelebi'yi iddianın tahkikine memur etti. Oysa Muhyiddin Çelebi de Piri Mehmed Paşa'nın rakipleri arasında bulunuyordu. Çelebi, Ahmed Paşa'nın sadrâzam olmasını hararetle istiyordu. Düşüncesi, güçlü bir devlet ve bilim adamından kurtularak kendisinin rağbet ve iltifata mazhar olmasıydı. Olaylar, tamamen Sadrâzam'ın aleyhinde geliyordu. Yapılan tahkikatta kasıtlı olarak suçlu gösterildi²⁴⁸.

247) Âlî, *aynı eser*, vr. 6a.

248) Bostan (Ferdî)'nin dışında, tarihçilerin hemen hepsi, Piri Mehmed Paşa'nın iftiraya kurban gittiği kanaatindedirler. Bostan ise: "*Huzûr-ı saltanata arz eylediği bazı kazâyâda hilâf-ı umûr-ı fedbîrde dahi bazı hafâsı ve câdde-i savâbdan inhlâf-ı zâhîr olup ol sebeple menşûr-ı vezâretine kalem-i 'azl çekil*" diğini yazmaktadır. Bkz. *aynı eser*, vr. 54b.

Aslında padişah, tahta çıktığında Pîrî Mehmed Paşa'yı görevden azil yoluyla uzaklaştırma niyetini taşımıyordu. Sultan Süleyman'a göre O, zaten ihtiyarlamıştı. **"Allah'ın emriyle büyük adım atacağı"** zaman yakındı. Ama olaylar öyle gelişti ki Kanunî'nin onu azli, kendiliğinden gündeme geldi. Diğer taraftan Sultan Süleyman, tahta çıktığı zamanki gibi de düşünmüyordu artık. Genç padişaha ayak uydurabilecek genç vezirleri işbaşına getirip kendi kadrosunu kurmak istiyordu²⁴⁹. Fakat, durup dururken derin bir muhabbetle bağlı olduğu Vezir-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa'nın yüzüne **"Seni istemiyorum, görevinden ayrıl"** diyemezdi. Bir kılıf uydurmak gerekirdi. İşte tahkikatın sonucu, bu ortamı hazırlamış oluyordu. Artık bu görevden önünde sonunda alınacağını bilen Pîrî Mehmed Paşa'ya padişah bir gün:

"- Hizmetinden kemâl-i mertebe-i şükrân üzere olduğum bir kulum taşra çıkarmak isterim. Bilmem ne mansıb ile çıkarsam?" diye sorunca, O da:

"- Öyle mukarreb ve makbûl kullarına bendenizin yeri tevcîh olunmak gerekdir" cevabını verdi²⁵⁰.

Bu kısa konuşmadan sonra Pîrî Mehmed Paşa sadrâzamlıktan alındı. Mutat olduğu üzere, ikiyüzbin akçe ile emekliye ayrıldı.

Diğer taraftan padişahın gözdesi olduğu zannına kapılan Ahmed Paşa, umduğu gibi vezir-i âzamlığa atanmadı²⁵¹. Çünkü onun bu makamı yürütecek kapasitede olmadığı herkesçe biliniyordu. Sadrazamlığa 13 Şaban 929/27 Haziran 1523' te, Odacıbaşı İbrahim Ağa ge-

249) SALİS, aynı eser, s. 10-12.

250) Pecevi, Tarih, I., s. 21, 79.

251) SALİS, Önce Ahmed Paşa'nın, sonra İbrahim Paşa'nın sadrâzamlığa getirildiğini söylemektedir. (Bkz. aynı eser, s. 62). Ulaştığım Osmanlı kaynaklarından hiçbirinde böyle bir bilgiye rastlamadım.

tirildi²⁵². Bu atama ile Osmanlı Devlet teşkilatında kötü bir çığır açılıyordu. Saray görevlilerinin atanmaya başlanmasıyla, vezir-i âzamlık gibi tecrübe gerektiren önemli bir makam, böylece liyakatsiz kişilerin eline bırakılmış oluyordu²⁵³. Pîrî Mehmed Paşa'nın yerine İbrahim Paşa'nın tayin edilmesi, sadrâzamlık makamının devşirmelerin elinde kalmasına yol açması bakımından da bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir.

f) Sultan Süleyman'ın Pîrî Mehmed Paşa'yı Görevinden Uzaklaştırmasının Gerçek Sebebi Nedir?

Tarihî olaylara bakılırsa, liderlerin çalıştırdıkları kişiler arasında kendisinden güçlü olanların bulunmasını pek istemedikleri görülür. Genç ve tecrübesiz Kanunî'nin, Pîrî Mehmed Paşa'yı sadrâzamlıktan uzaklaştırmasının altında yatan asıl sebep, akıllı, bilgin ve tedbirli Vezir-i Âzam'ın karşısında ezilmiş olmasıdır. Pecevi, bu gerçeği net bir biçimde şöyle belirtmektedir: **"Vezir-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa ... Gâyet âkil ve dânâ, sâhib-i fazl ve zekâ ... pîr-i vakur idi. Hatta 'arza girdikçe saâdetlü padişah kendüden hicâb çeker ve ziyâde tevkir ve ihtirâm eder idi"**²⁵⁴. Hayrullah Efendi de, Pîrî Mehmed Paşa'nın, her huzura girmesinde mahcup olduğundan ayağa kalkan ve aşırı derecede hürmette bulunan padişahın, bundan usandığı için O'nu azlettiğini söylemektedir²⁵⁵. Yavuz dahil Osmanlı Hanedanı üyeleri, Pîrî Mehmed Paşa'ya ilmi, tecrübesi ve vakarından dolayı hürmet göstermiştir. Bizim kaynaklarımızda bulunmamakla birlikte bazı Batılı tarihçilerin, Pîrî Mehmed Paşa'yı,

252) Hal tercümesi için bkz. M. Tayyib Gökbilgin, "İbrahim Paşa", İA, C.V-II., s. 908-915.

253) HAMMER, aynı eser, VI., s. 176; ÜNAL, aynı makale, S. 18, s. 10.

254) Pecevi, aynı eser, I., s. 20.

255) Aynı eser, XI., s.54-55.

Şehzâdeliğinde Sultan Süleyman'ın hocası olarak göstermesi, Paşa'ya ailecek duyulan saygıdan ileri gelmiş olmalıdır²⁵⁶.

Sultan Süleyman'ın, yaşça ve tecrübece kendisinden aşağıda, her söylediğini itirazsız yapan bir sadrâzam istediği anlaşılmaktadır. Oysa Pîrî Mehmed Paşa, doğru bildiğini canı pahasına bile olsa söyleyen, fikir üretip devlete yön veren bir devlet adamıydı. Yavuz'u zaman zaman yönlendirmiş, aşırı tutumlarını frenlemişti. Bu sebeple Sultan Selim'in takdir ve teveccühünü kazanmış, başarılı bir vezir-i âzamdı. Süleyman Han gençti. Pîrî Mehmed Paşa'yı istediği gibi kullanamıyor, O'na muhalefet etmekten çekiniyordu. Saltanat işlerinde daha rahat hareket edebilmek için Pîrî Mehmed Paşa'yı görevinden uzaklaştırma ihtiyacını hissetmiştir²⁵⁷. Makbul İbrahim Paşa gibi yaşça kendisine yakın, devlet idaresinde hiçbir tecrübesi olmayan bir kişinin sadrâzamlığa getirilmesi, padişahı rahatlatmış, saltanatta bulunmanın zevkini tatırmış olmalıdır.

İLEMEKLİLİKTE SONRAKİ HAYATI VE ÖLÜMÜ

1. Silivri Kasabası'nda İkameti

Pîrî Mehmed Paşa, vezir-i âzamlıktan uzaklaştırılınca, İstanbul'da kalmadı. Silivri'deki şu anda köy olan Celaliye Çiftliği'ne çekilip, burada yaşamaya başladı.

a) İkamet Yeri Olarak Neden Silivri'yi Seçti?

Pîrî Mehmed Paşa, aslında emekliliğinde, İstanbul'da kalabilirdi. Fakat siyasî gelişmeler, Silivri'de ikametini gerektirmiştir. Çünkü hiç hak etmediği bir muameleyle maruz kalarak görevinden uzaklaştırılmıştır.

256) DOWNEY, aynı eser, s. 4; SALİS, aynı eser, s. 2.

257) Müneccimbaşı, aynı eser, III., s. 480.

Biraz da gücenmiş olarak fazla ortalarda görünmeden olayların küllenmesini beklemesi gerekiyordu. O, İstanbul'a çok yakın olan bu kasabadan, başkentte olup bitenleri takip edip, sebepsiz yere kaybettiği makamını tekrar elde etmek istiyordu.

b) Padişah ve İstanbul'la Münasebetlerini Devam Ettiriyor:

Pîrî Mehmed Paşa, Silivri'de oturmakla birlikte münzevi bir hayat yaşamamıştır. Sürekli İstanbul'la temas halinde olmuş; gidip geldikçe padişah nezdinde gene itibar görmüştür. Hatta arada bir Saray'a davet edilip iç ve dış siyasetle ilgili fikrinin alındığı olmuştur.

Bununla birlikte Pîrî Mehmed Paşa'nın emeklilik dönemini, Müneccimbaşı, olduğundan farklı göstermekte, "**Fevt oluncaya kadar ibâdetle meşgûl oldu**" demektedir²⁵⁸. Oysa Pîrî Mehmed Paşa'ya zaman zaman görevler de verilmiştir. Mazuliyetinden sonra bir ara Semendire Sancak Beyi olmuş²⁵⁹; eskiden olduğu gibi, özel seferler sırasında İstanbul Muhafızlığı'na tayin edilmiştir. Peçevî, bu hususu şöyle ifade eder: "**Ba'de'l-azl takâüd hâsları ta'yin olunup vefât edince**(ye kadar) **İstanbul'da mu'azzez ve mükerrem olup İstanbul muhâfazasına sefer-i hümayûn vâki' oldukça ta'yin olunurdu**"²⁶⁰.

Pîrî Mehmed Paşa, devlet törenleri ve düğünler vesilesiyle de padişahla sık sık görüşüyor, ulemâ ve devlet adamlarıyla bir arada bulunuyordu. Kanunî, 27 Haziran 1530'da Şehzâde Mustafa ve Selim için görkemli bir sün-

258) Aynı eser, III., s. 474. Matrakçı da aynı şeyleri söylemektedir. Bkz. aynı eser, vr. 88a-88b.

259) Anonim, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, yzm. Kık. no. 13590, vr. 48b.

260) Aynı eser, I., s. 20.

net düğünü yapmıştı. Pîri Mehmed Paşa, padişahı kutlamak üzere İstanbul'a gidip düğünde hazır bulunmuştu. O, Seyhülislâm Kemal Paşa-Zâde, Anadolu Kazaskeri Kadri Efendi, Rumeli Kazaskeri Fenari-Zâde Muhyiddin, padişahın hocası Mevlânâ Hayreddin ile vezir-i âzamıktan emekli Zeynel Paşa vs. önemli kişilerle birlikte kabul edilmiş²⁶¹; şanına uygun pek ağır hediyeler takdim ederek²⁶² isbat-ı vücudta bulunmuştur.

Başkentteki siyasî gelişmeleri günü gününe izlediği ve olayların içinde sürekli bulunduğu anlaşılan Pîri Mehmed Paşa'nın, İstanbul'la ilişkisini hiç kesmemesi; Sultan Süleyman'ın kendisine fazla hürmet göstermesi, Sadrazam İbrahim Paşa'yı, eski vezir-i âzamanın tekrar aynı göreve getirileceği gibi bir şüpheye sevketti. Sonra şüphe yerini endişeye ve telâşa bıraktı.

2. Oğlu Tarafından Zehirlenerek Öldürülmesi

Vezir-i Âzam İbrahim Paşa, O'nun vücudunu ortadan kaldırarak kendisinden kurtulmayı düşünüp harekete geçti. En yakını, oğlu Edirne Kadısı Mevlânâ Muhyiddin Mehmed Raşid Efendi'yi, O'nu gizlice öldürmesi için satın aldı. Şayet bu işi başarır, kendisine büyük mansiplar vereceğini vadetti. İnsanoğlu, makam ve mevki için neler yapmaz ki? Makam ve mevki hırsı ile ne yaptığını bilmeyen ve gözlerini kan bürümüş olan gafil evlât, bir fırsatını bulup babasını zehirledi ve ölümüne sebep oldu. Atâî, bu elim olayı şöyle nakleder²⁶³: "939

261) Solak-Zâde, *aynı eser*, s. 475.

262) Hammer, *aynı eser*, V., s. 100-101; PAKALIN, *aynı makale*, s. 333.

263) *Aynı eser*, I., s. 103. Ayrıca bkz. Ayvansarayî, *Hadika*, I., s. 139; KONYALI, *Konya Tarihi*, s. 485. Makbul, diğer adıyla Maktul İbrahim Paşa, bir süre sonra gözden düştü ve Kanunî tarafından idam ettirildi. (Bkz. HAMMER, *aynı eser*, V., s. 160-164). Acaba, onu da sebepsiz yere katlettiği Pîri Mehmed Paşa'nın âhi mi tuttu?

(1532-33) târihinde Alaman Seferi 'avdetinde pâdişâh-ı cihân tarafından iltifat ihsân olunup makamına iclâs ihtimâli olmağın" İbrahim Paşa, Pîri Mehmed Paşa'nın o tarihte Edirne kadısı olan oğlu Muhyiddin Mehmed Raşid Efendi'ye kazaskerlik vadetti. Karşılığında Muhyiddin Mehmed Raşid, kesin olarak babasını öldürme sözü verdi.

"Beni Yaktın Hakk Teâlâ da Seni Yaksın!":

Sultan Süleyman, Avusturya Seferi dönüşünde Edirne'ye uğrayacaktı. Onu karşılama sırasında Muhyiddin Mehmed Raşid Efendi, Edirne'de misafir olarak bulunan babası Pîri Mehmed Paşa'ya şöyle dedi:

"- Sa'âdetlü pâdişâha pîri-i 'amel-mânde görülmemek için harâret-i garîziyyeye imdâd ve bir mik-dâr muje tenâvüli ile musâhabete tahsîl-i isti'dât eylen."

Bu sözlere kanan Pîri Mehmed Paşa'ya içinde zehir bulunan bir kuvvet macununu verdi. Oğlu tarafından hazırlanan macunu yiyen Paşa, müthiş bir ağrıya kıvrılmaya başladı. Öz be öz oğlu tarafından zehirlendiğini fark edince:

Pîri Mehmed Paşa'nın büyük bir veli olduğuna inanan Silivrililer, O'nun ölümüne dair farklı bir hikâye anlatırlar: Pîri Mehmed Paşa, çok cömert bir insanmış. Elde avuçta ne varsa hayır ve hasenâta vermiş. Silivri halkından bazı kötü niyetli kimseler, oğlu Muhyiddin Mehmed Raşid Efendi'ye sık sık varıp babasının çocuklarına mal bırakmayacağını, ne yapıp edip bu gi-dişe "**dur**" demesi gerektiğini söylerlermiş. Bu telkinlerin etkisi altında kalan Muhyiddin Mehmed Raşid, birgün babasına verdiği zehirli şerbetle öldürmüştü.

Evliyaulahtan olan Pîri Mehmed Paşa, oğlunun kendisine zehirli şerbet verdiğini aslında biliyormuş. Fakat takdirin önüne geçilemeyeceğine inandığından ona bir şey demeyip sunulan zehirli şerbeti içmiş. Ruhunu teslim ederken, oğlunu kandıran Silivrililer'e "**onmamaları için**" beddua etmiş.

Silivri'nin yerlileri, bugün bile o bedduanın etkisinin sürdüğüne inanırlar. Dişardan gelip buraya yerleşenler kısa sürede zengin oldukları halde kendilerinin bir türlü mal sahibi olmadıklarını buna bağlarlar.

“– *Mehmed! Beni yakdın, Hakk Teâla seni yak-sun*” deyip bir “*Ah..*” çekerek ruhunu teslim eyledi.

Pîrî Mehmed Paşa'nın cesedi, Edirne'den Silivri'ye nakledilerek bu kasabada yaptırdığı külliyesinin içinde bulunan caminin haziresine gömüldü (939 H/1532-33 M) (Resim 8).

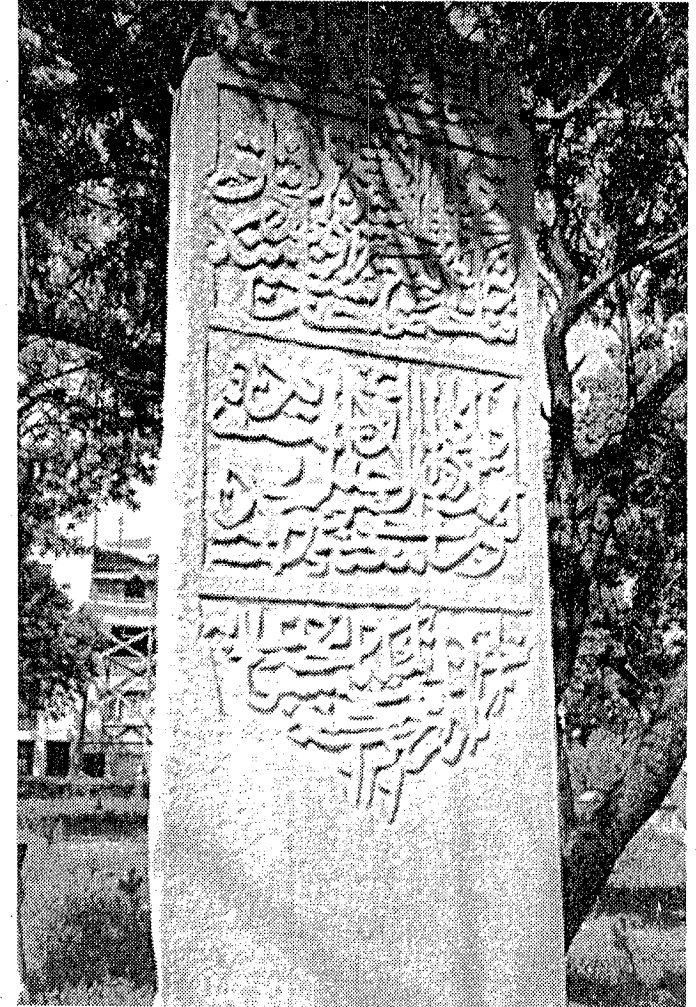
3. “*Etme Bulma Dünyası*”: Baba Katili Oğul Yanarak Can Verdi

İbrahimî Paşa, rakibinden kurtulmuş, fakat Muhyiddin Mehmed Raşid Efendi'ye vadettiği mansıpları vermemiştir. Buna çok üzülen Muhyiddin Mehmed Raşid Efendi hastalanmış, ızdıraplarını dindirmek için esrar ve içkiye müptelâ olmuştu. Babasının vefatından sonra (941 H/1534 M), bir kış günü ocağın başında sızarak kendisinden geçtiği sırada etekleri tutuşmuş ve cayır cayır yanarak ölmüştür²⁶⁴.

Nişancı-Zâde'ye göre baba katili Muhyiddin Mehmed Raşid Efendi, sonradan yaptığı kötü işin etkisinde kalmış, kendisini içkiye vermiştir. Bir kış gecesi; sarhoş olduğu halde ocak kenarında yatarken elbisesi yanmaya başlamış; uyanınca, ateşi söndürmek için, yakınında bulunan rakı testisini su sanıp ateşin üzerine dökmüş; yağ dökülmüş gibi alev fazlalaşmış; cayır cayır yanarak ölmüştür²⁶⁵. Yazarlar, onun yanarak feci bir şekilde ölmesini, babasının bedduasına bağlarlar. “*Etme bulma dünyası*” sözü, bu olayı çok net bir biçimde anlatmıyor mu?

264) KONYALI, *Konya Tarihî*, s. 484-485.

265) Nişancı-Zâde, *Mir'at-ı Kâinât*, II., kısım 6, Kahire 1258, s. 132.

Resim 8: Pîrî Mehmed Paşa'nın mezar kitâbesi

IV. ÇOCUKLARI

Pîrî Mehmed Paşa, II. Bâyezid'in saltanatı sırasında, Amasya'dan İstanbul'a gelince, aslen Amasyalı olup aynı padişah devrinde başkente gelen padişahın Arpa Emîni Seyyid Ömer Efendi'nin kızı ile evlendi²⁶⁶. Bu izdivacın Amasya'dayken mi, İstanbul'a gelince mi olduğu hususunda kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Pîrî Mehmed Paşa'nın İstanbul'a gelmesi için Seyyid Ömer Efendi'nin tavassutta bulunduğuna²⁶⁷ bakılırsa, daha Amasya'dayken evliliğin gerçekleştiği söylenebilir.

1. Erkek Çocukları

Pîrî Mehmed Paşa'nın iki oğlu, iki de kızı vardı. Oğulları, yukarıda baba katili olarak anılan Mevlânâ Muhyiddin Mehmed Raşid Efendi ile, ümerâdan Mîr Mehmed'tir.

a) Mevlânâ Muhyiddin Mehmed Raşid Efendi:

Mevlânâ Muhyiddin Mehmed Raşid Efendi, Pîrî Mehmed Paşa'nın büyük oğlu olmalıdır. İyi bir tahsil yaptı. Kemâl Paşa-Zâde ve Zembilli Ali Cemâlî'nin hizmetlerinde bulundu. Daha sonra Ali Cemâlî Efendi'nin medresede müdi oldu. Burada geçirdiği başarılı bir deneme döneminden sonra sırasıyla İstanbul'da Koca Mustafa Paşa Medresesi ve Sahn müderrisliği yaptı. Bu sonuncu görevden Edirne Kadılığı'na atandı. Edirne'de 941 H/134-35'te öldü. Edirne'deki Dârü'l-Hadîs Câmîi avlusuna defnolundu. "**Râzî**" mahlası ile şiirler yazmıştır²⁶⁸.

266) PAKALIN, aynı makale, s. 326; KONYALI, *Pîr Mehmed Paşa*, 28.X. 1972.

267) ÜNAL, aynı makale, S.16, s. 13.

268) Bkz. Mecdi, aynı eser, s. 458-459; Atâî, aynı eser, I., s. 8; Osman-Zâde Talib, aynı eser, s. 24; Nişancı-Zâde, aynı yer; İbnü'l-İmâd, aynı eser, VIII., s. 246; Mehmed Süreyya, aynı eser, IV., s. 246.

Muhyiddin Mehmed Raşid daha gençliğinde emsallerine göre bilgisiyle şöhret bulmuştu. Sultan Süleyman'ın oğlu Mustafa Çelebi'nin sünnet düğünü sırasında yapılan sınavda 24 kişinin içinde birinci olmuştur.

Adâlete son derece riâyet etmesiyle tanınmış; vakar sâhibi, âlim bir zat idi. Fakat elde etmeyi hayal ettiği makam ve mevki için babasını zehirleyerek öldürmesi onun üstün vasıflarına gölge düşürmüştür. Türk toplumu, baba katilleri hakkında müsbet kanaate sahip değildir. Buna rağmen Osmanlı yazarları, sırf ölenin arkasından kötü sözle yâd edilmemesi düşüncesiyle, Muhyiddin Mehmed Raşid'in bazı üstün özelliklerinin bulunduğunu söylemeden edememişlerdir.

b) Mîr Mehmed / Mehmed Bey

Pîrî Mehmed Paşa'nın yukarıda zikredilen baba katili oğlundan başka bir de Mîr Mehmed/Mehmed Bey adında ikinci bir oğlu daha vardı. Babası zamanında değişik idarî görevlerde bulundu. 932 H/1525-26'da İçel Sancakbeyi oldu²⁶⁹. Ağabeyi gibi zayıf irâdeli değildi. Babasının dehâsını tevârüs etmiş olup büyük bir medenî cesârete sahipti. Açık ve doğru sözlüydü. Canının tehlikede olduğu zamanlarda bile doğruyu söylemekten çekinmezdi. 933 H/1526-27'de çıkan Kalenderoğlu ayaklanmasını bastırmak üzere İçel Sancakbeyi olarak askeriyle katılmıştı. Birlikte savaştıkları komutan ve valilerin yağmacı ve menfaat düşkünlüğü yüzünden yenilgiye uğramışlardı. Bunun üzerine Sadrâzam Makbul İbrahim Paşa, Kalenderoğlu'nun üzerine bizzat gitmiş, isyanı bastırmıştı.

İbrahim Paşa, Kızılbaş karşısında tutunamayıp kaçan komutanları idam etmek istiyordu. Hepsini bir

269) Mehmed Süreyya, aynı eser, II., s. 44; IV., s. 110.

araya toplayıp, sorgulamaya başladı. Sıra İçel Sancakbeyi Cemâli Pîrî Paşa oğlu Mîr Mehmed'e gelince, Mîr Mehmed'in bu savaşta başarısızlığın sebeplerine dair verdiği ibret verici cevap üzerine suçluların tamamı affedildi. O'nun cevabından çok duygulanan İbrahim Paşa, İstanbul'a dönerken, dürüstlüğünden dolayı padişaha takdim etmek için, Mehmed Bey'i de beraberinde götürdü. Padişahın huzuruna çıkarılan Mîr Mehmed'i Sultan Süleyman da takdir etti ve ona büyük iltifatlarla bulundu (13 Zilkade 933/11 Ağustos 1527)²⁷⁰.

KONYALI'ya göre, Pîrî Halife Mehmed ve Pîrî Halife olarak da bilinen Mîr Mehmed, 978 H/1570 M'de Kıbrıs Seferi'ne Beyşehir Sancakbeyi olarak askeriyle katılmış. Adanın alınmasında büyük yararlıklar göstermiş. Kıbrıs'ın fethinden sonra Baf Sancakbeyi olmuş. 1571-72'de *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs* adıyla Kıbrıs'ın Türkçe tarihini yazmıştır²⁷¹. Bununla birlikte Mehmed Süreyya, Mehmed Bey için, "**pederini müteâkip bu da fevt olmuştur**" demektedir²⁷². Pîrî Mehmed Paşa'nın, kendisinden iki sene sonra öldüğü anlaşılan Mehmed adındaki bir oğlunun kabri Silivri'de, babasının hemen yanında bulunmaktadır²⁷³. Diğer oğlu Muhyiddin Mehmed Raşid Çelebi'nin, babasından iki sene sonra Edirne'de yanarak öldüğüne ve bu şehirdeki Dârü'l-Hadis Câmii haziresine gömüldüğüne daha önce değinilmişti. Öbür taraftan Silivri'deki mezar taşında, Muhyiddin Mehmed Raşid şeklinde bir kayıt bulunmamakta, sadece "**Mehmed**" yazmaktadır. Baba katili bir evlâdın kabrinin, babasının

270) Celal-Zâde Mustafa, *Tabakat*, vr. 169b-170b; Peçevî, *aynı eser*, I., s. 120-124; HAMMER, *aynı eser*, V., s. 70-72; UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, II., s. 347.

271) Aksaray Tarihi, II., s. 2525; aynı yazar, *Pîr Mehmed Paşa*, I.3. XI.1972.

272) Aynı yer.

273) ERDOĞAN, *aynı makale*, s. 741.

hemen yanında bulunması, Türk örf ve âdetlerine de uygun düşmemektedir. Şu halde bu mezar taşı, Muhyiddin Mehmed Raşid'in olmayıp, Mîr Mehmed'e aittir. Mîr Mehmed'in Kıbrıs kuşatmasında bulunması, III. Murad devrinde Baf Sancakbeyi olması gibi iddialar, bu durumda kronolojik yönden hatalı görünmektedir. Pîrî Halife Mehmed, Sadrazam Pîrî Mehmed Paşa'nın oğlu değil, torunu olmalıdır.

2. Kızları

Pîrî Mehmed Paşa'nın iki kızı tesbit edilebilmiştir. Bunların adları Ayşe ve Hanım'dır²⁷⁴. Ayşe Hatun, Çoban Mustafa Paşa'nın eşi olmalıdır. Hanım ise, Erzurum Beylerbeyi Ahmedlü Musa Paşa'nın zevcesidir²⁷⁵.

V. SOYU

1. Ataları

Pîrî Mehmed Paşa, ünlü kelâm, tefsir, tıp ve astronomi âlimi Fahreddin-i Râzî'nin neslindendir. Fahreddin-i Râzî, Rey doğumlu olmasına rağmen ailesi aslen Taberistanlı'dır. Dedelerinden Hasan b. Ali, tüccar olup kırk yıl Mekke'de ikamet etmiştir. Fahreddin-i Râzî'nin babası Ziyâeddin Ömer (ö. 559 H/1164), Eş'arî kelâmcısı ve Şâfiî fıkıhçısıdır. Bu zat, aynı zamanda sûfi, edip, usûlcü ve hadiscidir²⁷⁶.

Yazarların büyük çoğunluğu, Fahreddin-i Râzî'nin Kureyş Kabilesi'nin Teym kolundan Hz. Ebû Bekir (RA)'in soyundan olduğunu rivayet etmektedirler. Bir kısım yazlarsa, O'nun Acem asıllı olduğunu yazmaktadırlar. Bununla birlikte kendisi hiçbir eserinde Arap veya Acem

274) PAKALIN, *aynı makale*, s. 349-350.

275) PAKALIN, *aynı yer*; ERDOĞAN, *aynı makale*, s. 742. KONYALI, Hatice adlı bir kızından bahsetmektedir. Bu, muhtemelen Hanım'ın esas ismi olmalıdır.

276) ULUDAĞ, *aynı eser*, s. 1-2, 12-16.

olduğunu söylememektedir. Şayet gerçekten Hz. Ebû Bekir soyundan olsaydı, bunu bir şeref vesilesi yapıp eserlerine kaydedirdi. Diğer taraftan Taberistan ve Rey, eski Türk kültür merkezleridir. Bu çevrede, şüphesiz Türkler'den başka Arap ve Acem asıllı âlimler de yaşıyordu. Neden Türk olduğu üzerinde durulmuyor da başka milletlerden gösterilmeye çalışılıyor?

Kaynaklarda Arap veya Acem olduğuna dair kesin bilgi bulunmadığına bakılırsa, Fahreddin-i Râzî'nin, ırken Arap olsa bile, Türk kültür muhitinde bulunarak Türkleşmiş, Türk Milleti'nin bir ferdi olmuştur. Ahfadından birçok âlim, mutasavvıf ve devlet adamı yetişmiş; Anadolu'da ve Osmanlı Ülkesi'nde İslâm-Türk kültürünün yayılmasında öncülük yapmışlardır (Bkz. Giriş).

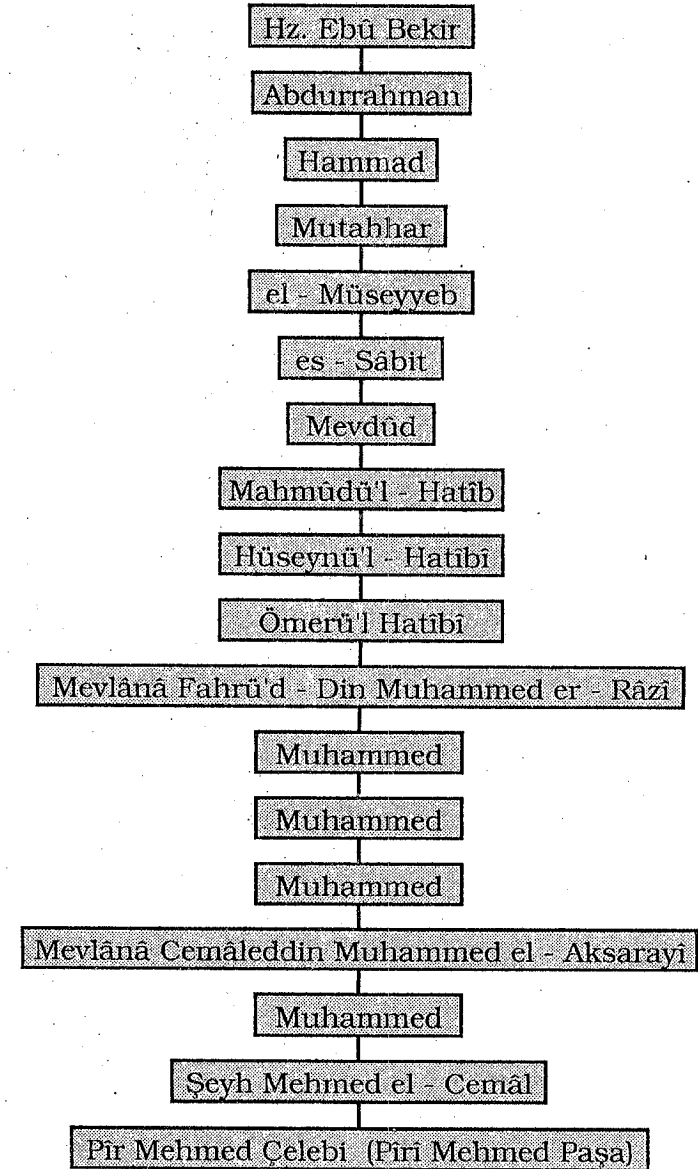
2. Şeceresi

Pîri Mehmed Paşa'nın Hz. Ebû Bekir'e kadar varan şeceresi, eserlerde değişik şekillerde verilmiştir. Bunlardan Ali Emiri Ktb. No. 87'de kayıtlı *Münşeât Kitabı*'ndaki şecere, en derli toplu olanıdır. Cemâleddin-i Aksarayî'nin mezar taşı kitâbesi ile Pîri Mehmed Paşa'nın vakfiyesi; Fahreddin-i Râzî, Cemâleddin-i Aksarayî ve Şeyh Mehmed Çelebi el-Cemâlidin bahseden birçok eser de konuya ışık tutmaktadır²⁷⁷.

Aşağıda verilecek şecerenin Fahreddin-i Râzî'ye kadar *Münşeât*'tan; Fahreddin-i Râzî'den Cemâleddin-i Aksarayî'ye, bundan da Pîri Mehmed Paşa'ya kadar olanı da diğer belge ve kaynaklardan istifade edilerek çıkarılmıştır.

277) Bkz. Pîri Mehmed Paşa'nın babası el-Cemâl Şeyh Mehmed; dedeleri Cemâleddin-i Aksarayî ve Fahreddin-i Râzî'nin şecereleri için bkz. Taşköprü-Zâde, *Kitâb-ı Şakayık-ı Nu'mâniye fî Târîhi 'Ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniye*, yzm. KİK, no. 13202, vr. 8a; İbnü'l-İmâd, *aynı eser*, VII., s. 209; Sadık Vîcdânî, *aynı eser*, s. 55; KONYALI, *Aksaray Tarihî*, II, s. 1453; ULUDAĞ, *aynı eser*, s. VI-2, 12-13; YAZICI, *aynı makale*, s. 91; KRAMERS, *aynı yer*, s. 625; KÜÇÜKDAĞ, *aynı tebliğ*, s. 170.

Pîri Mehmed Paşa'nın Şeceresi:

3. Pîrî Mehmed Paşa'nın Hz. Mevlânâ ile Akrabalığı

Hz. Mevlânâ, açtığı çığırda insanların gönlünde taht kurmuş bir velidir. O'na Selçuklu devri devlet adamlarının gösterdikleri saygı ve sevgi, menkıbelerde uzun uzun anlatılmaktadır²⁷⁸. Osmanlı aydınları ve devlet adamları da Hz. Mevlânâ'yı sevmekten öte hayran idiler. Pîrî Mehmed Paşa da o devrin devlet adamları gibi Mevlânâ muhiblerindendi.

Sadrâzam Pîrî Mehmed Paşa, iş saatleri dışında Mevlevî Dervişleri'nin kıyafetlerini giyer, bununla da övünürdü. Mevlânâ'ya olan sevgisini göstermek için Konya'da Mevlevîler'e bir hânkah yaptırdı. Düzenlettirdiği vakfiyesinde, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin ruhuna bağışlanmak üzere her gün bir cüz Kur'an okunmasını şartları arasına koydurdu²⁷⁹. Bunlar, tamamen Mevlânâ ve O'nun yolu olan Mevlevîliğe sempatisini ortaya koyan davranışlardır. Peki, Pîrî Mehmed Paşa'nın Hz. Mevlânâ ile akrabalığı var mıdır? Şunu hemen söylemekte fayda var; Paşa'nın vakfiyelerinde rûhuna Kur'an okunmasını istediği kişilerin akrabalık derecesi zikredildiği halde, Mevlânâ'nın yakını olduğuna dair işarete bulunmamıştır. Şayet öyle birşey olsaydı kuşkusuz bunu orada açıklardı.

a) Celâlî ve Cemâlî Aileleri "Sıddîkî" İdiler:

Celâlî ve Cemâlî ailelerinin, kendilerinin Ebû Bekir es-Sıddîk²⁸⁰ soyundan olduklarını iddia ettikleri bilinmektedir. En önemli ortak noktaları da budur. Her iki aile, Anadolu'ya gelmezden önce Rey şehrinde ikamet edi-

278) Bkz. Aflakî, *Manâkib al-Ârifîn*, I-II., (Yay. Tahsin YAZICI), 2. baskı, Ank. 1976-1980.

279) KÜÇÜKDAĞ, *aynı tebliğ*, s. 167.

280) Sıddîkîler için bkz. V. VACCA, "Sıddîkî", *IA*, X, s. 550.

yorlardı. Burada iken vuku bulan Bahaeddin Veled'le Fahreddin-i Râzî arasındaki fikir tartışmaları meşhurdur. Bununla birlikte gerek Mevlevî, gerekse Cemâlî ailelerini anlatan muteber eski kaynaklarda, akrabalıklarına dair açık olarak bilgi bulunmamaktadır. Buna sebep, zikredilen iki büyük âlim arasındaki tartışmaların kırılganlıklara yol açacak boyutlara ulaşması olmalıdır. Nisbeten yeni sayılan kaynakların birkaçında, akrabalıkları hususunda dayanaktan yoksun rivayetlere yer verilmektedir.

b) Pîrî Mehmed Paşa "Mevlevî Celâleddin Neslinden" değildir:

Ayvansarayî, Pîrî Mehmed Paşa için, "**Mevlevî Celâleddin neslindendir**" demektedir²⁸¹. Verdiği bilgileri Sakıp Dede'ye dayandırdığı anlaşılan merhûm KONYALI, Pîrî Mehmed Paşa'yı Sultânü'l-Ulemâ, dolayısıyla Hz. Mevlânâ'nın amca oğullarının torunu olarak göstermektedir²⁸². Divan toplantılarının dışında devamlı Mevlevî kıyafetiyle bulunan Pîrî Mehmed Paşa'ya güya Yavuz şöyle sormuş:

"- **Paşa, niçin bu Mevlevî Dervîşi elibisesini ve serpuşunu giyersin?**" O'nun cevâbı da şu olmuş:

"- **Hünkârım, benim adım Pîr'dir. Ben Hz. Pîr Mevlânâ Celâleddin Rumî'ye mensubum.. Bu nisbetim, iki yöndendir. Birincisi: Neseb, aile, ikincisi de edep yönündendir**". KONYALI devamla "**Pîr Mehmed Paşa, edep ve terbiye bakımından Mevlânâ'nın bir müridi ve aynı zamanda da bir yeğeni idi**" demektedir.

281) Hâfız Hüseyin AYVANSARAYÎ, *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhîr-ı Ricâl*, (Haz. Fahri Ç. DERİN), İst. 1978, s. 68.

282) Bkz. Sakıp Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân*, I., Mısır 1283, s. 120; KONYALI, *Aksaray Tarihî*, II., s. 2614; aynı yazar, *Pîr Mehmed Paşa*, 28.X.1972.

Yukarıda verilen bilgi ve yorumlara dikkatle bakılırsa, Pîrî Mehmed Paşa'nın, Hz. Mevlânâ'nın sulbünden gelmediği; dedelerinden Fahreddin-i Râzî ile Hz. Mevlânâ'nın babası Sultanü'l-Ulemâ'dan dolayı akraba oldukları anlaşılır. Peki, bu yanlış anlama nereden kaynaklanıyor? Pîrî Mehmed Paşa hakkında bilgi veren eserlerin istinsahları sırasında müstensihler, bazen "**Cemâleddin**"i yanlışlıkla "**Celâleddin**" yazmışlar; daha sonra bu eserlerden yararlananlar, bir tenkide tabi tutmadan olduğu gibi alıp kitaplarına koymuşlardır. Nitekim, Konyalı (Nişancı) Mehmed Paşa, *Târîh-i Tevkî* adlı eserinin bir yerinde Pîrî Mehmed Paşa için "**Monla Celâleddin neslindendir**" derken, başka bir yerinde de "**Veled-i Cemâleddin**" demektedir²⁸³. Birincisinde söylendiği gibi Hz. Mevlânâ neslindense, ikincisinde Cemâleddin'in oğlu demesi ne ile açıklanabilir? Paşa'nın, Cemâleddin-i Aksarayî neslinden olduğunda şüphe olmadığına göre, "**Monla Celâleddin neslindendir**" sözü müstensih hatasında başka birşey değildir.

Sonuç olarak denebilir ki, Pîrî Mehmed Paşa, Ayvansarayî'nin dediği gibi, Hz. Mevlânâ'nın neslinden değildir. Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk'ın sulbünden gelmiş olmalarından dolayı ikisinin arasında akrabalık bulunmaktadır.

283) Vr. 95b, 124a.

İKİNCİ BÖLÜM

PİRÎ MEHMED PAŞA'NIN İLMÎ YÖNÜ VE ŞAIRLİĞİ

Pîrî Mehmed Paşa, baba ve anne tarafından Cemâleddin-i Aksarayî ve Mevlânâ Hamza gibi büyük Türk âlimlerinin neslindendir. Şu halde O, hem baba hem de anne tarafından bilim geleneği olan, köklü bir aileden gelmektedir²⁸⁴.

I. İLMÎ YÖNÜ

Pîrî Mehmed Paşa, Osmanlı sadrâzamlarının ilmi ve şairliğiyle şöhret bulmuşlarındandır. Çok seviyeli bir medrese tahsili yapmıştır. Vezâret makamına müderrislik, kadılık ve defterdarlık görevlerinden sonra gelmiştir²⁸⁵. Bu sebeple Nişancı-Zâde eserinde O'nu, II. Bâyezid dönemi ulemâsı arasında zikretmiştir²⁸⁶.

284) KÜÇÜKDAĞ, aynı yer.

285) Pîrî Mehmed Paşa'nın müderrislik yaptığını yalnız Latîfî yazmaktadır. Bkz. *Tezkire*, s. 168.

286) Aynı eser, II., s. 99.

1. Hukukçuluğu ve Eserleri

a) Hukukçuluğu:

Pîrî Mehmed Paşa, Osmanlı vezirlerinin hukukçularındandır. Latifi, "*Vilâyet-i Âl-i Osman'a ana bedel ve nazîr şer' ve kanûn bilür bir vezîr-i rûşen-i zamîr gelmiş değildir*" dedikten sonra devlet işlerine ve "*Her vilâyetin âdet-i kadîmesine âlim ve vâkıf*" olduğunu yazmaktadır²⁸⁷.

b) Eserleri :

Pîrî Mehmed Paşa, gerçekten Osmanlı hukukunu ve devlet yapısını çok iyi bilen bir devlet adamıydı. Bu özelliğinden dolayı II. Bâyezîd döneminde, Galata Kadısı iken, "*Semendire Eflâkları Kanunnâmesi*"ni yazmak üzere görevlendirilmiş; bu kanunnâmenin tasarısını hazırlamıştır²⁸⁸.

Mehmed Tahir, O'nun *Mesnevî*'nin bir kısmı ile birlikte Şâhidî'nin *Manzûmesi*'nin tamamını *Tuhfe-i Mîr* adıyla şerh ettiğini iddia etmektedir²⁸⁹. Fakat adı geçen şerh, Pîrî Mehmed Paşa'ya ait değildir. Yine Cemâlî ailesinden es-Seyyid Mehmed el-Cemâlî b. es-Seyyid Abdülbaki el-Cemâlî'nindir²⁹⁰.

Pîrî Mehmed Paşa'nın, şiirlerini topladığı bir de *Divançe* vardı (Bkz. *Divançesi*).

287) Aynı yer.

288) Ahmed AKGÜNDÜZ, "Semendire Eflâkları Kanunnâmesi", *Osmanlı Kanunnâmeleri*, II., İst. 1990, s. 491, 495.

289) Aynı eser, II., s. 111-112.

290) PAKALIN, aynı makale, s. 343.

II. ŞAIRLİĞİ VE ŞİİRLERİ

1. Şairliği:

Pîrî Mehmed Paşa'nın, Osmanlı şairleri arasında hatırı sayılır bir yeri vardı. Şair ruhlu olup, ata sözü ve deyimlerle süsleyerek şiir söylemede eşsiz; aynı zamanda "*nükte-şinâs*" bir zat idi²⁹¹. Bu sebeple şuarâ tezkire yazarları, O'nun şairliğini öğmektedirler. Sehi, O'nun için "*Tarz-ı şîri gayet latîf anlamış idi*"²⁹²; Kınalı-Zâde ise, "*Fenn-i belâgatda dahi iktidâr ve bu tâifenin yanında hayli i'tibârı var idi*"²⁹³ demektedirler.

a) Mahlası:

Pîrî Mehmed Paşa, şiirlerinde, iki ayrı mahlas kullanmıştır. Genellikle *Remzî*, bazen de ismini yâni *Pîrî'yi* kullanmıştır²⁹⁴.

b) Divançesi:

Şiirlerini topladığı bir de *Divançesi* vardı. Mehmed Tahir'in haber verdiği bu mürettep *Divançe*'ye²⁹⁵ şu ana kadar rastlanmadığından nerede olduğu bilinmemektedir.

2. Şiirleri

Pîrî Mehmed Paşa, şiirlerini yaşadığı döneme göre oldukça sade bir dille yazmış bir şairdir. Tesbit edilebilenleri aşağıya alınmıştır.

291) Zâim Mehmed, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, vr. 126b.

292) Aynı eser, s. 25.

293) Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretüş-Şuarâ*, I., (Nşr. İbrahim KUTLUK), Ank. 1989, s. 419.

294) Latifi, aynı eser, s. 168.

295) Aynı eser, II., s. 111-112.

"Şeb-i zülfünde kalanlar zulümât ile yürür

İrişen lebleri âbına hayât ile yürür.

Zâhidi hasret-i mey söyle za'îf eyledi kim

Elde tesbih ü 'asâsı salavât ile yürür²⁹⁶.

Hüsn-i ser-nâmesine kaşları olalı nişân

Hükm ider 'âşıkına sanki berât ile yürür²⁹⁷.

Remziyâ kaddine benzer nice serv ola ki ol

Salınur şîveler eyler harekâtı ile yürür²⁹⁸.

.....

"Mümkün olmaz kim nigârın kadd-i mergûbın görem

Ola kim bir gün o yarun hatt-ı mektûbın görem.

Baht-ı bî-dârımdan Allâh ağlarım her kande kim

Her sa'âdet ehlinin yanında mahbûbın görem".

.....

"Gizlesem günden nola ey şem'-i bezm-ârâ seni

Gökde isterken viribdür yirde Hakk bana seni²⁹⁹

III. TÜRK TARİHÇİLİĞİNE HİZMETLERİ

Osmanlı Tarihçileri, genelde sultana yakın çevrelerden aldıkları bilgilere dayanarak devlete dair haberleri yazarlardı. Bu, her zaman kolay olmazdı. Zira Osmanlı Devleti'nin yükselme devrinde, özellikle padişahтан sonra

296) Sehî, aynı eser, s. 24; Latîfî, aynı eser, s. 169; Mecdî, aynı eser, s. 325-326; Kınalı-Zâde, aynı eser, I., s. 419.

297) Sehî, aynı eser, s. 24.

298) Kınalı-Zâde, aynı eser, I. s. 419; Mehmed Tahir, aynı eser, II., s. 112.

299) Latîfî, aynı eser, s. 168-169.

en yetkili makamı işgal eden sadrâzamların, padişahla aralarında geçenleri bir devlet sırrı olarak gizlemesi, başkalarına söylememesi gerekirdi. Sultan Selim Han, bu konuda daha da hassastı. Yapacağı bir şeyi son ana kadar açığa vurmazdı. Bu sebepten ketüm bir devlet adamı olan Piri Mehmed Paşa'yı çok severdi. Lütîfî Paşa, Âsafnâme-si'nde vezir-i âzamların özelliklerini sayarken, onların **"Padişah ile olan mükâlemesin ve irâda müteallık müşâveresin hâricden değil belki sâir vüzerâ bile bil-memek ve vâkıf olmamak gerekdir"** demektedir³⁰⁰. Aynı yazar, Yavuz'un saltanatı sırasında, Sadrâzam Piri Mehmed Paşa'nın, birgün padişahla gizli bir konuyu görüştüğten sonra, ertesi divanda Vezir Mesih Paşa, Sadrâzama:

"- Dün padişahla ne mükâleme olundu?" dediği için Piri Mehmed Paşa, az daha vezirin azlını padişaha teklif edeceğini, bazı kimseler şefaât edip güçlkle görevden alınmasının önüne geçtiklerini yazmaktadır.

Durum böyle olunca, Yavuz Sultan Selim döneminin, bize kadar gelen tarihî bilgileri, olup bitenlerin acaba kaçta kaçdır? Bununla birlikte tarihçiler, Yavuz devri olaylarının birçoğunu, Piri Mehmed Paşa'dan öğrenmişlerdir. Ünlü Osmanlı tarihçisi ve divan kâtibi Celâl-Zâde Mustafa Çelebi, II. Bâyezid ve I. Selim'e dair bildiklerimizin büyük kısmını O'ndan almıştır.

Celâl-Zâde Mustafa, kendi eserinde ayrıntılarını vermediği bazı olayları, Piri Mehmed Paşa'dan dinlediği şekliyle başka tarihçilere anlatmış, onlar da bunları eserlerine almışlardır. Nitekim Mustafa Âli, Osmanlı Donanması'nın hazırlanmasına dair Yavuz Sultan Selim'le Piri Mehmed Paşa arasında geçen konuşmayı Celâl-Zâde

³⁰⁰) Lütîfî Paşa, Âsafnâme, (Tıpkı basıma haz. Ahmed AKGÜNDÜZ), Osmanlı Kunnâmeleri, IV., FVY, İst. 1992, s. 260, 278.

Mustafa'dan dinlemiş; *Künhü'l-Ahbâr* adlı eserinde ayrıntılı bir biçimde yazmıştır (Bkz. Tersaneyi İnşası).

Pîri Mehmed Paşa, birçok tarihî olayı başkalarına anlatıp bize kadar gelmesini sağladığı halde kendisi tarih yazmamıştır. Sultan Selim'le daha saltanatının ilk günlerinde birlikte bulunmuş bir devlet adamı sıfatı ile bir *Selim-Nâme* kaleme alsaydı, kuşkusuz bugün II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî hakkında bildiklerimiz daha çok ve doyurucu olurdu. Bununla birlikte O, döneminde yaşanmış olayların kaynağı durumundadır.

IV. ÂLİM VE ŞÂİRLERİN HÂMİSİYDİ

Pîri Mehmed Paşa, gençliğinde inşâ yâni güzel nesir yazma ile de uğraştığından yazısının güzelliği ve ilmî-i kitâbetteki vukufu ile tanınmış bir devlet adamıdır. Devlet adamlığı zamanında yeteneğini keşfettiği şair ve âlimleri himâye etmiş; özellikle şairlere bol bol ihsanlarda bulunarak onları hoş tutmuştur. İstikbal va'deden âlimlerin elinden tutmuş; önemli mevkilere getirerek önlere açmıştır. Dönemin tarihçi ve yazarları, O'nun bu hususiyetini eserlerinde dile getirmekte, vukubulan bazı olayları anlatmaktadırlar. Biyografi yazılarımızdan Taşköprü-Zâde, O'nun "*Gürûh-ı ulemâya ve fırka-i sülehâya derûn-ı dilden muhibb*" olduğunu yazmıştır³⁰¹. Daha defterdârlığı sırasında şairlere ihsanda cömert olması dikkat çekmiştir. O, bu hususta II. Bâyezid ve diğer bürokratları geçmiş, ihsanlarıyla dillere destan olmuştur. Kınalı-Zâde, Zâtî'nin hâl tercümesini verirken, defterdâr olmasını bir şiirle öven bu şairi ihsanlara boğduğunu söyledikten sonra : "*Bu esnâda Pîri Paşa defterdâr olup ol dahi ihsân ve âtâda ve bahşiş ve sehâda anlara iktidâ etdi*"³⁰² demiştir.

301) Mecdi, aynı eser, s. 325.

302) Kınalı-Zâde, aynı eser, I., s. 386.

Pîri Mehmed Paşa, inşâ ve kitâbette ünlü kişileri de korumuş; onlara önemli görevler vermiştir. Vezir olunca, yazısının güzelliği ve kitâbetteki bilgilerinden dolayı Cafer Çelebi ile Celâl-Zâde Mustafa Çelebi'yi kendisine tezkireci yaptı³⁰³. Vezir-i Âzamlığa atanınca da, Kalkandelenli Sücûdî'yi³⁰⁴, Cafer Çelebi ve Celâl-Zâde Mustafa ile birlikte Divân-ı Hümâyûn kâtipliklerine getirdi³⁰⁵.

Pîri Mehmed Paşa, Osmanlı Ülkesi'nde, Türk asıllı ulemaya birinci derecede rol verilmesine taraftardı. Onları kayırmada çok ileri gittiğinden bir defasında Yavuz'dan azar bile işitti. Mısır'ın fethinden sonra padişah, Arabistan'a bir kadı göndermesini Pîri Mehmed Paşa'dan istedi. İstişare ettiği Rum bilginlerinden bazı ileri gelenler, O'na:

"- *Mekke ve Medine'ye Rum'dan kâzî göndermek münâsibdir*" dediler. Pîri Mehmed Paşa onların bu teklifini Yavuz Sultan Selim'e sununca, padişah şöyle buyurmuşlardır:

"- *Yeryüzünde Dîn-i Muhammedi (A.S.V.) zuhûr ideli tokuz yüz yıldan ziyâdedir. Mekke-i Mu'azzama, Harem-i İlâhî; Medîne-i Münnevver, tâhtgâh-ı hazret-i risâlet-penâhidir. Bu zamâna gelince hâricden anlara kâzî gönderilmiş midir? Mekke ve Medine padişahlığı, server-i kâ'inâtın evlâd-ı kirâmı ellerindedir. Ben ol memleketleri asker çeküb varub almadım. Anlar kemâl-ı inkıyâdlarından ve hüsn-i âdâb-u ihsânlarından bana itâ'at-u-ikrâm, kemâl-ı inkıyâd-u-ihtirâm eylediler. Bu izzetin mükâfâtı üzerime lâzımdır. Şeb-u-rûz Allâhu te'âlâya şükür ve senâlar iderim ki Hakk subhânehu ve te'âlâ bana ihsân-u-*

303) UZUNÇARŞILI, aynı eser, II., s. 671.

304) Kınalı-Zâde, aynı eser, I., s. 449.

305) M. Tayyib GÖKBİLGİN, "Celâl-Zâde", /A. III., s. 61.

lütuflar eyledi ki Mekke'de ve Medîne'de idlerde ve cüm'a günlerinde hutbelerde benim ismim yâd olunur. Bu sa'âdeti bütün dünyâ pâdişahlığına virmez-em. Harameyn-i şerîfeyn ehâlisine ne denlû himmet ve âtifet ve ri'âyet ve şefkat mümkün ve müyesser ise, diriğ itme. Lâkin zinhâr ve zinhâr, Mekke ve Medîne umûruna dahl-ü-ta'arruz eyleme"³⁰⁶.

Pîrî Mehmed Paşa, âlimlere hürmetkâr olduğu kadar, o devrin sayılır âlimlerinden olması hasebiyle kendisine de değer verilmesini ister; buna riayet etmeyi uyarırdı. Defterdârlığı sırasında, Nişancı Tâci-Zâde Cafer Çelebi ile yaptığı bir teşrifat münakaşası, O'nun bu husustaki hassasiyetini göstermektedir. O zamana kadar nişancılar, protokolde defterdârların altında otururlar, pâdişahî selâmlamada aşağıda dururlarmış. Cafer Çelebi, nişancı olunca, bu geleneği bozmak ve Defterdâr Pîrî Mehmed Çelebi'den öne geçmek istemiştir. Divan'da, Defterdâr Pîrî Mehmed Çelebi'nin önüne geçmek isteyince, buna izin vermeyen Pîrî Mehmed Paşa:

"- Beni tarîk-i 'ilmde 'allem iken bu hareket için mi tahvîl-i tarîk edilmiş ki, sağ taraftaki mastabada başka otura ve seferde vüzerâ gibi otağ kura"³⁰⁷ diyerek ona haddini ve protokolde bulunması gereken yeri göstermiştir.

306) Celâi-Zâde Mustafa, *Sellm-Nâme*, s. 44-45.

307) PAKALIN, aynı makale, s. 329, 1 nolu dipnot.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM PİRÎ MEHMED PAŞA'NIN HAYRATI

Pîrî Mehmed Paşa, hayırseverliğiyle de ün yapmış bir devlet adamıdır. Mehmed Süreyyâ, O'nun "*Muhibb-i fukarâ*" olduğunu yazmaktadır³⁰⁸. Pîrî Mehmed Paşa'nın, vakıf eserleri ile, vakıfları için düzenlettirdiği vakfiyelere bakılırsa, gerçekten O'nun fakirlerin sevgilisi vasfını taşıdığı görülür. Toplumda ekonomik durumları iyi olmayan yetim öğrencileri, köleleri ve fakirleri korumak ve kollamak O'nun üzerinde durduğu en önemli konulardan biriydi. Nitekim, Konya'da, fakir ve dışardan gelen dervişlerin kalmaları için inşa ettirdiği zâviyenin vakıf gelirlerinden bir miktarını, Aksaray'da, dedesi Cemâleddin-i Aksarayî'den veraset yoluyla kalan ve mektep olarak vakfettiği yerde okuyan yetim öğrencilerin bayramlık elbiselerinin alınmasına harcanmasını istemiştir. Yine, aynı vakfiyeye göre, erkek kölelerinin, büyük küçük hepsini azat etmiş; onlara toplumda saygınlık kazandırmak ve ekonomik sıkıntıya düşmelerini önlemek için vakfın nezâret ve tevliyet cihetlerini şart koşturmuş³⁰⁹. İlk mütevellî Hüseyin b. Abdülhay'dan sonra tevliyet ciheti, Pîrî Mehmed Paşa'nın bu azatlı kölesinin ailesine ve-

308) aynı eser, II., s. 43.

309) Bkz. KŞS. no. C2, s. 295; KÜÇÜKDAĞ aynı tebliğ, s. 167.

rilmiş; Abdülhay oğulları, XX. yüzyılın başına kadar aynı görevi yürütmüşlerdir.

O, güzel sanatlara da düşkün, iyi huylu bir zattı. Hayır işleri için yaptırdığı sanat eserleri, şüphesiz O'nu ölümsüzleştirmiştir³¹⁰.

I. HAYRATI

Pîrî Mehmed Paşa, İstanbul, Silivri ve Konya başta olmak üzere Osmanlı Ülkesi'nin birçok yerinde cami, medrese, zâviye, imâret, tab-hâne, han, hamam, dükkân, pazar yeri vs. yapmış; hayır kurumlarının ayakta kalması ve hizmetlerin en iyi şekilde yürümesi için çok sayıda gayri menkul ve para vakfetmiştir. Şimdi imkânlar ölçüsünde bunlar aşağıda ele alınacak, bugünkü durumları gösterilecektir.

1. İstanbul'daki Hayır Eserleri

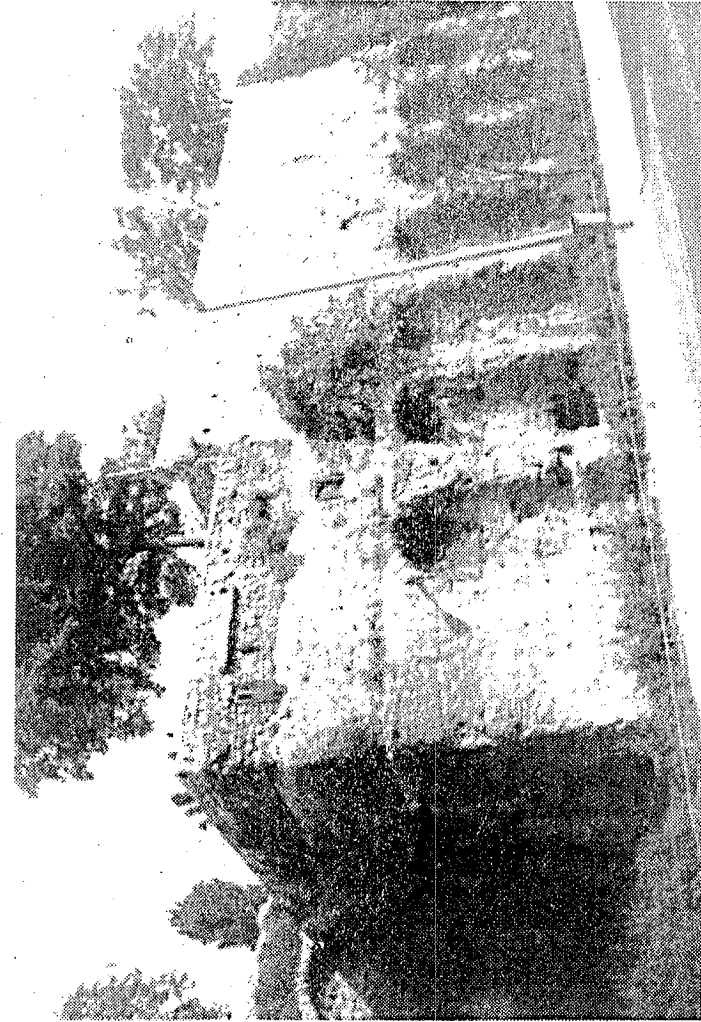
Pîrî Mehmed Paşa'nın en fazla hayır eseri ve bunlara gelir getiren vakıf gayrimenkulü İstanbul'da bulunmaktadır. Önce hayır eserleri, sonra da vakıf gayri menkulü üzerinde durulacaktır.

a) Soğukkuyu Cami, Medrese ve Mektebi:

İstanbul Zeyrek'te, Boğaz, Haliç ve Marmara'ya hâkim mevkiide yapılmış cami, medrese ve mektepten müteşekkil bir mamureydi. Evliya Çelebi'nin, *Seyahatnâmesi*'ne "**Kara Pîrî Camii**" adıyla aldığı bu eser, büyük Bizans Sarnıcı'nın (Resim 9) üstünde bulunan büyük bir manastırın yerine, Halvetiye Zâviyesi olarak yaptırılmıştır³¹¹. Pîrî Mehmed Paşa, buranın irşad hiz-

310) Tayfun AKKAYA, "Silivri'de Bir Osmanlı Âbidesi Pîrî Mehmed Paşa Camii ve Külliyesi", APAD, III., S. 5, Ağustos 1989, s. 43.

311) Pîrî Mehmed Paşa'nın 923 H tarihli vakfiyesinde, "**Şeyh Yahya'nın tarikatına mensup söflere**" yaptırıldığı kayıtlıdır. Bkz. VAD, no. 747, s. 467-475, 484-485, 498-501; VA, müstakil dolap, no. 2212'de bu vakfiyenin orijinali bulunmaktadır. Ayrıca bkz. Mecidi, aynı eser, s. 24; İbnü'l-İmâd, aynı eser, VII., s. 17.

Resim 9: Pîrî Mehmed Paşa'nın Soğukkuyu Cami, Medrese ve Mektebi'nin üstünde bulunduğu Bizans Sarnıcı

metini, Halvetiye şeyhlerinden amcası, büyük bilgin ve ermiş bir zat olarak bilinen Karamanlı Cemâleddin İshak'a vermiştir³¹². Bu zâviye, bir rivayete göre, Şeyh İshak vefat edince³¹³, KONYALI'ya göreyse, kendisi için Çapa'da bir hânkah yaptırılıp göçürüldükten sonra medrese haline getirilmiştir. Soğukkuyu denmesi, altındaki Bizans Sarnıcı'ndandır. Buraya sonradan Kanlı Medrese de denmiştir. KONYALI, bunun hikâyesini şöyle anlatmaktadır:

Soğukkuyu Medresesi'nin içinde bulunan bir delikten medrese öğrencileri, su çekerlermiş. Birgün içine biri düşüp boğulmuş. Bundan sonra Kanlı Medrese de denmeye başlanmış³¹⁴.

1940'lı yıllarda bile ayakta bulunan cami ve medrese, nedendir bilinmez Belediye tarafından yıktırılmıştır. Şu anda cami ve medresenin dış duvar kalıntılarıyla, minare tabanından başka birşey kalmamıştır³¹⁵ (Resim 10).

Soğukkuyu Camii'nin bitişiğindeki küçük mezarlıkta, Pîrî Mehmed Paşa'nın neslinden gelenlerle, bazı

312) KONYALI, Aksaray Tarih, II., s. 2638; aynı yazar, Pîr Mehmed Paşa, 4. XI. 1972.

313) Mecdi, aynı yer. Hoca Sadeddin Efendi ile Âlî bu tekkenin medreseye tebdiline dair bir hikâye anlatmaktadırlar. Vezîr-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa, İstanbul'da yaptırdığı ve Cemal Halife'ye tahsis ettiği tekkede, birgün âlim ve müsavvıfları toplayıp yemek vermiş; arkasından mevlid okutmuş. Zamanın şöhretli âlim ve şeyhlerinden Seyyid-i Velâyet de bu toplantıda bulunmuş; tekkenin semâ meydanında oturarak mevlidi dinlemiş. Mevlid merasimi bitince Seyyid-i Velâyet, murakabaya varmış. Bir süre sonra başını kaldırıp, bu tekkenin Cemâl Halife'den sonra medrese olacağını ve ondan sonra böyle kalacağını söylemiş. Bkz. Sadeddin, Tarih, II, s. 579; Âlî, aynı eser, no. 1122, vr. 310a.

314) KONYALI, Pîr Mehmed Paşa, 4. XI. 1972. 1936'da medrese bakımsızlıktan harap durumda olmasına rağmen Yunanistan'dan gelen Mübadilî Muhacirler'den bir kısmı, buraya geçici bir zaman için iskân edilmişlerdir. Bkz. ERDOĞAN, aynı makale, s. 743.

315) DEMİRCANLI, aynı eser, s. 114.

Halvetiye şeyhlerinin mezarları bulunmakta olup, bugün de İstanbul'un önemli ziyaret yerlerinden biri olarak muhafaza edilmektedir³¹⁶ (Resim 11).

b. Pîrî Paşa Zâviyesi / Koruklu Tekkesi:

Pîrî Paşa Zâviyesi, İstanbul Çapa'da, Molla Gürani Camii ve Kabristanı karşısındaydı. Câmî, imâret ve hücrelerden meydana gelen bir Halvetiye Hânkahı'ydı.

Pîrî Mehmed Paşa, Soğukkuyu Zâviyesi, Halvetiye Tarikati mensuplarının faaliyetleri için yetersiz kalınca, Koruklu Tekkesi'ni inşa ettirmiş; amcası İshak-ı Karamanî'yi buraya nakletmiştir³¹⁷. Bu zaviyenin esas adı Pîrî Paşa Tekkesi'dir. Koruklu Tekkesi denmeye daha sonra başlanmıştır. Bu adı, zâviyede şeyhlik yapan Şeyh Mehmed Fahri Efendi ile damadı Seyyid Mehmed Efendi, Koruk Mahallesi'nde oturdukları için almıştır³¹⁸.

Koruklu Tekkesi, geniş bir bahçe içindeydi. Bitişğinde meşrutaları ve kenarından geçen yolun karşısında vakıf dükkânları bulunuyordu. Tekkenin içinde, Halvetiye şeyhlerinin mezarları vardı. İshak-ı Karamanî de Sütlüce'deki türbesinde gömülüyken 1041 H/1631'de buraya nakledilmiştir.

Koruklu Tekkesi'yle birlikte yapılan kubbeli ve minareli câmî, devrin mimarisinin şaheser bir örneğiydi. Zâviye ile birlikte yandığı için II. Abdülhamid (21 Eylül 1842 - 10 Şubat 1918), burayı teaddeden yaptırmıştır. Cumhuriyet döneminde, cadde tarafı yol yapım çalışmaları sırasında istimlâke uğramış; bu arada caminin kubbesi ve zâviye çökmüş; daha sonra yıkılan minareden eser kalmamıştır³¹⁹.

316) ERDOĞAN, aynı yer.

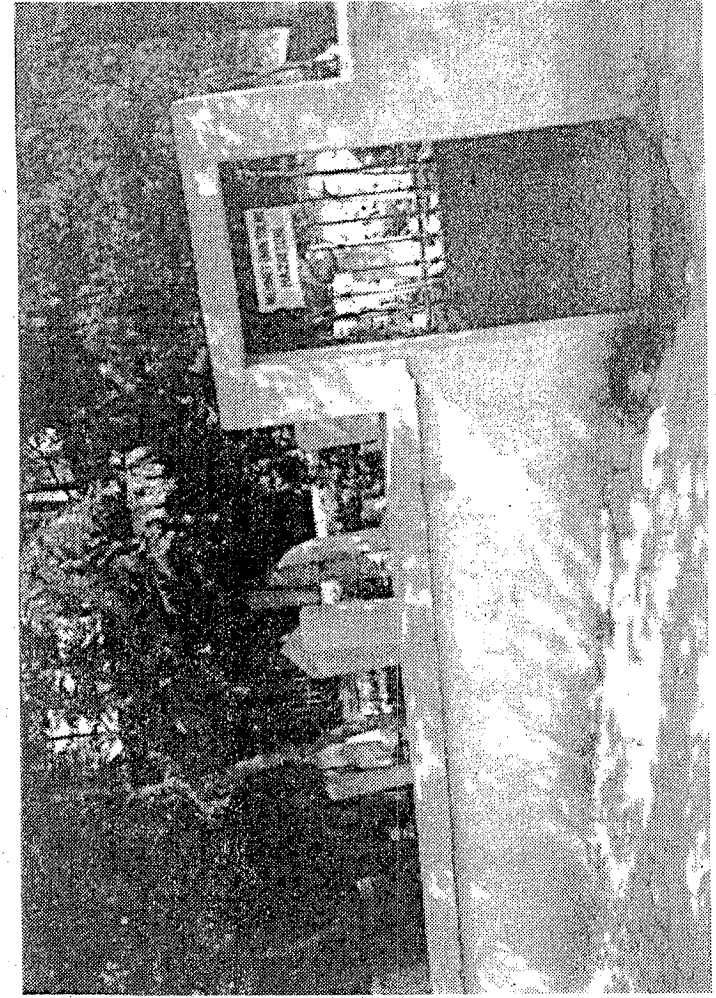
317) Sadeddin, aynı eser, II, s. 596.

318) KONYALI, Pîr Mehmed Paşa, 5. XI. 1972.

319) KONYALI, aynı yer.

Resim 10: Soğukkuyu Cami, Medrese ve Mektebi'nin kalıntısı

Resim 11: Soğukkuyu Camii bitişğinde, Halvetiye Meşâyihî'nin kabirlerinin bulunduğu mezarlık

c) Pîrî Mehmed Paşa Mescit ve Hamamı:

Pîrî Mehmed Paşa Mescit ve Hamamı, Hasköy'de idi. Mescit, fevkani olarak yaptırılmıştı. III. Mustafa devrinde, serçavuşândan Hatip-Zâde Daniş Ahmed Efendi tarafından minber koydurularak cami haline getirilmiştir³²⁰. 1940'larda içinde bulunan imamıyla birlikte yanmış; boş arsa haline gelen mescidin yerine sonradan evler yapılmıştır³²¹.

Pîrî Mehmed Paşa, bu caminin yakınına bir de hamam yaptırmış³²² olup hâlen Hasköy Caddesi'nde mevcuttur. Kubbeli olan esas hamam bölümünün Haliç'e bakan tarafında, üstü çatılı kârgir bir bina bulunmaktadır. Pîrî Mehmed Paşa Hamamı şahısların eline geçmiş olup, şu anda giriş bölümü dikiş atölyesi olarak kullanılmakta, esas hamamsa, atıl bir vaziyette bulunmaktadır.

Pîrî Mehmed Paşa, yaz aylarında Hasköy'de oturduğundan, burada bir de iskele yaptırmıştır. Bu mevkiye sonradan O'nun ismine izafeten Pîrî Paşa Mahallesi adı verilmiştir.

d) İstanbul'daki Diğer Eserleri:

Pîrî Mehmed Paşa, Hekimoğlu Camii'nin ilerisinde, Yayla civarında, kayınpederi Seyyid Ömer Efendi adına bir cami inşa ettirmiştir. 1950'lerde sadece dört duvarı kalmışken, mahalle halkı, minaresiyle birlikte yeniden yaptırmıştır³²³.

320) Ayvansarayî, Hadîka, II., s. 308.

321) KONYALI, Pîr Mehmed Paşa, 6.XI.1972. Mescidin arsasından sembolik miktarda (87.60 m2) bir yer kalmıştır. Bkz. VGİK, C. I., s. 50.

322) Ayvansarayî, aynı eser, I., s. 137-139, 207.

323) KONYALI, Pîr Mehmed Paşa, 6.XI.1972.

Yine İstanbul'da, Haliç sahilinde, eski Topçu Mektebi'nin yanında, ve Eyüp İskeleyi'nin karşısında 926 H / 1520'de, Pîrî Mehmed Paşa bir cami daha inşa ettirmişti. Zamanla harabe haline gelen mabedi III. Ahmed'in kızı Fatma Sultan yeniden inşa ve tezyin ettirmiştir³²⁴. Bu yörede oturanlar, Humbarahâne Camii olarak bilmektedirler. Mabedin ortada bulunan merkezi kubbesini yanlarda dört küçük kubbe çevrelemektedir³²⁵.

Pîrî Mehmed Paşa'nın, Mercancılar Çarşısı'nda bulunan Terlikçiler Mescidi ve Balat'taki mektebi de bakımsızlıktan harabolmuştur³²⁶.

Pîrî Mehmed Paşa'nın, bu eserlerinden başka İstanbul'da gelir getirmek için yaptırdığı fakat tarihî önemi olan han, dükkân, ev gibi eserleri de bulunuyordu³²⁷. Bunların büyük çoğunluğu çeşitli bahanelerle ortadan kaldırılmıştır.

2. Silivri Kasabası'ndaki Hayratı

Pîrî Mehmed Paşa, kadılık yaptığı şirin Silivri Kasabası'nı çok severdi. Şimdi önemli yerleşim birimlerinden olan Celâliye Kasabası, O'nun çiftliği idi³²⁸. Emeklilik yıllarını burada geçirmiştir.

1521 tarihli vakfiyeye göre Pîrî Mehmed Paşa, Silivri'de şunları yaptırmıştır: Cami; Silivri'ye gelen misafirlerin üç gün kalması için misafirhâne ile birlikte, imâret,

324) ERDOĞAN, aynı makale, s. 743.

325) Tahsin Öz, İstanbul Camileri, I., İst. 1987, s. 115.

326) KONYALI, Pîr Mehmed Paşa, 9.XI.1972.

327) Eminönü Camii Ali Mahallesi Vezneciler Sokak'ta 60 m² büyüklüğünde ev olarak görünen yer, Pîrî Mehmet Paşa'nın sıbyan mektebidir. (Bkz. Eminönü İlçesi Tapu Kadastro Müdürlüğü. Pafta no. 155, ada no. 670, parsel no. 31). Bu bina, hâlen Servet MAHİROĞULLARI tarafından kuyumcu dükkânı olarak kullanılmaktadır.

328) KONYALI, Pîr Mehmed Paşa, 8. XI.1972.

mutfak, kiler, fırın, odunluk, misafirlerin hayvanları için ahır; eğitim öğretim için medrese, yetim çocukların okuyacağı mektep, dârü't-talim; müderris, hatip, imam, üç müezzin, muarrihân ve diğer görevliler için dokuz oda inşa ettirmiştir³²⁹.

Silivri'deki Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi, devrin mimarisinin örnek bir şaheseri olup **"Zaviyeli-Camiler"** yapı tipinin sonuncusudur³³⁰. Şimdi bu âbidevi eserin kalan bölümlerini kısaca görelim.

a) Pîrî Mehmed Paşa Cami ve Külliyesi:

Pîrî Mehmed Paşa Camii, eskiden Ulu Cami, Cami-i Kebir olarak da anılıyordu³³¹. Muntazam kesme taşlarla yapılmıştır. 11 m 9 cm. çaplı tek kubbeyle örtülü bir ibâdet mekânına sahiptir. Soncemaatyeri beş kubbeli olup, yan mekânlardaki iki kubbeli hücre şu anda mevcut değildir. Minaresi kuzeybatı köşesinde ve tektir. Üst tarafı 1795 yılında yaptırılmış olup kaidesi eski yapıya aittir. Minare ve iç tezyinatın dışında cami³³², orijinalliğini korumaktadır (Resim 12). Eskiden üç kapısı vardı. Kuzeye açılan muhteşem tak kapısı yakılmıştır³³³.

Eserin mimarı kesin olarak bilinmemektedir. ERDOĞAN'a göre, Acem Ali'dir³³⁴. Oysa eser, birçok yönüyle Sinan'ın yaptıklarına benzemektedir³³⁵.

Silivri'deki Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi'nin bugün muvakkithâne, dârü't-talim ve hanın dışındaki bölümleri

329) VAD. no. 747, s. 467-475, 484-485; Mecidi, aynı eser, s. 120.

330) Semavi EYİCE, "İlk Osmanlı Devrinin Dinî-İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XXIII., S. 1-2, (Ekim 1962-Şubat 1963), s. 47-48; AKKAYA, aynı makale, s. 43.

331) KONYALI, Pîr Mehmed Paşa, 9.XI.1972.

332) AKKAYA, aynı makale, s. 45-46.

333) KONYALI, Pîr Mehmed Paşa, 8.XI. 1972.

334) Aynı makale, 741.

335) AKKAYA, aynı makale, s. 46.

tamamen ortadan kalkmıştır. Cami avlusunun iki tarafındaki imarethâne kısımları ile dükkânlar mütevelliler tarafından satılmış; yıktırılarak yerlerine başka şeyler yaptırılmıştır. Caminin güney bitişiğindeki kabristan, çok az sayıdaki mezarın dışında ortadan kaldırılmış; yeri şahısların eline geçmiş; önce meyve bahçesi, sonra iş yeri ve apartman haline getirilmiştir. Koca külliye bugün küçük bir alan kalmıştır³³⁶.

Külliye, Balkan Harbi'nden sonra vukubulan Bulgar işgali sırasında işgalciler tarafından tahrip edilmiş; caminin döşemeleri, mermer minberi yer yer kırılmıştır. Yazma Kur'an'lar, halı, kilim, seccâde gibi antika eşya yağmalanmıştır³³⁷.

b) Su Vakfı:

Mimarî hayır eserlerinden başka Pîrî Mehmed Paşa'nın, Silivri Kasabası'nda bir de büyük bir su hayrı bulunmaktadır. Altı saat mesafede bulunan Ağıldere'den toprak künklerle getirtilen su, Silivri'nin değişik yerlerindeki beş çeşmeyle Pîrî Mehmed Paşa Camii'nin avlusundaki şadırvandan akıyordu³³⁸.

3. Belgrad Kalesi'ndeki Hayır Eserleri

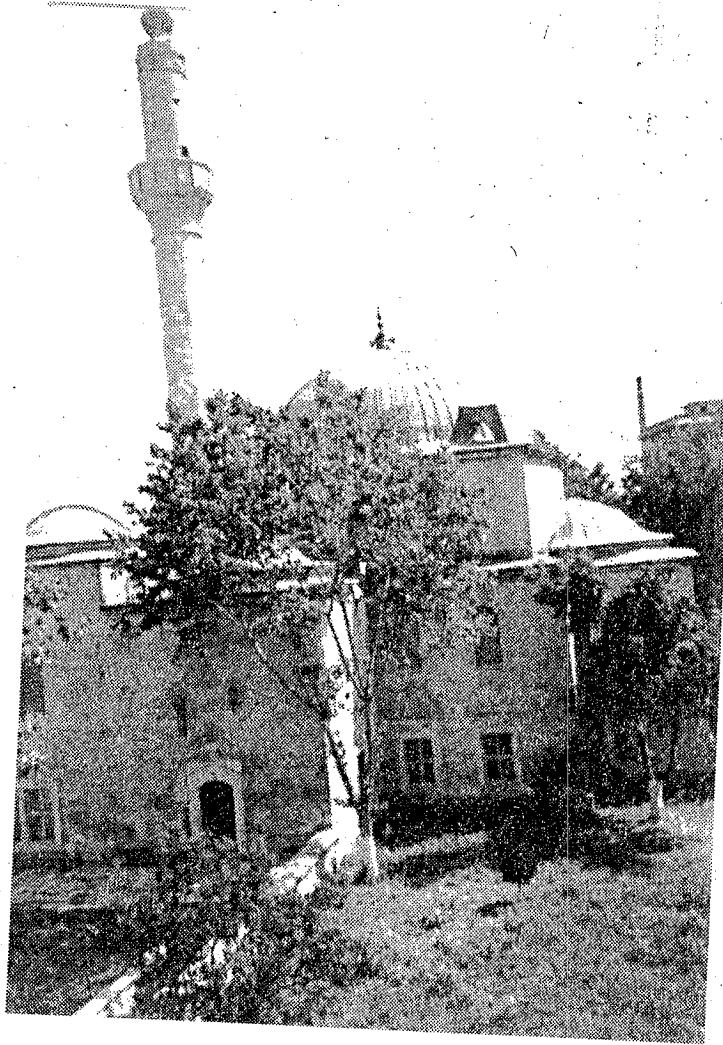
Belgrad Kalesi, 1521'de fethedilince, Sultan Süleyman, buranın Türk-İslâm beldesi haline gelmesi için, **"hisârında ve varoşunda câmiler ve mescidler ve hânkahlar ve zâviyeler, imâretler, güzide hamâmlar binâ olunmak emr"** eyledi³³⁹. Gelenek olduğu üzere, pa-

336) Bkz. İst. Silivri İlçesi Tapu Kadastro Müdürlüğü, Pafta no. 20 M-IV-d, ada no. 31, parsel no. 19.

337) ERDOĞAN, aynı yer; KONYALI, aynı yer.

338) ERDOĞAN, aynı makale, s. 742.

339) Celâl-Zâde, Tabakat, vr. 63b.

Resim 12: Silivri'de Pirî Mehmed Paşa Camii

dişah ve diğer devlet ileri gelenleri gibi Vezir-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa da çok önem verdiği ve fethinde ön ayak olduğu Belgrad Kalesi'nde, buraya dışarıdan misafireten gelip konaklayacaklar için han, imâret, matbah, yemekhâne, fırın, ahır, odunluk gibi hayır eserleri inşa ettirmiş; zengin vakıflar tahsis ederek hizmetlerin yerli yerince yürütülmesini sağlamıştır³⁴⁰.

4. Konya'daki Hayratı

Pîrî Mehmed Paşa, ata yurdu Konya'da, Mevlânâ Dergâhı'nın batı yönünde, Pîrî Mehmed Paşa Mahallesi'nde, kendi adıyla anılan hânkahı yaptırıp, zengin vakıflar tahsis etmiştir. Mescit, zâviye, türbe, imâret, mutfak, mektep³⁴¹ medrese, fırın, odunluk ve hamadan meydana gelen bu manzûme, Siyavuş Türbesi bitişiğine, eski bir mescit ve zâviye harabesi üzerine yeniden inşa edildiği tahmin edilmektedir. Mescit, zâviye ve mutfak bölümleri hâlen ayaktadır. Zâviyenin büyük bahçesi üzerine sonradan yaptırılan dükkânlar, 1926 yılından önce satın alma yoluyla özel mülkiyete geçmiş, uzun süre derici dükkânları olarak kullanılmış; hattâ bu işlevinden dolayı buraya Dericiler Sokağı denmiştir. Sonra, 1984 yılında, Konya'da faaliyet gösteren Hayra Hizmet Vakfı, 8 milyon liraya satın almış; zâviyenin kuzey ve doğu yönlerine hizmet binası, kütüphâne ve çarşı yaptırmış, böylece vakfi asli hüviyetine kavuşturmuştur³⁴². Şimdi bu manzumeyi tanıyalım.

340) Aynı vakfiye.

341) XX. yüzyılın başlarında, Konya'da bir "*Pîr Mehmed Paşa Mekteb-i İbtidâisi*" tedrisat yapmaktadır. (Bkz. Konya İl Millî Eğitim Müdürlüğü Ayniyat Deposu Merkez İbtidâisi 1321-1324 İmtihan Cedvelleri). Bu ilkökul, Pîrî Mehmed Paşa'nın azatlısı Behram'ın inşa ettirdiği mektep olmalıdır. Bu mektep için Bkz. KÜÇÜKDAĞ, aynı tebliğ, s. 161.

342) Hayra Hizmet Vakfı Başkanı Sayın Hasan Hüseyin VAROL Hoca, Pîrî Mehmed Paşa Zâviyesi ve çevresindeki bazı dükkânları, PİTAŞ'ın satın alıp vakfa devrettiğini söylemiştir. Bu arada zâviye ve vakıflarını mülkiyetine geçirip uzun yıllar elinde tuttukten sonra Hayra Hizmet Vakfı'na satan aileyle ilgili dikkat çekici bir durumu da şöyle anlatmıştır : "Şoför Celal diye anılan Celal DEMİREL'in varislerinden zâviye ve vakıf dükkânları alırken şunu müşâhede ettim : Celal'in oğlu Halit meczup, diğer oğlu Arif ve iki kızı da normal değillerdi. Vakıf, bu ailenin canına okumuş."

Pîrî Mehmed Paşa, Konya'da yaptırdığı hânkahını, Mevlevî dervişlerine tahsis etmiştir³⁴³. Bununla birlikte özellikle XX. yüzyılın başlarında, Orta Asya, Türkistan ve Hindistan'dan Konya'ya gelen müslüman turistler de burada kalmışlardır³⁴⁴.

a) Pîrî Paşa Camii :

Konya'da zâviyenin bitişiğinde bulunan Pîrî Paşa Camii 930 H/1524'te inşa edilmiştir. Biri büyük, son-cemaatyerinde üçü küçük dört kubbesi bulunmaktadır. Kaidesi orijinal olan minare, XIX. yüzyılın sonlarında harap durumundayken yeniden yaptırılmıştır (Resim 13).

b) Türbe :

Pîrî Mehmed Paşa Camii girişinin solunda bulunan türbe Emir Siyavuş'a ait olup, XIII. yüzyılda yapılmıştır³⁴⁵.

c) Zâviye :

Pîrî Mehmed Paşa Camii'nin kuzey yönünde bulunan zâviye, XVI. yüzyılın başlarında, camiden önce yaptırılmıştır. Dışı kârgir, içi tonoz özengi seviyesine kadar moloz taş, üst tarafı ise tuğladır. 18 hücreli olup şu anda bakıma muhtaç durumdadır (Resim 14, 15). Konya'nın mimarî değeri yüksek bu ata yadigârı zâviyeyi, mülkiyetini elinde bulunduran Hayra Hizmet Vakfı'nın onarım amacına uygun olarak kullanıma açması, gerçekten hayırlı bir iş olacaktır. Çünkü Konya'da, XVI. yüzyıl başlarına ait olup ayakta kalmış tek zâviye burasıdır. Ortadan kalktığına bu döneme dair gösterilecek bir başka zâviye bulunmamaktadır.

343) KÜÇÜKDAĞ, aynı tebliğ, s. 157-178.

344) KONYALI, Pîr Mehmed Paşa, 7.XI.1972.

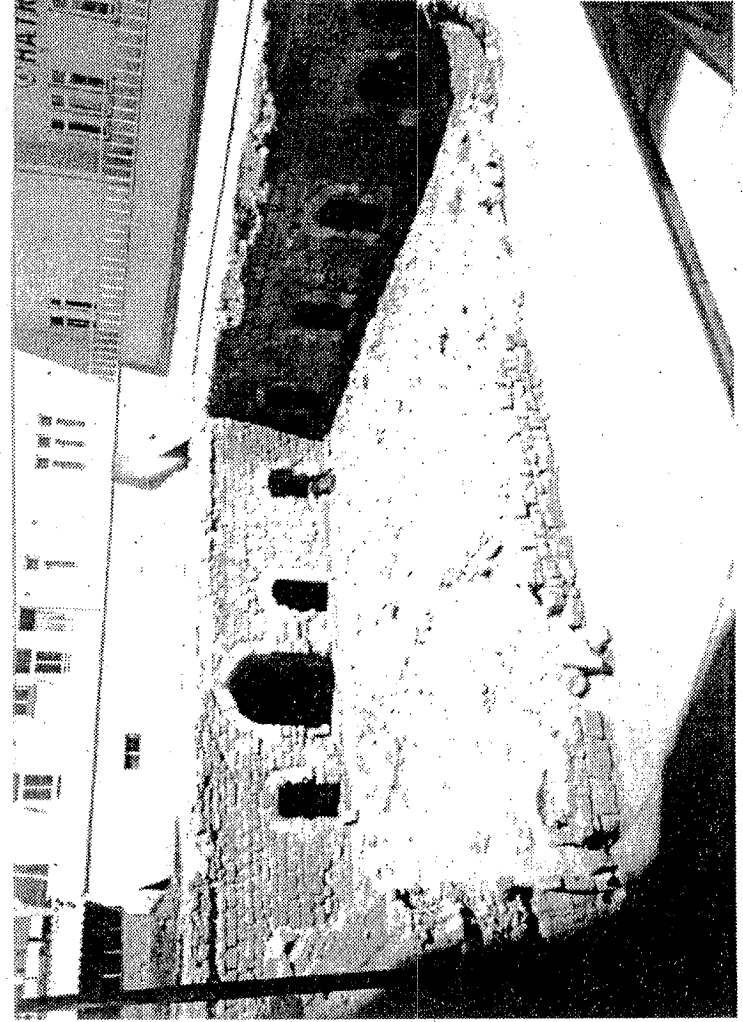
345) Bkz. Yusuf KÜÇÜKDAĞ-Caner ARABACI, Selçuklular ve Konya, Konya 1994, s. 302.

Resim 13: Konya, Pîrî Mehmed Paşa Camii. Minarenin sağında-ki kubbeli yer, zâviyenin mutfağıdır.

Resim 14: Konya, Piri Mehmed Paşa Zâviyesi'nin eski durumu

Resim 15: Konya, Piri Mehmed Paşa Zâviyesi'nin şimdiki durumu

d) Pîrî Paşa Hamamı :

Zâviyenin bitişiğindeydi. 13 Recep 1070/25 Mart 1660 tarihinde, Pîrî Mehmed Paşa vakfının mütevellisi tarafından satılmıştır. Maalesef belgede kime satıldığı kaydedilmemiştir. 1667 yılında, hemen bu zâviyenin bitişiğinde faaliyete geçen Şeyh Ahmed Efendi Hamamı'nın, Pîrî Mehmed Paşa Hamamı olması gerekir.

e) Medrese :

Vakfiyesinde bulunmamakla birlikte, XVIII. yüzyılın başlarında, burada bir Pîrî Mehmed Paşa Medresesi eğitim-öğretim yapmaktadır. Manzumede ayrı bir medrese binası tesbit edilememiştir. Medrese için elverişli bir konumda bulunan zâviyenin odaları, muhtemelen bu iş için kullanılmış olmalıdır.

f) Zâviye Şeyhinin Meskeni :

Pîrî Mehmed Paşa Zâviyesi'nin seccâde şeyhine mesken olmak üzere vakfedilen bir de ev vardı. Zâviyenin içinde gösterilen bu konut, ihtimâl, caminin kuzeybatısında, sokağın sağ köşesindeki binadır. XX. yüzyılın başlarında, bir Mevlevî Dedesi'nin üzerine tapulanmıştır. Şu anda onun varislerinin elindedir. Pîrî Mehmed Paşa Zâviyesi'nin vakıfları yağma edildiği sırada, demek ki onların kısmatine de bu ev düşmüş! Bu günlerde yol açma çalışmalarına kurban edilmek üzeredir. Oysa yapılan yol, tarihî hatırası olan bu binanın sağından - solundan geçirilip ortada bırakılabilirdi³⁴⁶. Ama bunu düşünecek ufka sahip miyiz?

346) Bu kitap baskıya verildiği sırada bir bölümü Karatay Belediyesi tarafından yıktırılan binanın çevresindeki tarihî yapıların korumaya alınmasını, 1993'te çıkan bir makalemizde önermiştik. (Bkz. Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Konya'nın Kültür Varlıklarına Sahip Çıkmak", Ata Dergisi, S. 4, Konya 1993, s. 72-73). Ama Türkiye'de böyle yazıları kim okur, kim amel eder?

g) İmâret :

Pîrî Mehmed Paşa Zâviyesi'ne dışardan gelen fakir ve misafir Mevlevî dervişlerinin yemek yediği imâret bölümünün yeri, zâviyeyle cami arasındaki sokak açılırken yıktırıldığı için günümüzde mevcut değildir.

ğ. Mutfak:

Pîrî Mehmed Paşa Zâviyesi'nin mutfak bölümü, caminin kuzeybatısındaki kubbeli tek hücredir³⁴⁷.

Pîrî Mehmed Paşa, zâviyenin matbahında, günde iki öğün (kuşluk-akşam) yemek pişirilip yedirilmesini şart olarak vakfiyesine koymuştur. Yemekten, dışardan Konya'ya gelip misafireten zâviyede kalan Mevlevî dervişleriyle fakirlere yedirilecektir. Burada pişirilecek günlük yemek için alınması gereken taze ete 20, ekmeğe 16, pirince 15, buğdaya 8; tuz, soğan, nohut, karabiber, odun vs.ye 10, cuma ve bayram gecelerinde verilecek ziyafet için de 20 dirhem para tahsis edilmiştir.

h) Şadırvan :

Pîrî Mehmed Paşa Zâviyesi şadırvanı, camiyle zâviye arasındaki, şimdiki sokağın geçtiği yerde idi. Yapının ori-

Belediyeler, tarihî eserleri yıkıp yerine uydurma şeyler yapmayı marifet zannediyorlar. Bu kısır anlayış yüzünden Konya'da çok sayıda eser ortadan kaldırılmış; tarihî doku yok edilmiştir. Hâlâ yanlışlıkların yapılmasına devam edilmektedir. 15 Temmuz 1994'te Fuar alanı içindeki Hızır İlyas Zâviye ve Türbesi'nin ortadan kaldırıldığını oradan geçerken görünce beynimden vurulmuşu döndüm. Selçuklular ve Konya adlı kitapta, 13. yüzyıldan günümüze kadar değişiklere uğrayarak gelmiş olan bu eserin korunmasını Belediye'den özellikle istemiştik (bkz. s. 289). Meğer bizim belediyeciler "Yerle bir edin" anlamışlar (!). Allah, yıkılan bu eserlerin hesabını buna sebep olanlardan sormayacak mı sanıyorlar acaba?

347) Bu yapının içine girme imkânı bulamadığımdan, daha önce "Konya'da Bir Mevlevî Manzûmesi (Pîrî Mehmed Paşa Zâviyesi ve Vakfiyesi)" adıyla yayınlanan bildiride, türbe olabileceğini ileri sürmüştüm. Değerli araştırmacı Barîhüddâ TANRIKORUR içine girmiş; yemek yapmak için ocağın bulunduğu, kubbe kurşunları onarılrken bacasının yıkılıp kurşunla kapatıldığını tesbit etmiştir. Bu hizmetinden dolayı kendisine müteşekkirim.

jinalinde bulunmayıp, 1256 H/1840'da, Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişini Hemdem Said Çelebi inşa ettirmiş; sokak açılırken imâret bölümü gibi şadırvan da ortadan kaldırılmıştır. Ne kadar vefalı bir milletiz, değil mi?

1) Zâviyenin Bahçeleri :

Pîri Mehmed Paşa Zâviyesi'nin vakfiyesinde, biri büyük, diğeri küçük iki bahçe gösterilmektedir. Bunlardan büyük olanı zâviyeye, diğeri de şeyhe tahsis edilmiştir. Zâviyenin kuzeyinde, şimdi dükkânların bulunduğu yerdeki büyük bahçenin meyvelerini, dervişler; caminin batısındaki küçük bahçenin meyvelerini ise, şeyh yiyecekti.

Aynı zamanda gül ve çiçeklerle bezeli olan bu bahçeleri, bir ihata duvarı çeviriyordu³⁴⁸. Bahçeye, zâviyeyle cami arasından, doğu ve batı yönlerinde yer alan kemerli kapılardan giriliyordu. Yapılacak bir çevre düzenlemesiyle, eski şekline uygun hale getirilebilir.

j) Zâviyenin Görevlileri :

Zâviyede 42 kişi görev yapıyordu. Bunlara günde 104,5 dirhem ücret ödeniyordu. Pîri Mehmed Paşa, tevliyet ve nezaret cihetlerini azatlı kölelerine, zâviyenin şeyhliğini de Mevlevî şeyhlerinden Karahöyükü Bedeloğlu Sinaneddin Dede ve çocuklarına şart koşturmuş.

Sinan Dede'ye Zâviyenin Şeyhliği Neden Verildi?

Konya'daki Pîri Mehmed Paşa Zâviyesi'nin inşası ve şeyhliğine Karahöyükü Sinan Dede'nin getirilmesi tesadüfî değildir. Yukarıda da görüldüğü üzere, Pîri Mehmed Paşa ile Sinan Dede'nin tarihî bir hatıra sayılacak ilişkileri bulunmaktadır.

348) KONYALI, Pir Mehmed Paşa, 2.XI.1972.

Pîri Mehmed Paşa ile Sinan Dede'nin tanışması, Paşanın Defterdârlık zamanında, Edirne'de olmuştur. O sırada Sinan Dede, Edirne'de sâkin olup, keşif ve kerametiyle tanınmış, "**Karamanî Şeyh**" diye şöhret bulmuştu. Pîri Mehmed Paşa ve diğer devlet ileri gelenleri, ona saygı göstermiş; bu diyalog sonucu Sinan Dede'nin, onların yanında "**bir sözleri iki olmuştur.**" Sinan Dede, memleketi olan Konya'ya gelip yerleşmek isteyince, Pîri Mehmed Paşa, bu zâviyeyi yaptırmış; seccâde şeyhliğini ona şart koşturmuş. Onun gelişiyile Konya'nın kültürel ortamında bir hareketlenme olmuş; çok sayıda müridi bu zâviyede onun halvetine girmiş; ulemâ ve süleha gelip feyzinden istifade etmiştir³⁴⁹.

Sinan Dede, Konya'da kaldığı esnada merkezle ve üst düzey bürokratlarla münasebetlerini eskisi gibi sürdürmüş; Pîri Mehmed Paşa'nın vezir-i âzamlığı sırasında, Yavuz ve Kanunî'nin idarî, siyasî ve manevî problemlerinin hallinde etkin rol oynamıştır³⁵⁰. Nitekim, Yavuz Sultan Selim Han, onun manevî işaretiyle İran Seferi'ne gitmiş (Bkz. Çaldıran Seferi'ndeki Hizmetleri); Sultan Süleyman da Belgrad kuşatması sırasında onun feyzinden istifade etmiştir (Bkz. Belgrad'ın Fethinde).

5. Aksaray'da Pîri Mehmed Paşa Mektebi

Pîri Mehmed Paşa, Konya Aksaray'da, dedesi Cemâleddin-i Aksarayî'den kalma evi mektep olarak vakfetmiştir. Konya'daki zâviyenin gelirlerinden bir kısmını, burada görev yapacak hocanın ücreti ile yetim öğrencilere bayramlık elbiselerinin alınması için şart olarak koymuştur.

349) Mahmud Dede, aynı eser, vr. 19a-23a.

350) Necatî ELGİN, "Konya Müzesi Yazmalarından Mürşid-ül Talibîn" Anıt, S. 20-21 (Mart-Nisan 1957), s. 19-20.

Pîrî Mehmed Paşa Mektebi, Aksaray'da, eski adı Cemâleddin olan Zincirli Mahallesi'nde bulunuyordu. Kesme taştan, fevkanî bir bina idi. 1315 h/1897'de onarım gören bu eser, önce dans salonu, sonra kumarhâne haline getirilmiş; daha sonra da Özel İdare tarafından haraç mezat satılmış; alanlar yıktırıp, yerine apartmanlar inşa ettirmiştir.

6. Şam'da Pîrî Mehmed Paşa Cami ve Medresesi

Osmanlı Ülkesi'nin hemen her tarafında eserleri bulunan Pîrî Mehmed Paşa'nın, Şam'da da büyük bir cami ile, bitişiğinde medresesi bulunuyordu. Caminin avlusunda bir su kuyusu vardı. Suyu zor alındığı için zamanla kullanılamaz hale gelip, ihtiyaca cevap veremeyince, Şam Müftüsü Abdullah Efendi, 1122 H/1710 M'de üstü kapalı bir şadırvan ile birlikte havuz yaptırmış; künklerle getirttiği tatlı suyu buraya bağlatmıştır³⁵¹.

7. Diğer Hayır Eserleri

Pîrî Mehmed Paşa'nın yukarıda söylenenlerin dışında çok sayıda eseri bulunmaktadır. Gülek Kalesi yakınında zâviye ve ribat; Tekirdağı'na bağlı Nail köyünde mescit, Bursa Pınarbaşı'nda mescit; bunlardan tesbit edilebilenlerdir³⁵².

Pîrî Mehmed Paşa, ayrıca başkaları tarafından yaptırılan cami, mektep gibi içtimâî kurumlara da vakıflar tahsis etmiştir. İstanbul'da Bâyezid Camii ile, Sohtasinan Mescidi ve Mercan'daki mektebe, Adana'da Eski ve Yeni camilere, önemli miktarlarda paralar vakfetmiştir³⁵³. Konya yakınlarındaki Karahöyük köyü Sinan Dede Camii'nin imam ve müezzinin ücretleri de Pîrî Mehmed Paşa vakfı gelirlerinden veriliyordu³⁵⁴.

351) VAD. 1991/9, s. 277-278.

352) KONYALI, Pîr Mehmed Paşa, 3.XI.1972.

353) GÖKBİLGİN, Edirne, s. 494; KONYALI, aynı yer.

354) KÜÇÜKDAĞ, aynı tebliğ, s. 162-163.

II. VAKIFLARI

1. İstanbul'da Pîrî Mehmed Paşa Vakıfları

Pîrî Mehmed Paşa, İstanbul ve Silivri'deki câmi, mescit, medrese, imâret, hânkah vs. hayır kurumları için Osmanlı Ülkesi'nin değişik yerlerinde, geniş vakıflar tahsis etmiştir. XVI. yüzyıl ortalarında yapılan bir tahrir göre bu vakıflar şöyle tesbit edilmiştir³⁵⁵:

a) İstanbul'dakiler:

1. İki katlı hân-ı kebîr,
2. Bedesten'in bitişiğinde 56 adet dükkân,
3. Hoca Keşkek Mahallesi'nde Tahtakale yakınında iki katlı evler,
4. Han-ı kebîr bitişiğinde mercancı dükkânları (9 adet) ve odaları (17 adet),
5. Hoca Keşkek Mahallesi'nde ekmekci fırını odaları,
6. Tahtanî ve fevkanî 65 dükkânla birlikte odalar,
7. Çelebi-Zâde Mahallesi'nde 5 dükkânla birlikte 6 fevkanî ev.
8. Kuruçeşme Mahallesi'nde tahtanî ve fevkanî evler (6 adet),
9. Cami-i Cedîd Mahallesi'nde 24 adet tahtanî ve fevkanî oda; dükkânıyla birlikte buzhâne ve diğer mahzenler,
10. Acem-Zâde Mahallesi'nde tahtanî ve fevkanî evler,
11. Koğacı Dede Mescidi Mahallesi'nde, Sultan Selim Hamı yanında, kasap dükkânıyla birlikte buzhâne ve dükkânlar,

355) GÖKBİLGİN, Edirne, s. 489-495.

12. Unkapanı Mahallesi'nde ekmekçi fırını,
13. Kapı ? yanında ekmekçi dükkânıyla birlikte mahzen,
14. Balat Mahallesi'nde, ekmekçi fırınıyla birlikte tahtanî evler ve boş fırın arsası,
15. Yedikule Kapısı dışında 2 adet debbağ dükkânı,
16. Hancı Mahallesi'nde dükkânlarla birlikte dört ev,
17. Molla Gürani Camii yakınında, Piri Paşa Hânkahı bitişiğinde dükkânlar; ipekçi dükkânı ve yeni odalar,
18. Sarıdemirci Mahallesi'nde, Mumhâne yakınında dükkânlar.

b) Galata Kazası'ndakiler:

1. Karaköy Mahallesi'nde, Tophâne yakınında fevkanî evler ve dükkânlar,
2. Bâb-ı Meyve içinde iki dükkân,
3. Lonca Mahallesi'nde tahtanî ve fevkanî evler, mahzen ve dükkân,
4. Câmi-i Şerif Mahallesi'nde mahzenle birlikte yüksek ev,
5. Bâb-ı Mâhî (Balık) içinde dört adet mahzen, dükkân ve hücreler,
6. Südlüce yakınında Hasan Paşa Bahçesi diye ünlü bahçe ile birlikte ev, kasır, havuz; bitişiğinde hanla birlikte ekmekçi fırını, Yeni Hamam, debbağhâne, bezirhâne, bitişiğinde odalarla birlikte mescit ve fırın yeri,
7. Hasköy yakınında, Kiremitlik mevkiinde dükkânlarla birlikte odalar,
8. Eyüp'te kasır ve evle birlikte bahçe.

2. Rumeli'deki Vakıfları

Piri Mehmed Paşa, hayır kurumları için, Rumeli'de de çok sayıda köy, çiftlik, mezraa, han, fırın, değirmen, dükkân, ev, buzhâne ve odalar vakfetmiştir. Bunları da merhum GÖKBİLGİN'den yararlanarak verelim :

1. Silivri Kazası'nda Şah Toru köyü, Hayrabolu Nahiyesi, Oğlaklı köyü. Bu köyün yakınında Ergene Nehri'nde değirmenler,
2. Edirne'de Hoca Bâyezid Mahallesi'nde, fevkanî evler ve ekmekçi fırını, Gönüllük yakınında han,
3. Filibe Nahiyesi'nde, Babaoğlu mezraası, diğer adıyla Hüsrev Bey Çiftliği; İnebeyce yakınlarında Ali Fakih ve Kara Reis köylerinde çeltik dingi; Babaoğlu mezraası yakınında, Burgaz, Bastoşa, Doğancı İlyas köylerinde, Kopes Nehri'nin suyuyla çalışan un değirmenleri ve dink,
4. Selanik'te han, dükkân, fırın ve evler,
5. Kızılağaç Yenicesi'nde Doğanoglu köyü ile birlikte mezraa ve dört göz değirmen,
6. Silistre'de Nadirpınarı köyü,
7. Hırsova Kazası'nda dükkânlarla birlikte buzhâne, çok sayıda oda;
8. Varna Kazası içinde dükkânlarla birlikte buzhâne,
9. Kefe'de iki büyük han.

3. Konya'daki Zâviyenin Vakıfları

Piri Mehmed Paşa, Konya'daki zâviyesi için Anadolu'nun değişik yerlerinde zengin vakıflar tahsis etmiştir. Bunları görelim :

1. Konya içinde bulunanlar : Müstevfi Hamamı'nın bir kısım hissesi; zâviyenin bitişiğindeki Piri Paşa Hamamı'nın bütün geliri. Zâviyenin çev-

- resinde bulunan biri büyük, diğeri küçük iki bahçe ve meyveleri. Konya şehri içinde bir dükkân.
2. Kayseri şehrinde önünde dükkânları bulunan ve Kapan Hanı olarak da kullanılan büyük Pîri Paşa/Gön Hanı. Bu hanın kapısı yakınında ve Hallaçlar Çarşısı'nda birer dükkân,
 3. Niğde Kazası'na bağlı Gölcük köyü,
 4. Karaman'da, Pîri Mehmed Paşa Zâviyesi'nin vakfı olarak bilinen han ve dükkânlar,
 5. Isparta'ya bağlı Keçiborlu içinde, Pazaryeri diye anılan dükkânlar,
 6. Tarhala Kazası'na bağlı Eynez köyü;
 7. Kestel kasabasına bağlı Gurağaç nâhiyesinde, Pazaryeri'ndeki dükkânlar ile, bu pazar yerinin bac, ihtisap vs. vergileri,
 8. Nazilli Pazarı'ndaki dükkânlar ve hamam,
 9. Şeyhlü Kazası'na bağlı Kavaklı köyünde, Pîri Mehmed Paşa'nın yaptırdığı hamam, aynı köydeki pazaryeri ve burada bulunan dükkânlar,
 10. Şeyhlü Kazası içinde, Pîri Mehmed Paşa'nın bina ettirdiği dükkânlar,
 11. Uşak'a bağlı Banaz köyünün yakınında, Paşa'nın yaptırdığı dükkânları hâvi pazar yeri,
 12. Soma'nın içindeki dükkânlar,
 13. Aksaray'da, Kirişhâne mevziinde, bir dam altında beş, yine aynı şehrin dışında bir adet Çolaki Değirmeni; Aksaray çevresinde Karayer (Bekirin) ve Çerçi Hızır höyükleri; Tâceddin ve Dânişmendlü köyleri,
 14. Boya Kazası'nda Sığırlar ve Kayı höyükleriyle Mâlû mezraası.

4. Anadolu'daki Diğer Vakıfları

Yukarıda sayılanların dışında Pîri Mehmed Paşa'nın, Anadolu'nun başka yerlerinde de vakıfları bulunmaktadır. Bunlar :

1. Bursa Vilâyeti'nin Mudanya Kazası'nda, dükkânlarla birlikte tahtanî odalar; bu dükkânların yakınında mahzen; Kuru Çeşme Mahallesi'nde fevkanî odalar (17 Adet); fırınla birlikte evler; Altıparmak Mahallesi'nde odalar; Pınarbaşı mevziinde dükkânlar; Çaprak Bıyık yakınında içinde meyve ağaçları bulunan büyük bir bahçe,
2. Tarhala Kazası'nda Eser, Eminüddin, Dereköy, Karakaya ve Naldöken köyleri,
3. Uşak Kazası'nda dükkânlar,
4. Kandurî Kazası'nda Muraman köyü,
5. Yarhisar Kazası'nda, Yarhisar yakınında mezraa ve çayrlar,
6. Kocaeli Livâsı'nda Dudu Divanı, Hatıblu ve Sarı Doğan köyleri.

III. YAPTIRDIĞI ESERLERLE ÜLKE KALKINMASI VE İMARINDA ÖN AYAK OLMUŞTUR

Pîri Mehmed Paşa, kamu yararına hayır kurumları tesis ederken, bunlara gelir sağlamak maksadıyla yaptırdığı çok sayıdaki han, hamam, dükkân, pazar yeriyse ekonominin canlanmasını sağlamayı da hedeflemiştir. İstanbul ve Silivri'deki eserlerinin, İstanbul'da vakıf işyerleri vardı. Bunlar, 2 büyük han, 2 buzhane, çok sayıda dükkân, mahzen, ev, kasır, fırın ve hamamdır. Aynı hayır kurumlarının, Rumeli'de de birçok vakıf han, hamam, dükkân, pazar yeri, fırın vs. bulunuyordu.

Konya'daki cami, zâviye ve imareti ile Aksaray'daki mektebi için Konya, Kayseri, Lârende (Karaman), Keçiözü, Nazilli, Banaz, Soma, Aksaray gibi Anadolu şehir ve kasabalarıyla köylerinde hanlar, hamamlar, dükkânlar, pazar yerleri vs. yaptırıp gelirlerini bu hayır kurumuna vakfetmiştir³⁵⁶.

Pîrî Mehmed Paşa, yaptırdığı vakıf eserlere, geri kalmış bazı yöre ve yerleşim birimlerinin gelişip büyümesini sağlamıştır. Konya İmaretine gelir sağlamak maksadıyla Banaz Çayı'nın doğusunda inşa ettirdiği, çok sayıda dükkânın da bulunduğu pazar yeri, çayın batısındaki Banaz köyünün kalkınarak kaza olmasına zemin hazırlamıştır³⁵⁷.

IV. PİRİ MEHMED PAŞA VAKIFLARININ BUGÜNKÜ DURUMU

Pîrî Mehmed Paşa'nın mimarî kıymetleri yüksek eserlerinin, birkaçı hariç ortadan kaldırıldıkları söylenmişti. Osmanlı Devleti'nde en zengin gelire sahip Pîrî Mehmed Paşa vakıflarının bugünkü durumunu görelim :

Osmanlı Devleti'nin çöküşüyle birlikte yavaş yavaş elimizden çıkan, şu anda sınırlarımız dışında kalan yerlerdeki vakıflarımızın perişan hali herkesçe az çok bilinmektedir. Peki, Türkiye'dekilerin durumu nedir? KONYALI, 1972'de, İstanbul'un en çok gelir getiren Pîrî Mehmed Paşa vakfı emlakından sadece birkaç arsanın kaldığını, yana yakıla anlatmaktadır³⁵⁸. Üzülerek söy-

356) GÖKBİLGİN, Edirne, s. 492, 795 nolu dipnotta kısaca tanıttığı vakfiyeyi, Pîrî Mehmed Paşa'nın, Aksaray'daki zâviye, mescit ve imaretine ait göstermektedir. Paşa'nın, Aksaray'da vakfettiği mektebin dışında, hayır kurumları bulunmamaktadır. Bu vakfiye, Pîrî Mehmed Paşa'nın Konya'da yaptırdığı zâviye, mescit ve imaretinindir. Bkz. KÜÇÜKDAĞ, aynı tebliğ, s. 159-178.

357) KÜÇÜKDAĞ, aynı tebliğ, s. 165.

358) Pîrî Mehmed Paşa, 4.XI.1972. İstanbul'da hâlen mevcut olan arsa, ev ve dükkânlar için bkz. VGIK, C. II., s. 105-108.

lemek gerekir ki, XVI. yüzyıl İstanbul hanları arasında, Pîrî Mehmed Paşa'nın, yukarıda zikredilen hanlarından örnek olarak gösterilecek biri bile kalmamıştır³⁵⁹.

Konya'daki vakıflarındansa, şu anda hiçbirşey bulunmamaktadır. Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde Pîrî Mehmed Paşa vakıfları için tutulmuş bir dosya bile yok. Niye olsun ki? Olmayan vakfa hayalî dosya mı düzenlesinler! Halbuki 1086 H/1675 yılında, Pîrî Mehmed Paşa Zâviyesi vakfı, 41.360 akçeyle Konya'nın en çok gelirine sahipti³⁶⁰.

Paşa'nın hayır kurumlarının gelir kaynakları olan ve günümüzde, büyük çoğunluğunun yeri bile tesbit edilemeyen vakıf mahalleler, köyler, mezraalar, hanlar, hamamlar, dükkânlar, değirmenler, vs. bugünkü parayla trilyonlar tuttuğu halde, cami, mektep, medrese gibi kamu yararına yapılmış eserlerin hemen hepsi, şimdi devletin yardım elini bekleyecek kadar kötü duruma düşmüştür. Çünkü gelir getirecek pek fazla birşey bulunmamaktadır³⁶¹. Medreseler kapatıldıktan sonra, hem talebe okutmak hem de imamlık yapmak için Konya'daki Pîrî Paşa Câmii'nde görev alan Hacı Üveys-Zâde Hacı Mustafa Efendi'ye maaşını vakfın İstanbul'da oturan mütevellisinin ödeyemediğine bakılırsa³⁶², bundan 60 yıl önce de durumun şimdikinden çok farklı olmadığı anlaşılmaktadır.

359) Bkz. Ceyhan GÜRAN, Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları, VGY, 1978, s. 85-96.

360) Bkz. KŞS. no. C12, s. 199.

361) KONYALI, Pîrî Mehmed Paşa, 3.XI.1972.

362) KONYALI, Pîrî Mehmed Paşa, 7.XI.1972.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PIRÎ MEHMED PAŞA'NIN DEVLET ADAMLIĞI VE ASKERÎ KİŞİLİĞİ

I. DEVLET ADAMLIĞI

Pirî Mehmed Paşa, gelmiş geçmiş Osmanlı sadrâ-zamlarının en büyüklerinden biriydi. Ahlâkının temizliği, haysiyet ve vakarı, siyasi, idarî, malî ve askerî işlerdekiengin tecrübesi, doğruluk ve adâletiyle herkesin be-ğenisini haklı olarak kazanmış; yaptığı hizmetlerle Os-manlı Devleti'ni, erişilmesi güç bir seviyeye getirmiştir.

Yavuz Sultan Selim Han, 1520'de öldüğü sıralarda, Osmanlı Devleti, Türk tarihinde o zamana kadar görülmemiş bir güce ulaşmış bulunuyordu. Devlet, idâre, ekonomi, asker ve deniz gücü yönünden, dünyanın bütün diğer devletlerine hemen hemen eşit sayılabilecek düzeye gelmiş durumdaydı³⁶³. Osmanlı Devleti'nin süper güç haline gelmesinde, dönemin becerikli padişahlarının yanında, devlet adamlığı, yöneticilik ve diplomasi ala-nında ufku geniş Pirî Mehmed Paşa'nın da küçümsen-meyecek katkıları olmuştur. O'nun Yavuz'a verdiği des-tekle Anadolu'da Şîliğin yayılması önlenmiş; fethini ger-çekleştirdiği topraklarla Bağdat ve Basra Körfezi'nin yolu; Belgrad'ın fethi ile de Avrupa kapıları Türkler'e açılmıştır.

³⁶³) Yılmaz ÖZTUNA, Kanunî Sultan Süleyman, (Kısaltma : Kanunî), Ank. 1989, s. 27.

Rodos Adası alınarak Doğu Akdeniz'in emniyeti sağlanmış; arkasından bütünüyle Akdeniz, Türk gölü haline getirilmiştir.

1. Örnek Devlet Adamıydı

Pîrî Mehmed Paşa'nın devlet işlerindeki ciddiyeti, millet ve memlekete sayısız hizmetleri, rakiplerini bile yeri gelince himaye edecek derecedeki âlicenaplığı, devrin yazarlarının O'nu örnek bir devlet adamı göstermesine sebep olmuştur. Lütî Paşa, "*Âsâfnâme*" adlı eserinde, O'nu, vezir-i âzam numûnesi göstermektedir³⁶⁴. Sadrâzamı sırasında O'nun himmetiyle Divân-ı Hümayûn kâtipliğinde bulunan tarihçi Celâl-Zâde Mustafa Çelebi, O'nu çok yakından tanıyan bir kişi olarak, üstün özelliklerini her fırsatta dile getirmekten kendini alamamıştır. Ona göre, Yavuz'un saltanat yıllarında iki ulu kişi vardı: Pîrî Mehmed Paşa ile Seydî Bey. Bunlar sayesinde, Osmanlı Ülkesi, güven ve emniyet içinde bulunmuş³⁶⁵; halkın refah seviyesi yükselmiştir. Bu sebeple Celâl-Zâde Mustafa, Pîrî Mehmed Paşa'nın üstün vasıflarını saydıktan sonra, konuyla ilgili bir şiiri de eserine almıştır:

*"Fazl ile ol devirde fâyük idi
Fî'l-hakika devlete lâyük idi
Fazl ü İslâm ve diyânetde ferîd
Hüsn ü tedbir ve siyâsetde vahîd
Kâr-i müşkil tab'ına âsân idi
İlm ile 'âmil olur insân idi"*³⁶⁶.

Latîfi de Tezkiresi'nde : "*Zihn ve zekâvet ve fehm ve ferâsetle da'vâyı fasl etmek ve söz fehm etmek 'âlemde anın şanına ve şe'n-i ferâset-nişânına gelmiş idi*"³⁶⁷ diye yazmaktadır.

364) Lütî Paşa, *Âsâfnâme*, s. 260, 278.

365) Selim-Nâme, s. 22; ayrıca bkz. aynı yazar, *Tabakat*, vr. 21b, 46b.

366) Celâl-Zâde Mustafa, *Tabakat*, 22a.

367) Aynı eser, s. 168.

"Âyinesi İşdir Kişinin Lafâ Bakılmaz":

Pîrî Mehmed Paşa'nın, çok üstün özelliklere sahip, kişilikli bir insan olduğunu çağdaşı tarihçiler ve yazarlar gayet net bir biçimde ifade etmektedirler. Buna karşılık eserlerde O'nun beceriksizliği, bilgisizliğine dair hiç bir kayıt bulunmamaktadır. Mustafa Âli, O'nun söyleyip yaptıklarına, zamanında hiç kimsenin "*Nâ mahaldir*" diyemediğini yazmaktadır³⁶⁸. Yaptıklarıyla O, memuriyetinin bütün kademelerinde lider konumundadır. Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuarâsı*'nda, Selçuklu devri büyük bilgin ve devlet adamı Nizamü'l-Mülk'le Pîrî Mehmed Paşa'yı karşılaştırarak, O'nu, Nizamü'l-Mülk'ten üstün göstermekte; eğer aynı çağda yaşasalardı, Nizamü'l-Mülk'ün O'ndan ders alma ihtiyacını hissedeceğini vurgulamaktadır³⁶⁹. O'ndaki yeteneği görüp değerlendiren Yavuz Sultan Selim'dir³⁷⁰. Mustafa Âli'nin verdiği bilgiye göre, Yavuz tahta çıkınca, olağanüstü bir kabiliyete sahip olduğunu keşfettiği Pîrî Mehmed Çelebi'nin "*Hazâine'i Âmirenin Defterdârı*" olarak atanmasını emretmiş; bunun sebebini vezirlere şöyle açıklamıştır: "*Pîrî nâm pîr-i erbâb-ı tedbir olan kuluma virdim ve nâsiyesinde âsâr-ı envâr-ı liyâkat görüp bu hidmet-i celîleme münâsib gördüm*". Gerçek olan şudur ki, Pîrî Mehmed Paşa, şayet Yavuz ve Kanunî gibi tarihimizin en güçlü hükümdarları dönemlerinde değil de Kuruluş veya Duraklama devirlerinde gelseydi, Osmanlı Devleti'ni kısa zamanda ayağa kaldırır; bu sebeple o döneme, ak-rabalarından diğer devlete hizmet edenler de göz önüne alınarak ailesine nisbetle "*Cemâlîler Devri*" adı verilirdi. Hal böyleyken günümüz araştırmacılarından bazıları, bir-

368) TIETZE, aynı eser, I., vr. 35v.

369) Aynı eser, I. s. 418.

370) TIETZE, aynı eser, I., vr. 35v.

takim zorlamalarla, O'nun olağanüstü başarısını, başka faktörlere bağlamak, böylece Türk Milleti'nin yetiştirdiği bu seçkin ve deha sâhibi insanı bulunduğundan farklı göstermek istemektedirler. Nitekim PAKALIN, Pîrî Mehmed Paşa'nın devlet kademelerindeki hızlı yükselişini, Seyyid Ömer'in kızıyla evlenmesine bağlamaktadır³⁷¹. ÜNAL ise, yükselişinde kayınpederinin rolünü kabul etmekle birlikte O'nun, üstün liyâkat sahibi bir kimse olduğu gerçeğini de göz ardı etmemektedir³⁷². Bu durumda insanın aklına ister istemez şu veciz söz gelmektedir : **"Âyinesi işdir kişinin lâfa bakılmaz"**.

Bir kere Pîrî Mehmed Paşa'nın padişaha empoze edilmesi için bir sebep bulunmamaktadır. Çünkü II. Bâyezid, kendisini daha Amasya'dayken tanımış, ne cevher olduğunu görmüştür. Amasya Mahkemesi kâtipliğinden sonra getirildiği bütün işlerde gösterdiği üstün başarı, Pîrî Mehmed Paşa'nın, ne derece kapasiteli bir devlet adamı olduğunu ispatlamıştır. Yavuz gibi sert tabiatlı ve kolay kolay devlet adamı beğenmeyen bir padişahın, O'nu defterdar olarak atarken vezirlere övmesi; hataları affetmeyen Sultan Selim'le ölümüne kadar çalışarak ona yön vermiş olması, liyakatini ortaya koyması bakımından yeterli değil midir?

İddia edildiği gibi, Pîrî Mehmed Paşa'nın, padişaha yakınlaşması için tavassuta ihtiyacı yoktu. Zira, O ve Cemâlî Ailesi'nden olan diğer ulemâ ve meşâyihin, II. Bâyezid'in yanında itibarları, başkalarından daha fazla idi. Herkesin tahta çıkması için Sultan Cem'e destek verdikleri bir ortamda, ona karşı Amasya Valisi Sultan II. Bâyezid'i tutup saltanatı elde etmesini sağlayan partinin başında Pîrî Mehmed Paşa'nın babası Şeyh Mehmed Çelebi el-Cemâlî bulunuyordu (Bkz. Giriş).

371) Aynı makale, s. 326.

372) Aynı makale, S. 16, s. 13-14.

Kezâ, Yavuz tahta geçtiği sırada, Sultan Ahmed'e karşı ona destek olanların başında Pîrî Mehmed Paşa vardı. Sultan Ahmed'in daha şanslı bulunmasına rağmen Sultan Selim'i tutup desteklemesi, Cemâlî Ailesi ve Pîrî Mehmed Paşa'nın, II. Bâyezid ve I. Selim'e herkesten çok yakın olduğunu göstermez mi?

Pîrî Mehmed Paşa, kısaca, yetenekleri, bilgisi, ileri görüşlülüğü ve sağlam iradesiyle, kendi başarısını ve şöhretini kendisi hazırlamış; Osmanlı Devleti'nde, bir beşerin ulaşabileceği en yüksek makama hakkıyla çıkmıştır.

"..Nesl-i Osmanî'de Buncileyin Bir Vezir Müyeser Olmuş Değildir" :

Yavuz Sultan Selim Han, maiyyetinde çalıştırdığı kimselerde, hele hele vezirlerde bazı özellikler arayan bir padişahı. Ona göre devlet adamlığı, hatır gönül işi değil, yetenek işidir. Kabiliyetli kişileri vezirler bulup ortaya çıkarmalıdır. Sultan, Pîrî Mehmed Paşa'yı vezaret makamına getirince, O'na yetenekli insanları bulup devlet kademelerine getirmesi için **"İcâzet"** vermiş ve:

"- Tetebbu'-i vüzerâda sana ruhsat ve tahassüb-i vükelâda benden icâzet ki, yolu tarîkı değildir demeyüp husûsâ râh-ı müdârâyı meslûk tutmağla hatır gözetmeyüp pâ-yı taht-ı Aliyye'de bulunan arka hamalların varınca yoklayasın. Şöyle ki, ol zümreden bile bir kârdân ve dâna bulasın. Devlet-i vekâletime makbûlümdür..." buyurmuşlardır³⁷³.

Sultan Selim, babasının vezirlerinden idraki kıt, anlayışı kısa olanları tasfiye ederek kısa sürede kendi kafasına uygun bir kadro kurma yönüne gitti. Aradıklarını kendisinde bulmuş olmalı ki, hayatı boyunca takdir edip

373) TIETZE, aynı eser, I., vr. 36v.

saygı duyduğu tek devlet adamı ve vezir, Pîrî Mehmed Paşa oldu. O'nun yeteneklerini keşfeden Sultan Selim Han, Çaldıran Seferi sırasında, başdefterdâr olmasına rağmen kendisine çok önemli görevler verdi. Basiretli görüş ve davranışlarını beğenip O'nu, Çaldıran dönüşünde vezir yaptı. Sehi'nin : **"Merhûm Sultân Selim gelip makarr-ı saltanata cûlûs etdikde gördü, erkân-ı devlet arasında her husûsda bundan kâbil ve sözde ve tedbîrde andan kâmil yok. Yanına alup vezîr ve müşîr edindi. Fî-nefsi'l-emr anda olan zekâvet ve fetânet ve ferâset ve nizâm-ı umûr-ı memleketi ve 'âmm ve hâss arasında olan maslahatı görmekte ve başarmakta nesl-i Osmanî'de buncileyin bir vezîr müyesser olmuş değildir"**³⁷⁴ sözleri, O'nun mümtaz şahsiyetini ortaya koyması bakımından önemlidir.

2. Bir Türk'ün Vezarete Getirilmesi Devşirmeleri Rahatsız Etti

Çok partili sistem, çağımız ileri demokrasilerinin esasını teşkil etmektedir. Zira pısrık yönetimin önüne geçmek için değişik alternatiflerin bu yolla gündeme geleceği düşünülür. Totaliter rejimlerdeki durgunluğun sebebi olarak tek parti yönetimi gösterilir. Sovyetler Birliği'nin, tek parti yâni Komünist Partisi'nin statükocu tutumundan dağıldığı gerçeği bu görüşü doğrulamaktadır.

Osmanlı Devleti'nde resmen partiler bulunmamasına rağmen Türk-Devşirme çekişmesinin bulunduğu bilinmektedir. Bu farklı iki görüşün iktidara gelmesi için gerekli ortamın bulunması halinde yönetimin daha iyi işleyeceği ortadadır. Halbuki durum farklı yönde gelişmiş; Çandarlı Halil Paşa'nın³⁷⁵ katlinden sonra, Fatih, vezir-i

374) Aynı eser, s. 24.

375) Hayatı için bkz. İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, Çandarlı Vezir Ailesi, (3. baskı), Ank. 1988.

âzamlarının sonuncusu hariç, hepsini kul aslından seçmiştir³⁷⁶. II. Bâyezid dönemindeyse, devşirme kökenli vezirlerden başkasına yönetimde yer verilmemiş³⁷⁷; bu yüzden Fatih Sultan Mehmed'ten sonra devlet çarkını döndürmede bir durgunluk dönemi bile yaşanmıştır. II. Bâyezid'in vezirlerinin hepsi aynı görüşte olunca, fikir ve iş üretmedikleri gibi, rüşvet almış yürümüş; içki ve eğlence tek meşguliyetleri olmuştur. Taşrada sosyal problemler ortaya çıkmış; para düzeni ve sermaye piyasası tamamen bozulmuştur³⁷⁸.

Yavuz Sultan Selim, babası dönemindeki kötü gidişatın sebebinin beceriksiz vezirler olduğunu biliyordu. Kısır döngüye bir son verip bürokrasiye canlılık getirmek istiyordu. Bu sebeple Pîrî Mehmed Paşa'yı önce vezirliğe, sonra da vezir-i âzamlığa atadı³⁷⁹.

II. Bâyezid dönemi statükocu vezirleri, tabii ki kurulu düzenlerini bozdurmak istemediler. Askeri isyana teşvik edip padişahın gözünü korkutarak kendilerine karşı olan tavrından vazgeçirmeyi denediler. Fakat silah geri tepti. Devlet işlerinde, babası gibi müsamahaya yer vermeyen Yavuz, tatsız olayların arkasında devşirmelerin bulunduğunu tesbit edip birer birer vücutlarını ortadan kaldırdı (Bkz. İstanbul'a Dönüşte Vezirlikten Azli ve Tekrar Göreve İadesi).

Sultan Süleyman tahta çıkınca, Türk asıllıların vezaret görevine getirilmesine karşı kul takımının gösterdiği muhalefet şiddetlendi. Vezir-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa'ya karşı aldıkları tavrın dozunu günden güne artırdılar.

376) Halil İNALCIK, "Menmed II.", İA, VII., s. 511.

377) Hüsameddin, aynı eser, III., s. 275, 277.

378) Celâl-Zâde Mustafa, Selim-Nâme, s. 57-59. Fuat GÜCÜYENER, Yavuz Sultan Selim, İst. 1945, s. 14.

379) UZUNÇARŞILI, Kapukulu Ocakları, I., s. 140-141.

O'nun her yaptığı ve söylediğinin aksini iddia edip koro halinde seslerini yükselttiler. Kanunî, bunların söylediklerine kanıp, Paşa'nın fikirlerini kabul etmemeye başladı³⁸⁰. Belgrad kuşatması sırasında, muhaliflerin telkinleriyle O'nun yapmak istediklerine karşı çıktı. Haklı olduğu anlaşıncı O'nun rakiplerine haksız olduklarını söylemedi. Rodos Seferi'ndeki büyük hizmetlerine ve O'nun ortaya koyduğu taktik sayesinde adanın fethinde muvaffak olunmasına rağmen teşekkür bile etmedi. Saray'da beraber yetiştiği ve çocukluğundan beri tanıdığı Makbul İbrahim Paşa ile, Gürcü asıllı Ahmed Paşa'nın temsil ettiği kul taifesinin, Anadolu Türk aristokrasisinin mümessili durumundaki Pîrî Mehmed Paşa'yı sadarettan düşürüp devlet idaresini ellerine geçirmek için çevirdikleri entrikalara aldandı³⁸¹. Devşirme bürokratlar, işi o kadar ileri götürdüler ki, herkesin güzel ahlâk, şeref ve haysiyet örneği olarak gördüğü Vezir-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa'yı rüşvet almakla suçladılar. Yukarıda değinildiği üzere Sultan Süleyman, söylenenlerin tahkiki için Kazasker Fenarî-Zâde Muhyiddin Çelebi'yi müfettiş tayin etti. Suçlamalar hiç bir kat'i delile dayanmadığı halde, Fenarî-Zâde, muhaliflerin istediği yönde soruşturmayı neticelendirdi³⁸². Kanunî, onun hazırladığı rapora dayanarak Pîrî Mehmed Paşa'yı azledip odabaşısı İbrahim Ağa'yı 13 Şaban 927/27 Haziran 1523'te vezir-i âzamlığa getirdi. Oysa İkinci Vezir Ahmed Paşa, bu makama kendisinin getirileceğini sanıyordu. Sürekli ortalığı karıştırdığını bilen padişah, merkezden uzak olması için ona Mısır valiliğini verdi. Huylu huyundan vazgeçer mi? Beklediğine nail olamadığı için Mısır'a varınca bağımsızlığını ilân etti³⁸³. Bu sebeple Osmanlı tarihçileri, kendisine Hain Ahmed Paşa adını vermişlerdir.

380) Celâlî-Zâde, Tabakat, vr. 54b.

381) Sadeddin, Selim-Nâme, vr. 61a-61b.

382) Peçevî, aynı eser, I., s. 79.

383) UZUNÇARŞILI, Osmanlı Tarihi, II., s. 318.

Pîrî Mehmed Paşa, emekli olup Silivri'de ikamet ederken de devşirmelerin takibinden kurtulamadı. Sultan Süleyman'la devam eden diyalogundan rahatsız olan Vezir-i Âzam İbrahim Paşa, O'nu oğluna zehirleterek öldürmüştü; bu değerli devlet adamından böylece kurtulmuştu(!).

Sultan Süleyman'ın, Pîrî Mehmed Paşa'yı vezir-i âzamlıktan azli, Osmanlı tarihinde bir dönüm noktası kabul edilmektedir. Bu değişiklik Fatih zamanından beri Türk asıllı vezirlerle devşirmeler arasındaki mücadele son bulmuş; artık kul takımı kesin olarak sürekli bir idarî sınıf haline gelmiştir. Diğer taraftan Kanunî'ye kadar vezarete çoğunlukla ulemâdan olanlar getirilmiş iken, Pîrî Mehmed Paşa'nın azli ile bu geleneğe de son verilmiş³⁸⁴, devlet idaresi, bilgisiz insanların eline geçmiştir.

3. Yavuz'un Kutup Yıldızıydı

Sultan Selim, iyi niyetini bildiği Pîrî Mehmed Paşa'nın önerilerini geri çevirmemeye çalışır; başkalarının da, O'nun görüşlerine muhalefet etmesine kızardı. Sadrâzam birgün, Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa'yı vezir olarak ataması için padişaha arzda bulunur. Yavuz, bu adamın vezarete getirilecek kapasitede olmadığını bildiğinden, buna taraftar olmaz; Pîrî Mehmed Paşa'yı da kırmak istemez. Fakat kerhen teklifi kabul ettiğini de ihsas ettirmek için Sadrâzama:

"- Sultan Selim'e cünûn 'ârız olmadı ki, öyle bî-'aklı vezîr nasb eyleye. Eğer senin murâdın ise senin vezîrin olsun" der³⁸⁵.

384) Abdullah b. Ridvan, Tercüme-i Meş'âi'l-Ezhâr fî 'Acâibi'l-Aktâr, yzm. Konya İl Halk Ktb. Prof. Dr. F. Nafiz UZLUK Bölümü., no. 538, vr. 200a.

385) Hayrullah, aynı eser, X., s. 93.

Pîrî Mehmed Paşa, padişahın muhalefetine rağmen işlerin çokluğundan dolayı onu kendisine yardımcı olarak alır. Vezirliğe getirilen Mustafa Paşa'nın, Yavuz'la Pîrî Mehmed Paşa arasında geçen bu konuşmalardan haberi olmaz. Altı ay kadar geçtikten sonra Mustafa Paşa'yı adamları:

“- Sen nasıl vezîrsin, cümle umûr Pîrî Paşa'nın keff-i kifâyetinde olup erkân-ı devlet seni tanımayup yine Pîrî Paşa'ya mürâca'at ediyorlar. Huzûr-ı Hümâyûn'da 'arza girildikde sizin dahi söze karışmaklığınız icâb-ı hâldendir” diye kandırırlar. Mustafa Paşa buna inanıp Pîrî Mehmed Paşa ile huzura girince, Sadrazamın ma'rûzâtına itiraz etmeye başlar. Padişah gazaba gelip:

“- Bre mel'ûn hudmetimde emeği sebkat eden Pîrî Paşa'nın sırk ve kizbini ben bilmez miyim? Senin gibi bî-aklın dîrûğ -âmîzini anlamaz mıyım? Sen benim vezîrim değîlsin anın vekilisin. Haydi çık!” diyerek huzurundan kovar. Onun başkaları tarafından doluruşa getirildiğini anlayan, aslında kötü niyetli bir insan olmadığını bilen Pîrî Mehmed Paşa:

“- Padişahım, bî-günah kulundur. Dermânde kıyma. Yârdan atılmışdır” diyerek idam edilmesini güçlkle önler.

Sultan Selim, Pîrî Mehmed Paşa'ya çok güvenirdi. O'nunla istişare edip görüşünü almadan bir işe girişmezdi³⁸⁶. Şehzâde Ahmed gâilesi, O'nun önerileri doğrultusunda bertaraf edildi³⁸⁷. Kızılbaş üzerine O'nun teşviki ile gidildi. Mısır Seferi de O'nun görüşleri doğrultusunda düzenlendi³⁸⁸. Yukarıda bahsi geçtiği üzere, Ka-

386) Celâl-Zâde Mustafa, Selim-Nâme, s. 22, 44, 111-112.

387) Celâl-Zâde Mustafa, aynı eser, s. 101-104, 108-109.

388) Celâl-Zâde Mustafa, aynı eser, s. 175.

nunî devrinde ilk Macaristan ve Rodos seferleri O'nun azmi sonucu gerçekleşti.

4. Devlet İşlerinde Zaman Mefhumuna Riayet Etmezdi

Pîrî Mehmed Paşa, devlet işlerinin takibinde zaman mefhumuna hiç riayet etmezdi. Çünkü O, memleket için çalışmayı ibadet telakki ediyordu. Bu sebeple sadrazamlığı sırasında, gece gündüz demeden çalışır, ortaya çıkan problemlerle hemen çözümler getirirdi. Ertesi günün sabahı erkenden padişahın huzuruna çıkar, gece alınan karar ve önlemleri sunardı. Devlet işlerini takipte O'ndan daha fazla hassas olan Yavuz, buna rağmen çeşitli bahanelerle gece yarısı, kapıcıları iki üç defa evine gönderir, gerçekten çalışıp çalışmadığını kontrol ettirirdi. Tabii, sürekli çalışma içinde bulunduğu görülürdü³⁸⁹.

Pîrî Mehmed Paşa, bu çalışma temposunu, serdar-ı ekrem olarak ordunun başında sefere çıktığında da aynen devam ettirirdi. Nitekim Mısır'ın fethinden sonra Yavuz Sultan Selim, O'nu, Diyarbakır civarına bir miktar askerle gönderip kendisi İstanbul'a dönünce, Paşa, her gün divanlar kurup İran'a karşı alınacak önlemleri tesbit etti. Diğer ülke meselelerine dair hal çarelerini araştırdı. Yeni fethedilen Arap topraklarını, Osmanlı kanunları ve buralarda eskiden hüküm süren devletlerin hukuk kuralları çerçevesinde en münasip bir şekilde düzene soktu³⁹⁰.

Sultan Selim, samimiyetine son derece güvendiği Pîrî Mehmed Paşa'ya, Mısır Seferi'nden sonra devlet idaresini bütünüyle bıraktı. Bununla birlikte, sık sık kendisini çağırıp gelişmeler hakkında bilgi aldığı bilinmektedir³⁹¹.

389) Celâl-Zâde Mustafa, aynı eser, s. 44.

390) Celâl-Zâde Mustafa, aynı eser, s. 210-211; Sadeddin, Tarih, II., s. 379-380.

391) PAKALIN, aynı makale, s. 340.

5. Ölümünden Kurtulan Şanslı Vezir : Pîrî Mehmed Paşa

Pîrî Mehmed Paşa, bütün üstün meziyetleri kendisinde toplamış olmakla birlikte, Yavuz, çeşitli bahanelerle kendisini hırpalamaktan uzak kalmamıştır. Birinde önemsiz bir konuda görüşlerine aykırı söz beyan ettiği için Pîrî Mehmed Paşa'nın başına elindeki okla vurup yarmıştır. Böyle ağır muamelelere maruz kalmasına rağmen Paşa, doğru bildiğini söylemekten çekinmezdi³⁹².

Pîrî Mehmed Paşa'dan daha akıllı ve tedbirli bir devlet adamı bulamadığı için Sultan Selim, O'nu görevden alma cihetine gitmemiştir³⁹³. Bununla birlikte Paşa, her an başının gideceği endişesini taşımış, hatta bir gün yarı ciddi, yarı şaka Yavuz Sultan Selim'e şöyle söylemeye cesaret etmiştir:

"- Padişahım, bilirim 'âkibet bir bahâne ile beni de öldürürsün. Çünkü öldürecekseñ hemân birgün evvel dünyâ kaydından halâs etsen 'aceb ma'kul idi?" Yavuz, bu soruya çok gülmüş ve O'na şu cevâbı vermiştir:

"- Benim dahi bu ma'nâ çokdan hâtırmıdadır. Seni hâkle yeksân etmek muktezâ-i murâdımdır. Lâkin yerini tutar âdem bulunmaz ve hudmet-i vezâreti kemâ-yenbağî edâ eder kimesne var idüğü tahkik olmaz. Yohsa seni de murâdına vâsıl ederdim; emir sehldir"³⁹⁴.

392) İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı, (Kısaltma : Saray Teşkilâtı), 2. baskı, Ank. 1984, s. 84.

393) Latîfî, aynı eser, s. 168.

394) Solak-Zâde, aynı eser, s. 426-427; Hayrullah, aynı eser, X., s. 92; HAMMER, aynı eser, IV., s. 98.

II. ASKERİ KİŞİLİĞİ

1. Üstün Vasıfları Kendisinde Toplamış Bir Askerdi

Pîrî Mehmed Paşa, ilmiye sınıfından yetişmiş Osmanlı vezirlerinden biridir. Fakat, büyük orduların sevk ve idaresinde oldukça başarılı olmuş bir askerdir. Nitekim O'nun, barış zamanında düşman hakkında sürekli haber toplaması; seferlerde, savaştan önce cephede keşiflerde bulunup arazinin şartlarını tesbit ve buna göre krokieler yapması; savaş alanında yeni taktikler ortaya koyması; hele tersâne inşa edip, dünyanın en güçlü donanmasını hazırlaması ve bunları modern silah ve toplarla donatması, O'nun profesyonel bir asker olduğunu göstermektedir.

a) Cephede Tesadüflere Kesinlikle Yer Vermezdi:

Pîrî Mehmed Paşa, savaş için gerekli olan harita bilgisine çağına göre, ileri seviyede vâkıf olan bir komutandı. Macaristan'ın fethine karar verildiği günlerde, Belgrad Kalesi'nin stratejik yönden son derece önemli olduğunu ileri süren tek devlet adamı, O idi. Gerçekten Belgrad, O'nun deyimiyle, Macaristan'ın kilidi durumundaydı. Burası öncelikle alındığı takdirde, Macaristan'ın ele geçirilmesi, çok kolay olacaktı. Bu görüş, kuvvetli bir muhalefetle karşılaştı. Lâkin sonunda O'nun dediği gibi hareket etmek gerektiği anlaşıldı. Belgrad'ın fethiyle Macaristan'ın kapıları Türkler'e açılmış; kısa sürede birçok toprak kazanılmıştır (Bkz. Belgrad'ın Fethinde). Demek ki O, Avrupa haritasını ve yörenin yüzey şekillerini çok iyi inceledikten sonra bu fikri ortaya atmıştır.

Pîrî Mehmed Paşa, savaşacağı yeri önceden görüp arazi şartlarını belirledikten sonra askerî harekâta girişirdi. Nitekim Belgrad Kalesi'nin kuşatılması görevi ken-

disine verilince, ilk iş olarak yanına aldığı bin kadar askerle gidip kalenin çevresini gözden geçirmiş; nereden, ne yapacağını birer birer kağıda not edip bir kroki üzerinde göstermiştir. Daha sonra başlayan kuşatma sırasında, askerle topları buna göre yerleştirmiştir.

b) Fikir Üreten Bir Komutandı:

Pirî Mehmed Paşa, savaş meydanlarında, alışıla gelmiş usullerin dışında, ortaya koyduğu orijinal görüşleri ve taktikleriyle de dikkat çekmiş, tecrübeli bir komutandı. Rodos kuşatması sırasında, açık araziden kaleyi toplarla dövmenin boşa olduğunu ve netice vermeyeceğini divanda açıkça söylemiş; yeni taktiklerin geliştirilmesini teklif etmiştir.

Rodos Adası'nı, Fatih Sultan Mehmed devrinde, Mesih Paşa, 160 gemi ve kuvvetli bir orduyla muhasara edip şehrin surlarına toplarla 3500 mermi atmış, fakat sonuç elde edememişti. Şimdi de aynı hataya düşülmüş oluyordu. Bu durum karşısında artık yeni yöntemlerin uygulanması gerektiğini düşünen Pirî Mehmed Paşa, surların çevresine, Rodoslular'ın toplarını etkisiz kılacak şekilde, toprak dolu çuvarlarla bataryalar yapıp, buralara yerleştirilecek silahlı askerlerle devamlı ateş ettirmek ve böylece düşmanın kale bedenlerinden top atışlarını engellemek istiyordu. Bundan istifade ile düşman kurşunlarına hedef olmaktan kurtulacak olan Türk askerleri, rahatlıkla lâğımlar açıp kale duvarlarını yıkabileceklerdi. Bu yeni taktiği anlayamayacak kadar cahil ve tutucu olan Serdar Ahmed Paşa, kalenin açık araziden, top atışlarıyla alınacağını iddia etmesi üzerine eskisi gibi muhasaraya devam edildi.

Pirî Mehmed Paşa, insiyatifini kullanarak, sırf kendi cephesinde, içi kum dolu çuvarlarla yüksek bir tabya

yapıp, kaledeki topçuları, surların bedenlerinde duramaz hale getirdi. Tabii ki, sonuçta diğer cephelerdeki gibi, fazla zayıat verilmemiş; bunun üzerine aynı taktiğin öbür birliklerce de uygulanması yönüne gidilmiş; bu sayede Rodos Kalesi'nde gediklerin açılmasıyla adanın fethi gerçekleşmiştir (Bkz. Rodos'un Fethinde).

Kanunî devrinde, Pirî Mehmed Paşa, geliştirdiği bu usulle, yeni bir çağır açmış; daha sonra Osmanlı Ordusu'nun kale kuşatmalarında tatbik edilmiş; uzun süre bu metotla galibiyetler sağlanmıştır³⁹⁵.

2. Türk İstihbarat Teşkilâtını Kurma Fikrinin Babası

Bir devletin en önemli unsurlarından biri belki de en önemlisi, haber alma örgütüdür. Bu sayede düşmanların niyetleri tesbit edilir; zamanında gerekli önlemlerin alınması yönüne gidilir. Pirî Mehmed Paşa, istihbaratın bir devlet için son derece önemli olduğunu bilen bir devlet adamı idi. Bu sebeple başka ülkelerin Osmanlı Devleti hakkındaki niyetlerinin bilinmesine çok dikkat ederdi. O'nda bu anlayış, sadrâzamlık makamına getirilmeden önce de vardı. Çaldıran Seferi sırasında, Osmanlı ordusu, günlerce İran topraklarında gittiği halde ortada ne düşman gözükmüyor, ne de yaptıkları şey biliniyordu. Mühimmat ve yiyecek azaldığı için Türk askeri sıkıntı çekmeye; hatta bu yüzden isyan belirtileri göstermeye başlamıştı.

Padişaha Düşman Hakkında Haber Toplatmasını Öğütledi:

Şah İsmail'le mutlaka karşılaşmak niyetinde olan Sultan Selim, durumun iyiye gitmediğini görünce, Rumeli Defterdârı Pirî Mehmed Çelebi'yi yanına çağırdı. Şah'ın

395) Ahmed Refik, Devr-i Süleyman-ı Kanûnî'de Birinci Vilyana Muhasarası, (Kısaltma : Kanunî), İst. 1325, s. 18-20.

bu davranışı karşısında ne yapılması gerektiğini sordu. O da sultanların yapacağı en önemli şeyin düşman hakkında haber toplayıp, alınan bilgiler doğrultusunda strateji belirlemesi olduğunu söyledi. Düşmanıyla bir türlü karşılaşmadığı için bunalan Yavuz Sultan Selim, bu yerinde görüşü beğenip Pîrî Mehmed Paşa'ya teşekkürler etti³⁹⁶.

a) İstihbarat Teşkilâtı Kuruluyor:

Yavuz, o yöreyi çok iyi tanıyan Karaca Paşa diye maruf Sinop Beyi Ahmed'i beş yüz süvariyle haber toplamak için İran tarafına gönderdi. Ayrıca Şehsüvar oğlu Ali Bey, Mihâl oğlu Mehmed ve Malkoç oğlu Bâli Beyler de Şah İsmail ve ordusu hakkında bilgi toplamak üzere görevlendirildiler. Kısa sürede düşmanın nerede gizlendiği ve ne yapmak niyetinde olduğu casuslar aracılığıyla belirlendi³⁹⁷.

Çaldıran Yolunda Haber Almak İçin Her Yola Başvuruldu:

Çaldıran Seferi'nde, haber almak için çevredeki hemen her türlü vasıtaya başvuruldu. Şah hakkında Yavuz Sultan Selim'e bilgi getirenler, bol para ve hediyelerle ödüllendirildiler. Bunu gören ve duyan o yörenin bazı insanları, İran'a gidiyor; burada görüp işittiklerini padişaha ulaştırıyor; karşılığında ücretlerini alıyorlardı³⁹⁸. Bunların en ilginç, tasavvuf yoluyla insanlara yaklaşarak avlayan Şah İsmail'in durumunun, casus olarak görevlendirilen bir şeyhle öğrenilmek istenmesidir. Yavuz, Şeyh Ahmed adında bir adamı Şah tarafına gönderdi.

396) Célâl-Zâde Mustafa, Selim-Nâme, s. 415-147.

397) Müneccimbaşı, aynı eser, III., s. 450-452; Hayrullah, aynı eser, X., s. 38; Abdurrahman Şeref, aynı eser, s. 206; Ahmed Refik, Sahâif, s. 317.

398) Çerkezler Kâtibi Yusuf, aynı eser, vr. 13b.

Şeyh, Şah İsmail tarafına varır varmaz yakalanarak Şah'ın huzuruna çıkarıldı. Uzman bir casus olduğu anlaşılan Şeyh Ahmed, yakalandığı takdirde kurtulmak için daha önce Türkmen beylerinin ağızlarından Şah'a hitaben mektuplar yazıp yanına almıştı. Bu mektuplara Selim'in yanındaki bazı Türkmen beylerinin Şah İsmail'e tâbi olduklarını, savaş günü kendisine yardımcı olacaklarını yazmıştı. Yakalanınca, mektupları Şah'a göstererek onu kandırdı. Bu habere çok memnun olan Şah İsmail, Şeyh Ahmed'e izzet ü ikramda bulundu. Yazdığı cevâbi mahiyetteki mektuplarla Şeyh Ahmed'i Türkmen beylerinin yanına gönderdi. Sultan Selim'in yanına geri gelen Şeyh Ahmed, Şah'ın durumunu ve bu arada başına gelenleri anlattı; İran Ordusu'nun Çaldıran Sahrâsı'nda beklemekte olduğunu da haber verdi³⁹⁹.

Pîrî Mehmed Paşa'nın, Yavuz Sultan Selim'e verdiği fikirler doğrultusunda istihbarat teşkilâtı kurulmuş; Şah'ın çadırına kadar ulaşılmış; kendisi ve ordusu hakkında en ince ayrıntısına kadar bilgi toplanmıştır. Böylece Osmanlı ordusunun sonu nasıl biteceği belli olmayan bir ayaklanmaya gitmesinin önüne geçilmiş; düşmana da unutamayacağı bir ders verilmiştir⁴⁰⁰.

b) Mısır Seferi 'nde Casusluk Faaliyetleri:

Çaldıran Zaferi öncesinde temelleri atılan Türk İstihbarat Teşkilâtı'nın, daha sonra Şah İsmail'le ilgili haber alma faaliyetlerini sürdürdüğü, belgelerden anlaşılmaktadır.

399) Müneccimbaşı, aynı eser, III., s. 452.

400) Yavuz, Çaldıran'da yenilip kaçan Şah İsmail'in peşini bırakmadı. Onun nerede olduğunu; bundan sonra ne yapmak istediğini tesbit etmek için casuslarını İran içlerine kadar gönderdi. Şah'ın önce Tebriz'e, sonra Erdebil'e gittiği haberini alınca çok sevindi. Haber getirenlere hilatler giydirtip bahşişler verdi. Bkz. Muhyî Çelebi, Selim-Nâme, yzm. Kık. no. 13335, vr. 27a-27b.

İran, Memlûk Devleti, hattâ Dulkadır Beyliği'ne karşı açılacak bir savaşta, Diyarbakır ve çevresinin stratejik önemini çok iyi bilen Sultan Selim, Çaldıran dönüşü, bazı komutanları, bu yörenin fethiyle görevlendirdi. Diyarbakır ve çevresinde İranlılar'la askerî mücâdeleler sürdürülürken, Türk haber alma örgütü de İran'da olup bitenleri tesbit edip padişaha bildiriyordu. Padişah, Mısır Seferi için Konya Akşehir'e geldiğinde, bir casus, İranlılar hakkında çok önemli bilgiler getirip Yavuz'a arz etti⁴⁰¹. Buna göre:

1. Şah İsmail'in, 15 bin kişilik bir orduyu, Diyarbakır yöresinde, Bıyıklı Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusuyla çarpışmakta olan Kara Han'a yardım etmek üzere gönderdiği, fakat Kara Han öldürüldüğünden bu kuvvetin yarı yoldan geri döndüğü; bu sebeple İran ordusunun harekâtını durdurduğu;

2. Bir Osmanlı topu örnek alınarak İran'da toplar dökülmeye başlandı; İran ordusunun modern top ve tüfeklerle teçhiz edilmeye çalışıldığı;

3. İran'la Memlûk Devleti arasında gizli diplomatik temasların sürdürüldüğü; bu sebeple 200 kişilik bir Memlûk heyetinin, Bağdat üzerinden Hemedan'a gittiği; Şah'a Sünniliği kabul etmesi halinde Osmanlılar'ın eline geçen topraklarını geri alıverecekleri; bunun için gerekirse, İran'la birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı savaşabilecekleri vadinde bulunduklarını Türk ajanı tesbit etmiş olmaktadır.

Sultan Selim Han, Memlûk Devleti'nin, İran'la işbirliği halinde olduğunu casusları vasıtasıyla tesbit ettikten sonra, vakit geçirmeksizin Suriye üzerine gitmiş; öncelikle Memlûk tehlikesini ortadan kaldırmıştır.

401) TSMA. E. 6320; TANSEL, aynı eser, s. 88-89.

Mısır Dönüşü, Piri Mehmed Paşa'nın, İran Hakkında Haber Toplaması:

Piri Mehmed Paşa, düşmanın durumunu tam anlamıyla tesbit etmeden, ezbere harekâtta bulunmazdı. Nitekim Mısır Seferi dönüşü, Diyarbakır bölgesinde, Şah'ın muhtemel saldırısının önlenmesi için bir miktar askerle bırakılınca (Bkz. Mısır Dönüşü Diyarbakır Yöresinde Kalması), hemen haber alma örgütünü harekete geçirdi. Adamlar salıp İranlılar'ın Güneydoğu Anadolu'ya dair niyetlerinin ne olduğunu anlamaya çalıştı. Alınan haberlerle, Şah'ın kırk günlük iâşe ve mühimmât tedarik ettiğini; amacının Horasan veya Bağdat tarafına saldırmak olduğunu tesbit etti. Piri Mehmed Paşa, bu durum karşısında vezirlerle görüşüp gerekli önlemleri aldı. Bir süre sonra alınan bir başka haberle ise, seferin Bağdat üzerine değil, Horasan'a olduğu; hatta Şah'ın Osmanlı Devleti ile barış yapmak istediği; bu amaçla elçiler gönderdiği belirlendi. O halde burada daha fazla kalmaya gerek yoktu. Bir arıza ile durum padişaha bildirildi. Ne yapılması gerektiği soruldu⁴⁰² (Belge 10). Padişahın emri ile Piri Mehmed Paşa, askerle birlikte Edirne'de bulunan Yavuz'un yanına döndü⁴⁰³.

c) Mısır'ın Fethinden Sonra İstihbarât Teşkilâtı Geliştiriliyor:

İran Seferi sırasında kurulan istihbarat örgütü, Piri Mehmed Paşa, vezir-i âzamlığa getirildikten sonra daha çok güçlenmiştir. Vezir-i Âzam'a bağlı olarak faaliyet gösterdiği anlaşılan teşkilâtın yardımı ile, Yavuz, Mısır'ın fethinden sonra Avrupa'da olup bitenleri günü gününe takip etmiş; ora hakkında önemli bilgilere vâkıf olmuştur⁴⁰⁴.

402) TSMA. E. 7665.

403) Celâl-Zâde, aynı eser, s. 143.

404) ALTÜNDAĞ, aynı yer, s. 431.

Bir yerin alınmasından önce, o topraklar hakkında ön bilgileri toplamak ve savaş sırasında düşmanın genel durumunu haber almak için teşkilâtlı haber alma örgütünden bir elemanın düşman tarafına gönderilmesine, Yavuz Sultan Selim devrinde, Piri Mehmed Paşa'nın vezir-i âzamlığı sırasında başlanmıştır⁴⁰⁵. Nitekim Yavuz hayatta iken, Akdeniz'de olup bitenleri öğrenmek için bazı Avrupa ülkelerine adamlar gönderilmiş; bunlar, padişah ve Vezir-i Âzam'a sürekli bilgi ulaştırmışlardır⁴⁰⁶. Kezâ Rodos Kalesi'nde bir Türk Haber Alma Örgütü kurulmuş; aslında Türk olup, Şövalyeler'in itimadını kazanmak için din değiştirerek hristiyan bile olan, HAMMER'in Yahudi olduğunu söylediği bir hekim bunun başına getirilmiştir⁴⁰⁷.

Rodos'ta, Kanunî tahta çıktıktan sonra görevlendirilmiş casuslar da vardı. Bunların en ünlüsü, Saint-Jean Teşkilâtı'nın en büyüklerinden, "**Grand-Groix**" pâyesini haiz "**don Andrea d'Amaral**" adındaki şövalyedir. Villiers de L'Isle Adam'ın Üstâd-ı Âzam seçilmesine karşı olduğu için Rodos Seferi'nden önce Kanunî Sultan Süleyman'la işbirliği yapıp, adayla ilgili gizli arızalar sunduğu; bunun ve diğer Türk ajanlarının verdiği bilgiler ışığında Divân-ı Hümayûn'da Rodos Seferi'ne karar verildiği bilinmektedir⁴⁰⁸.

Divân-ı Hümayûn'dan, Rodos Adası üzerine sefer kararı çıkınca, Vezir-i Âzam Piri Mehmed Paşa bunu gizli tutmuş; Rodos Başşövalyesi L'Isle Adam'ı şüphelendirmek için ona barışçı havalarda mektuplar yazmıştır. Diğer taraftan adaya daha önce gönderdiği ve oradan elde

405) DOWNEY, aynı eser, s. 45-46.

406) TSMA. E. 6606.

407) DOWNEY, aynı eser, s. 58; DANIŞMEND, aynı eser, II., s. 88.

408) HAMMER, aynı eser, V., s. 22-23; DANIŞMEND, aynı eser, II., s. 89.

ettiği casuslar aracılığıyla, adanın durumu hakkında bilgiler toplamaya devam etmiştir⁴⁰⁹.

Rodos kuşatmasında, Yahudi Tabip ve don Andrea d'Amaral, Türkler'le muhabereyi sürdürmüşler; adada olup bitenleri günü gününe Vezir-i Âzam'a rapor etmişlerdir. Bunların emrinde çalışan ve ada hristiyanlarınca cariyeye olarak evlerde tutulan Türk kadınları da Şövalyeler'in işlerini zorlaştıran faaliyetlerde bulunmuşlardır. Yahudi Tabip, kaledeki hassas noktaları ışıkla ve mektupla Osmanlı askerlerine bildirerek buraların topla vurulmasını sağlamıştır⁴¹⁰. 21 Şevval/14 Eylül pazar günü yine Türkler'e ok ile mektup atacağı sırada yakalanmış; Şövalyeler'ce parça parça edilmiştir⁴¹¹. Kezâ adada kendisine iâşe levazımı ve barut mevcuduna bakma görevi verilen don Andrea d'Amaral da kuşatma sırasında kaledekilerin savunma plânlarını vermekten başka, iâşe ve barutu Vezir-i Âzam Piri Mehmed Paşa'nın istediği gibi, umulmadık bir anda bitirmiş; bu yüzden önce şövalyelikten atılmış; sonra idam edilmiştir⁴¹².

Rodos Adası'nda kurulan Türk casus teşkilâtındaki esir Türk kadınları, Yahudi Hekim vasıtasıyla Vezir-i Âzam Piri Mehmed Paşa'dan aldıkları emir üzerine, bir aralık şehrin değişik yerlerinde aynı anda yangınlar çıkartmışlar; fakat başkanları durumundaki bir Türk kadınla birlikte yakalanarak öldürülmüşlerdir. Yine bir Türk kızı, Türk ordusuyla muhaberede bulunduğu için işkence edilerek öldürülmüştür. İşin ilginç yanı, yapılan işkencelere rağmen öldürülenlerin hiç birinin arkadaşlarını ele vermemiş olmasıdır⁴¹³. Onların bu azimkâr davra-

409) UZUNÇARŞILI, Osmanlı Tarihi, II., s. 313.

410) ÖZTUNA, Kanunî, s. 31.

411) HAMMER, aynı eser, V., s. 28.

412) DOWNEY, aynı eser, s. 59-60.

413) DANIŞMEND, aynı yer.

nışları, Türk İstihbarat Teşkilâtı'nın çok iyi organize edildiğini göstermez mi?

d) Kanunî Devrinde Haber Alma Teşkilâtı:

Kanunî dönemindeki gelişmeler, istihbarat teşkilâtının biraz daha tekâmül ettiğini göstermektedir. Nitekim, Memlûk Sultanı Kayıtbay'ın azatlı kölelerinden Canberdi Gazalî'nin isyan etmesi üzerine, Ferhad Paşa, 1521'de Suriye'ye gönderildi. Şah İsmail, Sultan Selim'in vefatını duyunca, Şam Beylerbeyi Canberdi'nin ayaklanmasını da fırsat bilip, Çaldıran yenilgisinin öcünü alma ümidine kapıldı. Sultan Süleyman, Şah'ın bu niyetini hemen haber aldı. Canberdi isyanını bastırıp İstanbul'a dönmekte olan Ferhad Paşa'ya durumu bildirdi. Bunun üzerine paşa, muhtemel saldırıyı karşılamak maksadıyla Kayseri'ye gitti. Burada bir müddet kaldı. İran Şahı, Osmanlı ordusunun Canberdi ayaklanmasını bastırıp Kayseri'de kendisini beklemeye başladığını duyunca korktu. Tebriz'i terk ederek uzak yaylalardaki evine gidip saklandı. Kanunî, onun bu durumunu öğrenince, ordunun İran'a gitmesine gerek kalmadığını Ferhad Paşa'ya bildirdi. Ferhad Paşa, İstanbul'a döndü⁴¹⁴.

Rodos Seferi'nden önce, adada Osmanlı casuslarının görevlendirilmesi, bunların verdikleri raporlar doğrultusunda savaş kararının alınması; kuşatma sırasında onlardan ayrıntılı bilgi akışının sağlanması; düşman hedeflerinin bu bilgiler doğrultusunda vurulması gibi durumlar, Kanunî'nin saltanat yıllarında, Türk İstihbarat Teşkilâtı'nın artık oturmuş bir kurum olduğunu göstermektedir. Bu konunun ayrı bir bilimsel çalışmayla ortaya konması dileğimizdir.

414) Celâl-Zâde, Tabakat, vr. 40a-41b.

3. Tersaneyi İnşası ve Güçlü Bir Donanma Hazırlaması

Osmanlı Devleti'nin ilk günlerinde, savaşlar karada yapıldığından donanma işleriyle hiç ilgilenilmemişti. Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa, Rum kayıklarını kiralayarak Gelibolu yakasına geçip buraları fethetmişti. Bundan sonra bir miktar kayık tedarik edilmiştir. İstanbul kuşatması sırasında, Fatih, surları deniz tarafından da tazyik etmek için gemilerin sayısını artırma ihtiyacını hissetmişti. İstanbul'un fethinden sonra tersane işlerine önem verilmiş; yapılan Osmanlı donanması, o devrin en güçlü Venedik donanmasını tehdit eder duruma gelmişti. Sultan II. Bâyezid'in ihtiyarlığından yararlanan vezirler, denizciliği ihmal ederek donanmayı kendi haline terk etmişlerdir. Yavuz Sultan Selim, saltanatının başlarında, İran ve Mısır ile aralarında bulunan problemleri öncelikle halletmek düşüncesinde olduğundan, bu sırada Batılı devletlerle arasında bir gaile çıkmaması için zayıf Osmanlı donanmasının Akdeniz'e çıkmasını bile yasaklamıştı⁴¹⁵.

Piri Mehmed Paşa'nın sadrâzamlığı sırasında, Osmanlı donanması, sayı ve teçhizat bakımından Avrupa devletlerinin donanmalarından geri idi. Bu haliyle Haçlı donanmalarının karşısına çıkılamazdı⁴¹⁶. Ayrıca İstanbul'da, gemi yapmak için modern tezgâhlar da yoktu. Fatih'in genişlettiği Bizans döneminden kalma tersane, deniz seferinden dönen gemilerin şiddetli kışlarda barınması için kullanılıyordu⁴¹⁷.

415) Ahmed Cevdet, Tarih, I., İst. 1302, s. 103-106.

416) SALLS, aynı eser, s. 29-30.

417) Âlî, Künhü'l-Ahbâr, no. 1122, vr. 253b.

Pîri Mehmed Paşa, vezir-i âzam olunca, Batılı devletlerdeki gibi, Kasımpaşa tarafında, 200 gözden ibaret bir tersane vücuda getirdi. Her bir tersane binasının inşasına ellişerbin akçe sarf etti⁴¹⁸. Gelibolu'daki tersaneyi başkente nakletti. O tarihten sonra burayı, Gelibolu'nun yerine Osmanlı denizciliğinin merkezi haline getirdi. Kısa sürede yüzlerce gemi inşa ettirdi⁴¹⁹. Yapılan bu çalışmalarla Pîri Mehmed Paşa, bizde mütekâmil denizciliğin kurucusu olmuştur⁴²⁰.

Büyük Türk Donanması'nı inşa etme ve denizlerde hâkimiyet kurma fikri, Mısır'ın fethinden sonra, Rodos Sen Jan Şövalyeleri'ni ortadan kaldırmak isteyen Vezir-i Âzam Pîri Mehmed Paşa'dan çıkmıştır. Paşa'nın empozelerinden etkilendiği anlaşılan ve zaten davası cihan hakimiyeti olan Yavuz da bir donanma yapıp, bununla Akdeniz'e çıkmak, adalar ve sahil memleketlerini almak istediğini yakınlarına söylemeye başlamıştır⁴²¹.

a) Tersaneyi İnşası:

Pîri Mehmed Paşa, Mısır'ın alınmasından sonra toprakları Hint Okyanusu'na kadar uzanan Osmanlı Cihan Devleti için donanmanın hayati önemi haiz olduğunu bilen bir insandı. Bu hususla ilgili ön çalışmaları yapıp, konuyu Divân-ı Hümayûn'da gündeme getirecek; gerekli önlemlerin alınmasını teklif edecekti. Bundan bir gün önce, Yavuz, Osmanlı denizciliğinin geriliğinden rahatsız olup bir gece uykusu kaçmış, Pîri Mehmed Paşa'yı seher vakti yanına çağırıp şöyle demişti⁴²²:

418) Âlî, aynı eser, vr. 254a-254b.

419) Ahmed Rasim, aynı eser, I., s. 271.

420) KONYALI, Pîri Mehmed Paşa, 3.XI.1972.

421) Ahmed Cevdet, aynı eser, s. 106.

422) HAMMER, aynı eser, IV. s. 152. Ayrıca bkz. UZUNÇARŞILI, Merkez, s. 398-399.

“-Eğer bu akrebler (Hristiyanlar) denizi gemilerle setr ediyorlarsa, eğer Venedik Docu'nun, Papa'nın, Fransa ve İspanya krallarının bayrakları Rumeli sâhillerinde temevvüc ediyorsa, buna sebep ancak senin batâetin ve benim müsâmahamdır. Lâkin ben herhalde kuvvetli ve kesretli bir donanma sâhibi olmak isterim” Paşa da ona :

“- Padişahım, siz bu kulunuzun 'arz etmek isteğim şeyi benden mukaddem beyân buyurdunuz. Yarın 'arz için huzûr-ı şâhânelerine girdiğimiz zaman vüzerâyı ve husûsen beni tekdîr ediniz; hemân bir tersâne inşâsı ve kendi masrafımızla beşyüz harp gemisi techizini fermân buyurunuz. Frenkler bu tedârikâtdan haber alır almaz korkuya düşeceklerdir. Göreceksiniz ki, tezgâhların ikmâlinden, kırk kadırganın denize indirilmesinden evvel birbirine sebkatle mu'âhedâtın tecdidine ve vergü te'diyesine geleceklerdir. Şu sûretle bu techizât masârifından kısm-ı küllîsi onların altunlarıyla te'diye olunacaktır.” dedikten sonra o gün evine döndü. Ertesi gün Pîri Mehmed Paşa, vezirlerle arza girince, Vezir-i Âzam'la bir gün önce kararlaştırdıkları gibi, Yavuz Sultan Selim Han, Pîri Mehmet Paşa'ya dönerek şöyle buyurmuşlar:

“- Kâfiristân iklimlerinde memleketler varmış. Derûnunda mu'azzam şehirler, muhkem ve hasin bârûlar, 'âlî kal'alar, deryâlarda bî-nihâye ma'mûr ve dil-keş cezîreler olup onların padişâhları kâfirlermiş. Küffâra lâyük midir ki, taht-nişin olup memleketler zabt eyleyeler. 'Âlemde hükm-i hükûmet eyleyeler? Gayret-i İslâm yok mudur? Anların tedârikin görmek hatıruma lâıyîh oldu. Bu bâbda senin dahi fikr ü tedbirin nicedür? Neylemek gerekdir?” Pîri Mehmed Paşa :

“- *Emr-i 'âli sudûr ve burûz ederse, mahrûse-i memâlik-i hakânî beşaltıyüz mikdârı kadırgalar ve kalita gemiler binâ olunsun.*” deyince Padişah:

“- *Hemân emreyledim, yapdur*” buyurmuşlardır⁴²³.

Vezirler, önlerinde Vezir-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa olduğu halde, huzurdan birlikte çıkıp, hemen tersaneye uygun bir yer bulmak için araştırma yaptılar. Fatih zamanında, gemileri barındırmak maksadıyla yaptırılan gözlerin bulunduğu Kasımpaşa Deresi'nin ağzına yakın yerde bulunan mezarlık ve çevresi, tersane için uygun görüldü. Vakit kaybetmeksizin işe başlandı. İş çok ciddi tutan Pîrî Mehmed Paşa, inşaata bizzat nezaret etti. Eskiden Bizans gemi tezgâhlarının yer aldığı, sonradan mezarlık haline gelmiş bu mahaldeki kabirler, kısa sürede başka yere nakledildi. Tersane, 922 H/1516 M'de tamamlandı⁴²⁴.

b) İstanbul Tersanesi'nde Güçlü Osmanlı Donanmasının Hazırlanması :

İstanbul Tersanesi tamamlanır tamamlanmaz gemi inşasına başlanmış olup, Mısır Seferi'nden sonra, özellikle 1519-1520 yıllarında Osmanlı Devleti'nde gemi yapımına büyük önem verilmiştir⁴²⁵. Rodos Seferi'ne karar verildiğinde çalışmalara daha çok hız verildi. Bu sırada İstanbul Tersanesi'nde, donanmanın hazırlanması için bin işçi çalıştırılmıştır⁴²⁶. Pîrî Mehmed Paşa, yoğun bir

423) Celâl-Zâde Mustafa, Selim-Nâme, s. 45. Mustafa Âîr, bu olayı, Pîrî Mehmed Paşa'dan dinlediğini söyleyen Celâl-Zâde Mustafa'dan duymuş, eserine tafsilatlı olarak almıştır. Bkz. Künhü'l-Ahbâr, no. 1122, vr. 254a-255b.

424) Sadeddin, aynı eser, II., s. 388; Ayvansarayî, Hadîka, II., s. 13; ALTUNDAĞ, aynı yer, s. 428, 431. Evliya Çelebi, tersanenin Sultan Süleyman yapısı olduğunu yazmaktadır. (Bkz. DEMİRCANLI, aynı eser, s. 564-565). Mustafa Âîl'e göre, Kanunî döneminde büyütülmüştür.

425) Zâim Mehmed, aynı eser, vr. 124a; TANSEL, aynı eser, s. 94.

426) HAMMER, aynı eser, V., s. 23; Ahmed Rasim, aynı eser, s. 210.

çalışmadan sonra, 600'ü aşkın gemiden müteşekkil bir donanma hazırlamıştır⁴²⁷.

Üstün teknoloji ile birlikte donanmayı sevk ve idare edecek yetenekli ve tecrübeli denizcilere sahip olan devletlerin, denizlerde hakimiyet kurmaları kolaylaşır. Bu gerçeği bilen Yavuz Sultan Selim ve Pîrî Mehmed Paşa, o zamana kadar Akdeniz'de Haçlı Donanması'na karşı kendi imkânlarıyla mücadele eden Türk denizcilerini İstanbul'da topladılar. Mısır'ın fethinden sonra, 10 Mayıs 1518'de, İslâm âleminin en ünlü kaptanlarından Selman Reis, Kızıldeniz'den İstanbul'a davet edilip donanmanın başına geçirildi⁴²⁸. Anadolu sahilleriyle, Suriye ve Mısır'dan kürekçiler getirildi⁴²⁹. Böylece donanmanın teknik eleman yönünden ihtiyacı karşılanmış oldu.

Daha işin başındayken Pîrî Mehmed Paşa'nın tahmin ettiği gibi, Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'nin yaptığı donanma hazırlıklarından korktular. Yapılan bu çalışmalar henüz tamamlanmadan, birer birer gelip, daha önce var olan barış antlaşmalarının sürelerini tekrar uzattılar. Zaman zaman vukubulan düşmanca tavırlardan vazgeçerek Osmanlı Devleti'ni hoş tutmaya çalıştılar. Bu sebeple Macaristan ile Lehistan çok sayıda hediye; Eflak ve Boğdan ise, hediyelerle birlikte daha önce vermek istemedikler vergilerini getirip Osmanlı Devleti'ne sundular. Bu kıymetli hediyeler sarf edilerek tersane inşası tahmin edilen süreden önce tamamlandı.

c) Denizlerde Zirveye Doğru :

Yavuz Sultan Selim'in sağlığında hazırlanan 600'den fazla gemiye sahip olan Osmanlı Devleti Donanma-

427) Abdurrahman Şeref, aynı eser, I., s. 228.

428) TANSEL, aynı eser, s. 243; MUGHUL, aynı eser, s. 84-86.

429) Sadeddin, aynı eser, II., s. 372-373; ALTUNDAĞ, aynı yer, s. 431.

sıyla Kanunî'nin ilk saltanat yıllarında, Belgrad ve Rodos kaleleri fethedildi⁴³⁰. Vezir-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa'nın tersaneyi kurup çok sayıda gemi inşa etmesiyle, Sultan Süleyman'ın saltanat yıllarında idrak edilen denizlerde zirveye ulaşma ortamı hazırlanmış oldu.

4. Türk Topçuluğunu Geliştirmesi

Pîrî Mehmed Paşa, orduların en önemli silahı olan top üzerinde büyük gelişmeler sağlamış; dünyanın en büyük döğme yivli toplarını yapmış bir mühendistir. Bu bakımdan ismi, silah ve top tarihine geçmiştir.

Osmanlı ordusunda top, ilk defa 1389'da, birinci Kosova muharebesinde kullanılmıştır. Top yapımına da bu tarihlerde başlanmış olmalıdır. Fakat, Türk topçuluğunu, İstanbul'un fethi için döktürdüğü büyük toplarla geliştiren Fatih Sultan Mehmed Han'dır⁴³¹. Yavuz'un, Pîrî Mehmed Paşa'yı vezirliğe atamasından sonra ve Kanunî döneminde, türk topçuluğu, en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu dönemin Türk topçuluğunun bulunduğu durumu DOWNEY, **"Topçuluk hususunda Türkler, su götürmez bir üstünlük karşısında bulunuyorlardı". "Bu yeni harp sanatına öyle bir şevk ve gayretle kendilerini vermişlerdi ki, zamanın en mahir topçuları oluvermişlerdi"**⁴³² sözleriyle ne kadar güzel ifade etmektedir.

430) Belgrad Seferi'ne karar verince, İstanbul Tersânesi'nden başka Tuna boylarında, Kanunî'nin kendi parasıyla, nehir gemileri de yaptırılmıştır. Bkz. Bos-tan (Ferdi), aynı eser, vr. 12a.

431) UZUNÇARŞILI, Kapukulu Ocakları, II. s. 35-36. Osmanlı Devleti'nde, İstanbul'da Tophâne inşasına, fethi müteâkip II. Mehmed başlamış; II. Bâyezid tamamlamıştır. Çağdaş teknolojiyi adım adım takip eden Sultan Süleyman, yetersiz bulunduğu Tophâne'yi yıktırıp daha büyüğünü yaptırmıştır. (Bkz. Ayvansaraylı, Hadika, II. s. 58; DEMİRCANLI, aynı eser, s. 560). Vezir-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa, Yavuz devrinde, Tophâne binası ile ilgilenmemiş; mevcut imkânları kullanarak top döküm işine önem vermiştir.

432) Aynı eser, s. 26, 51. SALİS de aynı kanaattedir. Bkz. aynı eser, s. 21.

Türk ordularının kullandığı toplara yenik düşen devletler, o vakit, dünyanın en ileri top ve tüfek teknolojisine sahip olan Osmanlılar'dan bu teknolojiyi çalarak, benzerlerini yapmışlardır. Nitekim Mısır Seferi sırasında, bir Türk casusunun verdiği rapora göre, Şah İsmail, elde ettiği bir Osmanlı topunu örnek alarak, İran ordusunu Osmanlılar'da olduğu gibi, top ve tüfeklerle donatmıştır (Bkz. Mısır Seferi'nde Casusluk Faaliyetleri).

Osmanlı Devleti, o zaman, gelişmiş topları ve mahir topçularıyla İran'daki Şii Safevî Devleti'nden başka Orta Asya'daki Sünnî hükümdarlara da örnek olmuşlardır. Meselâ, Timur soyundan gelen Babur⁴³³, Rodos'un fethinden sonra, Osmanlı Türkleri'nden Mustafa-i Rumi'nin komutasındaki topçu askerlerinin yardımı ile, Hindistan'da, Hint-Türk Devleti'ni kurmaya muvaffak olmuştur⁴³⁴. Şüphesiz bu Türk topçu birliğinin kullandığı toplar, Osmanlı yapımıydı.

Pîrî Mehmed Paşa, daha vezirliği sırasında döktüğü toplarla dikkatleri çekmiş bir devlet adamıdır. Nitekim, Osmanlı-Memlûklü savaşında, İstanbul Muhâfızı iken, Yavuz Sultan Selim'in emri üzerine 22 ton ağırlığında iki top yaptırıp Kaptan Cafer Ağa'yla Mısır'a göndermiştir. Bu meyanda Selim Han'a yazdığı mektupta gönderdiği toplar gibi şimdiye kadar yapıp mavunaya konulmadığını söylemiştir⁴³⁵.

433) Hal tercümesi için bkz. M. Fuad KÖPRÜLÜ, "Babur", İA. II., s. 180-187.

434) ÖZTUNA, Türkiye Tarihi, II. s. 151; Giacomo E. CARRETTO Akdeniz'de Türkler, Ank. 1992, s. 34. Fernand GRENARD, Babur'un topçu ustası Ali-Kulu'ya ilk defa büyük bir tunç top döktürüp yapılan denemede olumlu sonuç alındığını yazmakta, Osmanlı topçusu Mustafa-i Rumi'den söz etmemektedir. Bkz. Babur, (Terc. Orhan YÜKSEL), İst. 1971, s. 168, 175.

435) TANSER, altı topa birlikte **"yirmiyediler vakıyye demür atar"** iki büyük darb-zen'in gemilere yüklenip Mısır'a gönderildiğini tesbit etmiştir. Bkz. aynı eser, s. 13. KONYALI ise, bir adet büyük topun gemiye yüklenip Mısır'a gönderildiğini yazmaktadır. Bkz. Pîr Mehmed Paşa, 6.3. XI. 1972.

Pîrî Mehmed Paşa, Yavuz sağken Hindistan'ın fethi için de toplar döktürmüştür. Bunlardan bazıları, o devirde Sumatra'ya götürülmüş olup, İngiltere'nin Tover Müzesi'nde, bunlardan biri hâlen teşhir edilmektedir⁴³⁶. Üstünde bulunan kitâbede, bu topun Hindistan'ın fethi maksadıyla yapıldığı yazılıdır.

Pîrî Mehmed Paşa, Kanunî tahta geçtikten sonra top yapımına hız vermiştir. Nitekim Rodos Seferi'ne karar verilince. Tophâne'de, kale topları dökümü için hızlı bir çalışma başlatılmış; kısa sürede eski toplara ilâveten çok sayıda top hazırlanmıştır⁴³⁷. Türk askerleri Rodos'a vardıklarında, 12'si gayet büyük 100'den fazla kuşatma topunu, gemilerden indirip mevzilere yerleştirdiklerinde, kale, âdeta bir demir kuşakla çevrilmiş gibi olmuştur. Silahlar arasında dikkat çeken bir diğeri, havan toplarıydı⁴³⁸. Bunlarla Rodos Kalesi'nin içindeki hedefler vuruluyordu.

Dünyada ilk defa infilâkli tahrip bombası, Pîrî Mehmed Paşa'nın sadrâzamlığı sırasında yapılmış ve Rodos Adası kuşatılırken kullanılmıştır⁴³⁹. Bu, o zaman Türk silah sanayinin bulunduğu düzeyi göstermesi bakımından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

5. Yeniçeri Ocağı'nda Islahat

Bir devletin gücü, temsil ettiği toplumun kültür seviyesi, devlet çarkı ile adalet teşkilâtının işleyiş şekli, ekonomik düzeni ve ordusunun disipliniyle ölçülür. Yüksek

436) KONYALI, Pîr Mehmed Paşa, 3.XI.1972.

437) YURDAYDIN, aynı eser, s. 36.

438) Karaçelebi-Zâde, aynı eser, 43a.

439) HAMMER, aynı eser, V., s. 35. DAİŞMEND, tahrip bombalarının ilk defa ikinci Rodos kuşatmasından 42 sene önce Fatih döneminde vukubulan Rodos muhasarası sırasında, kullanıldığını iddia etmektedir. Bkz. aynı eser, II., s. 88.

selme devrinde, Osmanlı Sultanları, çağın gereklerine göre, devleti baştan başa örgütlemişler, taassuba ve tutuculuğa kaçmamışlardır. O zaman padişahların üzerinde durduğu en önemli kurum, şüphesiz, ordu olmuştur. Bu sebeple Osmanlı ordusu, disiplinli ve üstlerine karşı itaatli bir duruma gelmiştir⁴⁴⁰. Bununla birlikte baştakilerin zaafını fırsat bilip serkeşlik yaptıkları da olmuştur. Nitekim II. Bâyezid'in ihtiyarlığından ve vezirlerin ilgisiz ve bilgisizliğinden yararlanan yeniçeriler, disipline riâyet etmez olmuşlardı⁴⁴¹.

Yavuz, Çaldıran Zaferi'nden sonra, Pîrî Mehmed Paşa'yı vezarete getirince, O'nun bu göreve atanmasına karşı çıkan devşirmeler, Amasya'da yeniçerileri ayaklandırıp; Pîrî Mehmed Paşa'nın evine baskın yaptırmışlardır. Bu olaya sebebiyet verenleri padişah, İstanbul'a dönünce tesbit edip idam ettirmiştir (Bkz. İstanbul'a Dönüşte Vezirlikten Azli ve Tekrar Göreve İâdesi). Selim Han, bundan sonra, başkentte kaldığı müddet zarfında, Pîrî Mehmed Paşa'nın idâre ve nezâreti altında, yeniçeri birliklerini, ocağın yüksek mevkilerini daha kolay kontrol edecek bir biçimde düzenlemiştir⁴⁴².

Yavuz'un desteğine mazhar olan Pîrî Mehmed Paşa, vezir-i âzam bulunduğu süre içinde orduyu devamlı yeniledi. Bu sebeple Kanunî Sultan Süleyman, Belgrad Seferi'ne çıktığında Osmanlı Devleti, dünyanın en düzenli ve güçlü ordusuna sahip bulunuyordu⁴⁴³.

440) Ahmed Cevdet, aynı eser, s. 95-97.

441) GÜCÜYENER, aynı eser, s. 135.

442) ALTUNDAĞ, aynı yer, s. 428.

443) DOWNEY, aynı eser, s. 25-28; DAİŞMEND, aynı eser, II., s. 68.

BEŞİNCİ BÖLÜM

PÎRÎ MEHMED PAŞA'NIN FİKRÎ HAYATI, TASAVVUFLA İLGİSİ VE HOŞGÖRÜSÜ

I. FİKRÎ HAYATI

Pîrî Mehmed Paşa, Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde, İslâm âleminin en şöhretli bilim adamlarında okumuş; medresede zâhirî ilimleri tamamladıktan sonra "*tahsîl-i melekât ve tekmîl-i kemâlât eylemiş*"⁴⁴⁴, hikmet sâhibi⁴⁴⁵ bir bilim ve fikir adamıdır. Sünnîlik, fikirlerinin temelini oluşturmaktadır. Bu sebeple Şiîler'e karşı, Yavuz'la birlikte mücâdele vermiştir.

1. Savunduğu Doktrin: Sünnîlik İdi

Pîrî Mehmed Paşa, Osmanlı Devleti'nin temelini teşkil eden Sünnîliğe ödün vermeksizin bağlı olan bir bilim ve devlet adamıdır. Paşa'nın, tavizsiz bir Sünnî olmasında, şüphesiz aldığı medrese kültürünün etkisi bulunmaktadır. Fakat, daha çok baba ve anne taraflarında bulunan şöhretli Sünnî âlim ve mutasavvıfların verdiği temel bilgiler, O'nda çocukluğundan itibaren derin izler bırakmış olmalıdır. Hele babası Şeyh Mehmed Çelebi el-Cemali'nin, başlangıçta İran sahasında kurulan, ehl-i

444) Mecdi, aynı eser, s. 324.

445) Celâl-Zâde, Tabakat, vr. 21b.

Sünnet akidelerini savunduğu için, Kızılbaşlığın zuhuru ile İran'da tutunamayıp Anadolu'ya taşınan ve kısa sürede pek çok taraftar bulan Halvetiye Tarikati'nin şeyhlerinden olması⁴⁴⁶, O'nu fiilen Sünnî-Alevî kavgalarının içine çekmiştir.

a) Amasya'da Alevî-Sünnî Çatışması ve Amcası Muhyiddin Mehmed Çelebi'nin Şiilerce Katli:

Amasya'da ikametleri sırasında, Şehzâde Ahmed'in Şiiler'e sempatisi, hattâ İranîliğe karşı aşırı derece sevgi göstermesine⁴⁴⁷, diğer Sünnî ulemâ gibi, Pîri Mehmed Paşa, babası Şeyh Mehmed Çelebi ve amca oğlu Muhyiddin Mehmed Çelebi ile birlikte direnişte bulunmuştur. Şiiler, işi iyice azıtınca, onlarla mücâdeleyi sertleştirmişlerdir. O zaman Amasya Bâyezid Camii vâizi olan Muhyiddin Mehmed Çelebi, va'zlarında sürekli Şiiler'in görüşlerini çürütmeye çalışmış; halkın onlara kanmaması için gayret sarfetmiştir. Onun oynadığı aktif rolden rahatsız olan Şiiler, Sünnîler'le aralarında çıkan bir kanlı arbede sırasında kendisini linç etmişlerdi⁴⁴⁸ (Bkz. Giriş, Şiilerle Mücadele). Bu olay, Şiilerin, Osmanlı toplumuna karşı besledikleri kötü niyeti açıkca ortaya koymuş, Pîri Mehmed Paşa'nın onlar hakkındaki fikirlerinin iyice netleşmesine sebep olmuştur.

b) Cemâlî Ailesi, Amasya'dan İstanbul'a Göçüyor:

Cemâlî Ailesi, Amasya'daki Şii tahakkümünden rahatsız olup kültür ortamı daha müsait olan İstanbul'a

446) YAZICI, aynı makale, s. 87.

447) GÜCÜYENER, aynı eser, s. 161-162.

448) Garip bir tecellî, Muhyiddin Mehmed Çelebi'nin Selçuklu ulemâsından olan dedesi Fahreddin-i Râzî de hayatını Ehl-i Sünnet'e karşı çıkan Şiâ ile mücadeleyle geçirmiş; bu yüzden Şiiler'ce zehirlenerek öldürülmüştür. Bkz. Seyyid Hüseyin NASR, "Fahreddin Râzî", İslam Düşüncesi Tarihi, II. İst. 1990, s. 277.

göçtü. Şeyh Mehmed Çelebi, Halvetiye Tarikati'nin Cemâlî kolunu bu şehirde kurdu. Gittikleri her yerde derin izler bırakan Cemâlî-Zâdeler, Fatih Sultan Mehmed Han devrinden itibaren Osmanlı idaresi ve politikası ile, toplum ve fikir hayatında etkili oldular⁴⁴⁹. Ülkedeki her yeni gelişmeye damgalarını vurdular. Pîri Mehmed Paşa'dan başka babası Şeyh Mehmed Çelebi, amca oğlu Zembilli Ali Cemâlî ile aynı aileden Şeyh İshak-ı Karamanî, Osmanlı toplumunun yeniden yapılanmasında öncülük yaptılar.

c) Şiilerle Mücâdeleye Devam :

Pîri Mehmed Paşa, İstanbul'a gelince, Amasya'da olup bitenleri unutmadı. Şiiler'i koruyan Şehzâde Ahmed'e karşı yürütülen mücadelede, durumu yakinen bilen bir devlet ve fikir adamı olarak Yavuz Sultan Selim'in yanında yer aldı⁴⁵⁰. Her olayı vesile bilip, Osmanlı Devleti için en büyük tehlikenin Şiilik olduğunu, Yavuz'a anlattı. Kim bilir belki de O'nun bu konudaki hassasiyetini yadırgayan Sultan Selim bir gece uyku tutmayınca, Başdefterdâr Pîri Mehmed Çelebi'yi huzurlarına davet ettiler. Sohbet sırasında O'na :

"- Bizim en pek korkacak düşmanımız kimdir?" diye sordu. Pîri Mehmed de :

"- Kızılbaşdır" diye cevap verdi. Padişah aynı görüşte değildi. Bunun için O'na :

"- Yanlış fehm etmişsin, bizim hafvımız Tatar.. dandır" demişlerdir⁴⁵¹.

449) AKKAYA, aynı makale, s. 47.

450) Hüsameddin, aynı eser, III., s. 258-259.

451) Solak-Zâde, aynı eser, s. 428; PAKALIN, aynı makale, s. 341.

Gelişen olaylar, Pîri Mehmed Paşa'yı haklı çıkardı. Padişah olduktan kısa süre sonra Anadolu'da valiler, Amasya, hatta Kayseri taraflarının Şah yanlılarıyla dolu olduğunu bildirip, durumun vahametini rapor etmeye başladılar⁴⁵². Arkasından Osmanlı Ülkesi'nde, Şiiler'in fesatları başladı. Bu yüzden Sultan Selim, Şah İsmail'in üzerine gidip gerekli dersi vermeye mecbur kaldı.

Aslına bakılırsa, Şah İsmail'in Osmanlı Devleti'nin en büyük düşmanı olduğunu Yavuz da biliyordu. Fakat yaptığı savaş hazırlıklarının hedefini belli etmemek için Pîri Mehmed Paşa'ya böyle davranmış olmalıdır. Nitekim Çaldıran'da Şah'ı perişan edip arkasından Mısır'ı fethedince, bir görüşme sırasında Paşa'ya :

“- *Pîrim, senin re'yin doğru idi*” demiştir. Birinde yine aynı konu gündeme gelmiş; padişah, Pîri Mehmed Paşa'nın isabetli görüş beyan ettiğini :

“-*Pîrim yanılmaz*” diyerek tasdik etmiştir⁴⁵³.

II. TASAVVUFÎ HAYATI

Pîri Mehmed Paşa, yetiştiği dönemin medrese tahsili ve ailesinden aldığı tasavvuf terbiyesinin etkisiyle mutasavvıflara sempati duymuş; onları koruma cihetine gitmiştir. Bununla birlikte herhangi bir tarikate bağlanıp kalmamıştır.

Paşa'nın mutasavvıfları son derece sevdiği ve saydığı, devrin yazarlarının ifadelerinden anlaşılmaktadır. Nitekim Mecdi Efendi, Pîri Mehmed Paşa'nın “*Fırka-i sulehâya derûn-ı dilden muhibb*”⁴⁵⁴; Nişancı-Zâde de “*Muhibb-i ulemâ ve sulehâ*” olduğunu⁴⁵⁵ yazmakta-

452) Hayrullah, aynı eser, X., s. 38.

453) ÜNAL, aynı makale, S. 16, s. 14; S. 19, s. 15.

454) Aynı eser, s. 325.

455) Aynı eser, II., s. 99.

dırlar. Koskoca Vezir-i Âzam'ın, Belgrad Seferi'nde, cepheye kadar giden Mevlevî Şeyhi Sinan Dede'nin elini hürmetle eğilip öpmesi (Bkz. Belgrad'ın Fethinde) bu söylenenleri doğrulamaktadır. O, Osmanlı toplumunun Sün-nî inanca bağlı kalmasında Sün-nî tarikatlerin önemini bilen bir devlet adamıydı. Bu sebeple Halvetiler için İstanbul'da; Mevlevîler için de Konya'da zâviye, mescit, mektep, medrese ve imaret gibi yerler inşa ettirip, buralara zengin vakıflar tahsis etti. Zikredilen tarikat mensuplarının faaliyetleri için müsait ortam hazırladı. Cemâli ailesinden Halvetî Şeyhi Cemâleddin İshak-ı Karamanî'ye önce İstanbul Zeyrek'te Soğukkuyu Camii ve Zaviyesi'ni, sonra Molla Gürânî Camii karşısındaki Koruklu Dergâhı'nı yaptırdı⁴⁵⁶. Diğer taraftan Konya'da Pîri Mehmed Paşa Camii, Zâviye ve İmareti'ni inşa ettirip Mevlevîler'e tahsis etti. Mevlevî Sinan Dede'yi bu zâviyeye seccade şeyhi yaparak neşr-i tarikatte bulunmasını sağladı⁴⁵⁷.

1. Tasavvufî İlgisi

Pîri Mehmed Paşa'nın, Halvetî ve Mevlevîler'e muhabbeti, O'nun bu tarikatlerden birine bağlı olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Müstakîm-Zâde, “*Manzûme-i Silsile-i Ecdâd-ı Sâhibü'l-Hayrât Pîri Mehmed Paşa*” adlı şiirinde :

“*Cemâleddin Şeyh İshak ana telkîn-i zikr etmiş
Tarikatde el almıştır vezir-i pîr perverdir*”⁴⁵⁸

diyerek O'nu Halvetîye'ye intisap etmiş göstermektedir. Sakıp Dede de Pîri Mehmed Paşa'nın bir Mevlevî büyüğü olduğunu yazmakta, eserinde biyografisine geniş yer vermektedir⁴⁵⁹. Öyle anlaşıyor ki, Halvetî bir aileden

456) Nişancı-Zâde, aynı eser, II., s. 103; Mehmed Tahir, aynı eser, I., s. 51; Ayvansarayî, Mecmuâ-i Tevârih, s. 256.

457) KÜÇÜKDAĞ, aynı tebliğ, s. 159.

458) Ayvansarayî, aynı eser, s. 414-416.

459) Aynı eser, I., s. 120.

olması; bu ailenin Halvetiye'yi İstanbul'da ilk defa neşretmesi ile adı geçen tarikatın müntesiplerine İstanbul'da tekkeler yaptırmaları gibi sebepler, yazarları, Pîrî Mehmed Paşa'yı Halvetî olarak düşünmeye sevk etmiştir. Diğer taraftan Konya'da bir zâviye yaptırıp Mevlevîler'e tahsis etmesi; özel hayatında Mevlevî kıyafeti giymesi de Mevlevî olduğu yönündeki görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

2. Pîrî Mehmed Paşa, Halvetî mi Yoksa Mevlevî mi İdi?

Pîrî Mehmed Paşa'yı ne Mevlevî, ne Halvetî müntesibi kabul etmek yerinde bir görüş olmaz. Zira devletin sadrazamlık gibi yüksek bir makamını işgal eden kişinin, halk üzerinde son derece etkili olan bu tarikatlara maddî ve manevî destek vermesi kadar tabii bir şey olmaması gerekir. Aynı şekilde Osmanlı sultanları da o devirde mutasavvıflara kucak açmışlar, fakat bunlardan birine bağlanıp kalmamışlardır. Nitekim II. Bâyezid de kimi zaman Mevlevî, kimi zaman Halvetî müntesibi olarak gösterilmiştir⁴⁶⁰. Oysa bu padişah, mutasavvıflara aşırı derecede saygı göstermekte fakat, herhangi bir tarikate bağlı bulunmamakta idi. Aynı şekilde Pîrî Mehmed Paşa da, geniş ufukluluğu sayesinde Sünnî âlim ve mutasavvıflarla diyalogunu sürdürmüştü; bu nedenle herkes tarafından sevilen ve sayılan bir devlet adamı olmuştur. O'nun Halvetîler veya Mevlevîler'ce kendi tarikatlerine mensup olduğu iddiası, o tarikatların bu büyük devlet adamı

460) Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Konya Mevlânâ Dergâhı ve Türbe Hamamı'na Dair İki Mevlevî Vakfı", Vakıflar Dergisi, Sayı XXIII, s. 75. Halvetîliği için bkz. Lâmiî, aynı eser, s. 580-581; YAZICI, aynı makale, s. 93. Bir devlet büyüğünün kendilerine sempatisinden dolayı onu tarikatlarının müntesibi gösterme ve bu yolla güçlü görünme çabaları, tarikatlerde her zaman olmuştur. Günümüzde bile bu anlayış devam etmektedir. Bazı üst düzey bürokratları kendilerindenmiş gibi gösterip güçlü görünmek ve bu sayede ihvanı çoğaltmak tarikatların ortak özelliğidir.

sâyesinde güçlü görünmek arzusundan ileri gelmiş olmalıdır.

III. HOŞGÖRÜSÜ

1. Hristiyan Katlinin Önüne Geçti

İslâm hukukçusu bir devlet adamı olarak Pîrî Mehmed Paşa, gayrimüslimler hakkında düşmanca tavır takınmadığından başka muhtemel tecavüzlere karşı onları korumuştur. Çünkü Şerî'at'ta onların da hakları ve hakukları belirlenmişti. Aksi bir davranış, hukukun ihlâli demek olduğundan mesuliyeti mucip olurdu.

Pîrî Mehmed Paşa, vezir-i âzam, amca oğlu Zembilli Ali Cemâlî Efendi, şeyhülislam olarak işbaşında bulundukları sürece, denge unsuru olmuşlar; teb'anın haklarının korunması için âzamî gayreti göstermişlerdir. Heyecanlı bir Müslüman olan Yavuz Sultan Selim'in de zaman zaman vukubulan yanlış uygulamalarının önüne geçmişler, onu frenlemişlerdir. Böylece bu iki büyük zat, görevleri başında kaldıkları sürece Osmanlı ülkesinin, toleransın hüküm sürdüğü diyar olma özelliğini muhafaza etmişlerdir. Nitekim, Yavuz, bir gün gayrimüslimlerle ilgili yanlış bir kanaate kapılır. Müftü Ali Cemâlî'yi yanına çağırır ve:

"-Bütün dünyâyı teshîr etmeden ve milletleri İslâm'a getirmekten hangisi daha makbûldür?" diye sorar. Müftü, O'nun niyetini anlamadan :

"- Gayr-i müslimlerin müslüman edilmeleri elbetde daha makbûl ve rızâ-i İlâhî'ye daha muvâfık olur" cevabını verince, Sultan Selim, kiliselerin camiye çevrilmesini, Hristiyan âyinlerinin yasaklanmasını ve İslâm'ı kabul etmeyenlerin katledilmesini sadrazama emreder. Pîrî Mehmed Paşa, şerî'ata aykırı bu irâdeden dolayı dehşete kapılır. Meseleyi anlamadan fetvâ veren Ali

Cemâlî ile hemen görüşür. Ali Cemâlî Efendi, padişahın niyetinin farklı olduğunu anlayınca, Vezir-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa ile birlikte gidip padişahı uyarırlar. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim, emrini geri alır. Böylece Sadrazam'ın aldığı yerinde önlemler sayesinde gayrimüslimler, katliâmdan kurtulmuş olurlar⁴⁶¹.

2. Şiilere Karşı Neden Hoşgörülü Değildi?

Pîrî Mehmed Paşa'nın, gayrimüslimlere karşı son derece hoşgörülü olduğunu, yukarıdaki örnekten çıkarmak mümkündür. Aynı müsamahayı Hz. Ali (RA)'nin tek meşrû halife olarak kabul edilmesini savunan, İslâmî mezheplerin büyük bir zümresini içine alan Şia'ya⁴⁶² göstermemesi, O'nun eksikliği olarak gösterilebilir mi?

Pîrî Mehmed Paşa gibi herşeyiyle örnek bir bilim adamından Şiiler hakkında daha ılımlı bir yaklaşım beklenebilir. Fakat, O'nun gençliğinden beri karşılaştığı olaylar gösteriyordu ki, o zaman Şiiler'in amacı, sanıldığından farklı olarak bir fikir ve vicdan kanaatinden çok, bu perde altında, Osmanlı Ülkesi'ni karıştırıp parçalayarak Anadolu'yu, dolayısıyla Türkler'i bütünüyle Şah İsmail'in eline teslim etmektir. Şah İsmail, Türklüğe karşı görünüşte çok samimi, gerçekte ise, sahte bir sevgi besliyordu. Şah'ın adamları, II. Bâyezid'in ihtiyarlığı ve o devirde iş başında bulunan vezirlerin ihmâl ve gafleti sonucu, Sivas'tan başlamak üzere, Anadolu içlerine kadar Şah sempatanlarının sayısını çoğaltmak için çalışmalar yapmışlardır⁴⁶³.

461) HAMMER, aynı eser, IV, s. 255-256'da bu bilgiyi vermekte, fakat kaynağını gösterememektedir.

462) R. STROTHMANN, "Şîa", İA., XI., s. 502-513.

463) GÜCÜYENER, aynı eser, s. 14, 149, 161; Tahsin YAZICI, "Şah İsmail", İA., XI., s. 277.

İnancı gereği Pîrî Mehmed Paşa, Yavuz Sultan Selim padişah olunca, Şiiler'e sempatisi olan Şehzâde Ahmed'e karşı onunla iş birliği yapmış; Şah İsmail'in, Osmanlı Devleti'nin temel siyaseti olan Sünniliği hedef alan yıkıcı faaliyetlerini önlemek için Yavuz'un yanında yer almıştır.

Pîrî Mehmed Paşa, Şiiler'in, Osmanlı Devleti'ni hedef alan faaliyetlerinin iç yüzünü çok iyi bilmesine rağmen onlarla münasebetlerinde, hukuk dışı bir davranışta bulunduğu dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte Şia'nın, Dört Halife'den yalnız Hz. Ali'yi meşrû halife kabul ettiklerini bildikten; Amasya'dayken, Şehzâde Ahmed'in çevresine İran'dan gelip, toplanan Şiiler'in, hiç sebep yokken ortalığı karıştırdıklarını ve bir takım tatsız olaylara sebep olup kan akıttıklarını gördükten sonra Pîrî Mehmed Paşa'dan onlara karşı toleranslı olması beklenebilir mi?

SONUÇ

Pirî Mehmed Paşa. Cemâleddin-i Aksarayî neslin-den Mehmed b. Cemâleddin el-Aksarayî'nin oğludur.

Cemâleddin-i Aksarayî, diğer deyişle Cemâleddin Mehmed-i Aksarayî ile, Mehmed b. Cemâleddin el-Aksarayî aynı şahıs değildir. İlki, I. Bâyezid, ikincisi ise, II. Bâyezid döneminde yaşamış, "**Cemâlî**" ailesinden iki ayrı kişidir.

Pirî Mehmed Paşa'nın babası Şeyh Mehmed Çelebi b. Cemâleddin el-Aksarayî, Halvetî meşâyihinin ileri gelenlerindendir. II. Bâyezid'in Amasya valiliği sırasında, Aksaray'dan, önce Tokat'a ve Erzincan'a, sonra da Amasya'ya gitmiş; bu şehirde Halvetiye Tarikati'nin halifeliğini yapmıştır. Aksaray'dan Amasya'ya gelişi, sürgün yoluyla olmamıştır.

Pirî Mehmed Paşa, Konya doğumlu olup, babası O'na şeyhi Pir Mehmed-i Erzincanî'nin adını verdi. Doğum tarihi, 1463'ten öncedir. Çocukluk veya gençliğinde, Amasya'da ikamet eden babasının yanına gitti. Medrese tahsilini ikmal ettikten sonra, Amasya Mahkemesi'ne kâtip oldu. Kısa sürede başkâtipliğe yükseldi. Burada tecrübelerini artırdıktan sonra kadılığa atandı. Osmanlı teşkilât ve hukukunu çok iyi bildiği için İl Yazıcı olarak tahrirler yaptı. Dürüstlüğü ve becerikliliğiyle ta-

nındığından II. Bâyezid döneminde defterdârlığa getirildi. Bu görevdeki başarıları başdefterdârlığa yükseltilmesine sebep oldu ve Çaldıran Seferi'ne başdefterdâr olarak atıldı. Fikirlerini ve aldığı önlemleri beğenen Yavuz, seferden dönerken yolda O'nu vezir yaptı. Mısır Seferi sırasında İstanbul'a kaymakam tâyin edildi. İstanbul'dan kısa sürede tedarik edip gönderdiği donanma ile Mısır'daki ordunun top, tüfek ve iâşe gibi ihtiyaçlarını karşıladı. Suriye'nin fethinden sonra vezirliğine ilâveten Arap ve Acem Kazaskerliği de verildi. Yunus Paşa'nın katliyle boşalan sadarete Pîrî Mehmed Paşa atandı. Sadaret mührü Şam'da kendisine verildi. Sultan Selim, Suriye'den İstanbul'a dönerken Pîrî Mehmed Paşa'yı bir miktar askerle Diyarbakır'a gönderdi. Burada, İran Şahı'nın muhtemel saldırısına karşı gerekli önlemleri aldı. Kuzey Irak topraklarını fethederek Osmanlı sınırları içine kattı. Bu meyanda fethedilen Arap topraklarının tahririni yaptırarak buralara yeni bir düzen verdi.

Pîrî Mehmed Paşa, Osmanlı Devleti'nin, Avrupa kıtasında topraklarını genişletme siyasetine önemli katkılarda bulundu. Belgrad'ın fethi, O'nun eseridir. Türkler'in denizlerde Haçlı donanmasına karşı üstünlük sağlaması en büyük idealiydi. Bunun için büyük bir donanma inşa ettirmiş; devrin en ileri tekniği ile toplar dök-türmüş; Doğu Akdeniz'de güvenliği sağlamak maksadıyla Rodos'un alınmasına ön ayak olmuştur.

Pîrî Mehmed Paşa, Rodos Seferi dönüşünde, düşmanlarının desiseleriyle gözden düştü. Sadarettten azledilip emekliye sevk edildi. Emeklilik yılları, Silivri'de geçti. İstanbul'a yakın bir yerde kalmasının sebebi, tekrar sadareti elde etmek düşüncesidir. O'nun bu niyetini bilen Sadrazam İbrahim Paşa, Pîrî Mehmed Paşa'yı, oğluna yüksek memuriyetler vadederek zehirletti ve 1532'de ölümüne sebep oldu.

Pîrî Mehmed Paşa, bilim geleneği olan köklü bir âilenin çocuğudur. Kendisi de zamanının en büyük âlimlerinden biriydi. Bilim adamlığı, hukukçuluğu ve şairliğiyle Osmanlı sadrazamları arasında ünlüdür.

Pîrî Mehmed Paşa'nın hukuka dair *Semendire Eflâkları Kanunâmesi* ile, şiirlerini topladığı bir de *Divançesi* vardır.

Pîrî Mehmed Paşa, âlim ve şairleri korur; mutasavvıflara son derece saygı gösterirdi. Bu üç zümreye hayatı boyunca maddî yönden destek vermiştir.

Pîrî Mehmed Paşa, aynı zamanda devrinin fikir adamlarındandır. Fikirlerini, Sünnî doktrin çerçevesi içinde ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti'nde temel doktrininin Sünnilik olması maksadıyla mücadele etmiş, bu hususta Yavuz Sultan Selim Han'a sürekli destek vermiştir. O, Şii-Safevî Devleti'nin Osmanlı Devleti için büyük bir tehdit oluşturduğunu daha Amasya'dayken görmüş; bu tehlikenin bertaraf edilmesini Yavuz'a empoze etmiştir.

Tasavvufun temiz bir hayat sürmek isteyen insan için önemini bilmekle birlikte, devletin en yüksek yerinde bulunduğu ve tarafsız olması gerektiği düşüncesiyle kendisi herhangi bir tarikata intisap etmemiştir. Özellikle Mevlevîler'le Halvetîler'e ilgi göstermiş; Halvetiliğin İstanbul'da kurulup yayılmasına destek vermiştir.

Pîrî Mehmed Paşa, fakirlerin ve yetimlerin hâmisiydi. İstanbul, Silivri, Belgrad, Konya, Aksaray, Şam başta olmak üzere Anadolu ve Rumeli'de birçok hayır eseri yaptırmış; tahsis ettiği zengin vakıflarla buraları maddî yönden desteklemiştir.

Pîrî Mehmed Paşa, II. Bâyezid, Yavuz, Kanunî dönemlerinin örnek teşkil edecek derecede üstün meziyetleri olan bir devlet adamıdır. Bu sebeple Yavuz Sultan Selim'in çok güvendiği bir danışmanı durumundaydı. Yavuz, O'nun görüşlerini almadan hiçbir işe başlamazdı.

Pîrî Mehmed Paşa, aynı zamanda tecrübeli bir komutandı. Cephede ortaya koyduğu yeni taktiklerle Osmanlı ordusunun başarısını yükseltmiştir. Kanunî devrinde, Türk ordusunun, donanmasının ve topçusunun rakipsiz hale gelmesi, O'nun çalışmaları sonucu olmuştur.

Bir devletin, düşmanlarına karşı üstünlük sağlamasının, o devletler hakkında sürekli haber almakla mümkün olacağını Yavuz'a O öğretmiştir. Kurulan güçlü istihbarat teşkilâtı sayesinde önce Sultan Selim, sonra Kanunî, dünyada olup bitenleri çok çabuk öğrenerek; gerekli tedbirleri bir an önce alma imkânını elde etmişlerdir.

Pîrî Mehmed Paşa'nın mensubu bulunduğu "**Cemâli**" ailesi, çok büyük mutasavvıf, âlim ve devlet adamları yetiştirmiş; Osmanlı Devleti'ne yaptıkları hizmetlerle, o döneme âdeta "**Cemâlîler**" damgasını vurmuştur.

İstanbul'da Halvetiliğin ilk müessisi, babası Şeyh Mehmed Çelebi'dir. Verdiği fetvalarla topluma yön veren, devleti karşılaştığı problemlerden kurtarıp işleri kolaylaştıran ünlü müftü Zembilli Ali Cemâli Efendi, O'nun amcasının oğludur. Şayet Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman gibi güçlü padişahlar iş başında bulunmasalardı, o devre, bu aileden gelenlerin, Osmanlı Devleti'ne yaptıkları büyük hizmetlerinden dolayı "**Cemâlîler Dönemi**" denirdi.

BİBLİYOGRAFYA

A. ARŞİV KAYNAKLARI :

- a. BOA : Cevdet Maarif, 2739, 7769;
——— : Şikâyet Defteri, no. 94;
- b. KŞS : no. C2, ; no. D32.
- c. VAD : no. 747 ; no. 1107; no. 1991/9; VA, müstakil dolap no. 2212. Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul Mülhak Hayrat Vakıf Taşınmaz Mallar Kütüğü, C.I-II.
- d. KMA : Konya Merkez İbtidâisi 1321-1324 Yılları İmtihan Cedvelleri.
- e. KMAR: 21 nolu zarf.
- f. TSMA: E. no. 5013, 5458, 5852, 5872, 6142, 6320, 6334, 6551, 6591, 6606, 6608, 7665, 8043, 8621, 10427, 11793.
- g. İst. Silivri Tapu Kadastro Md. pafta no. 20 M.
- h. İst. Eminönü Tapu Kadastro Md. pafta no. 155.

B. DİĞER KAYNAKLAR :

- ABDULLAH B. RIDVAN, *Tercüme-i Meş'alü'l-Ezhâr Fî 'Acâibi'l-Aktar*, yzm., Konya İl Halk Ktb. Prof. Dr. F. Nafiz UZLUK Bölümü, no. 538.
- ABDURRAHMAN ŞEREF, *Târîh-i Devlet-i Osmaniye*, I., İst. 1315.
- ABDÜ'L-KERİM B. ABDURRAHMAN, *Târîh-i Mısır*, yzm. Hekimoğlu Ali Paşa Ktb. no. 705.
- ADIVAR, A. Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, RK, İst. 1970.
- AHMED CEVDET PAŞA, *Tarih*, I., İst. 1302.
- AHMED FERİDUN, *Münşeâtü's-Selâtin*, I., İst. 1274.
- AHMED MUHTAR, *Güzide-i Târîh-i Osmanî*, İst. 1300.
- AHMED RASİM, *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi*, I., İst. 1328-1330.
- AHMED REFİK, *Devr-i Süleyman-ı Kanûnî'de Birinci Viyana Muhasarası*, İst. 1325.
- , *Sahâif-i Muzafferiât-ı Osmaniye*, İst. (tarihsiz).
- AHMED RİFAT, *Lügat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*, II., İst. 1299.
- AKGÜNDÜZ, Ahmed, "Semendire Eflâkleri Kanunnâmesi", *Osmanlı Kanunnâmeleri*, II., FVY, İst. 1990, s. 491-499.
- , "Lütfi Paşa'nın Âsâfnâmesi", *Osmanlı Kanunnâmeleri*, IV., İst. 1992, s. 255-290.
- AKKAYA, Tayfun, "Silivri'de Bir Osmanlı Âbidesi Piri Mehmed Paşa Camii ve Külliyesi", *APAD*, Ağustos 1989, III., S. 5, s. 43-48.

- AKKUŞ, Mehmed, bkz. Eyyubî.
- ALGÜL, Hüseyin, *İstanbul'un Fethi ve Fâtih*, Marifet Yayınları, İst. 1981.
- ÂLÎ BEY, bkz. Âşıkpaşa-Zâde.
- ALTUNDAĞ, Şinasi, "Selim I.", *İA*, X, İst. 1967, s. 423-434.
- ANONİM, *Mecmua-i Ahvâl-i Selâtin Li-Koçi Bey ve Süleyman-Nâme*, yzm. Veliyüddin Efendi Ktb. no. 2447.
- ANONİM, *Münşeât*, yzm. Ali Emiri Ktb. no. 87.
- ANONİM, *Nâmehâ-yi Mülûk ve Vüzerâ*, yzm. Reisü'l-Küttâb Ktb. no. 895.
- ANONİM, *Tevârih-i Âl-i Osman* (Haz. Nihat AZAMAT), MÜY, İst. 1992.
- ANONİM, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (tıpkı basıma haz. Friedrich Gisse), Breslav, 1922.
- ANONİM, *Tevârih-i Âl-i Osman*, yzm. KİK., no. 13590.
- ARABACI, Caner, bkz. KÜÇÜKDAĞ.
- ARAS, Özgü, "Ad Koyma". *DİA*, I., İst. 1988, s. 332-333.
- ÂRİFÎ, *Şeyhnâme-i Osmanî* (Süleyman-Nâme), yzm. TSMK. Hazine no. 1517.
- ÂŞIKPAŞA-ZÂDE, *Tarih*, (Nşr. Âli Bey), İst. 1332.
- ATAİ, *Zeyl-i Şakayik*, I-II., İst. 1268.
- ATIL, Esin, *Süleymanname, The Illustrated History of Süleyman the Magnificent*, National Gallery of Art, Washington, New York 1986.
- AZAMAT, Nihat, bkz. Anonim, *Tevârih-i Âl-i Osman*.

- BABINGER, Franz, "Pirî Mehmed Pasha", *EI* (Fr.), III., Leiden 1936.
- BAYSUN, M. Cavid, "Cemâlî", *İA*, III., İst. 1963, s. 85-88.
- , "Belgrad", *İA*, II., İst. 1961, s. 475-485.
- BİCNURDÎ, Kâzım Musevî, "Aksarayî, Cemâlüddîn", *Dâiretü'l-Ma'ârif-i Büzürg-i İslâmî*, I., s. 490.
- BOSTAN (FERDÎ), *Târîh-i Sultan Süleyman*. yzm., TTK. Ktb. no. 18.
- CARRETTO, Giacomo, E., *Akdeniz'de Türkler*, (Terc. Durdu KUNDAKÇI- Gülbende KURAY), TTK., Ank. 1992.
- CELÂL-ZÂDE MUSTAFA, *Selim-Nâme*, (Haz. Ahmed UĞUR-Mustafa ÇUHADAR), KBY, Ank. 1990.
- , *Tabakât ül-Memâlik ve Derecât ül-Mesâlik*, (Tıpkı basıma haz. Petra KAPPER), Wiesbaden 1981.
- CELÂL-ZÂDE SALİH BEY, *Süleyman-Nâme*, yzm. KİK. no. 13288.
- ÇERKEZLER KÂTİBİ YUSUF, *Selim-Nâme*, yzm. TSMK., Hazine, no. 1422.
- ÇUBUK, Vahid, Bkz. Hâfız Hüseyin Ayvansarayî.
- ÇUHADAR, Mustafa, bkz. Celâl-Zâde Mustafa.
- DANIŞMEND, İsmail Hamî, *İzahlı Osmanlı Tarihi KRONOLOJİSİ*, II., TY., İst. 1971.
- DARKOT, Besim, "Rodos", *İA*, IX., İst. 1964, s. 753-758.
- DEMİRCANLI, Yüksel Yoldaş, *İstanbul Mimârisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi*, VGY, 1989.
- DERİN, Fahri Ç., bkz. Hâfız Hüseyin Ayvansarayî.

- DİRİMTEKİN, Feridun, "Belgrad'ın İki Muhasarası", *İED*, II. (1956), s. 51-86.
- DOWNEY, Fairfax, *Kanunî Sultan Süleyman* (Terc. Enis Behiç KORYÜREK), KBY, İst. 1975.
- EBİ'L-FELÂH ABDÜ'L-HAYY b. el-İMÂDİ'L-HANBELÎ, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâr-ı men Zeheb*, VII-VIII, (basım yeri ve tarihi yok).
- ELGİN, Necati, "Konya Yazmalarından: Mürşidi'l-Talibîn", *Anıt*, S. 20-21 (Mart-Nisan 1957), s. 15-23.
- ERDOĞAN, Abdülkadir, "Silivri ve Konya", *Konya Mecmuası*, S. 12, (Ağustos 1937), s. 740-743.
- , "Yavuz Selim Devri'nde Konya", *Anıt*, S. 15 (Mart 1950), s. 9-15.
- EVLIYA ÇELEBİ, *Seyâhatnâme*, I., İst. 1314.
- EYİCE, Semavi, "İlk Osmanlı Devri'nin Dinî-İçtimai Bir Müessesesi Zâviyeler ve Zâviyeli Câmler", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XXIII., S. 1-2, (Ekim 1962-Şubat 1963), s. 1-80.
- , "İstanbul'da Koca Mustafa Paşa ve Onun Osmanlı-Türk Mimarisindeki Yeri", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C.V., S. 8, (Eylül 1953), s. 153-182.
- EYYUBÎ, *Menâkıb-ı Sultan Süleyman (Risâle-i Padişâh-Nâme)*, (Haz. Mehmed AKKUŞ), KBY, Ank. 1991.
- FINDIKLI İSMET EFENDİ, *Tekmiletü's-Şakaik fî Hakka Ehli'l-Hakaik*, (Neşr. Abdülkadir ÖZCAN), İst. 1989.
- FURAD, Ahmed Subhi, bkz. Taşköprü-Zâde.

- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *XV-XVI. Asırda Edirne ve Paşa Livâsı*, İst. 1952.
- , *Kanunî Sultan Süleyman*, MEBY, İst. 1992.
- , "Celâl-Zâde", *İA*, III., s. 61-64.
- , "İbrahim Paşa", *İA*, V.-II., İst. 1967, s. 908-915.
- , "Süleyman I."; *İA*, XI, İst. 1970, s. 99-155.
- , "Yeni Belgelerin Işığı Altında Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Venedik Münâsebetleri", *Kanunî Armağanı*, TTK. Ank. 1970, s. 171-186.
- , "Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar", *Kanunî Armağanı*, Ank. 1970, s. 5-39.
- GÖYÜNÇ, Nejat, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, TTK, Ank. 1991.
- GRENARD, Fernand, *Babur*, (Terc. Orhan Yüksel), MEBY. İst. 1971.
- GÜCÜYENER, Fuad, *Yavuz Sultan Selim*, İst. 1945.
- GÜRHAN, Ceyhan, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları*, VGY, 1978.
- HÂFİZ HÜSEYİN AYVANSARAYÎ, *Hadikatü'l-Cevâmi'*, I., İst. 1281.
- , *Mecmuâ-i Tevârih*, İÜEFY, (Haz. Fahri Ç. DERİN-Vahid ÇUBUK), İst. 1985.
- , *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhîr-i Ricâl*, (Haz. Fahri Ç. DERİN), İÜEFY. İst. 1978.
- HAMMER, *Devlet-i Osmaniye Târîhi*, (Terc. Mehmed Ata), I.-VI., İst. 1330-1332.

- HAYRULLAH EFENDİ, *Târîh-i Osmâniye*, X.-XI., İst. 1287.
- HOCA SADEDDİN EFENDİ, *Süleyman-Nâme*, yzm. KİK, no. 13274.
- , *Tâcü't-Tevârih*, II., İst. 1280.
- HUART, CL., "Aksaray", *İA*, I., İst 1965, s. 274.
- HÜSEYİN B. CAFER (HEZÂRFEN), *Târîh-i Hezârfen*, yzm. Fatih Ktb. no. 4301.
- HÜSEYİN HÜSAMEDDİN, *Amasya Tarihi*, III., İst. 1927.
- İBRAHİM B. HÜDAVERDİ, *Câmî'ül-İnşâ*, yzm. Ayasofya Ktb. no. 3831.
- İNALCIK, Halil, "Mehmed II.", *İA*, VII., s. 506-535.
- KAPPERT, Petra, bkz. Celâl-Zâde Mustafa.
- KARAÇELEBİ-ZÂDE ABDÜLAZİZ EFENDİ, *Süleyman-Nâme*, yzm.; Konya Yusufaga Ktb. no. 536.
- KÂTİB ÇELEBİ, *Keşfü'z-Zunûn 'An Esmâ'il-Kütüb ve'l-Fünûn*, (Nşr. Kilisli Muallim Rifat-Şerafeddin YALTKAYA), I.-II., İst. 1360-1362.
- KEMAL PAŞA-ZÂDE, *Tevârih-i Âl-i Osman*, X. Defter, yzm. TTK. no. 66 (Bu numaradaki *Tevârih-i Âl-i Osman*, eserin aslı olmayıp fotoğrafıdır).
- KEŞFÎ, *Târîh-i Sultan Selim*, yzm. Esad Efendi Ktb. no. 2147.
- KINALI-ZÂDE HASAN ÇELEBİ, *Tezkiretüş-Şuarâ*, (Nşr. İbrahim KUTLUK), TTK, I., Ank. 1989.
- KİLİSLİ MUALLİM RİFAT, bkz. Kâtib Çelebi.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964.

- , *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Niğde Aksaray Tarihi*, I-II., İst. 1974.
- , "Sadrazam Pir Mehmet Paşa ve Bıraktığı Eserlerin Tüyler Ürpertici Durumu", YAG, 28. XI. 1972-9.XI.1972.
- KONYALI (NİŞANCI) MEHMED PAŞA, *Târîh-i Tevkîi*, yzm. KİK, no. 13933, 13385.
- KORYÜREK, Enis Behiç, bkz. DOWNEY, Fairfax.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, "Babur", İA. II., İst. 1961, s. 180-187.
- KÖYMEN, Mehmed A. bkz. Mehmed Neşri.
- KRAMES, J.H., "Râzî", İA, IX, İst. 1964, s. 645-646.
- KUNDAKÇI, Durdu, bkz. CARRETTO, Giacomo E.
- KURAY, Gülbende, bkz. CARRETTO, Giacomo E.
- KURDOĞLU, V. Behçet, *Şair Tabibler*, İst. 1967.
- KUTLUK, İbrahim, Bkz. Kınalı-Zâde Hasan Çelebi.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf. *Lale Devri'nde Konya*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1989.
- , - ARABACI, Caner, *Selçuklular ve Konya*, Konya 1994.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, "Konya'da Bir Mevlevî Manzûmesi (Piri Mehmed Paşa Zâviyesi ve Vakfiyesi)", XI. *Vakıf Haftası Kitabı*, Ank. 1992, s. 159-178.
- , "Konya'nın Kültür Varlıklarına Sahip Çıkmak" *Ata Dergisi*, S.4, Konya 1993, s. 71-83.
- , "Konya Mevlânâ Dergâhı ve Türbe Hamamı'na Dair İki Mevlevî Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, S. XXIII, (1994), s. 75-102.

- LÂMÎİ, *Tercüme-i Nefehâtü'l-Üns*, İst. 1289.
- LATİFÎ, *Tezkire*, İst. 1314.
- LÜTFİ PAŞA, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İst. 1341.
- , *Âsâfnâme*, (Tıpkı basıma haz. Ahmed AKGÜNDÜZ), *Osmanlı Kanunnâmeleri*, FVY, IV., İst. 1992, s. 255-290.
- MAHMUD DEDE, *Mürşidü't-Tâlibîn Sinan Dede*, yzm. Konya Mevlânâ Müzesi İhtisas Ktb. no. 4005.
- MATRAKÇI NASÜH, *Süleyman-Nâme*, yzm. TSMK, Revan, no. 1286.
- MECDİ EFENDİ, *Tercüme-i Şakaik*, İst. 1269.
- MEHMED ATA, bkz. HAMMER.
- MEHMED NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, II, (yay. Faik Reşit UNAT-Mehmed A. KÖYMEN), (2. baskı), TTK, Ank. 1987.
- MEHMED SÜREYYA, *Sicill-i Osmanî*, II, IV, İst. 1311.
- MEHMED TAHİR, *Osmanlı Müellifleri*, I, İst. 1333.
- MELİKOFF, İ., "Djamal al-Din Aksarayî", *El.*, II, Leiden 1983, s. 419-420.
- MEVLÂNÂ CEMÂLEDDİN-ZÂDE PİRİ ÇELEBİ, *Semendire Eflâkleri Kanunnâmesi*, (Tıpkı basıma haz. Ahmet GÜNDÜZ), *Osmanlı Kanunnâmeleri*, FVY, İst. 1990, II. s. 495-499.
- MUGHUL, Muhammad Yakub, *Kanûnî Devri*, KBY, Ank. 1987.
- MUHAMMED ABDÜ'L-HAYY el-LEKNEVÎ, *Kitâbü'l-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanîfiyye*, Beyrut 1324.

- MUHYİ ÇELEBİ, *Selîm-Nâme*, yzm. KİK, no. 13335.
- , *Tevârîh-i Âl-i Osman*, yzm. Ali Emîrî Ktb. no. 15.
- MUSTAFA ÂLÎ, *Künhül-Ahbâr*, yzm. TSMK, Revan, no. 1122, 1124.
- MÜNECCİMBAŞI AHMED, *Sahâifü'l-Ahbâr fî Vekayitü'l - A'sâr*, III., (Terc. Nedim), İst. 1285.
- NASR, Seyyid Hüseyin, "Fahredden Râzî", *İslam Düşüncesi Tarihi*, II. İnsan Yayınları, İst. 1990.
- NEDİM, bkz. Müneccimbaşı Ahmed.
- NIŞANCI-ZÂDE MEHMED, *Mirât-ı Kâinât*, II, Kahire 1258.
- OSMAN-ZÂDE TÂİB AHMED, *Hadîkatü'l-Vüzerâ*, İst. 1271.
- ÖZ, Mustafa, "Cemâleddin Aksarayî", *DİA*, VII, İst. 1993, s. 308-309.
- ÖZ, Tahsin, *İstanbul Camileri*, II. TTK, Ank. 1987.
- ÖZCAN, Abdülkadir. bkz. Fındıklı İsmet Efendi.
- , bkz. Şeyhî Mehmed Efendi.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, II.-III., ÖY., İst. 1977.
- , *Kanunî Sultan Süleyman*, KBY, Ank. 1989.
- (PAKALIN), Mehmed Zeki, "Pîrî Mehmed Paşa", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, 1926, no. 18 (95), s. 325-350.
- PEÇEVÎ, *Târih*, I, İstanbul 1283.
- SADIK VİCDANÎ, *Tomar-ı Turûk-ı Aliyyeden Halvetiyye*, İst. 1338-1341.
- SA'DÎ B. ABDÜ'L-MÜTEÂL, *Selîm-Nâme*, yzm. TSMK, Revan, no. 1277.

- SAKIB DEDE, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, I, Mısır 1283.
- SALİS, Renzo Sértoli, *Muhteşem Süleyman*, (Terc. Ş. TURAN), A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını, Ank. 1963.
- SEHÎ, *Teskire*, İstanbul 1325.
- SİVASÎ, *Süleyman-Nâme*, yzm. TSMK, Hazine, no. 1340.
- SOLAK-ZÂDE, *Târih*, İst. 1297.
- STROTHMANN, R. , "Şî'a", *İA*, XI., İst. 1970, s. 502 -513.
- ŞAMS AL-DİN AHMED AL-AFLÂKÎ AL-ÂRİFÎ, *Manâkib al-Ârifin*, I.-II., (Yay. Haz. Tahsin YAZICI), TTK, Ank. 1976-1980.
- ŞEMSEDDİN SAMÎ, *Kamûsü'l-A'lâm*, II., İst. 1306.
- , *Kamûs-ı Türkî*, I.-II., İst. 1317- 1318.
- ŞEYH İBRAHİM-İ HALVETÎ, *Şecere-i Tarîkat-i Halvetiye* , yzm. KİK, no. 14720.
- ŞEYHÎ AHMED EFENDÎ, *Vakayitü'l-Füdalâ*, (Nşr. Abdülkadir ÖZCAN), I., ÇY, İst. 1989.
- TABİB RAMAZAN, *Târih-i Belgrad*, yzm. TSMK, Revan, no. 1279.
- TANSEL, Selâhattin, *Yavuz Sultan Selim*, MEBY, Ank. 1969.
- TAŞKÖPRÎ, ZÂDE, *Şakaiku'n Nu'mâniye*, yzm. TSMK, Hazine no. 1236.
- , *Kitâb-ı Şakaiku'n-Nu'mâniyye fî Tarîhi 'Ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniye*, yzm. KİK, no. 13202.
- , *eş-Şakaiku'n-Nu'mâniyye fî 'Ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniyye*, (Nşr. Ahmed Subhi FURAD), İÜEFY, İst. 1985.

- TAYYAR EFENDİ-ZÂDE AHMED ATA, *Tarih*, I., İst. 1291.
- TAYŞİ, Mehmed Serhan, "Cemâliyye", *DİA*, VII., İst. 1993.
- , "Cemâl-i Halveti", *DİA*, VII, s. 302-303.
- TIETZE, Andreas, *Mustafâ 'Âlî's Counsel for Sultans of 1581*, I., Wien 1979.
- TURAN, Şerafeddin, "Pîrî Mehmed Paşa", *İA*, IX, s. 559-561.
- , "Rodos'un Zabtından Malta Muhasarasına", *Kanunî Armağanı*, Ank. 1970, s. 47-117.
- , Bkz. SALİS, Renzo Sértoli.
- UĞUR, Ahmed, bkz. Celâl-Zâde Mustafa.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Fahrettin Râzî*. KBY, Ank. 1991.
- UNAT, Faik Reşit, bkz. Mehmed Neşrî.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK, (3. baskı), Ank. 1984.
- , *Çandarlı Vezir Ailesi*, TTK, (3. baskı), Ank. 1988.
- , *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, TTK, (2. baskı) Ank. 1984.
- , *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, TTK, (2. baskı), Ank. 1984.
- , *Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapukulu Ocakları*, I-II., TTK, (2. baskı), Ank. 1984.
- , *Osmanlı Tarihi*, II, TTK, (4. baskı), Ank. 1983.
- ÜNAL, Tahsin, "Karamanlı Bir Sadrazamın Hal Terçümesi, Karamanî Pîrî Mehmed Paşa", *Anıt*, (Nisan 1950- Haziran 1950), S. 16, s. 12-14 ; S. 17, s. 6-8 ; S. 18, s. 10-13.

- ÜNVER, Süheyl, "Sheykh Jamaluddin Aksarayî, Mujez Sherhi and Other Works", *Journal of the Regional Cultural Institute*, II/3, Tahran 1969, s. 167-176.
- VACCA, V., "Sıddîk", *İA*, X., İst. 1967, s. 550.
- YALTKAYA, Şerafeddin, bkz. Kâtib Çelebi.
- YAZICI, Tahsin, "Fetih'ten Sonra İstanbul'da İlk Halveti Şeyhleri : Çelebi Muhammed Cemaleddin, Sünbul Sinan ve Merkez Efendi", *İED*, II, İst. 1957, s. 87-113.
- , "Sünbülüye", *İA*, XI., İst. 1970, s. 263-238.
- , "Şah İsmail", *İA*, XI., s. 275-279.
- , bkz. Şems al-Din Ahmed al-Aflâkî al-Ârifi.
- YINANÇ, Mükrimin Halil, "Bayezid I. ", *İA*, II., İst. 1961, s. 369-392.
- , "Amasya", *İA*, I., İst. 1965, s. 394-395.
- YURDAYDIN, Hüseyin G. , *Kanunî'nin Cülûsu ve İlk Seferleri*, Ank. 1961.
- , "Bostan'ın Süleymannâmesi (Ferdî'ye Atfedilen Eser)", *Belleten*, XIX., S. 74, s. 137-202.
- YÜKSEL, Orhan, Bkz. GRENARD, Fernand.
- ZÂİM MEHMED (ZÂİM MİR MEHMED KÂTİB), *Tevârih-i Âl-i Osman*, yzm. KİK. no. 14667.
- , *Kitâb-ı Câmîü't-Tevârih*, yzm. Fâtih Ktb. no. 4306.
- ZİVER, Rodos Tarihi, Rodos 1312.

İNDEKS

- A -

- Abdullah Efendi, Şam Müftüsü, 154.
- Abdullah Halife, 7.
- Abdurrahman Şeref, tarihçi, 43.
- Abdurrahman, 121.
- Abdülhay oğulları, 134.
- Acem Ali, 142.
- Acem Diyarı, 34.
- Acem Külahı, 59.
- Acem, 119, 120.
- Acem-Zâde Mahallesi (İstanbul), 155.
- Adana, 154.
- Ağlıdere, 143.
- Ahdülhamid II., 137.
- Ahlâk-ı Cemâli, 6.
- Ahmed III., 141.
- Ahmed Paşa, Dükkakin Oğlu, 27, 28, 29.
- Ahmed Paşa, Gürcü, vezir, 59, 62, 63, 68, 74, 77, 81, 90, 93, 95, 96, 97, 98, 101, 103, 105, 106, 107, 108, 170, 176.
- Ahmed Paşa, Hersek-Zâde bkz. Hersek-Zâde.
- Ahmed Paşa, Rumeli Beylerbeyi, 70.
- Ahmed Rasim, 39.
- Ahmed, Sinop Beyi, 25.
- Ahmedlü Musa Paşa, Erzurum Beylerbeyi, 119.
- Ak Şemseddin, 59.
- Akdeniz, 44, 58, 82, 85, 86, 164, 182, 185, 186, 189.
- Aksaray (İstanbul), 11.
- Aksaray, 4, 6, 10, 15, 18, 133, 153, 154, 158, 160, 205, 207.
- Aksaraylılar, 11.
- Akşehir, 180.
- Alacahisar, 63.
- Alâeddin Ali Bey, Karamanoğlu, 6.
- Alevî, 196.
- Ali Bey, Dulkadır Oğlu, 54.
- Ali Bey, Şehsüvar Oğlu, 25, 178.
- Ali Cemâli bkz. Ali Cemâli Efendi.

- Ali Cemâli Efendi, 9, 18, 19, 116, 197, 201, 202, 208.
- Ali Emiri Ktb., 120.
- Ali Fakih Köyü, 157.
- Ali, Hz., 202, 203.
- Ali-Kulu, Babur'un topçu ustası, 191.
- Allah, 16, 49, 58, 85, 108, 128.
- Alman Seferi, 113.
- Altıparmak Mahallesi (Mudanya'da), 159.
- ALTUNDAĞ, Şinasi, 39.
- Amaral, 87, 88, 100, 182, 183.
- Amasya Mahkemesi, 15, 19, 166, 205.
- Amasya Tarihi, 11.
- Amasya, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 24, 27, 28, 29, 30, 32, 84, 116, 166, 193, 196, 197, 198, 203, 205, 207.
- Amasyalı, 13, 15.
- Amasyalı, 116.
- Anadolu askeri, 91, 95.
- Anadolu beyleri, 91.
- Anadolu Defterdâri, 20.
- Anadolu Kazaskerliği, 36.
- Anadolu Sahilleri, 82, 189.
- Anadolu Türk aristokrasisi, 170.
- Anadolu, 17, 21, 22, 27, 31, 34, 37, 40, 54, 120, 122, 157, 159, 160, 163, 196, 198, 202, 207.
- Anglikan, 87.
- Arabistan, 131.
- Arap Toprakları, 36, 40, 43, 173, 206.
- Arap ve Acem Kazaskerliği, 35, 36, 206.
- Arap Vilayetleri, 43.
- Arap, 103, 119, 120.
- Arapça, 6, 10.
- Araplar, 43.
- Arif, Celâl'in oğlu, 145.
- Ârifi, 14, 78, 80, 92, 104.
- Âsafnâme, 129, 164.
- Avrupa Devletleri, 47, 83, 86, 87.
- Avrupa fütühatı, 81.
- Avrupa Kitası, 206.
- Avrupa seferleri, 81.
- Avrupa ülkeleri, 182.
- Avrupa, 55, 56, 83, 86, 163, 175, 181.
- Avusturya İmparatoru, 47.
- Avusturya, 47.
- Ayas bkz. Ayas Paşa.
- Ayas Paşa, Rumeli Beylerbeyi, 101, 102, 103.
- Ayşe Hatun, Pîri Mehmed Paşa'nın Kızı, 119.
- Ayşe, Pîri Mehmed Paşa'nın Annesi, 13.
- Ayvansarayî, 124.
- Azap dilâverleri, 76.
- Azerbaycan, 57.

- B -

- Bâb-ı Mâhî (İstanbul), 156.
- Bâb-ı Meyve (İstanbul), 156.
- Babaoğlu mezraası, 157.
- Bâbiâli, 89.
- Babur, Timur soyundan, hükümdar, 191.
- Baf Sancakbeyi, 118, 119.
- Bağdat, 42, 163, 180, 181.
- Bahâeddin Veled, 123, 124.
- Bahr-i Ahmer, 44, 45, 46, 189.
- Balat Mahallesi, 156.
- Balat, 141.
- Bâli Bey, Malkoç Oğlu, 25, 178.
- Bâli Bey, Yahya Paşa Oğlu, Bosna Valisi, 63, 74.
- Balkan Harbi, 143.
- Balyemez Osman Ağa, 33.
- Banaz Çayı, 160.
- Banaz köyü, 158, 160.
- Basra Körfezi, 163.
- Bastoşa köyü, 157.
- Baş oda, 52.
- Başdefterdâr bkz. Rumeli Defterdârı.
- Başşövalye, 88, 89, 90, 103.
- Batı Devletleri, 56, 58, 185, 186.
- Batılı Devletler bkz. Batı Devletleri
- Batılı Hristiyan Devletler, 46.
- Batılı tarihçiler, 109.
- Bayburd, 27.
- Bâyezid Camii (Amasya'da), 196.
- Bâyezid Camii (İstanbul), 154.
- Bâyezid I., 3, 4, 6, 10, 205.
- Bâyezid II., 2, 3, 8, 10, 11, 19, 20, 29, 81, 116, 125, 126, 129, 130, 166, 167, 169, 185, 193, 200, 202, 205, 206, 208.
- BAYSUN, Cavid, 9.
- Bedesten (Konya), 36.
- Behram Ağa, Kapucubaşı, 33.
- Behram Bey, kaptan, 106, 107.
- Behram Çavuş, elçi, 56.
- Behram, Pîri Mehmed Paşa'nın azatlısı, 145.
- Belediye (İstanbul), 136.
- Belgrad Kâfirleri, 69.
- Belgrad Kalesi, 47, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 77, 80, 143, 145, 175, 190.
- Belgrad kuşatması, 78, 79, 153, 170.
- Belgrad Muhafızları, 76.
- Belgrad Seferi, 57, 58, 59, 61, 87, 190, 193, 199.
- Belgrad, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 81, 89, 163, 175, 206, 207.
- Beyoğlu (İstanbul), 81.
- Beyşehir Sancakbeyi, 118.

- Bıyıklı Mehmed Paşa, 41, 180.
- Bizans dönemi, 185.
- Bizans gemi tezgâhları, 188.
- Bizans Sarnıcı (İstanbul'da), 134, 135, 136.
- Blas Diez, 100.
- Boğaz (İstanbul), 22, 134.
- Boğdan, 189.
- Boya Kazası, 158.
- Bögürdelen Hisarı bkz. Bögürdelen Kalesi.
- Bögürdelen Kalesi, 62, 63, 68.
- Bögürdelen, 69, 70, 81.
- Budin, 47, 63, 70, 73.
- Bulgar işgali, 143.
- Burgaz köyü, 157.
- Bursa, 21, 154, 159.

- C -

- Cafer Ağa, Kaptan, 36, 37, 39, 85, 191.
- Cafer Çelebi, 33, 131.
- Camcı Ali Mahallesi (Emi-nönü), 146.
- Cami-i Cedid Mahallesi (İs-tanbul), 155.
- Cami-i Kebir, bkz. Ulu Cami.
- Cami-i Şerif Mahallesi (İs-tanbul), 156.
- Canberdi bkz. Canberdi Gazali.
- Canberdi Gazali, Şam Bey-lerbeyi, 53, 54, 55, 57, 184.

- Canberdi İsyanı, 184.
- Celâl-Zâde Mustafa Çelebi bkz. Celâl-Zâde Mustafa.
- Celâl-Zâde Mustafa, 29, 66, 77, 95, 129, 131, 164, 188.
- Celâleddin, 124.
- Celâli Ailesi, 122, 166, 167, 208.
- Celâliye Çiftliği, 110.
- Celâliye Kasabası, 141.
- Cemâl Halife bkz. İshak-ı Karamanî
- Cemâl oğlu Cemâleddin Mehmed Çelebi bkz. Meh-med Çelebi.
- Cemâl Şeyh Mehmed bk. Mehmed Çelebi.
- Cemâl-i Halveti bkz. Meh-med Çelebi.
- Cemâleddin İshak-ı Ka-ramanî bkz. İshak-ı Ka-ramanî.
- Cemâleddin İshak-ı Ka-ramanî bkz. İshak-ı Ka-ramanî.
- Cemâleddin Mehmed-i Ak-sarayî bkz. Cemâleddin-i Ak-sarayî.
- Cemâleddin Şeyh İshak, bkz. İshak-ı Karamanî.
- Cemâleddin Şeyh Mehmed Çelebi bkz. Mehmed Çelebi.
- Cemâleddin, 124.
- Cemâleddin-i Aksarayî, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 10, 11, 12, 13, 120, 121, 124, 125, 133, 153, 205.

- Cemâli Ailesi, 1, 11, 12, 17, 122, 123, 126, 196, 199, 205.
- Cemâli Tarikati, 8, 9, 197.
- Cemâli-Zâdeler, 197.
- Cemâliler Devri, 165, 208.
- Cemâliye bkz. Cemâli Ta-rikati.
- Cemâlüddin Mehmed Çelebi Halife bkz. Mehmed Çelebi.
- Cerrahbaşı, 48.
- Charles-Quint, Alman İm-paratoru, 87.
- Cumhuriyet dönemi, 137.

- Ç -

- Çaldıran Fırarisi (Şah İs-mail), 56.
- Çaldıran Sahrası, 26, 179.
- Çaldıran Seferi, 20, 22, 23, 35, 40, 153, 168, 177, 178, 181, 206.
- Çaldıran Zaferi, 30, 41, 179, 193.
- Çaldıran, 25, 30, 38, 41, 55, 168, 179, 180, 184, 198.
- Çandarlı Halil Paşa, 168.
- Çapa, 136, 137.
- Çaprak Bıyık (Mudanya'da), 159.
- Çavuş Ali, 64.
- Çelebi Halife bkz. Mehmed Çelebi.
- Çelebi Halife bkz. Mehmed Çelebi.
- Çelebi-Zâde Mahallesi (İstanbul), 155.

- Çerçi Hızır höyüğü, 158.
- Çerkes Ümerası, 53.
- Çerkez, 99.
- Çoban Köprüsü, 27.
- Çoban Mustafa Paşa, bkz. Mustafa Paşa.
- Çolaki Değirmeni (Aksaray), 158.
- Çorlu, 47, 48.

- D -

- D' Amaral bkz. Amaral
- Dânişmend Reis, 59.
- Danişmendlû Köyü, 158.
- Dârü'l- Hadis Camii, (Edir-ne'de), 116, 118.
- Dârü'l-Cihad, Belgrad, 81.
- Dârü'l-İlm, 4.
- DEMİREL, Celâl, şoför, 145.
- Dereköy, 159.
- Dericiler Sokağı (Konya'da), 145.
- Devşirme, 168, 170.
- Dîvan-ı Hümâyûn, 53, 58, 86, 87, 131, 132, 164, 182, 186.
- Dîvâniye, 42.
- Dil İskeleyi, 31.
- Dimyat İskeleyi, 96.
- Divan bkz. Dîvân-ı Hümâyûn.
- Diyâr-ı Arab, 40.
- Diyâr-ı Rum bkz. Amasya.
- Diyarbakır, 33, 35, 39, 40, 41, 42, 43, 173, 180, 181, 206.

- Doğançı İlyas Köyü, 157.
- Doğanoglu Köyü, 157.
- Doğu Akdeniz, 106, 164, 206.
- Doğu Anadolu, 35, 36, 41.
- don Andrea d' Amaral bkz. Amaral.
- DOWNEY, Fairfax, 94, 95, 190.
- Dört Halife, 203.
- Dudu Divanı Köyü, 159.
- Dulkadir Beyliği, 180.
- Dutlu Pınarı, 31.
- Düleyim, 42.

- E -

- Ebû Bekir es-Sıddîk, Hz., bkz. Ebû Bekir, Hz.
- Ebû Bekir, Hz., 4, 119, 120, 121, 122, 124.
- Edirne Kadılığı, 116.
- Edirne Muhafızlığı, 37.
- Edirne, 23, 36, 42, 47, 48, 59, 113, 114, 116, 118, 153, 157, 181.
- Eflak, 189.
- Ehl-i Beyt bkz. Hubb-ı Âl-i 'Abâ.
- Ehl-i Sünnet, 196.
- Eminönü, 146.
- Eminüddin köyü, 159.
- Emir Fahreddin Ahmed Bey, 6
- Emir Siyavuş bkz. Siyavuş Türbesi.

- Emre bkz. Yunus Emre.
- Engürüs Vilâyeti, 62.
- Erbil, 42.
- Erdebil, 179.
- ERDOĞAN, Muzaffer, 142.
- Ergene Nehri, 157.
- Erzincan, 7, 41, 205.
- Eser köyü, 159.
- Eski Cami (Adana), 154.
- Eş'arî, 119.
- Evliya Çelebi, 134, 188.
- Eynez Köyü, 158.
- Eyüb, 33, 85, 156.
- Eyüp İskelesi, 141.
- Eyüp Sultan Hazretleri, 85.

- F -

- Fahreddin-i Râzî, 4, 119, 120, 121, 123, 124, 196.
- Farsça, 6, 10.
- Fatih bkz. Mehmed II.
- Fatih devri, 2.
- Fatih İmareti, 19.
- Fatih Kanunnâmesi, 39.
- Fatih Mehmed bkz. Mehmed II.
- Fatih Sultan Mehmed bkz. Mehmed II.
- Fatih zamanı, 188.
- Fatma Hatun, Piri Mehmed Paşa'nın anne annesi, 13.
- Fatma Sultan, III. Ahmed'in kızı, 141.
- Fenarî-Zâde bkz. Fenarî-Zâde Mehmed Şah Efendi.

- Fenarî-Zâde Mehmed Şah Efendi, 35, 36.
- Fenarî-Zâde Muhyiddin Çelebi, 170.
- Ferhad Paşa, 50, 52, 54, 184.
- Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs, Kıbrıs'ın Türkçe tarihidir, 118.
- Fırat havalisi, 41.
- Fil Yakup Ağa, Kapucular Kethüdası, 49.
- Filibe Nahiyesi, 157.
- Filibe Sahrası, 63.
- François I., Fransa Kralı, 87.
- Fransa, 89, 187.
- Frenk Mustafa, Fransız asıllı Türk casusu, 89.
- Frenkler, 45, 187.
- Fuar (Konya), 151.

- G -

- Galata Kadısı, 126.
- Galata Kazası, 156.
- Galata, 19.
- Gazze, 36, 37.
- Gelibolu, 37, 185, 186.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, 157.
- Gölçük köyü, 158.
- Gön Hanı (Kayseri) bkz. Piri Paşa Hanı.
- Gönüllük mevkii (Edirne), 157.
- Gücerat, 45.
- Gülek Kalesi, 154.

- Güneydoğu Anadolu, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 181.
- Gûrağaç nahiyesi, 158.
- Gürcistan, 57.

- H -

- H. Hüsameddin, 2, 11, 29.
- Hâce-i Sultanî Zâviyesi, 2, 8.
- Hacı Şadgeldi bkz. Şadgeldi Paşa.
- Hacı Üveys-Zâde Hacı Mustafa Efendi, 161.
- Haçlı donanmaları, 185, 189, 206.
- Hadım Sinan Paşa, sadrazam, 34.
- Hain Ahmed Paşa bkz. Ahmed Paşa.
- Haleb, 34, 40, 53.
- Halep Kalesi, 54.
- Haliç, 37, 134, 140, 141.
- Halimî Çelebi, Hâce-i Sultanî, 28.
- Halit, Celal'in oğlu, 145.
- Hallaçlar Çarşısı (Kayseri), 158.
- Halvatiye Tarikati bkz. Halvatiye.
- Halvetîler, 199, 207.
- Halvetiye Hânkahı, 137.
- Halvetiye Şeyhleri, 136, 137.
- Halvetiye Zâviyesi, 134.
- Halvetiye, 2, 3, 7, 8, 9, 18, 137, 196, 197, 199, 200, 205, 207, 209.

- Hammad, 121.
- HAMMER, 182.
- Hân-ı Kebir (İstanbul), 155.
- Hancı Mahallesi (İstanbul), 156.
- Hanım, Piri Mehmed Paşa'nın Kızı, 119.
- Harem-i İlâhî, 131.
- Haremeyn-i Şerifeyn, 132.
- Hasan b. Ali, 119.
- Hasan Can, 49, 50, 51, 85.
- Hasan Paşa Bahçesi (Südlüce yakınında), 156.
- Hasköy Caddesi, 140.
- Hasköy, 140, 156.
- Hatıblu Köyü, 159.
- Hatice, Piri Mehmed Paşa'nın Kızı, 119.
- Hatip-Zâde Daniş Ahmed Efendi, 140.
- Hayarabolü Nahiyesi, 157.
- Hayır Bey, Mısır Beylerbeyi, 38, 53, 95, 96, 98.
- Hayra Hizmet Vakfı, 145, 146.
- Hayrullah Efendi, 109.
- Hazîne-i Âmire, 36.
- Hekimoğlu Camii, 140.
- Hemdem Paşa, Karaman Beylerbeyi, 24.
- Hemdem Said Çelebi, Konya Mevlânâ Dergâhı postnişini, 152.
- Hemedan, 180.
- Henri VIII., İngiltere Kralı, 87.
- Hersek-Zâde, sadrazam, 28, 33.
- Hristiyan âyinleri, 201.
- Hristiyan deniz korsanları, 82.
- Hristiyan dünyası, 57, 85.
- Hırsova Kazası, 157.
- Hızır İlyas Zâviye ve Türbesi, (Konya'da), 151.
- Hindistan Seferi bkz. Hint Seferleri.
- Hindistan, 43, 44, 45, 46, 146, 191, 192.
- Hint Müslümanları, 44.
- Hint Okyanusu, 44, 186.
- Hint Seferleri, 43, 44, 46.
- Hint-Türk Devleti, 191.
- Hoca Bâyezid Mahallesi (Edirne'de), 157.
- Hoca Keşkek Mahallesi (İstanbul), 155.
- Hoca Sadeddin, 77, 85.
- Horasan, 42, 181.
- Hoy, 25.
- Hubb-ı Âl-i 'Abâ, 3.
- Humbarahâne Camii, 141.
- Hüsaleddin bkz. H. Hüsameddin.
- Hüseyin b. Abdülhay, mütevellî, 133.
- Hüseyinü'l-Hatibî, 121.
- Hüsrev Bey Çiftliği, 157.
- Hüsrev Bey, Semendire Beyi, 63, 67.
- Hüsrev Bey, Yanya Sancak Beyi, 89.

- I • I -

- Irak, 40, 41, 42.
- Isparta, 158.
- İbn Yamuz, mutasavvıf, 61.
- İbrahim Ağa, Odacıbaşı bkz. İbrahim Paşa.
- İbrahim Paşa, Makbul, Mak-tul, vezir-i âzam, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 117, 118, 170, 171, 206.
- İçel Sancak Beyi, 117, 118.
- İdris, tarihçi ve âlim, 27.
- İdris-i Bitlisi bkz. İdris.
- İî yazıcı, 205.
- İnebeyce, 157.
- İran ordusu, 179, 180, 191.
- İran Seferi, bkz. Çaldıran Seferi.
- İran Şahı bkz. Şah İsmail.
- İran Şahı bkz. Şah İsmail.
- İran, 3, 12, 24, 25, 34, 39, 40, 47, 178, 179, 180, 184, 185, 191, 195, 196, 203.
- İranlı 12, 41, 180, 181.
- İshak-ı Karamanî, 8, 9, 136, 137, 197, 199.
- İskender Paşa, 33.
- İskenderiye Limanı, 38.
- İskenderiye, 38, 39, 96.
- İslam Ülkeleri, 44.
- İslâm Âlemi, 6, 189, 195.
- İslâm Birliği, 43.
- İslâm Hukukçusu, 201.
- İslâm, 201.
- İslâm-Türk Kültürü, 120.
- İslâmî mezhepler, 202.
- İsmail bkz. Şah İsmail.
- İspanya, 89, 187.
- İstanbul Boğazı, 59.
- İstanbul hanları, 161.
- İstanbul Hükûmeti, 89.
- İstanbul Muhafızlığı bkz. İstanbul Taht Muhafızlığı.
- İstanbul Taht Muhafızlığı, 35, 111, 191.
- İstanbul Tersanesi, 58, 188, 190.
- İstanbul, 8, 9, 10, 11, 12, 18, 19, 21, 24, 25, 30, 32, 35, 37, 38, 39, 40, 42, 45, 46, 51, 53, 54, 59, 64, 81, 85, 88, 89, 100, 106, 107, 110, 111, 112, 116, 118, 134, 136, 140, 141, 154, 155, 159, 160, 161, 184, 185, 189, 190, 193, 196, 197, 199, 200, 206, 207, 208.
- İtalya, 89.
- İzmit, 31.
- İzvornik, 55.

- K -

- Kadı Burhâneddin, 4.
- Kadri Efendi / Kurşunlu Han, (Konya), 36.
- Kadri Efendi, Anadolu Kazaskeri, 36, 112.
- Kâfiristan, 187.
- Kalenderoğlu ayaklanması, 117.

- Kalkandelenli Sücûdî, 131.
- Kandurî Kazası, 159.
- Kanlı Medrese bkz. Soğukkuyu Camii.
- Kanunî bkz. Süleyman I.
- Kanunî devri, 208.
- Kanunî Sultan Süleyman bkz. Süleyman I.
- Kapan Hamı (Kayseri), 158.
- Kara Han, 180.
- Kara Pîrî Camii bkz. Soğukkuyu Camii.
- Kara Reis Köyü, 157.
- Karaca Paşa bkz. Sinop Beyi Ahmed.
- Karadeniz, 59.
- Karahöyük köyü, (Konya'da), 154.
- Karakaya köyü, 159.
- Karaköy Mahallesi, 156.
- Karaman Beylerbeyi, 40.
- Karaman bkz. Lârende.
- Karaman ülkesi, 11.
- Karamanî Habîb, 10.
- Karamanî Şeyh bkz. Sinan Dede.
- Karamanî, 13, 15.
- Karamanlı Cemâleddin İshak bkz. İshak-ı Karamanî.
- Karatay Belediyesi, 150.
- Karayer (Bekir'in) höyüğü, 158.
- Kasım Paşa, Halep Sancağı Beyi, 61.
- Kasımpaşa Deresi, 188.
- Kasımpaşa, 186.
- Katolik, 87.
- Katoliklik, 87.
- Kavaklı köyü, 158.
- Kayı höyüğü, 158..
- Kayıtbay, Memlûk Sultanı, 184.
- Kayseri, 158, 160, 184, 198.
- Keçiborlu, 158, 160.
- Kefe, 157.
- Kemal Paşa-Zâde, Şeyhülislâm, 112, 116.
- Kerkük, 42.
- Kestel Kasabası, 158.
- Kıbrıs kuşatması, 119.
- Kıbrıs Seferi, 118.
- Kıbrıs, 88.
- Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, bkz. Kınalı-Zâde.
- Kınalı-Zâde, 127, 130, 165.
- Kızıl Kapu, 95.
- Kızılağaç Yenicesi, 157.
- Kızılbaş, 117, 172, 197.
- Kızılbaşlık, 196.
- Kızıldeniz bkz. Bahr-i Ahmer.
- Kızlar Kilisesi bkz. Koca Mustafa Paşa Zâviyesi.
- Kiremitlik Mevkii, (İstanbul), 156.
- Kirişhâne Mevzii (Aksaray), 158.
- Kitâbü'l-Es'ile ve'l-Ecvibe, 6.
- Koca Mustafa Paşa Medresesi, 116.

- Koca Mustafa Paşa Zâviyesi, 8.
 - Koca Mustafa Paşa, 21.
 - Kocaeli Livası, 159.
 - Koğacı Dede Mescidi Mahallesi (İstanbul), 155.
 - Komünist Partisi, (Rusya'da), 168.
 - Konya Beyi, 61.
 - Konya Hisarı, 61.
 - Konya İmaretî, 160.
 - Konya Kadılığı, 6.
 - Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 161.
 - Konya Valisi bkz. Konya Beyi.
 - Konya, 2, 7, 11, 12, 13, 15, 22, 23, 24, 30, 31, 36, 60, 61, 122, 133, 134, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 154, 157, 158, 160, 161, 199, 200, 205, 207.
 - Konyalı (Nişancı) Mehmed Paşa, 124.
 - KONYALI, İbrahim Hakkı, 13, 16, 18, 42, 123, 136, 160.
 - Kopes Nehri, 157.
 - Koruklu Dergâhı, 199.
 - Koruklu Mahallesi, (İstanbul), 137.
 - Koruklu Tekkesi bkz. Pîrî Paşa Zâviyesi.
 - Kosova muharebesi (I), 190.
 - KOTKU, Mehmet Zâhit, 17.
 - Kur'an, 60, 122, 143.
 - Kurd oğlu Muslihiddin bkz. Kurdoğlu.
 - Kurd oğlu Mustafa Bey, Yalak, kaptan, 90, 106.
 - KURDOĞLU, V. Behçet, 3.
 - Kurdoğlu, kaptan, 85, 86, 89.
 - Kureyş Kabilesi, 119.
 - Kurşunlu Han bk. Kadri Efendi / Kurşunlu Han.
 - Kuruçeşme Mahallesi (İstanbul), 155.
 - Kuruçeşme mahallesi (Mudanya'da), 159.
 - Kuzey Irak, 206.
 - Küçük Bâli, Yahya Paşa huddâmından, 67.
 - Künhü'l-Ahbâr, 130.
 - Kürdistan Beyleri, 40.
- L -
- L'İsle Adam bkz. Villiers de L'İsle Adam.
 - Lârende, 13, 18, 158, 160.
 - Lârendeli Mevlânâ Hamza bkz. Mevlânâ Hamza.
 - Latifi, 17, 126, 164.
 - Lehistan, 189.
 - Lemezât, 8.
 - Leon X., Papa, 47, 87.
 - Lonca Mahallesi, 156.
 - Louis II., Macaristan Kralı, 87.
 - Lüter, 57.
 - Lütfi Paşa, tarihçi, 28, 129, 164.

- M -

- Macar askerleri, 76.
- Macar Halkı, 47.
- Macar Hükümeti, 68.
- Macar Kale Muhafızları, 64, 65, 73, 75, 76.
- Macar Komutanı, 67.
- Macar ordusu, 57.
- Macar toprakları, 70, 72, 74, 81.
- Macaristan Kralı, 47, 55, 56, 57, 67, 74.
- Macaristan Seferi, 47, 56, 57, 58, 93, 173.
- Macaristan, 47, 53, 57, 62, 67, 68, 70, 71, 74, 83, 175, 189.
- Macarlar, 55, 65, 66, 67, 70.
- MAHIROĞULLARI, Servet, Piri Mehmed Paşa vakfı müsteciri, 146.
- Mahmûdü'l-Hatib.
- Maliye Bakanı, 20.
- Mâlû Mezraası, 158.
- Manisa, 50.
- Marco Memmo, 82.
- Marco Minio, Venedik elçisi, 81, 82.
- Marmara, 134.
- Marmaris, 91, 93, 106.
- Mecdi Efendi bkz. Mecdi.
- Mecdi, 18, 198.
- Medine, 131, 132.
- Medine-i Münevvere bkz. Medine.
- Mehmed Bey bkz. Mir Mehmed.
- Mehmed Bey, Mihâl oğlu, 25, 178.
- Mehmed bkz. Muhyiddin Mehmed Raşid Efendi.
- Mehmed Çelebi el-Cemâli bkz. Mehmed Çelebi.
- Mehmed Çelebi Halife bkz. Mehmed Çelebi.
- Mehmed Çelebi, 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 17, 18, 120, 121, 166, 195, 196, 197, 205, 208.
- Mehmed II., 2, 11, 55, 58, 59, 67, 71, 81, 83, 87, 169, 171, 176, 185, 190, 197.
- Mehmed Paşa, Hoca Oğlu, vezir, 34, 35, 38.
- Mehmed Pir Paşa, 16.
- Mehmed Süreyya, 13, 118, 133.
- Mehmed Tahir, 3, 10, 126, 127.
- Mekke, 119, 131, 132.
- Mekke-i Mu'azzama, bkz. Mekke.
- Memlûk Devleti, 44, 180.
- Memlûk Filosu, 44.
- Memlûk heyeti, 180.
- Memlûk Sultanı, 34, 45.
- Memlûk sultanı, 34.
- Memlûk Toprakları, 46, 53.
- Memlûk toprakları, 82.
- Memlûklü, 191.
- Mercan (İstanbul), 154.

- Mercancılar Çarşısı, 141.
- Merkez Bankası (Konya), 36.
- Mesih Paşa, 103, 176.
- Mesih, vezir, 129.
- Mesnevî, 126.
- Mesnevihânlık, 23.
- Mevdûd, 121.
- Mevlâna Şemseddin-i Fenarî, 6.
- Mevlânâ Celâleddin-i Rumî, 23, 30, 122, 123, 124.
- Mevlânâ Cemâleddin Muhammed el-Aksarayî, bkz. Cemâleddin-i Aksarayî.
- Mevlânâ Dergâhı, 23, 30, 31, 145.
- Mevlânâ Fahrü'd-Din Muhammed er-Râzî bkz. Fahrreddin-i Râzî.
- Mevlânâ Hamza, 13, 15, 18, 125.
- Mevlânâ Hayreddin, Kanunî'nin hocası, 112.
- Mevlânâ Mehmed b. Cemâleddin el-Aksarayî bkz. Mehmed Çelebi.
- Mevlânâ Mehmed Cemâleddin el-Aksarayî bkz. Mehmed Çelebi.
- Mevlânâ Muhyiddin Mehmed Raşid Efendi bkz. Muhyiddin Mehmed Raşid Efendi.
- Mevlânâ Türbesi, 31.
- Mevlânâ, Hz., bkz. Mevlânâ Celâleddin-i Rumî.
- Mevlevî Dedesi, 150.
- Mevlevî Dervîşi elbisesi, 123.
- Mevlevî dervişleri, 122, 146, 151.
- Mevlevî kıyafeti, 123, 200.
- Mevlevî, 123, 199, 200.
- Mevlevîler, 60, 122, 199, 200, 207.
- Mevlevîlik, 122.
- Mevlevî Celâleddin bkz. Mevlânâ Celâleddin-i Rumî.
- Mevlid merasimi, 136.
- Mısır askerleri, 99.
- Mısır Beylerbeyliği, 38.
- Mısır Seferi, 20, 34, 35, 36, 38, 41, 47, 55, 172, 173, 180, 181, 188, 191, 206.
- Mısır valiliği, 170.
- Mısır, 34, 35, 36, 37, 39, 43, 44, 45, 46, 47, 81, 85, 95, 98, 131, 170, 173, 181, 185, 186, 189, 191, 198.
- Mir Mehmed, Piri Mehmed Paşa'nın ikinci oğlu, 116, 117, 118, 119.
- Midilli, 106.
- Moğol, 44.
- Molla Gûranî Camii, 137, 199.
- Molla Gûranî Kabristanı, 137, 156.
- Molla Gûranî, 59.
- Molla Hüsrev, 18, 59.
- Mollâ, Hz., bkz. Mevlânâ Celâleddin-i Rumî.
- Monla Celâleddin bkz. Mevlânâ Celâleddin-i Rumî.

- Mu'cez-i Tıbb, 7.
 - Mudanya, 159.
 - Muhammed Said bkz. Said-i Nursi.
 - Muhammed, 121.
 - Muhiyiddin Mehmed Çelebi, 1, 2, 3, 11, 13, 15, 196.
 - Muhiyiddin Çelebi, Fenari-Zâde, kazasker, 107, 112.
 - Muhiyiddin Mehmed Çelebi b. Ahmed Çelebi bkz. Muhiyiddin Mehmed Çelebi.
 - Muhiyiddin Mehmed Raşid Efendi, Piri Mehmed Paşa'nın oğlu, Edirne Kadısı, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 119.
 - Mumhâne (İstanbul), 156.
 - Murad II., 13.
 - Murad III., 119.
 - Murad, Sultan Cem oğlu, 106.
 - Muraman köyü, 159.
 - Mustafa Âli, 20, 129, 165.
 - Mustafa Çelebi, Sultan Süleyman'ın oğlu bkz. Şehzâde Mustafa.
 - Mustafa II., 140.
 - Mustafa Paşa, vezir, 27, 35, 52, 71, 72, 73, 74, 77, 86, 90, 91, 93, 94, 95, 119, 171, 172.
 - Mustafa-i Rumî, Osmanlı Türkleri'nden, Osmanlı topçu ustası, 191.
 - Musul, 40, 42.
 - Mutahhar, 121.
 - Muzaffer Şah, Gücerat Hükümdarı, 45, 46.
 - Mübadil Muhacirler, 136.
 - Müftiyü'l-Enâm, 6.
 - Münşeât Kitabı, 120.
 - Müseyyeb, 121.
 - Müslüman ticareti, 82.
 - Müslümanlar, 43, 85, 86.
 - Müstakim-Zâde, 199.
 - Müstevfî Hamamı (Konya'da), 157.
- N -
- Nadirpınarı köyü, 157.
 - Nahçevan, 27.
 - Nail köyü, 154.
 - Nakkaş Ali, Serdâr-ı Azabândan, 76.
 - Nakşî, 17.
 - Nalbant Mustafa, Mevlevî Dervîşi, 60.
 - Naldöken köyleri, 159.
 - Nazilli Pazarı, 158.
 - Nazilli, 160.
 - Niğbolu, 58.
 - Niğde Kazası, 158.
 - Niş, 58.
 - Nişancı-Zâde, 114, 125, 198.
 - Nizamü'l-Mülk, 165.
 - Nuh Tufanı, 70.
- O • Ö -
- Oğlaklı köyü, 157.
 - Orta Asya, 146, 191.
 - Osman-Zâde Taib, 16.

- Osmanlı, 1, 8, 20, 22, 25, 26, 27, 35, 40, 41, 191.
 - Osmanlı Askeri, 53, 183.
 - Osmanlı aydınları, 122.
 - Osmanlı casusu, 184.
 - Osmanlı Cihan Devleti, 186.
 - Osmanlı denizciliği, 186.
 - Osmanlı Devlet teşkilatı, 110.
 - Osmanlı devlet adamları, 90.
 - Osmanlı Devleti, 3, 6, 9, 12, 18, 19, 22, 35, 43, 44, 47, 50, 53, 55, 88, 89, 128, 160, 163, 165, 167, 168, 177, 180, 181, 185, 188, 189, 191, 195, 197, 198, 203, 206, 207, 208.
 - Osmanlı Donanması, 37, 45, 129, 185, 189.
 - Osmanlı hâkimiyeti, 44.
 - Osmanlı Hanedanı, 109.
 - Osmanlı hukuku, 126.
 - Osmanlı idaresi, 41, 53, 197.
 - Osmanlı İstihbarat Teşkilâtı, 99.
 - Osmanlı istihkâm erleri, 102.
 - Osmanlı kanunları, 43, 173.
 - Osmanlı kaynağı, (kitap), 50, 86, 94.
 - Osmanlı Ordusu, 40, 41, 57, 59, 63, 177, 179, 180, 184, 190, 193, 208.
 - Osmanlı Padişahları, 43, 46, 59, 193, 200.
 - Osmanlı Sadrazamları, 125, 163, 207.
 - Osmanlı sınırları, 46, 206.
 - Osmanlı sistemi, 106.
 - Osmanlı sultanları bkz. Osmanlı padişahları.
 - Osmanlı şairleri, 127.
 - Osmanlı tarihçileri, 128, 170.
 - Osmanlı tarihi, 171.
 - Osmanlı teşkilâtı, 205.
 - Osmanlı toplumu, 196, 197, 199.
 - Osmanlı toprakları, 47, 55.
 - Osmanlı topu, 180, 191.
 - Osmanlı Ülkesi, 18, 82, 120, 131, 134, 155, 164, 198, 201, 202.
 - Osmanlı vezirleri, 175.
 - Osmanlı yazarları, 117.
 - Osmanlılar, 10, 11, 47, 58, 59, 104, 180, 191.
 - Ömerü'l-Hatîbî, 121.
 - Özel İdare (Aksaray), 154.
- P -
- PAKALIN, Mehmed Zeki, 15, 18, 166.
 - Papa, 83, 187.
 - Peçevî, 109.
 - Pehlivan, Sipahi oğlu, 67.
 - Pınarbaşı (Bursa), 154.
 - Pınarbaşı mevzii (Mudanya), 159.
 - Pîr Hayreddin Hızır, Gümüşlü oğlu, 9.
 - Pîr Mehmed bkz. Pîr Mehmed-i Erzincanî.

- Pir Mehmed-i Erzincanî, 7, 8, 11, 17, 205.
- Pir Mevlânâ Celâledin Rumî bkz. Mevlânâ Celâleddin-i Rumî.
- Pir Nizameddin Mahmûd-ı Cürcanî, 4.
- Piri Bey, Ramazan Oğlu, 40.
- Piri Halife Mehmed bkz. Piri Halife.
- Piri Halife, 118, 119.
- Piri Mehmed Paşa Camii (Konya) bkz. Piri Paşa Camii.
- Piri Mehmed Paşa Camii (Silivri), 143, 144.
- Piri Mehmed Paşa Camii (Şam'da), 154.
- Piri Mehmed Paşa Hamamı (Hasköy'de), 140.
- Piri Mehmed Paşa Hamamı (Konya'da) bkz. Piri Paşa Hamamı.
- Piri Mehmed Paşa Külliyesi (Silivri), 142.
- Piri Mehmed Paşa Mahallesi (İstanbul), 140.
- Piri Mehmed Paşa Mahallesi (Konya'da), 145.
- Piri Mehmed Paşa Medresesi (Şam'da), 154.
- Piri Mehmed Paşa Mekteb-i İbtidâisi (Konya'da), 145.
- Piri Mehmed Paşa Mektebi (Aksaray'da), 153, 154.
- Piri Mehmed Paşa Mescidi (Hasköy'de), 140.
- Piri Mehmed Paşa Yokuşu (İstanbul), 42.
- Piri Mehmed Paşa Zâviyesi (Konya), 145, 148, 149, 150, 151, 152, 161, 199.
- Piri Paşa Camii (Konya'da), 146, 147, 161, 199.
- Piri Paşa Hamamı (Konya'da), 150, 157.
- Piri Paşa Hanı (Kayseri), 158.
- Piri Paşa Hânkahı (İstanbul), 156.
- Piri Paşa Sarayı (İstanbul'da), 42).
- Piri Paşa Tekkesi bkz. Piri Paşa Zâviyesi.
- Piri Paşa Zâviyesi (İstanbul), 137.
- PİTAŞ, 145.
- Porte-Saint Jean bkz. Kızıl Kapu.
- Portekiz Donanması, 44.
- Portekizliler, 45.

- R -

- Râfizilik, 3.
- RAMAZANOĞLU, Sami, 17.
- Raşid, iskele, 96.
- Ravzatü'l-Ulemâ, 6.
- Râzî, Mevlânâ Muhyiddin Mehmed Raşid Efendi'nin mahlası, 116.
- Reform cereyanları, 87.
- Rey, 119, 120, 122.

- Rodos Adası, 53, 58, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 91, 105, 106, 107, 164, 176, 182, 183, 192.
- Rodos askerleri, 99.
- Rodos Başşövalyesi, bkz. Başşövalye.
- Rodos Kalesi, 82, 87, 93, 94, 95, 102, 104, 177, 182, 190, 192.
- Rodos kuşatması, 93, 94, 106, 107, 176, 183, 192.
- Rodos limanı, 105.
- Rodos muhafızlığı, 106.
- Rodos Seferi, 82, 85, 86, 87, 90, 91, 95, 170, 173, 182, 184, 188, 192, 206.
- Rodos Şövalyeleri, 55, 56, 87, 88, 89.
- Rodos zindanları, 85.
- Rodos, 53, 57, 82, 83, 84, 85, 86, 89, 90, 91, 92, 93, 99, 106, 107, 182, 191, 192, 206.
- Rodoslular, 86, 91, 93, 98, 101, 102, 105, 176.
- Rum bilginleri, 131.
- Rum kayıkları, 185.
- Rum Vilâyeti bkz. Amasya.
- Rum, Rodoslu elçi, 89.
- Rûm, 30, 131.
- Rumeli askerleri, 76.
- Rumeli Beylerbeyi, 101.
- Rumeli beyleri, 91.
- Rumeli Defterdârı, 20, 21, 22, 25, 26.
- Rumeli sahilleri, 187.
- Rumeli Sipâhilleri, 36.
- Rumeli, 37, 40, 207.
- Rumeli, 157, 159.

- S -

- Sâbit, 121.
- Sadeddin bkz. Hoca Sadeddin.
- Sadık Vîcdanî, 8.
- Sadreddin-i Konevî, 23.
- Safevî, 41.
- Sahn Müderrisliği, 116.
- Said-i Nursî, 17.
- Saint-Jean Kilisesi, (Rodos'ta), 100.
- Saint-Jean Teşkilatı, 182.
- Sakıp Dede, 123, 199.
- Sakız, 106.
- Salankamin, 73.
- Sarı Doğan Köyü, 159.
- Sarıdemirci Mahallesi (İstanbul), 156.
- Sava bkz. Sava Nehri.
- Sava Nehri, 58, 62, 64, 69, 70, 71, 72, 74.
- Sava Suyu bkz. Sava Nehri.
- Segedin, 47.
- Sehi, 127, 168.
- Selanik, 157.
- Selçuklu devri, 122, 165.
- Selim bkz. Selim I.
- Selim I., 1, 16, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36,

- 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 109, 110, 123, 129, 130, 131, 153, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 195, 197, 198, 201, 202, 203, 206, 207, 208.
- Selim II., 31, 111.
- Selim-Nâme, 130.
- Selimiye Camii (Konya), 31.
- Selman Reis, denizci, 44, 45, 189.
- Semendire askerleri, 69.
- Semendire Azapları Ağası, 67.
- Semendire Beyi bkz. Semendire Sancağı Beyi.
- Semendire Eflâkleri Kanunnâmesi, 126, 207.
- Semendire Kalesi, 65.
- Semendire Sancağı Beyi, 63, 64, 65, 69, 111.
- Semendire Zeâmeti, 67.
- Semendire, 47, 58, 62, 64, 65, 70, 74, 76.
- Sen Jan Şövalyeleri, 83, 85, 89, 91, 98, 99, 100, 103, 105, 182, 183, 186.
- Serem Yarımadası, 69, 70, 71, 74.
- Serem, 71, 75.
- Serenissima, 90.
- Seyahatnâme (Evliya Çelebi), 134.
- Seydi Bey, 164.
- Seyyid Mehmed Efendi, 137.
- Seyyid Mehmed el-Cemâli b. es-Seyyid Abdülbaki el-Cemâli, 126.
- Seyyid Ömer Efendi, Arpa Emini, 116, 140, 166.
- Seyyid Yahya bkz. Seyyid Yahyâ-yi Şirvanî.
- Seyyid Yahyâ-yi Şirvanî, 7, 8, 15, 134.
- Seyyid-i Velâyet, 136.
- Sıddıkî, 122.
- Sığırklar höyüğü, 158.
- Sırlar, 55.
- Silistre, 157.
- Silivri Kasabası bkz. Silivri.
- Silivri Kazası, 157.
- Silivri, 1, 19, 110, 111, 113, 114, 118, 134, 141, 143, 155, 159, 171, 206.
- Silivrililer, 113.
- Sinan Dede Camii (Körahöyük köyünde), 154.
- Sinan Dede, Karahöyük, Mevlevî şeyhi, 23, 24, 30, 60, 61, 152, 153, 199.
- Sinan, mimar, 142.
- Sinaneddin Dede, Karahöyük, Bedeloğlu bkz. Sinan Dede.
- Sinop Beyi Ahmed, 178.
- Siroz, 19.

- Sivas, 24, 202.
- Siyavuş Türbesi, (Konya'da), 145, 146.
- Sofu, İran Şahı'nın ailevi adı, 57.
- Sofya Sahrası, 62, 63.
- Sofya, 19, 59.
- Soğukkuyu (İstanbul'da), 136.
- Soğukkuyu Camii, 134, 135, 136, 138, 139, 199.
- Soğukkuyu Medresesi, 135, 136, 138.
- Soğukkuyu Mektebi, 135, 138.
- Soğukkuyu Zâviyesi, 137, 199.
- Sohtasınan Mescidi, 154.
- Soma, 158.
- Sovyetler Birliği, 168.
- Sultan Ahmed bkz. Şehzâde Ahmed.
- Sultan Cem, 166.
- Sultan Mehmed Hân Gâzi bkz. Mehmed II.
- Sultan Selim bkz. Selim I.
- Sultan Selim Han bkz. Selim I.
- Sultan Selim Hanı (İstanbul'da), 155.
- Sultan Süleyman bkz. Süleyman I.
- Sultânü'l-Ulemâ bkz. Bahâeddin Veled.
- Sumatra, 46, 192.
- Suriye, 34, 35, 39, 53, 54, 180, 184, 189, 206.
- Südlüce, 137, 156.
- Süleyman Ağa, Hazine-dâr, 49.
- Süleyman Bey, Silahdârlar Kethüdâsı, 51.
- Süleyman Han bkz. Süleyman I.
- Süleyman I., 1, 14, 35, 37, 45, 46, 50, 51, 52, 53, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 77, 80, 81, 83, 85, 86, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 100, 101, 103, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 118, 130, 143, 153, 165, 169, 170, 171, 172, 177, 182, 184, 188, 190, 192, 193, 208.
- Süleyman Paşa, Orhan Gazi'nin oğlu, 185.
- Süleyman Reis, denizci, 106.
- Süleyman-Nâme (Ârifi), 14.
- Sünbülliye, 9.
- Sünnî âlim bkz. Sünnî ulemâ
- Sünnî doktrin, 207.
- Sünnî hükümdarlar, 191.
- Sünnî inanç, 199.
- Sünnî tarikatler, 199.
- Sünnî ulemâ, 196, 200.
- Sünnî, 3, 12, 28, 195, 196.
- Sünniler, 196.
- Sünnilik, 3, 180, 195, 207.
- Süveyş Kanalı, 44.
- Süveyş Tersanesi, 46.

- Ş -

- Şadgeldi bkz. Şadgeldi Paşa.
- Şadgeldi Paşa, 4, 6, 11, 12.
- Şadi Paşa, Karaman Beylerbeyi, 61.
- Şafî, 119.
- Şah bkz. Şah İsmail.
- Şah İsmail, 24, 25, 26, 27, 30, 34, 38, 40, 41, 42, 46, 55, 56, 177, 178, 179, 180, 181, 184, 191, 198, 202, 203, 206.
- Şah sempatizanları, 202.
- Şah Toru köyü, 157.
- Şahidî, 126.
- Şakaiku'n-Nu'mâniye (Taşköprü-Zâde), 5.
- Şam Beylerbeyliği, 53.
- Şam, 36, 38, 39, 40, 53, 154, 206, 207.
- Şehzade II. Bâyezid bkz. Bâyezid II.
- Şehzâde Ahmed b. Bâyezid bkz. Şehzâde Ahmed.
- Şehzâde Ahmed, 10, 12, 20, 21, 28, 167, 172, 196, 197, 203.
- Şehzâde Murad, 84.
- Şehzâde Mustafa, 111, 117.
- Şehzâde Selim bkz. Selim II.
- Şehzâde Süleyman bkz. Süleyman I.
- Şemsiyye fi Te'vîl'l-Kelîmâtî's-Sıddîkiyye, 10.
- Şerh-i Müşkilâtü'l-Kur'ani'l-Kerim ve Şerh-i Müşkilât-ı Ehâdis, 10.
- Şer'at, 201.
- Şeyh Ahmed Efendi Hamamı (Konya), 150.
- Şeyh Ahmed, casus, 25, 178, 179.
- Şeyh Alâeddin Halveti, 7.
- Şeyh Cemâlül-Halveti bkz. Mehmed Çelebi.
- Şeyh İshak bkz. İshak-ı Karamanî.
- Şeyh İshak-ı Karamanî bkz. İshak-ı Karamanî.
- Şeyh Mehmed Cemâlî bkz. Mehmed Çelebi.
- Şeyh Mehmed Çelebi bkz. Mehmed Çelebi.
- Şeyh Mehmed Çelebi el-Cemâlî bkz. Mehmed Çelebi.
- Şeyh Mehmed Çelebi el-Cemâlî el-Karamanî bkz. Mehmed Çelebi.
- Şeyh Mehmed el-Cemâlî bkz. Mehmed Çelebi.
- Şeyh Mehmed el-Cemâlî-i Aksarayî bkz. Mehmed Çelebi.
- Şeyh Mehmed Fahri Efendi, 137.
- Şeyh Pîr Mehmed Bahaeddin el-Erzincanî bkz. Pîr Mehmed-i Erzincanî.
- Şeyh Seyyid Yahyâ-yî Şirvanî bkz. Seyyid Yahyâ-yî Şirvanî.
- Şeyh Sinan Dede bkz. Sinan Dede.
- Şeyh Sünbül Sinan, 9.
- Şeyh Yahya bkz. Seyyid Yahyâ-yî Şirvanî.

- Şeyhlü Kazası, 158.
- Şeyhülislâm, 32.
- Şia, bkz. Şîi.
- Şîi tahakkümü, 196.
- Şîi, 3, 12, 26, 41, 196, 202, 203.
- Şîi-Safevî Devleti, 191, 207.
- Şiîler, 195, 196, 197, 198, 202, 203.
- Şiîlik, 163, 197.
- Şirvan, 7.
- Şövalyeler bkz. Sen Jan Şövalyeleri.
- Şövalyeler Meclisi, 88.
- Terlikçiler Mescidi, 141.
- Tersane, 188.
- Teym, 119.
- Tezkire (Latifi), 164.
- Tezkiretü's-Şuarâ (Kınalı-Zâde), 165.
- Timur, 44.
- Tokat, 7, 205.
- Topçu Mektebi, 141.
- Tophâne, 87, 156, 190, 192.
- Tover Müzesi (İngiltere'de), 192.
- Tuhfe-i Mîr, 126.
- Tuna bkz. Tuna Nehri.
- Tuna boyu, 190.
- Tuna korsanları, 65.
- Tuna Nehri, 58, 59, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 71, 75.
- Türk ajanı, 89, 180, 182.
- Türk askerleri, 66, 69, 73, 75, 76, 77, 91, 93, 95, 96, 98, 99, 101, 102, 103, 105, 106, 176, 177, 192.
- Türk bayrakları, 77.
- Türk birlikleri, 75.
- Türk casusu, 100, 191.
- Türk denizcileri, 189.
- Türk Donanması, 91, 93, 186.
- Türk gölü, 164.
- Türk Haber Alma Örgütü, 182.
- Türk hâkimiyeti, 106.
- Türk İstihbarat Teşkilâtı, 179, 184.
- T.C., 42.
- Taberistan, 120.
- Taberistanlı, 119.
- Tâceddin köyü, 158.
- Tâci-Zâde Cafer Çelebi, Nişancı, 132.
- Tâhir-Zâde, 7, 15.
- Tahtakale (İstanbul), 155.
- TANRIKORUR, Barîhüdâ, araştırmacı, 151.
- Tarhala Kazası, 158, 159.
- Târîh-i Tevkîi, 124.
- Taşköprü-Zâde, 5, 16, 130.
- Tatar, 197.
- Tebriz, 27, 41, 179, 184.
- Teferrüçü'l-Ümerâ, 6.
- Tekirdağı, 154.
- Tekke, (Amasya'da), 3.

- T -

- Türk kadınları, 99, 183.
- Türk kızı, 183.
- Türk komutanlar, 96.
- Türk kuşatması, 91.
- Türk kültürü, 120.
- Türk Milleti, 120, 166.
- Türk Ordusu, 65, 81, 93, 95, 183, 191, 208.
- Türk örf ve âdetleri, 119.
- Türk savaşçıları, 60.
- Türk silah sanayii, 192.
- Türk tarihçileri, 86.
- Türk tarihi, 163.
- Türk topçu birliği bkz. Türk topçusu.
- Türk topçuluğu, 190.
- Türk topçusu, 76, 95, 100, 102, 191.
- Türk topları, 98.
- Türk Toplumu, 117.
- Türk, 1, 12, 22, 24, 26, 29, 42, 65, 66, 69, 82, 85, 93, 96, 99, 103, 120, 131, 168, 169, 171, 182.
- Türk-İslâm beldesi, 143.
- Türkistan, 146.
- Türkiye, 150, 160.
- Türkler, 17, 41, 55, 67, 70, 75, 76, 77, 81, 87, 91, 95, 98, 99, 100, 102, 103, 105, 106, 120, 163, 175, 183, 190, 202, 206.
- Türkmen beyleri, 179.
- Türkmenler, 25.

- U • Ü -

- Ulu Camii (Silivri'de), 142.
- Unkapanı Mahallesi (İstanbul), 156.
- Uşak, 158, 159.
- Uzakdoğu İslam Ülkeleri, 43, 45.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, 29.
- ÜNAL, Tahsin, 13, 166.
- Üsküdar, 31, 35.

- V • Y -

- Varna Kazası, 157.
- VAROL, Hasan Hüseyin, Hayra Hizmet Vakfı Başkanı, 145.
- Venedik Cumhuriyeti, 86.
- Venedik Docu, 187.
- Venedik donanması, 185.
- Venedik Senatosu, 81.
- Venedik, 81, 89.
- Verona Kilisesi, 89.
- Vezneciler sokağı, (Eminönü), 146.
- Vidin, 58.
- Villiers de L'Isle Adam, Rodos Başşövalyesi, 88, 89, 90, 182.
- Yahudi bkz. Yahudi Tabip.
- Yahudi Tabip, Türk casusu, 87, 99, 100, 182, 183.
- Yalak, Kaptan Kurd oğlu Mustafa Bey'in lakabı, 90.
- Yarhisar Kazası, 159.

- Z -

- Yavuz bkz. Selim I.
- Yavuz devri, 129, 190.
- Yavuz Sultan Selim bkz. Selim I.
- Yayla, (İstanbul'da), 140.
- Yedikule Kapısı, 156.
- Yedikule Zindanı, 33.
- Yedikule, 8.
- Yeni Cami (Adana), 154.
- Yeni Hamam (İstanbul'da), 156.
- Yeniçeri ocağı, 192.
- Yunanistan, 136.
- Yunus bkz. Yunus Emre.
- Yunus Emre, 17.
- Yunus Paşa, vezir-i âzam, 38, 39, 206.
- Zâti, 130.
- Zembilli Ali Cemâli Efendi bkz. Ali Cemâli Efendi.
- Zemun Hisarı bkz. Zemun Kalesi.
- Zemun Kalesi, 67, 68, 77.
- Zemun, 67, 68, 71.
- Zeynel Paşa, vezir, 35, 38, 112.
- Zeyrek, 42, 134.
- Zincirli Mahallesi (Aksaray), 154.
- Ziyâeddin Ömer, 119.

BELGELER

مارس في هذه الصيغة الحسنة في الوصف والحمد المسجدة صلي
 وسب من ندى فحكمت بصحة ولروحه عالم المحلات
 من الامم الاسراف واما العظماء
 حامد الماسور سفس الاوقاف
 عفا عني اللطاف

الحمد الذي اخرجني من الجنة لاساكنه عن نفسي بسبيل واعماله وانهم كاشا
 كان في اجابته بخيل والصلوة على نبيه محمد الذي وضع على جسده الرتبة من الملائكة
 وسبيل وعلى اهل بيته الصالحين الذين كانوا في النجوم على ادي الرتبة اديا ودل
 وبعد فقد وقع في جوارى جامع ربيع النياق ودرسته رتبة العنوان
 لاجرم المهور الوزير الكبير والصدور المحرير بمرحمة نفل من رتبة الاكل
 ركنه الزادة والحق في جوارى رتبة لظاهرة الفرح ولون دخله
 انما من الجوارى الفرح لكونه من رتبة رتبة الشفاه وسبيل به
 الفطمان فاه نغف في رتبة محو ركن الصعوبة اسانها محجوره وكان
 بسببها في داخل من رتبة وجوزة من رتبة ما يستند في النهر ويتلذذ
 باوصافه اوان له بحر فثبت في رتبة سجاد وانا نغفنا وجوزنا
 نطفنا لوضوء الوارد من العنابة والريش العطار ح الحاتم واجرت
 اليه ماسورة واحدة من رتبة السال بقوات مملوكة مسجلة على وجه
 الكمال ودفعت به بركة الجار واللاحق وكانت الممنات
 والملائق ودفعت به بركة الارتباب ودفعت به من الاعمال التجارية
 الى يوم الحساب انشاء من رتبة البحر الاخر وارتياد ارقوا
 الكون في عوصات الحنة وانا الفضل الى الله الملك القدير
 عبد الله السيرة بانه زاده نال اراده المضي على نذهب النعمان

في دولة الخلفان ابقاه الله الى آخر الزمان

حرم من رتبة السيرة بانه زاده نال اراده المضي على نذهب النعمان

هذا الاصل من الاصل الذي اخرجني من الجنة لاساكنه عن نفسي بسبيل واعماله وانهم كاشا
 كان في اجابته بخيل والصلوة على نبيه محمد الذي وضع على جسده الرتبة من الملائكة
 وسبيل وعلى اهل بيته الصالحين الذين كانوا في النجوم على ادي الرتبة اديا ودل
 وبعد فقد وقع في جوارى جامع ربيع النياق ودرسته رتبة العنوان
 لاجرم المهور الوزير الكبير والصدور المحرير بمرحمة نفل من رتبة الاكل
 ركنه الزادة والحق في جوارى رتبة لظاهرة الفرح ولون دخله
 انما من الجوارى الفرح لكونه من رتبة رتبة الشفاه وسبيل به
 الفطمان فاه نغف في رتبة محو ركن الصعوبة اسانها محجوره وكان
 بسببها في داخل من رتبة وجوزة من رتبة ما يستند في النهر ويتلذذ
 باوصافه اوان له بحر فثبت في رتبة سجاد وانا نغفنا وجوزنا
 نطفنا لوضوء الوارد من العنابة والريش العطار ح الحاتم واجرت
 اليه ماسورة واحدة من رتبة السال بقوات مملوكة مسجلة على وجه
 الكمال ودفعت به بركة الجار واللاحق وكانت الممنات
 والملائق ودفعت به بركة الارتباب ودفعت به من الاعمال التجارية
 الى يوم الحساب انشاء من رتبة البحر الاخر وارتياد ارقوا
 الكون في عوصات الحنة وانا الفضل الى الله الملك القدير
 عبد الله السيرة بانه زاده نال اراده المضي على نذهب النعمان

مخالفتا بتمه لوشوید که هر کس از این سوز نه مخالفت اید عجلت
اولور به هان بنام من طویل الله به مخالفتا بتمش اولور بتمش
بجو خصوصک شکرت کای بنم عشق خدی و روضه الحبور فایض التو
مؤثر و مثر بلو باخی کوی عجل اید و بتمش مخالفت اید که تمام اخترا
واختیاط اید و رسول اکسنته لک که بوسفره دیولدا شلیغی ظاهر
واقع اولور صوباشیلقد و اگر خیرا علا مناصب و غیره ویر
الحاصل ایشای بتمش اید هر نه و به و مناسب کورین و فایض
ایدر به بنم عشق حضور من مقبولدان شاء الله تعالی الا که بولدا
و مر جانه لغی ظاسر اولور ایدک افواج مخالفان و امثال
مبتدول اولور بتمش اید علمدن تمام محظوظ و بن سنا اولور
و کز در که پاشای موی اید و بنی عسکری او کان و بنی حلیط
ایدر بولک و اینج و منافق و مرا حاکم کسنته ظلم و حقیقت
اند محبوب جبر اید فسد لوبن الد ریه سن آنک کبی هر کین
کاه و شذاعت صادر اولور به کاهه کورن نادیه مستحق
اولای نادیا بیدوب و سیاسته استحقاق اولای سیاسته
جرا بی و سزایسی نه اید به قویه و عرض اید بکن عرض اید شول
بلا سن هر کس کسای ویرایع ظفر طغرای عالم را اید عجل و بنی کوی
مضمون مضمون محقق بلو با اعتماد و اعتقاد قلا لردار و بنی کوی

صوره شریه سر لشکری پیری پاشا و وزیر اعظم بدیار بکن
نشان شریف عالیشان سلطان و طغرای خدی ستان خاقان
بالعون لوبانی و المن جمالی حکمی و لدر که شمد کماله بافع قریع
کشور کسای سلطان و عامل بر این بافع عالم را ی خاقان مستور کرم
مفهم نظام انعام مدبر معالی الامم سید نبیان الدوله و الاحوال
لکان السعادت و الاجلال المصروف بصوف لطایف عوطف الملك
الایلی و نریا نظم پیری محمد پاشا دامه الی و اولور اید اید
صالحه و انکار باقیه سنه در کمالها عشقه و فطشها مثله تمام انعام
و حسن اعتقاد و اولور اید اید و اید و اید و اید و اید و اید
فایض اولور اید اید و اید و اید و اید و اید و اید و اید
انجم استقام و فاضل انعامه پاش و فاضل انجمه پاش و فاضل
جلی و علا استقام و فاضل و اید و اید و اید و اید و اید و اید
و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل
اشبوح و شریف و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل
داران انعام و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل
پیری بکن و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل
سبحان بکری و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل
و بلوک اعالی و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل
سپاه بکر و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل
بکرم خلق و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل
و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل
مستحق بکری و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل
موی اید و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل
حسن قبول اید و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل و فاضل

Belge 3: Piri Mehmed Paşa 'ya Yavuz'un verdiği berat; Câmî'ül-İnşâ, vr. 15b. (TANSEL'den).

۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰
 ۴۷۱
 ۴۷۲
 ۴۷۳
 ۴۷۴
 ۴۷۵
 ۴۷۶
 ۴۷۷
 ۴۷۸
 ۴۷۹
 ۴۸۰
 ۴۸۱
 ۴۸۲

Belge 4: Vezîr-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa'nın Dulkadir oğlu Ali Bey'e gönderdiği mektup (TSMA. E.659I).

عرضه بامير قنطان بود که قنطان او غياث شاه علي که بودند اقدم حديد الميزه آلودی بک
اولوب صلي غلندر او تر وعزل اولوب غلطان بازين واروب متفرقه بازنش اکين
نهور بودون مظالم قيقش و لغو امر اولوندره آمدن قاجار بغيث الميزه اي حالنا حبله ساکن
اولوب جلب سنگ ابد ريش ديواستار اولندي بخفي بيوروليه که خنود حديد الميزه عالم اهل
فساد يدور امير بيوروليه که جلب بکيلسي قولريه و حکم شريف بازوب کونود و ن که مذکور ي
اله کتود و بصفندن کله و بچند قره شاهين نام کمنه نك حصص بيورولتي ليدى مغزوي
تبع ايلدوسا سايه طافسندن ايشنگما الميزه وارد و غي محب دور اما شاهزاده باند اکين
بوجع اولون اشرانک پراکنده اولميس صدا سايه چالريه دوشينک انزه بر شخت ايدوب نکلله
قاجاش دواشدتورک حق اولوند و غي اول بيورول اشرانسي بازوب کتورن بوايش امير بيوروليه که
سجاق بکنه و يا خود بر آغا ايد و کز بوي آدم زدن بريسه حکم شريف بازوب اکتوم سني
نبیه ايه و ز و ذوق القادر او غي سغورک ايکي او غي واردر بري قاجا جيلري کتداسي
و بري انچه جيايشي ايش قواجي جيايش مرعش و واروب آدم بازوش دواشدتورک بوبانده
امير بيوروليه که اول سنده اولون بکيلکيد قولريه بر حکم شريف بازوب کونود و ذک چو غله
آدم يازمه کلان لري طونوب حقدن کلکه که سايه ربه موجب بر ذوق و طور غود او غي
انصاف سيف الدين دني بو قدر زنند که باندن ايرلديل فرهاد پاشا توکوز داشته
شدي و ذک او زده و اکو بولور و اکو سايه ربه در خدمت کلين کيم ايسه بازوب در دوت
عرض ايليه که هم چالوي آله و هم حقلون کله طور غود او غلنک تاري فرق کيلکيدور
سيف الدينک اون بدي بیکدور امير بيوروليه فرهاد پاشا بنده ريزده بود کوانان اسل
او زده حکم شريف بازوب کونود و ز و طور غود او غلنک تاري کتد نك يوردي
دکدور بکدن سجاغند در و طوس سجاغند دلو مچن نام بشتر بر و ايش اول
اشرانسي کتد و چالريه بازوب اولوشدور و اول ايش بيدي پاشا توکوز اله
کتود مسي باند سول اندوش

Belge 5: Canberdi Gazali isyanının yanında Anadolu'daki eşkıyânın cezalandırılmasına dair Vezîr-i Âzam Pîri Mehmed Paşa'nın Kanunî'ye gönderdiği tahrir (TSMA. E. 5013).

